

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Έντυπο υλικό στα
Θρησκευτικά

Θρησκεία και σύγχρονος άνθρωπος

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Έντυπο υλικό στα
Θρησκευτικά Α' Λυκείου

Θρησκεία και σύγχρονος άνθρωπος

Έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου

Θρησκεία και σύγχρονος άνθρωπος

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της επιτροπής εμπειρογνομόνων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο πρόγραμμα σπουδών. Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.*

Για τη σύνταξη του φακέλου προσωρινού υλικού στα Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου εργάστηκαν αμισθί τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων **Καλλιρρόη Ακανθοπούλου**, Δρ Θεολογίας, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, και **Μαρία Συργιάννη**, Δρ Θεολογίας, Σχολική Σύμβουλος Θεολόγων, και οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί:

Δήμητρα Παρθένου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Αναστασία Χατζηδημητρίου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Σχεδιασμός και μορφοποίηση φακέλου:

Καλλιρρόη Ακανθοπούλου

Εικονογράφηση εξωφύλλου, μετωπίδων θεματικών ενοτήτων και οπισθοφύλλου:

Δέσποινα Χανόγλου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

- ❖ Για τη μετάφραση της Αγίας Γραφής χρησιμοποιήθηκε η έκδοση της Βιβλικής Εταιρίας.
- ❖ Για πληρέστερες βιβλιογραφικές αναφορές και παραπομπές βλ. στις αντίστοιχες διδακτικές ενότητες του (αναθεωρημένου) *Οδηγού Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου*.
- ❖ Τα σύμβολα ✂ δηλώνουν το τέλος κάθε δραστηριότητας.

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**Έντυπο προσωρινό υλικό στα
Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»
ΑΘΗΝΑ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Θεματική ενότητα 1 ΑΝΘΡΩΠΟΣ/ΠΡΟΣΩΠΟ

1.1. Αναζήτηση του Θεού.....	10
1.2. Αυτογνωσία.....	19
1.3. Επικοινωνία.....	27
1.4. Ήθος.....	40
1.5. Αγιότητα.....	52

Θεματική ενότητα 2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ

2.1. Πίστη.....	62
2.2. Λατρεία.....	70
2.3. Προσευχή.....	78
2.4. Γιορτή.....	85
2.5. Σωτηρία.....	94

Θεματική ενότητα 3 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

3.1. Εκκλησία.....	108
3.2. Ευχαριστία.....	119
3.3. Ενότητα.....	130
3.4. Ταυτότητα.....	140
3.5. Όρια/νόμος.....	150

Θεματική ενότητα 4 ΑΞΙΕΣ

4.1. Ελευθερία.....	158
4.2. Αγάπη.....	165
4.3. Δικαιώματα.....	173
4.4. Ισότητα.....	181
4.5. Ευθύνη.....	189

Θεματική ενότητα 5 ΚΑΚΟ

5.1. Αμαρτία.....	198
5.2. Θάνατος.....	207
5.3. Αδικία.....	218
5.4. Φανατισμός.....	229
5.5. Υποδούλωση/Εξάρτηση.....	238

Αγαπητά μας παιδιά!

Μια καινούρια χρονιά ξεκινά και εσείς καλείστε να κάνετε μια νέα αρχή. Πριν από λίγο καιρό αφήσατε πίσω σας το παλιό και γνωστό μονοπάτι του Γυμνασίου, για να προχωρήσετε στον δρόμο του Λυκείου. Στην αρχή αυτής της καινούριας πορείας, σας καλωσορίζουμε θερμά μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών.

Το φετινό μας μάθημα έχει ως θεματικό άξονα τη *Θρησκεία* και τον *Σύγχρονο άνθρωπο*. Στη διάρκεια του έτους θα προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε πρώτα από όλα τον *άνθρωπο* ως *πρόσωπο*. Ένα πρόσωπο που *αναζητά, γνωρίζει, επικοινωνεί και πράττει*. Θα προσεγγίσουμε την *πίστη*, τη *λατρεία*, την *προσευχή*, τη *σωτηρία* μέσα από τη θρησκεία του. Θα εμβαθύνουμε στις έννοιες της *εκκλησίας*, της *ευχαριστίας*, της *ενότητας*, της *ταυτότητας* και του *νόμου*. Θα αγκαλιάσουμε αξίες, όπως η *ελευθερία*, η *αγάπη*, η *ισότητα*, τα *ανθρώπινα δικαιώματα*, και θα αναλογιστούμε την *ευθύνη* του σύγχρονου ανθρώπου για την πραγμάτωσή τους στον κόσμο. Τέλος, θα αντιπαρατεθούμε με την έννοια του *κακού* και θα το προσεγγίσουμε σε όλες τις εκφάνσεις του, από την *αμαρτία*, την *αδικία*, τον *φανατισμό*, την *υποδούλωση*, μέχρι τον «έσχατο εχθρό», τον *θάνατο*. Θα κινηθούμε με γνώμονα την ορθόδοξη χριστιανική πίστη, αλλά θα προσεγγίσουμε με διερευνητικό πνεύμα και τις διδασκαλίες των άλλων χριστιανικών παραδόσεων και των κυριότερων θρησκευμάτων των σύγχρονων κοινωνιών.

Το υλικό που κρατάτε στα χέρια σας είναι ένας «πολύχρωμος χάρτης», που θα βοηθήσει και θα διευκολύνει τη φετινή σας «εξερεύνηση» του κόσμου της πίστης και της θρησκείας. Μέσα στις σελίδες του θα βρείτε κείμενα, εικόνες, προτεινόμενα οπτικοακουστικά ερεθίσματα, για να ξεκινήσετε το ταξίδι σας. Στην πορεία σας θα χρειαστεί να εξοικειωθείτε με τα σύμβολα του «χάρτη», τη θρησκευτική γλώσσα. Μα μην ξεχνάτε, στο χέρι σας είναι να ανακαλύψετε και να ερευνήσετε καινούριους τόπους «αχαρτογράφητους». Προσπαθήστε να προσεγγίσετε το υλικό συνεργατικά με ελεύθερο πνεύμα, φαντασία, κριτικό στοχασμό, διάλογο και πάνω από όλα χωρίς προκαταλήψεις. Δεν θα χρειαστεί να το αποστηθίσετε. Σκοπός του υλικού είναι να υπηρετήσει τις δραστηριότητες που θα γίνουν στην τάξη, δίνοντας χώρο στη δημιουργική έκφραση του καθενός και της καθεμιάς σας. Το μάθημα των Θρησκευτικών, λόγω της φύσης του, έχει την εξής ιδιαιτερότητα: Οι έννοιες του δεν προσεγγίζονται μόνο διανοητικά, αλλά απευθύνονται και στο συναίσθημα. Επομένως, στη διεξαγωγή του μαθήματος παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο οι προσωπικές εμπειρίες και τα βιώματά σας. Ο/Η εκπαιδευτικός της τάξης σας θα είναι ο πολύτιμος συμπαραστάτης που θα σας καθοδηγήσει στον τρόπο επιλογής και αξιοποίησης του υλικού, θα ενθαρρύνει τις δραστηριότητες και θα βοηθήσει να ξεδιπλώσετε τις ιδιαίτερες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητές σας. Όλοι μαζί θα προβληματιστείτε, θα δημιουργήσετε, θα καταθέσετε απορίες, θα βρείτε απαντήσεις, αλλά ίσως οδηγηθείτε και σε φαινομενικά αλλά δημιουργικά αδιέξοδα. Συχνά, όμως, η πρόκληση ενός αδιεξόδου χτίζει τις καλύτερες γέφυρες με τον εαυτό μας και τους άλλους. Και οι γέφυρες αυτές μπορούν να είναι έννοιες, ιδέες, συναισθήματα, εικόνες, ακόμη και όνειρα. Και, όπως έχει ειπωθεί, «τα όνειρα του σήμερα είναι η πραγματικότητα του αύριο».

Σας ευχόμαστε να διασχίσετε τη «θάλασσα» της θρησκευτικής γνώσης και μάθησης με ενθουσιασμό, κέφι και όρεξη για δημιουργία. Καλό σας ταξίδι!

Η συντακτική ομάδα του υλικού

Ανθρωπος - Πρόσωπο

- 1.1 Αναζήτηση του Θεού
- 1.2 Αυτογνωσία
- 1.3 Επικοινωνία
- 1.4 Ηθος
- 1.5 Αγιότητα

Θ.Ε. 1 ΑΝΘΡΩΠΟΣ / ΠΡΟΣΩΠΟ

(αναζήτηση του Θεού, αυτογνωσία, επικοινωνία, ήθος, αγιότητα)

1.1. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Έκφραση εμπειρίας των μαθητών/μαθητριών για την αναζήτηση.

1. **Τραγούδι: Ο Προσκυνητής** (2003)

Μουσική και στίχοι: Αλκίνοος Ιωαννίδης

Δίσκος: *Οι περιπέτειες ενός Προσκυνητή*

Άσκηση συμπλήρωσης κενών

Συμπληρώστε τα κενά με τις λέξεις που δίνονται.

ταξίδι - ψυχή μου - κάποιος – τάματα (2) - προσευχή - έρωτας - αγάπη

Τα βουνά περνάω και τις θάλασσες περνώ
κάποιον αγαπάω
Δυο ευχές κρατάω και δύο _____ κρατώ
περπατώ και πάω

Κάποιος είπε πως η _____ σ' ένα αστέρι κατοικεί
αύριο βράδυ θα 'μαι εκεί
Κάποιος είπε πως ο _____ για μια στιγμή κρατά
αύριο βράδυ θα 'ναι αργά

Στα πουλιά μιλάω και στα δέντρα τραγουδώ
κάποιον αγαπάω
Κι όταν τραγουδάω προσευχές παραμιλώ
περπατώ και πάω

_____ είπε πως ο δρόμος είναι η φλέβα της φωτιάς
ψυχή μου πάντα να κυλάς
Κάποιος είπε πως _____ είναι μόνο η προσευχή
καρδιά μου να είσαι ζωντανή

Τα βουνά περνάω και τις θάλασσες περνώ
κάποιον αγαπάω
Δυο ευχές κρατάω και δύο _____ κρατώ
περπατώ και πάω

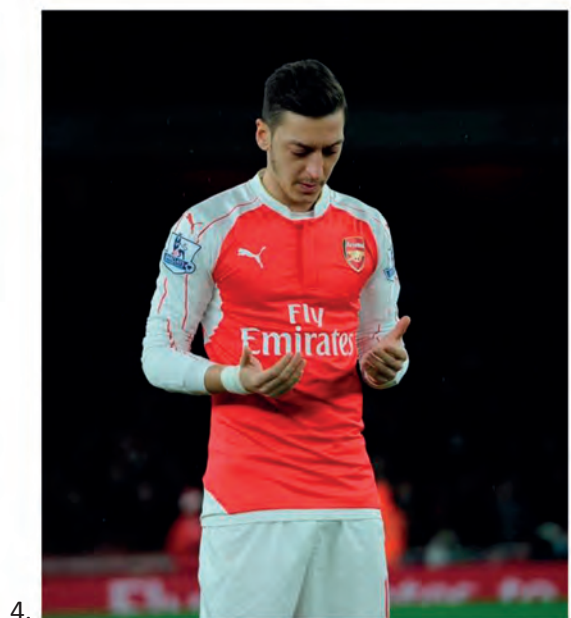
Κάποιος είπε πως η αγάπη σ' ένα αστέρι κατοικεί
αύριο βράδυ θα 'μαι εκεί
Κάποιος είπε πως ο έρωτας για μια στιγμή κρατά
αύριο βράδυ θα 'ναι αργά

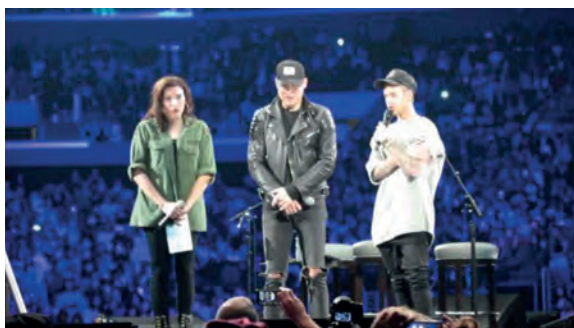
Στα πουλιά μιλάω και στα δέντρα τραγουδώ
κάποιον αγαπάω
Κι όταν τραγουδάω προσευχές παραμιλώ
περπατώ και πάω

Κάποιος είπε πως ο δρόμος είναι η φλέβα της φωτιάς
_____ πάντα να κυλάς
Κάποιος είπε πως ταξίδι είναι μόνο η _____
καρδιά μου να είσαι ζωντανή

Θεμελιώδη υπαρξιακά ερωτήματα και η απάντηση της θρησκείας. Διαπίστωση της καθολικότητας του θρησκευτικού φαινομένου.

5. Ο Justin Bieber προσεύχεται για τους κατοίκους του Παρισιού

6. Το πλήρωμα του Αρollo 1 προσεύχεται

7. Η αθλήτρια Priscah Jeptoo από την Κένυα

8. Τελετή στον ποταμό Γάγγη

1. **Τραγούδι: *One of us*** (Ένας από μας) (1995)

Συνθέτης/Στιχουργός: Eric Bazilian

Ερμηνεύτρια: Joan Osborne

Δίσκος: Relish

If God had a name, what would it be?
And would you call it to his face,
If you were faced with Him in all His glory?
What would you ask if you had just one question?

And yeah, yeah, God is great
Yeah, yeah, God is good
Yeah, yeah, yeah, yeah, yeah
What if God was one of us?
Just a slob like one of us?
Just a stranger on the bus
Trying to make His way home?

If God had a face, what would it look like?
And would you want to see
If seeing meant that you would have to believe
In things like Heaven and in Jesus and the

Εάν ο Θεός είχε όνομα, ποιο θα ήταν αυτό;
Και θα τον αποκαλούσες με αυτό
στο πρόσωπό του;
Αν ήσουν αντιμέτωπος με αυτόν σε όλη τη δόξα
του; Τι θα ζητούσες, αν είχες μόνο μία
ερώτηση;
Και ναι, ναι, ο Θεός είναι μεγάλος
Ναι, ναι, ο Θεός είναι καλός
ναι, ναι, ναι, ναι, ναι
Τι κι αν ο Θεός ήταν ένας από μας;
Απλώς ένας ακάθαρτος σαν εμάς
Απλώς ένας άγνωστος στο λεωφορείο,
που προσπαθεί να βρει τον δρόμο Του για το
σπίτι;
Αν ο Θεός είχε ένα πρόσωπο, πώς θα έμοιαζε;
Και θα ήθελες να δεις,
εάν το να το δεις σήμαινε πως θα έπρεπε να
πιστέψεις
σε πράγματα όπως ο παράδεισος και ο

saints and all the prophets? And...

Yeah, yeah, God is great [...]

Tryin' to make his way home
Back up to heaven all alone
Nobody callin' on the phone
'Cept for the Pope maybe in Rome
[...]

What if God was one of us?
Just a slob like one of us
Just a stranger on the bus
Trying to make his way home
Like a holy rolling stone
Back up to heaven all alone
Just tryin' to make his way home
Nobody callin' on the phone
'Cept for the Pope maybe in Rome

Ιησούς και οι άγιοι και όλοι οι προφήτες; Και...

Και ναι, ναι, ο Θεός είναι μεγάλος [...]

Προσπαθώντας να βρει τον δρόμο για το σπίτι
Του πίσω στον ουρανό ολομόναχος
Κανείς να μην καλεί στο τηλέφωνο
Εκτός ίσως από τον Πάπα της Ρώμης
[...]

Τι κι αν ο Θεός ήταν ένας από μάς ;
Απλώς ένας ακάθαρτος σαν εμάς
Απλώς ένας άγνωστος στο λεωφορείο
που προσπαθεί να πάει σπίτι;
Σαν έναν ιερό βράχο που κινείται
Πίσω στον Ουρανό ολομόναχος
Απλά προσπαθώντας να βρει τον δρόμο για το
σπίτι Του. Κανείς δεν καλεί στο τηλέφωνο
Εκτός από τον Πάπα ίσως στην Ρώμη

2. Τραγούδι: Ο δικός μου Θεός (2013)

Στίχοι: Μαίρη Φασουλάκη

Μουσική/Ερμηνεία: Παντελής Θαλασσινός

Ο δικός μου Θεός δε μυρίζει λιβάνι
δε φοράει στεφάνι κι έχει μαύρα μαλλιά,
στέκει φάρος λευκός στο μικρό μου λιμάνι
λούζει φως το κορμί μου και με παίρνει αγκαλιά.

Ο δικός μου Θεός δε χωράει σε εικόνες
δε χωράει σε κανόνες, δε φοράει χρυσά
κι είν' το φέγγος του μόνο που φωτίζει χειμώνες
η ζεστή του ανάσα, όταν έξω φυσά.
Ο δικός μου Θεός

Ο δικός μου Θεός έχει κάρβουνα μάτια
και δυο ολόλευκα άτια με αγγέλων φτερά
κι αν τη νύχτα κοιτάξεις του ουρανού τα σημάδια
θα μας δεις να πετάμε με τα χέρια ανοιχτά
[...]

Ο δικός μου Θεός αγαπάει τον ήλιο
αγαπάει το χρώμα, αγαπάει τη βροχή
τον εβρίσκω στη θάλασσα στις βροχής τις σταγόνες
τον εψάχνω σε σένα που έχεις χρόνια χαθεί. [...]

Η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας. Τύποι θρησκευτικότητας.

1. Η καθολικότητα του φαινομένου της θρησκείας και η πραγματικότητα του θρησκευτικού βιώματος

Η θρησκεία είναι «φαινόμενο καθολικό» όπως διαπιστώνεται από την ανθρωπολογία, την ιστορία και την ψυχολογία. Είναι συνάμα το περιεκτικότερο και το πολυπλοκότερο φαινόμενο και αναβλύζει «από τα εσώτερα [...] βάθη της ανθρώπινης ψυχής». Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι «ον θρησκευτικόν». Είναι «*homo religiosus*» [...] όλοι οι λαοί της γης, ακόμα και οι άγριες και καννιβαλικές φυλές έχουν ζωή θρησκευτική. Γονατίζουν έστω μπροστά σε κάποιο ξόανο ή φετίχ που δείχνει ότι η ιδέα του Θεού είναι έμφυτη σε όλους. Η θρησκεία λοιπόν σαν ένα πανανθρώπινο φαινόμενο αφορά σε κάθε άνθρωπο [...]. Ο [πολωνός εθνολόγος και ανθρωπολόγος] Bronislaw Malinowski λέει ότι «Η θρησκεία είναι ένα δύσκολο και απρόσιτο θέμα μελέτης... Δεν είναι εύκολο ν' ανατέμνουμε με το ψυχρό νυστέρι της λογικής ό,τι μπορούμε να δεχθούμε μονάχα με πλήρη παράδοση της καρδιάς. Φαίνεται αδύνατο ν' αντιληφθούμε με τον λόγο εκείνο που περιβάλλει η ανθρωπότητα με αγάπη και ύψιστη σοφία».

Ό,τι λέει ο Malinowski για τη θρησκεία γενικά ισχύει φυσικά και για τον Θεό, και μάλιστα πολύ περισσότερο γι' Αυτόν, που ως αντικείμενο της θρησκείας είναι απρόσιτος στο ανθρώπινο λογικό [...]. Όχι ο νους αλλά η καρδιά αισθάνεται τον Θεό.

Μακράκης, Μ. Κ. (1999). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Αρμός. σελ. 73-75.

2. Η θρησκευτικότητα: μια πρώτη αιτιολόγηση

Η θρησκευτικότητα είναι φυσική ανάγκη του ανθρώπου - ανάγκη [...] ενστικτώδης. Ονομάζουμε φυσικές, [...] ενστικτώδεις τις ανάγκες που δεν τις ελέγχει η λογική και η θέληση. [...] Είναι η θρησκευτικότητα ανάλογη με την πείνα, τη δίψα, τον φόβο για την αρρώστια και την οδύνη, τον τρόπο μπροστά στον θάνατο. Γιατί; Μια πρώτη αιτιολόγηση, οπωσδήποτε σχηματική αλλά όχι αυθαίρετη, λέει: Ο άνθρωπος βλέπει να απειλούν την ύπαρξή του δυνάμεις ή παράγοντες που δεν μπορεί να ελέγξει. Οι δικές του φυσικές δυνάμεις δεν αρκούν για να αποτρέψουν την αρρώστια, την οδύνη, τον θάνατο. Καταφεύγει γι' αυτό σε επινοήματα που του προσφέρουν ελπίδα προστασίας, αυθυποβολή σιγουριάς: Λογαριάζει σαν υπερ-φυσικές τις αιτίες των απειλών που η δική του φύση αδυνατεί να ελέγξει, και επιπλέον τις προσωποποιεί. [...] Αν όποιο κακό απειλεί τον άνθρωπο έχει υπερφυσική την αιτία ή τη διαχείρισή του, τότε οι ίδιοι υπερφυσικοί παράγοντες που το προκαλούν ή το επιτρέπουν είναι λογικό να έχουν και τη δύναμη της αποτροπής του. Επομένως το να βρει ο άνθρωπος τρόπους εξευμενισμού και προσεταιρισμού αυτών των παραγόντων, ισοδυναμεί με δυνατότητα «ελέγχου» και «χειρισμού» των υπερφυσικών δυνάμεων. Ζητάει τη δύναμη-ικανότητα ο άνθρωπος να υποτάσσει τους υπερφυσικούς παράγοντες στη σκοπιμότητα της δικής του σωτηρίας από το κακό, της δικής του «αιώνιας» ευτυχίας. Αυτή η δύναμη-δυνατότητα είναι το αίτημα της θρησκευτικής ανάγκης και αυτήν επαγγέλλονται οι θεσμοποιημένες θρησκείες.

Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 11-14.

3. Τα στάδια της θρησκείας και της θρησκευτικής εμπειρίας

Η θρησκεία αρχίζει με το δέος ενώπιον του Ιερού και κορυφώνεται στην προσωπική συνάντηση, στη βιωματική σχέση του ανθρώπου με το Άγιο, στην οποία συμμετέχουν νόηση, συναίσθημα, βούληση, συνειδητό και υποσυνείδητο. [...]

Η θρησκευτική εμπειρία εμφανίζεται ήδη σε πρωτόγονες θρησκευτικές εκφράσεις, όπως η πνευματοληψία· φθάνει σε μυστικές πνευματικές ανατάσεις, για να κορυφωθεί στην υπαρξιακή υπέρβαση, [...] την κοινωνία αγάπης με τον Θεό.

Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 36.

4. Οι αντιλήψεις για τον Θεό

Η Θρησκειολογία έχει καταλήξει στην άποψη ότι όλοι σχεδόν οι άνθρωποι πίστευαν και πιστεύουν σε κάποιο Θεό. Υπάρχουν όμως και άλλοι που δεν πιστεύουν ή αδιαφορούν και άλλοι που αμφισβητούν την ύπαρξη του Θεού. Επίσης, υπάρχουν και μερικοί που αμφιβάλλουν ή αμφιταλαντεύονται σε θέματα πίστης. Στη διαδρομή της ανθρώπινης ιστορίας συναντάμε όλους αυτούς τους τύπους ανθρώπων. Ο καθένας δίνει τη δική του απάντηση στο ερώτημα για το Θεό. [...]

Σημειώνουμε τις πιο γνωστές αντιλήψεις [για τον Θεό]:

1. Ο Θεός είναι μια ανώτερη δύναμη, το ύψιστο ον. Είναι μια απρόσωπη θεϊκή υπόσταση χωρίς καμιά σχέση με τον κόσμο και τον άνθρωπο.
2. Ο δυνατός και φοβερός Θεός. Απέναντι στην παντοδύναμη εξουσία του οι άνθρωποι νιώθουν εντελώς αδύναμοι, γι' αυτό τον φοβούνται και για να τον εξευμενίσουν, τον προσκυνούν.
3. Ο τιμωρός Θεός, ο οποίος απαιτεί την τήρηση του θελήματός του, διαφορετικά εκδηλώνει τη δικαιοσύνη του με κάποια σκληρότητα, η οποία φτάνει μέχρι την παραδειγματική τιμωρία των ενόχων και στην εκδίκηση για τους παραβάτες των νόμων του.
4. Ο σύμμαχος και συμπαραστάτης των ανθρώπων. Τον επικαλούνται οι άνθρωποι αποκλειστικά και μόνο όταν κινδυνεύουν ή έχουν ανάγκη τη συμπαραστάσή του.
5. Ο Θεός της εξουσίας και της τάξης. Τον χρησιμοποιούν κυρίως τα απολυταρχικά και δικτατορικά καθεστώτα, γιατί θεωρούν ότι έχει «συνεργάτες» του μόνο τους ισχυρούς εξουσιαστές των συνανθρώπων τους.
6. Ο Θεός που αμείβει και ανταποδίδει με την προστασία του εκείνους που τον επικαλούνται με διάφορες λατρευτικές εκδηλώσεις και τάματα.
7. Ο «τελετάρχης» Θεός, που τον καλούν οι άνθρωποι μόνο σε σημαντικές στιγμές της ζωής τους (γέννηση - βάφτιση - γάμος - κηδεία κ.ά.).
8. Ο Θεός των πανθειστών, που ταυτίζουν Θεό και κόσμο.
9. Ο Θεός των αγνωστικιστών, οι οποίοι αρνούνται τη δυνατότητα απάντησης στο ερώτημα για την ύπαρξη ή ανυπαρξία του Θεού.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου, ΔΕ 2, σ. 20-22.

1. Θρησκεία και Εκκλησία

α. Η αντιστροφή των όρων της θρησκείας

Στην πρώτη ιστορική του εμφάνιση το εκκλησιαστικό γεγονός είχε γνωρίσματα αντιστροφής των όρων της φυσικής [...] θρησκευτικότητας. [...]

Επιλέχθηκε η λέξη εκκλησία για να δηλωθεί όχι μια καινούρια θρησκεία, αλλά ένα κοινωνικό γεγονός – ένα τρόπος σχέσεων κοινωνίας [...]. «Εκκλησία» είναι ένα σύνολο ανθρώπων που θέλουν να συνυπάρχουν με κοινό στόχο το άθλημα να αληθεύει η ύπαρξη: να πραγματοποιούν με τη συνύπαρξή τους τον τρόπο που δεν γνωρίζει περιορισμούς φθοράς και θανάτου [...].

Ο Χριστός δεν μαρτυρούσε ο ίδιος για τον εαυτό του, έλεγε ότι γι' αυτόν μαρτυρούν τα έργα του (Έάν εγώ μαρτυρώ περί έμαυτοῦ, ή μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής [...] Τά ἔργα ἃ εγώ ποιῶ, μαρτυρεῖ περί έμοῦ: Ιω 5, 31 και 36). Ονόμαζε τα έργα που μαρτυρούν γι' αυτόν σημεία: σήμαιναν τα έργα του ποιος είναι, την ταυτότητα και αλήθεια της ύπαρξής του. Δεν δήλωσε ποτέ ούτε υπαινίχθηκε ότι είναι ιδρυτής καινούριας θρησκείας. Ενσάρκωνε ο ίδιος [...] ένα καινούριο τρόπο υπάρξεως.

Ο τρόπος υπάρξεως που ενσάρκωνε ο Χριστός και στον οποίο καλούσε τους ανθρώπους, δεν είχε στοιχεία-γνωρίσματα απαιτήσεων θρησκείας: Δεν οδηγούσε σε ατομικές πεποιθήσεις, δεν προϋπόθετε [...] ατομικές αρετές, δεν υποχρέωνε σε τήρηση Νόμου, σε συμμόρφωση με τύπους λατρείας. Σε όλα αυτά τα πεδία η διδασκαλία του Χριστού ήταν μια ανατροπή των όρων-προϋποθέσεων της θρησκείας. [...]

Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 11-14 και 43-47.

β. «Η Εκκλησία δεν είναι θρησκεία. Είναι η υπέρβαση του γεγονότος της θρησκείας» [...] Θρησκευολογικά¹, πάντως, δύσκολα μπορεί να εξαιρεθεί ο Χριστιανισμός από την έννοια της θρησκείας.

Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 44-45.

2. Εκκλησία και άνθρωπος

«Δεν σκοπεύω να κάνω, ακόμα μια φορά, κοινωνιολογική ανάλυση για την Εκκλησία. [...] Όσοι δεν θέλουν να δουν στην ιστορία της Εκκλησίας παρά μόνο τα αμαρτήματα της χριστιανοσύνης –ναι, ήταν μεγάλα αλλά και πόση ομορφιά αυτή δημιούργησε!–, ξεχνούν τα εκατομμύρια των υπάρξεων που σώθηκαν από την απελπισία, από την απόγνωση, από το μηδέν, χάρη στην αδιάλειπτη προσευχή της Εκκλησίας, χάρη στην αδιάλειπτη τέλεση των μυστηρίων. Αυτοί ξεχνούν τα δύο νήματα που συνυφαίνονται στην αληθινή συνέχεια αυτής της ιστορίας: το κόκκινο νήμα των μαρτύρων και το χρυσό νήμα των αγιασμένων.

Υπάρχει ασφαλώς ένα κοινωνιολογικό περίβλημα [...]. Για να τα αποδώσει όμως κανείς αυτά με περισσότερη ευκρίνεια, πιο πιστά, δεν πρέπει να τοποθετηθεί εκτός της Εκκλησίας αλλά αντίθετα να καταδυθεί στο βάθος της, στο μεγάλο ποταμό ζωής της κοινωνίας των αγίων. Στο βάθος, και όποιες και να είναι οι αμαρτίες των (επονομαζόμενων) χριστιανικών κοινωνιών, η Εκκλησία είναι Αγία και δεν πρέπει ποτέ να χαλαρώνουμε, να σχετικοποιούμε την πίστη μας στην αγιότητα αυτή,

¹ Η *Θρησκευολογία* είναι ο επιστημονικός κλάδος που μελετά το θρησκευτικό φαινόμενο, τη θρησκευτική εμπειρία της ανθρωπότητας σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης, από το λυκαυγές της ανθρώπινης ζωής έως σήμερα. Συνοπτικά, είναι η επιστήμη της θρησκείας, Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 49.

που δεν είναι τίποτε άλλο από διαφάνεια: «Πιστεύω... εις μίαν, αγίαν, καθολικήν και αποστολικήν εκκλησίαν». Στο βάθος (και πρόκειται για το δικό μας βάθος, πρόκειται για την ίδια την πυκνότητα της ύπαρξής μας), η Εκκλησία είναι ο λαός του Θεού, το Σώμα του Χριστού, η Νύμφη του Χριστού, ο Ναός του Αγίου Πνεύματος, ο Οίκος του Πατρός, η Μητέρα όλων μας. Αυτό το φως που διαχέεται μέσα απ' τη διαφάνειά της δεν είναι απλώς γι' αυτήν, αλλά «ίνα ζήση ο κόσμος». Και ο κόσμος του σήμερα, πράγματι, καλεί την Εκκλησία, τη φωνάζει με άλλα ονόματα: δικό μας χρέος να τα μεταφράσουμε. Οι άνθρωποι διψούν για ένα λόγο αληθινό και μέσα στην Εκκλησία ηχεί ο Λόγος της Αληθείας, δεν σταματά ποτέ να ενσαρκώνεται μέσα σ' αυτήν για να μας δοθεί ως τροφή. Οι άνθρωποι τυραννιούνται κρυφά από την ιδέα του θανάτου, ενώ μέσα στην Εκκλησία ανοίγεται μια άβυσσος αναστάσεως. Η μοναξιά και η βία τσακίζουν την καρδιά του ανθρώπου, ενώ μέσα στην Εκκλησία είμαστε όλοι «μέλη του σώματος του Χριστού», «αλλήλων μέλη», και η ζωή, η αγάπη, αυτά που είναι ο ίδιος ο Θεός δεν ζητούν άλλο παρά να ανταλλάσσονται μεταξύ των ανθρώπων, να πυρπολήσουν την καρδιά τους, να μεταμορφώσουν την «λιθινή καρδιά» σε «καρδίαν σαρκίνην». Η νεωτερικότητα θέτει διλήμματα αδιέξοδα: ο Θεός ή ο κόσμος, ο Θεός ή ο άνθρωπος. Μέσα όμως στην πνοή του Αγίου Πνεύματος, ο κόσμος είναι το δημιούργημα του Θεού, απλώνει ρίζες σ' αυτόν, και ο άνθρωπος βρίσκει στον Θεό την πραγματική του ανθρωπινότητα».

Ολιβιέ, Κλεμάν (2004). *Οι Καιροί που καλούν την Εκκλησία*, μτφρ. Κ. Σπαθαράκης, επιμ. Κ. Χιωτέλλη, Αθήνα: Μαΐστρος, σ. 13-15.

Τεκμηρίωση προσωπικής στάσης σε υπαρξιακά ερωτήματα με χρήση επιχειρημάτων και κατάλληλης θρησκευτικής ορολογίας.

1. Το πρώτο ερέθισμα της Θρησκείας

[...] Με μεγάλη κατάνυξη μπορώ να κοιτάξω τον πόθο που έχουν νέες ψυχές για το αξιοθαύμαστο και το υπερφυσικό. Μαζί με τα περασμένα και τα συγκεκριμένα αναζητούν συγχρόνως κάτι άλλο που μπορούν να τους αντιπαραθέσουν. Ψηλαφούν προς όλες τις πλευρές, μήπως κάτι ξεπερνά τα αισθητά φαινόμενα και τους νόμους τους. Και μολονότι οι αισθήσεις τους γεμίζουν με χοϊκά αντικείμενα, είναι πάντα σαν να είχαν εκτός από αυτές κι άλλες, οι οποίες χωρίς τροφή θα έπρεπε να μαραθούν. Αυτό είναι το πρώτο ερέθισμα της Θρησκείας. Μια μυστική ακατανόητη υπόνοια τους παρακινεί πέρα από τον πλούτο αυτού του κόσμου. Γι' αυτό τους είναι κάθε ίχνος ενός άλλου κόσμου πολύ ευπρόσδεκτο.

Σλαϊερμάχερ, Φρ. (1997). *Για τη Θρησκεία*. Μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 111-112.

2. Εμπειρία και εμπειρίες Θεού

[...] Ο Θεός λοιπόν είναι ο Ένας που αγαπάμε, ο προσωπικός μας φίλος. Δεν χρειάζεται να αποδείξουμε την ύπαρξη ενός προσωπικού φίλου. [...] Αν πιστεύουμε στο Θεό, είναι γιατί τον γνωρίζουμε άμεσα από την δική μας εμπειρία και όχι από λογικές αποδείξεις. Παρ' όλα αυτά είναι ανάγκη να γίνει εδώ μια διάκριση ανάμεσα στην «εμπειρία» και στις «εμπειρίες». Άμεση εμπειρία μπορεί να υπάρξει χωρίς να συνοδεύεται από ιδιαίτερες εμπειρίες. Υπάρχουν πράγματι πολλοί που έφτασαν να πιστέψουν στο Θεό από κάποια φωνή ή από κάποιο όραμα, σαν αυτό που δέχτηκε ο Απ. Παύ-

λος στο δρόμο για τη Δαμασκό (Πρ. 9, 1-9). Υπάρχουν όμως πολλοί άλλοι που δεν έχουν περάσει από ιδιαίτερες εμπειρίες αυτού του τύπου, αλλά μπορούν να βεβαιώσουν ότι σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους και στο σύνολό της, αισθάνονται μια ολοκληρωτική εμπειρία του ζωντανού Θεού, μια πεποίθηση που υφίσταται σε ένα επίπεδο πιο στέρεο από όλες τις αμφιβολίες τους. Ακόμη και αν δεν μπορούν να δώσουν μαρτυρία για μια ορισμένη θέση ή στιγμή, [...] μπορούν να ισχυριστούν με εμπιστοσύνη: Ξέρω το Θεό προσωπικά. Τέτοια επομένως είναι η βασική μαρτυρία για την ύπαρξη του Θεού: μια πρόσκληση για άμεση εμπειρία (αλλά όχι αναγκαστικά για εμπειρίες). Όμως ενώ δεν μπορούν να υπάρξουν λογικές αποδείξεις για τη Θεία πραγματικότητα, υπάρχουν ορισμένοι «δείχτες». Στον κόσμο γύρω μας, όπως επίσης μέσα μας, υπάρχουν γεγονότα που ζητούν μια ερμηνεία, αλλά που μένουν ανερμήνευτα, αν δεν αφεθούμε στην πίστη στον Προσωπικό Θεό.

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (1983). *Ορθόδοξος Δρόμος*. Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 62-63.

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Εκφράζουμε κριτική στάση σε θέματα θρησκευτικής αναζήτησης και πίστης.
- ✓ Αναγνωρίζουμε τα κίνητρα και την καθολικότητα της πνευματικής και θρησκευτικής αναζήτησης.
- ✓ Διατυπώνουμε συλλογισμούς για την ανάπτυξη της θρησκευτικότητας (σχέσης με τη θρησκεία).

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.2. ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ

Δρόμοι αυτογνωσίας και θεογνωσίας (π.χ. λογική, αισθήσεις, βιώματα).

Ποίημα: Ντήτριχ Μπονχέφερ, Ποιος είμ' εγώ;

Ο Ντήτριχ Μπονχέφερ (1906 - 1945) ήταν Γερμανός λουθηρανός θεολόγος που εκτελέστηκε από τους Ναζί για την αντίστασή του κατά του χιτλερισμού, έμεινε όμως γνωστός και ως "προφήτης ενός μη θρησκευτικού χριστιανισμού".

Ποιος είμ' εγώ; Συχνά μου λένε,
πως βγαίνω απ' το κελί μου
ήρεμος και πρόσχαρος και βέβαιος
σαν άρχοντα απ' το κάστρο του.

Ποιος είμ' εγώ; Συχνά μου λένε,
πως μιλώ στους δεσμοφύλακές μου
ελεύθερα και φιλικά και ξεκάθαρα,
σαν να 'μουν εγώ αυτός που διατάζει.

Ποιος είμ' εγώ; Μου λένε ακόμη,
πως αντέχω τις μέρες της δυστυχίας
άφοβος και χαμογελαστός και περήφανος
σαν κάποιος συνηθισμένος να νικά.

Εγώ, στ' αλήθεια, είμαι αυτό που οι άλλοι λένε για μένα;
Ή μήπως είμαι μόνον αυτό, που ξέρω εγώ για μένα;
Ανήσυχος, νοσταλγικός, ασθενικός σαν πουλί σε κλουβί,
ποθώντας μια ανάσα ζωής,
σαν να μ' έπνιγαν,
πεινασμένος για χρώματα,
για λουλούδια, για φωνές πουλιών,
διψασμένος για λόγια καλοσυνάτα, για παρουσία ανθρώπινη,
τρέμοντας από οργή μπροστά στην εξουσία
και στην ελάχιστη προσβολή,
βαλαντωμένος απ' την αναμονή μεγάλων γεγονότων,
αδύναμος και γεμάτος αγωνία για τους φίλους που βρίσκονται πολύ μακριά,
κουρασμένος και αδειανός για προσευχή, για στοχασμό, για δημιουργία,
εξαντλημένος κι έτοιμος ν' αποχαιρετήσω τα πάντα;
Ποιος είμ' εγώ; Αυτός ή εκείνος;
Δηλαδή, σήμερα είμαι αυτός και ένας άλλος αύριο;
Είμαι συνάμα και τα δυο;
Μπροστά στους ανθρώπους υποκριτής
και μπροστά στον ίδιο μου τον εαυτό
ένα ταπεινό, μεμψίμοιρο συντρίμμα;
Ή μήπως αυτό που μέσα μου υπάρχει ακόμη μοιάζει

με ηττημένο στρατό,
που υποχωρεί άτακτα
μπροστά σε μια νίκη ήδη κερδισμένη;

Ποιος είμ' εγώ; Μοναχική ερώτηση που χλευάζει την ερημιά μου,
Όποιος κι αν είμαι, εσύ με ξέρεις.
Θεέ, δικός σου είμαι!

Bonhoeffer, Dietrich (1999). *Ποιος είμαι εγώ*; Επιμ. ΑΙ. Melloni, Comunità di Bose: Qiqazon.
Περ. Σύναξη, τ. 106, (Απρ. – Ιούν. 2008). Απόδοση: Παναγιώτης Αρ. Υφαντής

Η συμβολή της θρησκείας στην αυτογνωσία και στη γνώση του κόσμου

1. Πραξ 9,1-19: Η μεταστροφή του Σαύλου

Στο μεταξύ ο Σαύλος συνέχιζε να έχει απειλητικές και φονικές διαθέσεις για τους μαθητές του Κυρίου· πήγε μάλιστα στον αρχιερέα και του ζήτησε συστατικές επιστολές για τις συναγωγές στη Δαμασκό. Ήθελε να φέρει δεμένους στην Ιερουσαλήμ όποιους θα 'βρισκε εκεί να ακολουθούν την οδό του Κυρίου, άντρες και γυναίκες. Καθώς πήγαινε και πλησίαζε στην Δαμασκό, ξαφνικά τον φώτισε μια αστραπή από τον ουρανό. Αυτός έπεσε στη γη κι άκουσε μια φωνή να του λέει: «Σαούλ, Σαούλ, γιατί με καταδιώκεις;». «Ποιος είσαι, Κύριε;» ρώτησε. Κι ο Κύριος του απάντησε: «Εγώ είμαι ο Ιησούς, που εσύ τον καταδιώκεις. Σήκω όμως και μπες στην πόλη· εκεί θα σου πούνε τι πρέπει να κάνεις». Οι άντρες που συνόδευαν το Σαύλο έμειναν μ' ανοιχτό το στόμα, γιατί άκουγαν τη φωνή, δεν έβλεπαν όμως κανένα. Αυτός σηκώθηκε πάνω κι ενώ τα μάτια του ήταν ανοιχτά, δεν έβλεπε τίποτε. Οι συνοδοί του τότε τον έπιασαν από το χέρι και τον οδήγησαν στη Δαμασκό. Τρεις μέρες ήταν τυφλός. Στο διάστημα αυτό ούτε έφαγε ούτε ήπιε.

Εκεί στη Δαμασκό ζούσε ένας μαθητής που τον έλεγαν Ανανία. Σ' αυτόν φανερώθηκε σε όραμα ο Κύριος και του είπε: «Ανανία!» Εκείνος απάντησε: «Ορίστε, Κύριε!». «Σήκω», του λέει ο Κύριος, «και πήγαινε στην οδό που λέγεται Ευθεία. Εκεί, στο σπίτι του Ιούδα, ζήτησε κάποιον από την Ταρσό που λέγεται Σαύλος. Αυτή τη στιγμή προσεύχεται, και είδε σε όραμα κάποιον που λέγεται Ανανίας να μπαίνει και ν' ακουμπάει πάνω του το χέρι του για να ξαναβρεί το φως του».

Ο Ανανίας απάντησε: «Κύριε, έχω ακούσει από πολλούς πόσα δεινά έχει προκαλέσει αυτός ο άνθρωπος στους πιστούς σου στην Ιερουσαλήμ. Κι εδώ που ήρθε, έχει εξουσιοδότηση από τους αρχιερείς να συλλάβει όλους όσους ομολογούν το όνομά σου». «Πήγαινε», του λέει ο Κύριος, «γιατί αυτόν εγώ τον διάλεξα για να τον χρησιμοποιήσω ως όργανο που θα με κάνει γνωστό στα έθνη και στους άρχοντές τους, και στον ισραηλιτικό λαό. Κι εγώ θα του δείξω πόσα θα πρέπει να πάθει για χάρη του ονόματός μου».

Τότε ο Ανανίας έφυγε και πήγε σ' εκείνο το σπίτι. Ακούμπησε τα χέρια του πάνω στο Σαούλ και του είπε: «Σαούλ, αδερφέ, ο Κύριος, ο Ιησούς, αυτός που σου φανερώθηκε στο δρόμο καθώς ερχόσουν, με έστειλε για να ξαναβρείς το φως σου και να γεμίσεις με Άγιο Πνεύμα». Αμέσως τότε έπεσαν από τα μάτια του κάτι σαν λέπια και ξαναβρήκε το φως του. Σηκώθηκε, βαφτίστηκε, και κατόπιν έφαγε και συνήλθε».

2. Απόστολος Παύλος: Ο άνθρωπος της Καινής Κτίσεως

«Εξαίφνης, μέσα στο φως του μεσημεριού, μια έκρηξη ουράνιας φωτοχυσίας τυφλώνει κοντά στη Δαμασκό τον διώκτη του Χριστού και τον μετατρέπει στον κορυφαίο απόστολο Παύλο...

Έτσι, ο «εμπνέων απειλής και φόνου εις τους μαθητάς του Κυρίου (Πραξ. 9,1) αναδεικνύεται ο ένθερμος «κήρυξ και απόστολος» (Β΄ Τιμ. 1,11) του Ευαγγελίου. Ασπάζεται με όλη του την ύπαρξη τη νέα αποστολή. Γι΄ αυτό, πιστεύει και ζη ότι εκ κοιλίας μητρός ήταν «αφωρισμένος» γι΄ αυτό το έργο «εις την υπακοήν του Χριστού» (Β΄ Κορ. 10,5).

Συνειδητοποιεί ότι ο Θεός «πρώτος ηγάπησεν ημάς» (Α΄ Ιω. 4,19). Και εμείς είμαστε όχι οι γνώστες τον Θεόν, αλλά οι γνωσθέντες υπ΄ Αυτού...(Και αλλάζει ριζικά). Γιατί ο Παύλος ως «αληθής εραστής και εξεστηκώς» (Δ. Αρεοπαγίτης, ΡG 3, 712Α), δεν ανήκει στον εαυτό του, αλλά στον Αγαπώμενο. Δεν ζει αυτός, αλλά εν αυτώ ζη ο Χριστός. Ο ίδιος έχει πεθάνει. Βρίσκεται αλλού η αγάπη και η ύπαρξή του.

Όταν λοιπόν πάει να μιλήσει γι΄ αυτόν τον αληθινό εαυτό του, δεν μιλά ούτε για τον Σαύλο, που ήταν κάποτε, ούτε για τον Παύλο που ξέρει ο κόσμος. Αλλά μιλά, σε τρίτο πρόσωπο, για κάποιον άλλον, άγνωστο, που είναι ο κεκρυμμένος εαυτός του».

Γοντικάκης Β., αρχιμανδρίτης (2002). *Φως Χριστού φαίνει πάσι*.
Ιερά Μονή Ιβήρων, σ. 27-31.

Ζωγραφική: Caravaggio, Η μεταστροφή του Αγίου Παύλου – Σχολιασμός:

1. Caravaggio, *Η μεταστροφή του Αγίου Παύλου* (π. 1600-1601), Santa Maria del Popolo, Ρώμη.

α. Στο έργο «Η μεταστροφή του Αποστόλου Παύλου» ο Caravaggio επικεντρώνεται στην εσωτερική συμμετοχή του Αγίου Παύλου σε αυτή τη στιγμή της θρησκευτικής έκστασης, δημιουργώντας ένα σκοτεινό και μυστηριώδες φόντο. Παρόλο που ο θεατής δεν βλέπει κάποια ουράνια οπτασία, η σκηνή μπορεί να προσδιοριστεί εύκολα ως μεταστροφή του Αγίου Παύλου λόγω των συναισθημάτων, που εντείνονται από τον φωτισμό. Σε αυτό το συγκεκριμένο έργο, ο Caravaggio χρησιμοποιεί όχι μόνο δραματικό φωτισμό, αλλά τοποθετεί έτσι τους χαρακτήρες, ώστε να εντείνει τη στιγμή της μεταστροφής του Αγίου Παύλου, ο οποίος και είναι ο κύριος χαρακτήρας του πίνακα. Έπεσε μακριά από το άλογό του και κείται με την πλάτη του στο έδαφος. Ο Απ. Παύλος αντανakλά περισσότερο φως από όλους τους χαρακτήρες και η προσοχή δίνεται σε αυτόν κατά ένα

περίεργο τρόπο. Γιατί ο Παύλος είναι στο έδαφος, πολύ μικρότερος από το άλογο, που και αυτό βρίσκεται επίσης στο επίκεντρο του πίνακα. Το σώμα του Παύλου δεν είναι κατά πρόσωπο προς τον θεατή και η παρουσία του είναι ισχυρή.

Wikipedia, “Conversion on the Way to Damascus”

β. Στο έργο του «**Η Μεταστροφή του Αγίου Παύλου**» (1601), ο Άγιος Παύλος είναι ένας άξεστος νεαρός στρατιώτης, ενώ ένας ρυτιδωμένος και φαλακρός χωρικός βαστάει το άλογο του. Ο πίνακας, με τις ρεαλιστικές μορφές σε φυσικό μέγεθος, αποτελεί μια ανοιχτή πρόσκληση για συμμετοχή στο «μυστήριο της μεταστροφής». Είναι χαρακτηριστικό ότι το δραματικό στοιχείο γίνεται καλύτερα αντιληπτό, αν ο θεατής παρατηρήσει τον πίνακα γονατιστός από την είσοδο του παρεκκλησίου (στη Σάντα Μαρία ντελ Πόπολο της Ρώμης).

Καραβάτζιο: Απαστράπτων στο απόλυτο σκοτάδι (εικόνες)
Άρθρο στην ηλ/νική εφημερίδα tvxs (18.7.2016)(<http://tvxs.gr/>)

1. Φωτισμός της ψυχής

«Όπως ακριβώς, όταν κάποιος βρίσκεται προηγουμένως στο σκοτάδι, ξαφνικά, μόλις δει τον ήλιο, φωτίζονται τα σωματικά του μάτια και βλέπει εκείνα που πριν δεν τα έβλεπε καθαρά, έτσι και αυτός που αξιώνεται να λάβει το Άγιο Πνεύμα, φωτίζεται στην ψυχή και βλέπει πράγματα που ξεπερνούν τα ανθρώπινα μέτρα, τα οποία δεν τα είχε γνωρίσει πριν. Το σώμα του είναι στην γη και η ψυχή του σαν μέσα από κάποιο καθρέπτη βλέπει τους ουραμούς».

Μαυρομάτης, Γ. (1990). *Κατηχήσεις αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων*, τ. Β΄. Κατερίνη: Επέκταση, σ. 432-433.

2. Η αληθινή γνώση του εαυτού μας

«Η αληθινή γνώση του εαυτού μας και η ειλικρίνεια έναντί του θα μας πείσει ότι βασικά έχουμε μια σχεδόν ακατανίκητη τάση να αναζητούμε φανερά ή όχι, συνειδητά ή όχι, τον ίδιο τον εαυτό μας διαμέσου της αγάπης προς τους άλλους. Μπορεί να αναζητούμε την δική μας συναισθηματική ευφορία και μια συγκινησιακή έκσταση, μια ευχαρίστηση προσωπική μόνο μέσω της αγάπης, πράγμα που άλλοι θα επεδίωκαν με άλλα μέσα. Και το ερώτημα είναι: κάνουμε τα έργα της αγάπης και γενικά αγαπούμε, για να ικανοποιούμε τον εαυτό μας με το ευάρεστο συναίσθημα, που αυτή δημιουργεί, και αυτό θέλουμε μόνο και όχι την χαρά και την ευτυχία του άλλου;

[...] Η αυτοεξέταση θα μας πληροφορήσει για την ύπαρξη των αρνητικών στοιχείων της παλαιότητάς μας, όπως είναι η εγωιστικότητα και η αυτοφιλία ή φιλαυτία. Και γι' αυτό έχουμε ανάγκη θείου φωτισμού, που μας αποκαλύπτει καθαρά το εσωτερικό μας».

Βίττης, Ευσ., αρχιμ. (2012). *Εμείς και η Αγάπη μας. Άγιον Όρος*: Ι. Μ. Οσίου Γρηγορίου.

3. Αυταπάτη

«Πολλοί πάρα πολλοί, είναι εκείνοι που δεν βρήκαν τον εαυτό τους αλλά τον αγάπησαν. Τη φανταστική εικόνα τους αγαπούν αυτοί και όχι τον εαυτό τους. Η αυταπάτη για αυτούς είναι γλυκιά, αυτήν αγαπούν και όχι τον εαυτό τους. Πολλοί είναι εκείνοι που φτιάχνουν πήλινες κατσαρόλες και νομίζουν για τον εαυτό τους ότι είναι γλύπτες. Πολλοί είναι εκείνοι που έγιναν πολιτικοί, ενώ θα έπρεπε να είναι έμποροι. Όλοι αυτοί μιλούν για αγάπη προς τους εχθρούς, αλλά εν τω μεταξύ

ακόμα ούτε τον εαυτό τους δεν αγαπούν, αφού δεν τον γνωρίζουν, ούτε καν ανακάλυψαν τον καλύτερο εαυτό τους. Η αγάπη τους είναι ψεύτικη, εφόσον είναι σχετική με την ψευδή εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους και όχι με την αλήθεια. Όταν ο κεραμοποιός αγαπά τον γλύπτη μέσα του, η αγάπη του για τον εαυτό του είναι ψευδής. Και όποιος αγαπά ψευδώς τον εαυτό του αυτός αγαπά ψευδώς και τους φίλους του. Και όποιου η αγάπη είναι ψεύτικη προς τον εαυτό του και προς τους φίλους του, αυτού η αγάπη προς τους εχθρούς είναι δύο φορές μεγαλύτερο ψέμα».

Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς (2008). *Αργά βαδίζει ο Χριστός*. Αθήνα: Εν Πλω, σ. 83-84.

4. «Γνώθι σαυτόν»

«Πρώτα απ΄ όλα χρειάζεται το «γνώθι σαυτόν». Δηλαδή να γνωρίσεις τον εαυτό σου, ποιος είσαι. Ποιος είσαι στ΄ αλήθεια, όχι ποιος νομίζεις εσύ ότι είσαι! Με την γνώση αυτή γίνεσαι ο σοφότερος των ανθρώπων. Με τέτοια επίγνωση έρχεσαι σε ταπείνωση και παίρνεις χάρη από τον Κύριο. [...] Ο φοβούμενος να γνωρίσει τον εαυτό του, αυτός βρίσκεται μακριά από την γνώση. Άλλο τίποτε δεν αγαπά, παρά να βλέπει μόνο λάθη στους άλλους και να τους κρίνει. Αυτός δεν βλέπει στους άλλους χαρίσματα, αλλά μόνον ελαττώματα –δεν βλέπει στον εαυτό του ελαττώματα, παρά μόνο χαρίσματα. Και αυτό είναι το χαρακτηριστικό ελάττωμα των ανθρώπων του καιρού μας που δεν αναγνωρίζουμε ο ένας το χάρισμα του άλλου».

Γέροντας Ιωσήφ ο Ησυχαστής (2011). *Έκφρασις Μοναχικής εμπειρίας*. Άγιο Όρος: Εκδόσεις Ι. Μ. Φιλοθέου.

5. Γνωρίζω τον εαυτό μου, γνωρίζω τον Θεό

«Γνώρισε τον εαυτό σου πριν από όλα, διότι τίποτα δεν είναι δυσκολότερο από αυτό, [...] τίποτα κοπιαστικότερο. Όταν όμως γνωρίσεις τον εαυτό σου, τότε θα μπορέσεις να γνωρίσεις και τον Θεό και να εξετάσεις με τον λογισμό τα κτίσματα, όπως ταιριάζει».

Όσιος Νείλος ο Ασκητής

6. Γνωρίζω τον εαυτό μου, γνωρίζω τα πάντα

«Αυτός που γνωρίζει τον εαυτό του, έλαβε τη γνώση των πάντων. Διότι το να γνωρίζει κανείς τον εαυτό του, είναι η ολοκλήρωση της γνώσης των πάντων».

Άγιος Ισαάκ ο Σύρος

7. Ο εαυτός μας

«Πρέπει να αποδεχόμαστε όχι μόνο τον πλησίον μας, αλλά και τον ίδιο τον εαυτό μας. Έχουμε την τάση, με πολλή ευκολία να θεωρούμε σαν αληθινό εαυτό μας όλα όσα μας αρέσουν σ΄ αυτόν, ενώ όλα εκείνα που εμείς και οι άλλοι του βρίσκουμε άσχημα, τα θεωρούμε τυχαία. Εγώ είμαι ο αληθινός και ελκυστικός εαυτός μου, ενώ οι διάφορες καταστάσεις παραμορφώνουν τις καλύτερες διαθέσεις μου, αποσυντονίζουν τις ευγενικότερες παρορμήσεις μου. Εδώ ταιριάζει να θυμηθούμε μία σελίδα από την αλληλογραφία του Ρώσου στάρετς Μακαρίου της Ορτίνα. Είναι από τα γράμματα που αντάλλαξε με έναν έμπορο της Πετρούπολης. «Η οικονόμος μου έφυγε και οι φίλοι μου με συμβούλεψαν να πάρω στη θέση της ένα κορίτσι από το χωριό. Εσείς τι θα λέγατε να κάνω; Να την προσλάβω ή όχι;». «Ναι», ήταν η απάντηση του στάρετς. Ύστερα από λίγο καιρό ο έμπορος ξανάγραψε: «Πάτερ, δωσ΄ μου την ευχή σου να τη διώξω. Είναι σωστός δαίμονας. Από τότε που ήρθε εδώ μέσα, τον περισσότερο καιρό είμαι έξω φρενών από θυμό και έχω χάσει εντελώς τον

έλεγχου του εαυτού μου!». Ο στάρτης απάντησε: «Φρόντισε να μην τη διώξεις. Είναι άγγελος που ο Θεός σου έστειλε για να σε βοηθήσει να δεις πόσος θυμός ήταν κρυμμένος μέσα σου, πράγμα που η προηγούμενη οικονομία ποτέ δε μπόρεσε να σε κάνει να ανακαλύψεις».

Bloom, Anth. (1985). Πορεία και Συνάντηση. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 20.

Σύνδεση της αυτογνωσίας με την κοινωνικότητα, την αγάπη και την πηγή της αγάπης (Θεός).

1. Αυτογνωσία, συγχώρηση και μετάνοια

α. Εκείνος που έχει επίγνωση των δικών του αμαρτιών, ευκολότερα συγχωρεί τον σύνδουλό του.

Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, *Είς Ματθαῖον ὁμιλία ΞΑ΄*, 5, ΕΠΕ 11, 442, ΡG 58, 594.

β. Ας προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε καλά τον εαυτό μας, να γνωρίσουμε καλά τα τραύματα της ψυχής μας· γιατί τότε μόνον θα μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε και τα κατάλληλα για τη θεραπεία φάρμακα. Γιατί, εκείνος που αγνοεί την αρρώστια του, δε θα λάβει κανένα μέτρο για τη θεραπεία της. Έχουμε πολύ αμαρτήσσει· το γνωρίζω κι εγώ· [...] Αλλά δεν έχουμε αποκλεισθεί από τη συγχώρηση, ούτε στερηθήκαμε τη μετάνοια. Στεκόμαστε ακόμη όρθιοι στο πνευματικό σκάμμα και διεξάγουμε τους αγώνες της μετάνοιας.

Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, *Πρός τούς ἐγκαλοῦντας... καὶ περὶ μετανοίας*, 5, ΕΠΕ 31, 90, ΡG 49, 262.

γ. Οι Πατέρες και Ασκητές της Εκκλησίας υπογράμμισαν την ανάγκη αλλά και τη δύναμη του ανθρώπου να έρθει σε διάλογο με τον εσωτερικό του κόσμο, να συναισθανθεί τα αδιέξοδά του και να μετανοήσει, δηλαδή να μεταβάλει ριζικά τρόπο σκέψης και ζωής (μετα-νοώ = μεταβάλλω νουν). Αυτή την πορεία διακονεί το μυστήριο της Εξομολόγησης. Στην Εξομολόγηση ο ίδιος ο άνθρωπος "ψάχνεται" και "ανοίγεται" - δεν "ανακρίνεται".

Είναι χαρακτηριστικός ο όρος που χρησιμοποιεί η Εκκλησία για να καταγράψει το αποτέλεσμα μιας ειλικρινούς, αυτοκριτικής εξομολόγησης: *συγχώρηση*. Αν σκεφτούμε λίγο πάνω στην προέλευση αυτής της λέξης, θα δούμε ότι στην παράδοση της Ορθοδοξίας η Εξομολόγηση δεν είναι δίκη, γι' αυτό και η συγχώρηση δεν είναι δικαστική απόφαση (έστω και αθωωτική). *Συν-χωρούμαι* σημαίνει ότι κατορθώνω να παλέψω τον εγωισμό μου και να βρεθώ πάλι παρέα με όλους τους αδελφούς μου στον ίδιο χώρο, στην Εκκλησία, όπως τα μέλη βρίσκονται όλα στο σώμα.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ΄ Λυκείου, ΔΕ 3, σ. 28.

2. Δεν θα βρεις τίποτε άλλο από την αγάπη

Έχει επίσης γραφή ότι «ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» [...] Δεν θα βρεις τίποτε άλλο από την αγάπη. Αυτή όχι μόνο κατευθύνει [τους ανθρώπους] και τους κινεί, αλλά και εύκολα τους βγάζει από τον εαυτό τους.

Άγιος Νικόλαος Καβάσιλας (1990). *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγοι Ἑπτὰ*. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: *Ι. Ησυχ. Ευαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος*, σ. 256.

3. Η κυκλική κίνηση της αγάπης

Η χριστιανική αγάπη κινείται κυκλικά. Πρώτα έρχεται η αγάπη προς τον εαυτό μας, κατόπιν η αγάπη προς τους φίλους μας, μετά η αγάπη προς τους εχθρούς μας και, τέλος, η αγάπη προς τον Θεό. Ο Χριστός την αγάπη προς τον εαυτό μας την πήρε για μέτρο της αγάπης μας για τους ανθρώπους και για τον Θεό. «Όπως αγαπάς τον εαυτό σου», λέει ο Χριστός, «να αγαπάς και τον πλησίον σου». Αν οι άνθρωποι είχαν χριστιανική αγάπη προς τον εαυτό τους, γρήγορα θα είχαν και χριστιανική αγάπη προς τους φίλους τους και προς τους εχθρούς τους. Αλλά αυτή η βασική αγάπη των ανθρώπων – η αγάπη προς τον εαυτό μας – ακόμα πλειοψηφεί ως ζωώδης, εγωιστική, αδηφάγα, ακάθαρτη, οπότε και κάθε άλλη αγάπη, βασιζόμενη σε τέτοια αγάπη, είναι ομοίως τέτοια».

Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς, (2008). *Αργά βαδίζει ο Χριστός*. Αθήνα: Εν Πλω, σ. 94-95.

4. Υπάρχω σημαίνει υπάρχω για έναν άλλο

«Υπάρχω σημαίνει επικοινωνώ, σημαίνει υπάρχω για έναν άλλο. Δεν μπορώ να γίνω ο εαυτός μου χωρίς τον άλλο. Πρέπει να βρω τον εαυτό μου σε έναν άλλο, ανακαλύπτοντας τον άλλο στον εαυτό μου».

Bakhtin Mikhail (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Μτφρ. Caryl Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press, σ. 287.

5. Γνώση αποχτούμε, όταν μας αγαπούν και αγαπάμε

«Ο μόνος τρόπος να γνωρίσουμε τον Θεό, ή μάλλον να μας γνωρίσει είναι να ενσωματωθούμε στο πρόσωπο του Χριστού [...]».

Γνώση αποχτούμε, όταν μας αγαπούν και αγαπάμε. Αυτό είναι και ένα στοιχείο που διαφοροποιεί την Εκκλησία από τη θρησκεία».

Κατσιάρας, Α. & Βαμβουνάκη, Μ. (2008). *Όταν ο Θεός πεθαίνει. Μία συζήτηση*. Αθήνα: Αρμός, σ. 150, 127.

6. Η καθαρή καρδιά

Μπορεί να βλέπουμε με τα μάτια της αγάπης, με καθαρή καρδιά ικανή να βλέπει το Θεό και την εικόνα Του στο πρόσωπο των ανθρώπων: ακόμα και εκείνων όπου η εικόνα Του, κάτω από στρώματα προσωπείων και παραποιήσεων, μόνο αμυδρά πια απεικονίζει την αληθινή και βαθιά μυστική ταυτότητα του ανθρώπου. Όπως λέει και η αλεπού στο Μικρό Πρίγκιπα: «μόνο με την καρδιά μπορούμε να δούμε αληθινά. Η ουσία ξεφεύγει σαν ψάχνεις με τα μάτια».

Bloom, Anth. (1985). *Πορεία και Συνάντηση*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 40.

7. Ο φόβος του Άλλου

Η ουσία της αμαρτίας είναι ο φόβος του Άλλου, πράγμα που αποτελεί μέρος της απόρριψης του Θεού. Εφόσον η επιβεβαίωση του «εαυτού» μας πραγματοποιείται μέσω της απόρριψης και όχι της αποδοχής του Άλλου - αυτό επέλεξε ελεύθερα να κάνει ο Αδάμ - δεν είναι παρά φυσιολογικό

1.3. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Αποτύπωση εμπειριών για τη χαρά και τις δυσχέρειες της επικοινωνίας.

Παραμύθι. Αντουάν Ντε Σεντ-Εξιπερί, Ο μικρός πρίγκιπας (απόσπασμα)

“Καλημέρα”, είπε η αλεπού.

“Καλημέρα”, απάντησε ευγενικά ο μικρός πρίγκιπας, που γύρισε το κεφάλι αλλά δεν είδε τίποτα.

“Εδώ είμαι”, είπε η φωνή, “κάτω από τη μηλιά”.

“Τι είσαι εσύ;” είπε ο μικρός πρίγκιπας. “Είσαι πολύ όμορφη...”

“Αλεπού είμαι”, είπε η αλεπού.

“Έλα να παίξεις μαζί μου”, της πρότεινε ο μικρός πρίγκιπας. “Είμαι τόσο λυπημένος...”

“Δεν γίνεται να παίξω μαζί σου”, είπε η αλεπού. “Δεν είμαι εξημερωμένη”.

“Α, συγγνώμη”, έκανε ο μικρός πρίγκιπας.

Αφού το σκέφτηκε λίγο όμως, πρόσθεσε:

“Τι σημαίνει “εξημερώνω;””

“Δεν είσαι από δω”, είπε η αλεπού. “Τι γυρεύεις;”

“Τους ανθρώπους γυρεύω”, είπε ο μικρός πρίγκιπας. “Τι σημαίνει “εξημερώνω;””

“Οι άνθρωποι”, είπε η αλεπού, “έχουν όπλα και κυνηγούν. Είναι φοβερά ενοχλητικό!”

“Εσύ αυτούς γυρεύεις;”

“Φίλους γυρεύω. Τι σημαίνει “εξημερώνω;””

“Είναι κάτι που έχει ξεχαστεί πια”, είπε η αλεπού. “ Σημαίνει “δημιουργώ δεσμούς...”

“Δημιουργώ δεσμούς;”

“Βεβαίως”, είπε η αλεπού. “Εσύ ακόμα δεν είσαι για μένα παρά ένα μικρό αγόρι που μοιάζει με εκατό χιλιάδες άλλα μικρά αγόρια. Και δεν σε έχω ανάγκη. Ούτε κι εσύ έχεις ανάγκη εμένα. Δεν είμαι για σένα παρά μια αλεπού που μοιάζει με εκατό χιλιάδες άλλες αλεπούδες. Αν όμως με εξημερώσεις, θα έχουμε ανάγκη ο ένας τον άλλον. Θα είσαι για μένα μοναδικός στον κόσμο. Θα είμαι για σένα μοναδική στον κόσμο...”

“Αρχίζω να καταλαβαίνω”, είπε ο μικρός πρίγκιπας.

Η αλεπού επανήλθε στη σκέψη της.

“Η ζωή μου είναι μονότονη. Εγώ κυνηγώ κότες, οι άνθρωποι κυνηγούν εμένα. Όλες οι κότες μοιάζουν μεταξύ τους και όλοι οι άνθρωποι μοιάζουν μεταξύ τους. Οπότε βαριέμαι λίγο. Αν όμως με εξημερώσεις, η ζωή μου θα γεμίσει φως. Θα αναγνωρίζω το θόρυβο βημάτων διαφορετικών από τα άλλα. Τα άλλα βήματα με κάνουν να κρύβομαι στη γη. Τα δικά σου θα με καλούν έξω από τη φωλιά μου, σαν μουσική.”[...]

Η αλεπού σώπασε και κοίταξε το μικρό πρίγκιπα για ώρα:

“Σε παρακαλώ... εξημέρωσέ με”, του είπε.

“Θέλω πολύ”, απάντησε ο μικρός πρίγκιπας, “μα δεν έχω πολύ χρόνο”.

“Πρέπει να ανακαλύψω φίλους και να γνωρίσω πολλά πράγματα”.

“Δε γνωρίζεις παρά μόνο τα πράγματα που εξημερώνεις”, είπε η αλεπού.

“Οι άνθρωποι δεν έχουν πια χρόνο να μάθουν τίποτα. Αγοράζουν πράγματα που φτιάχνονται από εμπόρους. Και επειδή δεν υπάρχουν έμποροι φίλων, οι άνθρωποι δεν έχουν πια φίλους. Αν θέλεις ένα φίλο, εξημέρωσέ με!”[...]

Έτσι λοιπόν ο μικρός πρίγκιπας εξημέρωσε την αλεπού. Και όταν ήρθε η ώρα να φύγει:

“Α!” είπε η αλεπού. “Θα κλάψω”.

“Εσύ φταις”, είπε ο μικρός πρίγκιπας, “εγώ δεν επιθυμούσα το κακό σου, εσύ ήθελες να σε εξημερώσω...”

“Φυσικά”, είπε η αλεπού.

“Μα θα κλάψεις!” είπε ο μικρός πρίγκιπας.

“Φυσικά”, είπε η αλεπού.

“Οπότε δεν κερδίζεις τίποτα!”.

“Κερδίζω!”

“Αντίο”, της είπε ο μικρός πρίγκιπας.

“Αντίο”, είπε η αλεπού. “Θα σου πω ένα μυστικό. Είναι πολύ απλό: μόνο με την καρδιά βλέπεις καλά. Την ουσία δεν την βλέπουν τα μάτια.”

“Την ουσία δεν την βλέπουν τα μάτια”, επανέλαβε ο μικρός πρίγκιπας για να το θυμάται...

Αντουάν ντε Σεντ-Εξιπερί (2016). *Ο Μικρός Πρίγκιπας*.
Μτφρ. Θ. Δαρβίρη. Αθήνα: Καθημερινές Εκδόσεις, σ. 77-82.

1. Το αντίθετο της λέξης επικοινωνία

[...] Όλη η συμπεριφορά μας είναι επικοινωνία. Μάλιστα ο καθηγητής Fr. Lever παρατηρεί ότι το ρήμα «επικοινωνώ» φαίνεται να κλίνεται ομαλά, ωστόσο στην πραγματικότητα δεν μπορεί να πάρει άρνηση. Οι P. Watzlawick, J. H. Beavin και D. D. Jackson υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά και, κατ' επέκταση, η επικοινωνία δεν έχουν αντίθετο. Το να ισχυριστεί κάποιος, λοιπόν, ότι δεν επικοινωνεί δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, και μάλιστα όταν κάνουμε λόγο για μη λεκτική επικοινωνία. Δεν είναι δυνατή η μη επικοινωνία, γιατί η άρνηση της επικοινωνίας καθεαυτή είναι επικοινωνία. Ο άνθρωπος δεν επικοινωνεί μόνο όταν μιλά ή κάνει κάτι συνειδητά, με κάποιο σκοπό, αλλά και όταν ενεργεί άσκοπα ή ανεξέλεγκτα, ασυναίσθητα, σιωπά ή αδρανεύει ή απλώς υπάρχει. Άρα, η ανθρώπινη ύπαρξη είναι ένας πομπός μηνυμάτων, σκόπιμων ή ανεξέλεγκτων και τυχαίων, που είναι συνεχώς σε λειτουργία. Η απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια, για να υφίσταται γεγονός επικοινωνίας [...] είναι η ύπαρξη ενός δέκτη, που θα προσπαθήσει να αποκωδικοποιήσει το μήνυμα.

Κάποιος θα μπορούσε ν' αντιταχθεί λέγοντας πως καθημερινά βιώνουμε καταστάσεις κατά τις οποίες λέμε ότι δεν μπορούμε να επικοινωνήσουμε με κάποιον. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι δεν εννοούμε πως μεταξύ μας δε λαμβάνει χώρα μια μορφή επικοινωνίας, αλλά πως η επικοινωνία μας δεν έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Με άλλα λόγια, στη δεδομένη περίπτωση το μήνυμα που έλαβε ο δέκτης δεν το κατανόησε έτσι, όπως επιθυμούσε ο πομπός. Έτσι, ενώ δεν μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχει επικοινωνία, μπορούμε να μιλάμε για αποτυχημένη ή λιγότερο επιτυχημένη επικοινωνία.

Ακανθοπούλου, Κ. (2007). *Παιδαγωγική ανάλυση της επι-κοινωνίας του Χριστού*.
Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 94-95.

2. Η επικοινωνία στα κοινωνικά δίκτυα

Οι περισσότεροι από εμάς έχουμε επίγνωση της άμεσης επίδρασής μας στους φίλους και την οικογένειά μας. Οι πράξεις μας μπορούν να τους κάνουν ευτυχισμένους ή δυστυχισμένους, υγιείς ή αρρώστους, ακόμη και πλούσιους ή φτωχούς. Σπάνια όμως αναλογιζόμαστε ότι ο αντίκτυπος όσων σκεφτόμαστε, αισθανόμαστε, κάνουμε ή λέμε μπορεί να επεκτείνεται πολύ πέρα από τους ανθρώπους που γνωρίζουμε. Αντιστρόφως, οι φίλοι και οι συγγενείς μας λειτουργούν ως αγωγοί

που μεταφέρουν προς εμάς επιρροές εκατοντάδων ή και χιλιάδων ανθρώπων. Σε ένα είδος κοινωνικής αλυσιδωτής αντίδρασης μπορούμε να επηρεαστούμε από γεγονότα στα οποία δε συμμετείχαμε και από ανθρώπους που δε γνωρίζουμε. Είναι σα να μπορούμε να νιώσουμε τον παλμό του κοινωνικού κόσμου που μας περιβάλλει και να ανταποκριθούμε στο ρυθμό του. Ως μέλη ενός κοινωνικού δικτύου, υπερβαίνουμε τον εαυτό μας -για καλό ή για κακό- και γινόμαστε μέρος κάτι πολύ μεγαλύτερου. Είμαστε συνδεδεμένοι.

Christakis N., Fowler, J. (2010). *Συνδεδεμένοι Η εκπληκτική δύναμη των κοινωνικών δικτύων και πώς αυτά διαμορφώνουν τη ζωή μας*. Αθήνα: Κάτοπτρο, σ. 53-54.

Πέρασμα από τη φιλία και τη λαχτάρα συναναστροφής στη θρησκεία ως επικοινωνία με το ιερό.

1. Τραγούδι: Το Περιθόλι (1969)

Στίχοι/Μουσική: Δ. Σαββόπουλος
Ερμηνευτής: Δ. Σαββόπουλος
Δίσκος: Το περιθόλι του τρελού

Κάτι αλήθεια συμβαίνει εδώ
κάτι μυστικό,
κάτι πλούσιο και παράξενο σαν
τοπίο του βυθού,
ανθισμένες κερασιές κι
απόγευμα ζεστό
και πολύχρωμο χορτάρι, ναι, για
ν' αποκοιμηθώ.

Αμαξάκια κάτασπρα φεύγουν
απαλά
και μας φέρνουνε σε σένανε
στα μέρη τα παλιά,
στο γαλάζιο θρόνο σου χρυσό
μανδύα φοράς
και σε δυο λιοντάρια ήμερα τα
πόδια σου ακουμπάς.

Τόσα χρόνια πάλευα μόνος στα
τυφλά
και ταξίδεψα κι αρρώστησα και
πέρασα πολλά,
τώρα όμως πλάι σου και πάλι
περπατώ,
μες στα χρώματα του κήπου σου
και δίπλα στο νερό.

2. Τραγούδι: Καλώς ήρθες παράξενε στον τόπο μου (1999)

Στίχοι/Μουσική: Foxmoor B. D./Active Member
Δίσκος: Μέρες παράξενες, θαυμάσιες μέρες

- Καλώς ήρθες ξένε στον τόπο μου
άραξε δίπλα να σου βάλω ένα κρασί να πιεις
συγχώρεσέ με λιγάκι για τον τρόπο μου
μα με βρήκες στην αγκαλιά της ντροπής
Ξέμεινα μόνος μου πάρε και κάτσε όπου θες
κουρασμένο σε βλέπω πρέπει καιρό να γυρίζεις
όμως μέσα στη ζαλάδα μου και πίσω απ' τις σκιές
σα να μου φαίνεται πως κάτι μου θυμίζεις
- Γεια σου και σένα, έλειπα χρόνια, ήμουνα κάπου μακριά
με φέραν πίσω δυνατές φωνές
και κάποιες τύψεις που μου είπαν πως εδώ κοντά
έχω γεννηθεί κι έχω πεθάνει δυο χιλιάδες φορές
- Ω, να 'τα μας, καλά είπα όταν σε είδα
πως σίγουρα παράξενα θα πρέπει να μιλάς
από άλλο κόσμο έχεις απάνω σου σφραγίδα
αυτά τ' αγκάθια στο κεφάλι και τα ρούχα που φοράς
- Κάποτε, κάποιοι μου το φόρεσαν για στέμμα
και με χλευάζανε μεγάλο βασιλιά
ακόμα τρέχει από τότε φρέσκο αίμα
σ' αυτά που ανέβηκαν του χρόνου τα σκαλιά
Γι' αυτό με βλέπεις μέσα στις σκιές
σα να φοβάμαι και να θέλω να γλυτώσω
Μια προσευχή σ' ένα περβόλι με ελιές
δεν με αφήσανε ποτέ να την τελειώσω[...]
-Πού με βρήκες εδώ κάτω, τι με θες;
Το μυαλό μου δε σαλεύει από κούνια
σα να γεννήθηκα μου φαίνεται χτες
ενώ έξω υπάρχουε έξυπνοι μιλιούνια
-Αυτούς τους είδα, τους άκουσα, τους νιώθει το πετσί
μου

Αμαξάκια κάτασπρα φεύγουν
απαλά
και μας φέρνουνε σε σένανε
στα μέρη τα παλιά,
κοντά μου φωσφορίζοντας
σκύβεις και με φιλάς,
για τη νύχτα με σκεπάζεις, ναι,
και με παρηγοράς.

προτιμώ τα καρφιά που με κρατάνε στον σταυρό
αυτοί πουλήσανε ακριβά την γέννησή μου
αυτοί φυλάνε το σκοτάδι θησαυρό[...]
- Ωραίος, παράξενε φίλε μου, απόψε
για την ανημποριά μου βρήκες σκοπό
πάρε μια κούπα, πάρε ψωμί και κόψε
να τελειώσω το κρασί μου και θα πάω να τους πω
Αφού φωνάζουν όλοι αυτοί
κι αφού σκοτώνουν στ' όνομά σου
θα πω αναβάλλεται η γιορτή
πας να ξαπλώσεις στα καρφιά σου
Θα πω ο χρόνος πως τρελάθηκε
δεν κάνει στάση Γολγοθά
Θα πω ο παράξενος πως χάθηκε
κι έφυγε οριστικά

1. Ψαλμός 61

**Κοντά στο Θεό βρίσκει
η ψυχή μου τη γαλήνη**

Μονάχα στο Θεό βρίσκει η ψυχή μου τη
γαλήνη·
μόνο από κείνον έρχεται η σωτηρία μου.
³Μονάχα εκείνος είναι
προστάτης και σωτήρας μου
και κάστρο μου·
μπορεί να κλονιστώ, μα δε θα πέσω.
⁴Ως πότε θα τα βάζετε
όλοι σας μ' έναν άνθρωπο
και θα ζητάτε να τον ρίξετε
καθώς τον τοίχο οπού γέρνει,
καθώς το φράχτη τον ετοιμόρροπο;
⁵Αυτό που θέλουν είναι να τον ρίξουν
απ' την τιμητική του θέση·
το ψέμα τούς αρέσει·
με το στόμα τους ευλογούν,
μέσα τους καταριούνται.
⁶Μονάχα στο Θεό βρίσκει η ψυχή μου τη
γαλήνη·
γιατί αυτός μου δίνει την ελπίδα μου.
⁷Μονάχα εκείνος είναι
προστάτης και σωτήρας μου
και κάστρο μου· καθόλου δε θα κλονιστώ.
[...] ⁹Σ' εκείνον έλπιζε κάθε στιγμή, λαέ μου,

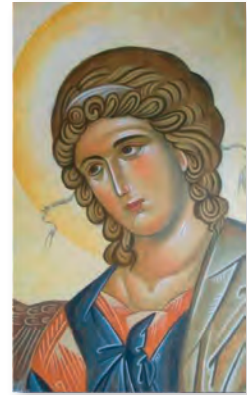
2. Ψαλμός 117

**Θα ζήσω για να διηγούμαι
όσα ο Κύριος έκανε**

⁵Μέσα στη θλίψη επικαλέστηκα τον Κύριο
κι ο Κύριος αποκρίθηκε ελευθερώνοντάς με.
⁶Ο Κύριος είναι βοηθός μου,
τίποτα δε φοβάμαι·
τι θα μου κάνουν οι άνθρωποι;
⁷Ο Κύριος είν' η βοήθειά μου
και δίχως φόβο θα κοιτώ όσους μ'
εχθρεύονται.
⁸Καλύτερα στον Κύριο κανείς
να καταφεύγει,
παρά να ελπίζει σε άνθρωπο.
⁹Καλύτερα στον Κύριο κανείς
να καταφεύγει,
παρά να ελπίζει σε άρχοντες.
¹⁰Όλα με περικύκλωσαν τα έθνη·
μα στου Κυρίου το όνομα τους
κατατρόπωσα.
¹¹Σφιχτά με κύκλωσαν απ' όλες τις μεριές·
μα στου Κυρίου το όνομα τους
κατατρόπωσα.
¹²Με κύκλωσαν καθώς οι μέλισσες·
μα στου Κυρίου τ' όνομα τους
κατατρόπωσα.
Γρήγορα πάψαν οι επιθέσεις τους,
όπως σβύνει η φωτιά σαν καίει αγκάθια.
¹³Με δύναμη με σπρώξαν για να πέσω,

μπροστά του ανοίξτε τις καρδιές σας
το καταφύγιό μας είν' ο Θεός.
¹⁰Πνοή τ' ανέμου οι επιφανείς
και σαν καπνός οι άσημοι
στης ζυγαριάς το δίσκο όλοι μαζί
λιγότερο θα ζύγιζαν απ' την πνοή του ανέμου.
¹¹Στη βία μην εμπιστεύεστε,
μάταια μην ελπίζετε στην αρπαγή
κι ο πλούτος αν πληθαίνει
μην προσηλώνεστε σ' αυτόν.
¹²Μία φορά μίλησε ο Θεός
κι εγώ άκουσα δύο πράγματα:
Πως στο Θεό ανήκει η δύναμη,
¹³σ' εσένα, Κύριε, η καλοσύνη
και πως εσύ ανταποδίδεις στον καθένα
σύμφωνα με τα έργα του.

μα ο Κύριος με βοήθησε.
¹⁴Δύναμή μου και ύμνος μου ο Κύριος,
εκείνος μ' έσωσε. ..

Η προσευχή, η λατρεία, η θεογνωσία και η θεολογία ως επικοινωνία στις χριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις.

1. Ο θείος έρως

– Γέροντα, ο θείος έρως είναι η αγάπη για τον Θεό;
– Ο θείος έρως είναι κάτι ανώτερο από την αγάπη για τον Θεό· είναι τρέλλα. Αγάπη-έρως-τρέλλα, όπως φθόνος-μίσος-φόνος. Η ακριβή αγάπη προς τον Θεό, με τις θυσίες της, γλυκοβράζει την καρδιά, και σαν τον ατμό πετιέται ο θείος έρως, ο οποίος δεν μπορεί να συγκρατηθή, και ενώνεται με τον Θεό. Ο θείος έρως λυγίζει τα σκληρά κόκκαλα και γίνονται τόσο μαλακά, που ο άνθρωπος δεν μπορεί να σταθή όρθιος, πέφτει κάτω! Γίνεται σαν την λαμπάδα που βρίσκεται σε θερμό χώρο και δεν μπορεί να σταθή όρθια· τότε λυγίζει από εδώ, τότε λυγίζει από εκεί. Την σιάζεις, αλλά πάλι λυγίζει, πάλι πέφτει, γιατί είναι θερμός ο χώρος, πολύ θερμός... Όταν κανείς βρίσκεται σ' αυτήν την κατάσταση και πρέπει να πάη κάπου ή να κάνη κάποια δουλειά, δεν μπορεί· παλεύει, προσπαθεί να βγή από αυτήν την κατάσταση. [...]

Η θεία τρέλα βγάξει τον άνθρωπο έξω από την έλξη της γης, τον ανεβάζει στον θρόνο του Θεού, και νιώθει πια ο άνθρωπος τον εαυτό του σαν το σκυλάκι στα πόδια του αφεντικού του και του γλείφει τα πόδια με χαρά και ευλάβεια.

*Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου Λόγοι, τ. Ε' (Πάθη και αρετές). (2010³).
Θεσσαλονίκη: Ι. Ησυχ. Μοναζουσών «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», σ. 106, 107.*

2. Η προσευχή των πατέρων της Όπτινα

Κύριε, βοήθησέ με ν' αντιμετώπισω με ψυχική γαλήνη όλα, όσα θά μου φέρει ή σημερινή ήμέρα.
Βοήθησέ με να παραδοθῶ ολοκληρωτικά στο ἅγιο θέλημά Σου.

Στήν κάθε ὥρα τῆς ἡμέρας φώτιζέ με καί δυνάμωνέ με γιά τὸ κάθε τί.

“Όποιες εἰδήσεις κι ἂν λάβω σήμερα, δίδαξέ με να τις δεχθῶ με ἡρεμία
καί με τὴν ἀκλόνητη πεποίθηση ὅτι τίποτε δὲν συμβαίνει, χωρίς να τὸ ἐπιτρέψεις Ἐσύ.

Καθοδήγησε τὶς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά μου σὲ ὅλα τὰ ἔργα καὶ τὰ λόγια.

Στὶς ἀπρόοπτες περιστάσεις μὴ μὲ ἀφήσεις νὰ ξεχάσω ὅτι ὅλα παραχωροῦνται ἀπὸ Σένα.

Δίδαξέ με νὰ συμπεριφέρομαι σὲ κάθε μέλος τῆς οἰκογένειάς μου καὶ σ' ὅλους τοὺς συνανθρώπους μου μὲ εὐθύτητα καὶ σύνεση, ὥστε νὰ μὴ συγχύσω καὶ στενοχωρήσω κανένα.

Κύριε, δός μου τὴ δύναμη νὰ ὑποφέρω τὸν κόπο καὶ ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας αὐτῆς, σὲ ὅλη τὴ διάρκειά της.

Καθοδήγησε τὴ θέλησή μου καὶ δίδαξέ με νὰ προσεύχομαι, νὰ πιστεύω, νὰ ὑπομένω, νὰ συγχωρῶ καὶ ν' ἀγαπῶ. Ἀμήν.

3. Ἅγιος Ἰωάννης του Σταυρού, *Πνευματικὴ Ὁδὴ (Cantico spirituale)*

Για νὰ κατορθώσεις νὰ ἀποκτήσεις τὸ παν
μὴν ἐπιθυμήσεις τίποτα.

Για νὰ κατορθώσεις νὰ ἀποκτήσεις τὸ παν
μὴν κατέχεις τίποτα, οτιδήποτε κι ἀν εἶναι αὐτό.

Για νὰ κατορθώσεις νὰ μάθεις τὸ παν
μὴν προσπαθήσεις νὰ μάθεις τίποτα.

Για νὰ κατορθώσεις νὰ γίνεις τὸ παν
μὴν ἐπιθυμήσεις νὰ γίνεις τίποτα.

Για νὰ κατορθώσεις νὰ φθάσεις ὅπου σου ἀρέσει
πρέπει νὰ περάσεις ἀπὸ ὅπου δε σου ἀρέσει.

Για νὰ κατορθώσεις νὰ φθάσεις αὐτὸ πού δε γνωρίζεις
πρέπει νὰ περάσεις ἀπὸ ὅπου δε γνωρίζεις.

Για νὰ κατορθώσεις νὰ φθάσεις σ' αὐτὸ πού δεν κατέχεις πρέπει νὰ
περάσεις ἀπὸ αὐτὸ πού δεν κατέχεις.

Για νὰ φθάσεις σὲ ὅ, τι δεν εἶσαι
πρέπει νὰ περάσεις ἀπὸ ὅ, τι δεν εἶσαι.

Για νὰ φθάσεις στὴν τελεία ἠρεμία καὶ γαλήνη
πρέπει νὰ μὴ ἐπιθυμῆς τίποτα.

Για νὰ φθάσεις στὴν ταπείνωση
παύεις νὰ κυνηγᾶς τὸ παν
γιατί κατέχεις τὸ παν, τὸ Θεό.

Για νὰ κατέχεις τὸ Θεό
πρέπει ὁ θησαυρὸς τῆς ψυχῆς σου νὰ εἶναι
αγνὸς χωρὶς καμιὰ ἐπιθυμία.

Για νὰ κατέχεις τὸ σταυρὸ τοῦ Κυρίου
εἶσαι στερημένος ἀπὸ ὅλα ὅσα ἐπιθυμῆι ὁ κόσμος.

Για νὰ ὑψωθείς στὸ Θεό
πρέπει νὰ ἀπογυμνωθεῖς ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπιθυμίες σου
καὶ τότε θα πίνεις τὸ νερὸ τῆς σοφίας,
τῆς ἀγάπης καὶ τῆς γλυκύτητάς Του.

Για νὰ φθάσεις στὴν ἀληθινὴ προσευχὴ
εἰσχωρεῖς στὸν οὐρανὸ τοῦ Θεοῦ
καὶ ξεπερνᾶς τὸ χρόνο καὶ ἡ ψυχὴ ἐνώνεται
μὲ τὸ Θεὸ μὲ οὐράνια γνώση.

Για νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ σου καθαρὴ

πρέπει να είναι αγνή για να δεχθεί το θεϊκό φως
ώστε ο νους να γίνει φωτεινός.
Για να είναι η ψυχή σου γεμάτη θεϊκή γαλήνη
δεν πρέπει να περιβάλλεται από σκέψεις
που διασπούν την ηρεμία της.
Για να είναι η ψυχή σου ταπεινή
πρέπει να ζει τη θεϊκή απλότητα
χωρίς να έχεις πνευματική λαιμαργία
διότι ο διάβολος φέρει το συναίσθημα της αυταρέσκειας.
Για να βαδίσεις το δρόμο της πίστης
πρέπει να αρνηθείς κάθε δική σου κρίση,
επιθυμία, φαντασία για να προσκολληθείς
απόλυτα στην αγάπη του Θεού.

Καμπάνης Π.(2016). Άγιος Ιωάννης του Σταυρού – Ο ποιητής της μυστικιστικής θεολογίας.
Άρθρο στο ηλ/νικό περιοδικό Fractalart (26.10.2016) (απόσπασμα)

4. Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης, Λόγος για την προσευχή

Όποιος αγαπά τον Κύριο, σκέφτεται πάντα Εκείνον και η θύμηση του Θεού γεννά την προσευχή. Αν δεν θυμάσαι τον Κύριο, τότε και δεν θα προσεύχεσαι και χωρίς την προσευχή δεν θα παραμείνη η ψυχή στην αγάπη του Θεού, γιατί η χάρη του Αγίου Πνεύματος έρχεται με την προσευχή. [...]

Η προσευχή δίνεται στον προσευχόμενο. [...]

Θα διακόψω για λίγο τον λόγο για την προσευχή.

Νοσταλγεί η ψυχή μου τον Κύριο και Τον αναζητώ με πόθο και η ψυχή μου δεν μπορεί να σκέφτεται τίποτε άλλο.

Διψά η ψυχή τον ζώντα Κύριο και το πνεύμα μου ορμά προς Αυτόν, ως Ουράνιο και στοργικό Πατέρα. Ο Κύριος μας υιοθέτησε διά του Αγίου Πνεύματος. Είναι γλυκός για την καρδιά ο Κύριος. Αυτός είναι η χαρά, η ευφροσύνη και η ασάλευτη ελπίδα μας.

Αγαθέ Κύριε, αναζητήσε σπλαγχνικά το πλάσμα Σου δείξε τον Εαυτό Σου στους ανθρώπους με το Άγιο Πνεύμα Σου, όπως δείχνεις τον Εαυτό Σου στους δούλους Σου.

Χαροποίησε, Κύριε, κάθε θλιμμένη ψυχή με την έλευση του Αγίου Σου Πνεύματος.

Δώσε, Κύριε, όσοι προσεύχονται σε Σένα να γνωρίσουν το Πνεύμα το Άγιο. [...]

Ψυχή που αγαπά τον Κύριο, δεν μπορεί να μην προσεύχεται, γιατί την έλκει προς Αυτόν η χάρη που εδοκίμασε στην προσευχή. [...]

Εγώ γνώρισα πως η προσευχή είναι εύκολη, γιατί βοηθά η χάρη του Θεού. Ο Κύριος μάς αγαπά υπερβολικά και μας αξιώνει να συνομιλούμε μαζί Του με την προσευχή και να μετανοούμε και να Τον δοξολογούμε.

Αδυνατώ να περιγράψω πόσο πολύ μας αγαπά ο Κύριος. Αυτή η αγάπη γνωρίζεται με το Άγιο Πνεύμα και η ψυχή του προσευχομένου γνωρίζει το Άγιο Πνεύμα. [...]

Σωφρόνιος, αρχιμανδρίτης (1978). *Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω* (1866-1938). Μτφρ. από τα Ρωσικά. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου, σ. 329-331, 334.

5. Η παρουσία του Θεού

Αν ανοίξουμε το Ψαλτήρι, αν φυλλομετρήσουμε τα πατερικά βιβλία, θα δούμε πόσο η αίσθηση της φαινομενικής απουσίας του Θεού πολλές φορές εκφράζεται από τα χείλη και του Δαβίδ και των αγίων. Λέει κάπου ο Δαβίδ: "ίνα τί Κύριε απέστης μακρόθεν;" - γιατί κάθεται από μακριά; "υπεροράς εν ευκαιρίαις εν θλίψεσι;" - γιατί με περιφρονείς εκεί που πρέπει να έρθεις δίπλα μου, στις θλίψεις και στις ανάγκες μου; (Ψαλ. Θ΄ 22). Νοιώθω ξεχασμένος, νοιώθω εγκαταλελειμμένος. Μιλάω και δεν έρχεσαι, σε φωνάζω και δεν με ακούς, σε προσδοκώ και μένεις μακριά. Απών ο Θεός από τη ζωή μου, τη στιγμή που Τον ζητώ, τη στιγμή που Τον έχω ανάγκη.[...]

Αν προσέξουμε στις ευαγγελικές περικοπές που περιγράφουν την παρουσία του Θεού, θα διαπιστώσουμε ότι οι ευαγγελιστές αντί να χρησιμοποιούν τη λέξη ήλθεν ο Κύριος - σαν να ήταν κάπου και ήλθε -, προτιμούν την έκφραση εμφανίζει ή φανερώνει ο Χριστός τον εαυτό Του. Αυτό σημαίνει ότι το ερώτημα δεν είναι αν ο Χριστός, ο Θεός είναι παρών, αλλά πόσο Αυτός μας εμφανίζεται και πότε και πώς εμείς Τον βλέπουμε και ο καθένας μας Τον αισθάνεται [...].

Ο Θεός δεν είναι ο απών που έρχεται αλλά είναι ο παρών που κρύβεται. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το ρήμα που συνήθως οι ευαγγελιστές και οι πατέρες μας αγαπούν να χρησιμοποιούν είναι ότι εμφανίζεται, βγαίνει από το κρύψιμό Του και μας φανερώνεται. Και μας φανερώνεται στους ανθρώπους που μπορούν να βλέπουν. Πρέπει να υπάρξει μια συνεργασία της στιγμής του Θεού για την ψυχή μας και της καθαρότητας των οφθαλμών μας για να αναγνωρίζουμε τον εμφανιζόμενο Θεό.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 25-29.

6. Σχέση με το πρόσωπο του Θεού

Όπως μιλάμε στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων για υγιείς και νοσηρές σχέσεις, έτσι ακριβώς μπορούμε να μιλήσουμε στη σχέση μας με τον Θεό για υγιείς και νοσηρές σχέσεις. Γιατί και η σχέση μας με τον Θεό είναι κι αυτή μια διαπροσωπική σχέση. Διότι για μας ο Θεός είναι πρόσωπο. Και ως διαπροσωπική σχέση υπόκειται σε όλους τους ψυχολογικούς νόμους που χαρακτηρίζουν όλες τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Φυσικά υπάρχουν διαφορές. Ποιες είναι οι διαφορές από τις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων; Η μία είναι ότι το Πρόσωπο τούτο είναι άορατο, αισθητά δεν το συναντάμε με τα μάτια του σώματος. Δεύτερον, ότι είναι ένα Πρόσωπο το οποίο δεν σφάλει και δεν αμαρτάνει, όπως οι άλλοι άνθρωποι σφάλουν και αμαρτάνουν απέναντί μας. Καλούμαστε να μπούμε σε μια διαπροσωπική σχέση με ένα Πρόσωπο που έχει κάποιες ιδιαιτερότητες, αλλά δεν παύει να είναι πρόσωπο όμως.

Αν, παραδείγματος χάρη, έχω μια κτητική σχέση με κάποιον άνθρωπο, μια φιλία με κτητικότητα, αν έχω κτητική σχέση μέσα στον γάμο, αν δηλαδή με χαρακτηρίζουν εγωκεντρικές σχέσεις, ανώριμες και νοσηρές, το ίδιο πράγμα μπορεί να ισχύσει στη σχέση μου με τον Θεό. Να αισθάνεται κάποιος ότι έχει μια τόσο κτητική σχέση με τον Θεό ώστε να νομίζει ότι αυτός κατέχει πλήρως την αλήθεια, τον Θεό δηλαδή, και κανείς άλλος δεν την κατέχει όπως αυτός. Ή ότι αυτός απολαμβάνει μια ειδική εύνοια του Θεού που οφείλεται στην αρετή του.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η σχέση εξάρτησης με τον Θεό. Στα ζευγάρια μπορεί να αναπτυχθεί μια σχέση τέτοιας εξάρτησης που η σχέση να μην είναι ισότιμη, να μην προάγει την αγάπη, να μην προάγει την ελευθερία, αυτά τα στοιχεία του κατ' εικόνα.

Μα μήπως δεν υπάρχει σχέση εξάρτησης με τον Θεό; Υπάρχει, και εδώ χρειάζεται να κάνουμε μια διάκριση γιατί θα μπορούσε να πει κανείς: "Μα αλίμονο, δεν θα είναι η σχέση μας με τον Θεό σχέση εξάρτησης; Ισότιμοι είμαστε με τον Θεό; Αφού περιμένουμε από τον Θεό τα πάντα. Εδώ ψάλλουμε στον ψαλμό 103 "άμα αποστρέψεις το πρόσωπό σου από εμάς εξαφανιστήκαμε, μας κατάπιε το σκοτάδι, εσύ μας τα δίνεις όλα". Αυτό είναι πράγματι αλήθεια, συμβαίνει και ανήκει στις ιδιαιτερότητες της σχέσης με τον Θεό. Όμως και εδώ μπορούμε να διακρίνουμε σχέση εξάρτησης με την έννοια ότι ο άνθρωπος σε αυτή την περίπτωση αχρηστεύεται, όταν κάνει σχέση εξάρτησης με τον Θεό. Αχρηστεύεται όπως εκείνη η κοπέλα που θα κάνει σχέση εξάρτησης με τον αγαπημένο της. Αχρηστεύει την προσωπικότητά της και τα περιμένει όλα από εκείνον. Δεν είναι αυτής της λογικής ο Θεός. Δεν θέλει να αχρηστεύσουμε την προσωπικότητά μας.

Έτσι η σχέση με τον Θεό είναι υγιής, όταν δεν αχρηστεύει τον άνθρωπο αλλά και όταν δεν αχρηστεύει τον Θεό.

Γιατί υπάρχουν σχέσεις ανθρώπων με τον Θεό, οι οποίες ενώ αυτοί όλο μιλούν για τον Θεό [...], στην πράξη αχρηστεύουν τον Θεό, δηλαδή Του λένε "κάνε πέρα γιατί εγώ ξέρω καλύτερα".

Το δύσκολο είναι να υπάρχει η θεανθρωπότητα, η θεανθρώπινη συνεργασία. Πάντα τα άκρα είναι πιο εύκολα και γι' αυτό είχαμε τόσες πολλές αιρέσεις στην πορεία της Εκκλησίας.

Θερμός, π. Β. (2009). Άνθρωπος μόνος και μπερδεμένος ψάχνει. Αθήνα: Αρμός, σ. 188-192.

7. El Greco (1590). Η αγωνία στον Κήπο (της Γεθσημανή). Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο

8. **Τραγούδι, Δίψα** (2003)

Στίχοι, Μουσική: Ν. Πορτοκάλογλου

Δίσκος: Δίψα

Δεν είν' η Κίρκη,
η μάγισσα, του σεξ η θεά,
η Καλυψώ, η Ναυσικά
με του μπαμπά τα λεφτά.
Δεν είν' η θάλασσα, ο ήλιος,
τα χαμένα νησιά.
Δεν είναι τίποτα απ' όλα
κι είναι όλ' αυτά...

Είν' η κρυφή σου, η ατέλειωτη δίψα
είν' η δίψα που σε κρατά ζωντανό.
Είν' η κρυφή σου, η ατέλειωτη δίψα
είν' η δίψα για καθαρό ουρανό.

Δεν είν' οι φίλοι, τα ξενύχτια,
τσιγάρα, ποτά
οι μουσικές, οι μουσικές
γύρω απ' την ίδια φωτιά.
Παλιά σου όνειρα, ταξίδια
με καινούργια πανιά
Δεν είναι τίποτα απ' όλα
κι είναι όλ' αυτά... [...]

Παλιές σου νίκες και ήττες
και λάθη σωστά.
Η ξενιτιά, η ξενιτιά
του γυρισμού η χαρά
κι αυτός ο κάποιος που σου γνέφει
απ' το λιμάνι μακριά
Δεν είναι τίποτα απ' όλα
Κι είναι όλ' αυτά... [...]

Για ουρανό
που χρώματα αλλάζει
και σαν ποτάμι μοιάζει,
σαν νερό.
Σαν το νερό
που σκύβεις και το πίνεις
μα τη φωτιά δε σβήνεις,
δε σβήνεις τον καημό
για ουρανό...

Τρόπος ουσιαστικής επικοινωνίας: αναζητώντας ένα πρότυπο.

1. Επί του Όρους ομιλία (Μτ κεφ. 5-7).

- 5, 5-11: Οι Μακαρισμοί

[...] 5 »Μακάριοι όσοι φέρονται με πραότητα στους άλλους, γιατί αυτοί θα κληρονομήσουν τη γη της επαγγελίας.

6 »Μακάριοι όσοι πεινούν και διψούν για την επικράτηση του θελήματος του Θεού, γιατί ο Θεός θα ικανοποιήσει την επιθυμία τους.

7 »Μακάριοι όσοι δείχνουν έλεος στους άλλους, γιατί σ' αυτούς θα δείξει ο Θεός το έλεός του.

8 »Μακάριοι όσοι έχουν καθαρή καρδιά, γιατί αυτοί θα δουν το πρόσωπο του Θεού.

9 »Μακάριοι όσοι φέρνουν την ειρήνη στους ανθρώπους, γιατί αυτοί θα ονομαστούν παιδιά του Θεού.

10 »Μακάριοι όσοι διώκονται για την επικράτηση του θελήματος του Θεού, γιατί σ' αυτούς ανήκει η βασιλεία του Θεού.

11 »Μακάριοι είστε όταν σας χλευάσουν και σας καταδιώξουν και σας κακολογήσουν με κάθε ψεύτικη κατηγορία εξαιτίας μου.

- 5, 23-25: «[...] όταν προσφέρεις το δώρο σου στο ναό κι εκεί θυμηθείς πως ο αδερφός σου έχει κάτι εναντίον σου, άφησε εκεί, μπροστά στο θυσιαστήριο του ναού, το δώρο σου και πήγαινε να συμφιλιωθείς πρώτα με τον αδερφό σου, και ύστερα έλα να προσφέρεις το δώρο σου. [...]».

- 5, 27-28: «Ακούσατε επίσης πως δόθηκε στους προγόνους μας η εντολή: μη μοιχεύσεις. Εγώ όμως σας λέω πως όποιος βλέπει μια γυναίκα με πονηρή επιθυμία, έχει κιόλας διαπράξει μέσα του μοιχεία μ' αυτήν».

- 5, 34. 37: «Εγώ όμως σας λέω να μην ορκίζεστε καθόλου· ούτε στον ουρανό, γιατί είναι ο θρόνος του Θεού· ... Το “ναι” σας να είναι ναι και το “όχι” σας να είναι όχι».

- 5, 39. 42: «Εγώ όμως σας λέω να μην αντιστέκεστε στον κακό άνθρωπο· αλλά αν κάποιος σε χτυπήσει στο δεξί μάγουλο, γύρισέ του και το άλλο. [...] Σ' εκείνον που σου ζητάει κάτι, να του το δίνεις, κι αν κάποιος θέλει να του δανείσεις κάτι, μην του το αρνηθείς».

- 5, 44. 46: «Εγώ όμως σας λέω: Ν' αγαπάτε τους εχθρούς σας, να δίνετε ευχές σ' αυτούς που σας δίνουν κατάρες, να ευεργετείτε αυτούς που σας μισούν, και να προσεύχεστε γι' αυτούς που σας κακομεταχειρίζονται και σας καταδιώκουν. [...] Γιατί, αν αγαπήσετε μόνο όσους σας αγαπούν, ποια αμοιβή περιμένετε από το Θεό; Το ίδιο δεν κάνουν κι οι τελώνες;».

- 6, 1. 3: «Να προσέχετε την ελεημοσύνη σας, να μη γίνεται μπροστά στους ανθρώπους, με σκοπό να σας επιδοκιμάσουν. [...] Εσύ, αντίθετα, όταν δίνεις ελεημοσύνη, ας μην ξέρει ούτε το αριστερό σου χέρι τι κάνει το δεξί σου».

Cosimo Rosselli (1482). *Η επί του Όρους ομιλία*. Νωπογραφία. Cappella Sixtina (Βατικανό).

- 6, 6-7: «[...] όταν προσεύχεσαι, πήγαινε στο πιο απόμερο δωμάτιο του σπιτιού σου, κλείσε την πόρτα σου και προσευχήσου εκεί κρυφά στον Πατέρα σου· κι ο Πατέρας σου, που βλέπει τις κρυφές πράξεις, θα σε ανταμείψει φανερά. Όταν προσεύχεστε, μη φλυαρείτε όπως οι ειδωλολάτρες, που νομίζουν ότι με την πολυλογία τους θα εισακουστούν».

- 6, 14. 17: «Αν συγχωρήσετε τους ανθρώπους για τα παραπτώματά τους, θα σας συγχωρήσει κι εσάς ο ουράνιος Πατέρας σας. [...] Όταν νηστεύεις, περιποιήσου τα μαλλιά σου και νίψε το πρόσωπό σου [...]

- 7, 1-2. 12. 15. 17. 21: «Μην κρίνετε τους συνανθρώπους σας, για να μη σας κρίνει κι εσάς ο Θεός. Με το κριτήριο που κρίνετε θα κριθείτε, και με το μέτρο που μετράτε θα μετρηθείτε. [...] Όλα όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να τους κάνετε κι εσείς· [...] Φυλαχτείτε από τους ψευδοπροφήτες, που σας έρχονται ντυμένοι σαν πρόβατα, από μέσα τους όμως είναι λύκοι αρπακτικοί. [...] Ένα καλό δέντρο κάνει καλούς καρπούς, ενώ το άχρηστο δέντρο κάνει άχρηστους καρπούς. [...] Στη βασιλεία του Θεού δε θα μπει όποιος μου λέει “Κύριε, Κύριε”, αλλά όποιος κάνει το θέλημα του ουράνιου Πατέρα μου».

2. Συνολική θεώρηση της διδασκαλίας του Αγίου Κοσμά για την επικοινωνία

[...] Όλη η διδασκαλία του [Πατροκοσμά] για την επικοινωνία διέπεται από ορισμένες βασικές αρχές, οι οποίες μπορούν να εξασφαλίσουν στην επικοινωνία επιτυχία και συνέχεια. Κάθε αρχή, μάλιστα, είναι δομημένη πάνω στην άλλη δημιουργώντας ένα οργανικό σύνολο. Η **πρώτη** από αυτές είναι ο σεβασμός του άλλου ως προσώπου, που απορρέει από την πλήρη ισοτιμία των ανθρώπων μεταξύ τους απέναντι στο Θεό και από την κοινή φύση που Εκείνος τους χάρισε. Ο άλλος, λοιπόν, αντιμετωπίζεται ως Άνθρωπος με χαρίσματα αλλά και ατέλειες, και αποκτά αξία ή, καλύτερα, ανακτά τη χαμένη του αξία.

....η **δεύτερη** αρχή της διαπροσωπικής επικοινωνίας, που είναι η ταπεινοφροσύνη, δηλαδή η διάθεση αναγνώρισης των προσωπικών ορίων και της προσωπικής αστοχίας, που οδηγεί στη μετάνοια, και συνδέεται άρρηκτα και με τη διάθεση συγχώρεσης του άλλου. Κατ' επέκταση, εισάγεται η αλληλοσυγχώρεση [...]. Με αυτόν τον τρόπο επιλύονται οι διαφορές και αποκαθίσταται η ενδεχομένως διαταραγμένη επικοινωνία τόσο με τον άλλο, όσο, όμως, και με τον εαυτό [...].

Οι δυο αυτές αρχές μαζί ενεργοποιούν τον άνθρωπο και τον καλούν να δείξει ενεργό πνευματικό ενδιαφέρον (**τρίτη** αρχή), π.χ. με την προσευχή. Ο άνθρωπος βγαίνει από την αδιαφορία του για τον Άλλο και έρχεται να τον συναντήσει, για να τον σώσει και να σωθεί.

Η επικοινωνία, λοιπόν, δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά ουσιαστική συνάντηση δύο προσώπων που το ένα ενδιαφέρεται ενεργά για το άλλο. Αυτό το ενδιαφέρον μετουσιώνεται σε αγάπη για τον άλλον, η οποία εμπνέεται από την αγάπη για το Θεό, και συνιστά την **τέταρτη** αρχή. Η κίνηση προς τον άλλο, που εκφράζεται με την επικοινωνία, οφείλει να είναι αγαπητική. Η αγάπη προς το Θεό και το συνάνθρωπο είναι κάτι που επαναλαμβάνεται συχνά στις Διδαχές και έχει πάντα εσχατολογική προοπτική. Όλα εμπνέονται από το Θεό και οδηγούν πάλι σ' Αυτόν. Η αγάπη όμως αυτή δε νοείται χωρίς την έμπρακτη απόδειξή της, όπως ακριβώς συμβαίνει λ.χ. με την αγάπη της μητέρας προς το παιδί της. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε τη σύζευξη της λεκτικής με τη μη λεκτική επικοινωνία, ώστε να φαίνεται και να υπάρχει συνέπεια λόγων και έργων, που καθιστούν την επικοινωνία γνήσια, αυθεντική και αξιόπιστη.

Ακανθοπούλου, Κ. (2009). *Η παιδαγωγική επικοινωνία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού μέσα από τις Διδαχές του*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 187-191.

1.4. ΗΘΟΣ

Ήθος, ηθικισμός, ηθικολογία, ηθική, υποκρισία.

- ηθική: 1α.** το σύνολο των θεσμοθετημένων κανόνων μιας κοινωνίας που καθορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων με βάση το κοινωνικά αποδεκτό, το καλό και το κακό: *Βικτοριανή ~ . Σύμφωνα με την παραδεδεγμένη ~ . Η ~ της αστικής τάξης στις αρχές του αιώνα. [...]*
- ηθικολογία:** άποψη διακηρυγμένη συνήθως με ζήλο, πάθος και στενό πνεύμα, για το τι είναι καλό ή κακό σύμφωνα με την τρέχουσα ηθική: *Άφησε τώρα τις ηθικολογίες.*
- ήθος: 1α.** η ηθικότητα του ατόμου· οι ιδιότητες του χαρακτήρα του που βρίσκονται σε αρμονία με τα διδάγματα της ηθικής: *Η αγωγή διαμορφώνει το ~ . Έχει ανώτερο ~ . Διακρίνεται για το επιστημονικό του ~ . ~ είναι η απόλυτη έλλειψη ιδιοτέλειας. || ο χαρακτήρας: Το ~ των τραγικών ηρώων. Η μουσική εξημερώνει τα ήθη. [...]* β. οι καθιερωμένες ηθικές αντιλήψεις και η αντίστοιχη με αυτές συμπεριφορά στα πλαίσια μιας κοινωνίας ή μιας εποχής: *Τα πολιτικά ήθη. Έκλυση ηθών. Προσβολή των ηθών. Χρηστά ήθη. Νέοι καιροί, νέα ήθη. Τμήμα ηθών και λεσχών, αστυνομική υπηρεσία που ασχολείται κυρίως με τον έλεγχο της πορνείας. Γυναίκα ελευθερίων ηθών, πόρνη. [...]* 2. (πληθ.) παραδοσιακοί κανόνες κοινωνικής διαβίωσης, που διαμορφώνονται με την ιστορική εξέλιξη: *Τα ήθη και τα έθιμα του ελληνικού λαού.* Τα ήθη των αγρίων.
- υποκρισία: η ιδιότητα και ο τρόπος συμπεριφοράς του υποκριτή: *Απεχθάνομαι την ~ των ανθρώπων. Αυτό που κάνουν είναι ~ .*
- υποκριτής: I. αυτός που υποκρίνεται, που προσποιείται ανύπαρκτα συναισθήματα ή συμπεριφέρεται με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές διαθέσεις του. II. ηθοποιός του αρχαίου δράματος και γενικότερα ηθοποιός του θεάτρου συνήθ. σε πρωταγωνιστικό ρόλο και σε έργα που θεωρούνται ότι έχουν υψηλή καλλιτεχνική αξία.

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη

- ηθικιστής, ηθικίστρια: πρόσωπο που ελέγχει τα ήθη των άλλων, που επιδιώκει ή πρεσβεύει την αυστηρή τήρηση ηθικών κανόνων, λ.χ. με την εφαρμογή περιορισμών, λογοκρισίας κ.λπ. ΣΥΝ. ηθικολόγος, σεμνότηφος. — ηθικισμός (ο), ηθικιστικός, -ή, -ό, ηθικιστικ-ά | -ώς επίρρ.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων.* Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

7. Η χριστιανική θεώρηση της ηθικής

Αυτό λέγεται **ήθος**: είναι ο τρόπος που ζούμε τη ζωή μας. Με αυτήν την έννοια το ήθος και η ζωή είναι σύμφυτα. Δεν μπορείς να ζήσεις χωρίς ένα νόημα και δίχως κάποιο τρόπο εμπίωσης αυτού του νοήματος. Ίσα ίσα μάλιστα, από τον τρόπο που ζούμε τη ζωή μας αποφαινόμεστε αν τη χαίρομαστε ή όχι, αν ευτυχούμε ή δυστυχούμε, αν τελικά ο βίος μας είναι αβίωτος.

Όταν το ήθος συστηματοποιείται και θεωρητικοποιείται, τότε συγκροτείται ηθική. Πρόκειται για τη γενίκευση και την κωδικοποίηση του τρόπου της ζωής, που διατυπώνεται με απαγορεύσεις («ού», «μή») και προτροπές, αρνητικά και θετικά, όπως χαρακτηριστικά εμφανίζεται στο μωσαϊκό δεκάλογο [...]. Η ηθική είναι συστηματική, ενώ το ήθος μένει εφαρμοσμένο, βιωμένο. Η ηθική

είναι η θεωρία του ήθους. Πρόκειται για τη βιωμένη πρακτική που εκφράζεται με θεωρητικούς όρους. [...]

Ανάμεσα στην **ηθική** και στον **ηθικισμό** υπάρχει τεράστια διαφορά. Εντελώς άλλο είναι η ηθική ως θεωρία του ήθους και ολότελα διαφορετικό μέγεθος συνιστά ο ηθικισμός ή ο μοραλισμός (ηθικοκρατία, ηθικολογία). Πρόκειται για την απολυτοποίηση της ηθικής και τη μονομέρεια του ήθους. Ηθικισμός είναι η υπερβολή της ηθικής. Όπως η έλλειψή της, συνιστά την ανηθικότητα, την αήθεια, έτσι και η υπερβολή της ηθικής φέρνει στην ηθικολογία.

Αν η ηθική είναι σύμφυτη με τη ζωή, όπως τη περιγράψαμε προηγουμένως, η ηθικοκρατία είναι αντίθετη στη ζωή. Ο ηθικισμός είναι το καρκίνωμα της ηθικής. Το «γράμμα» της ηθικολογίας νεκρώνει το «πνεύμα» της ζωής. Έτσι ο ηθικισμός σκοτώνει το ήθος, επειδή απολιθώνει τη ζωή. Γι' αυτό τελικά η ηθικολογία αναιρεί την ηθική. Άλλο είναι το ηθικό και εντελώς άλλο είναι το ηθικιστικό ή ηθικολογικό.

Η ηθική χρειάζεται. Ο ηθικισμός περισσεύει. Όπως το ήθος είναι απαραίτητο στη ζωή μας, έτσι και η ηθική θεωρία είναι αναγκαία. Όμως η ηθικολογία ως νέκρωση της ζωής είναι περιττή και επιζήμια. Τι κοινό υπάρχει ανάμεσα στο λαό και στο λαϊκισμό, στο έθνος και στον εθνικισμό, στην ευσέβεια και στον ευσεβισμό, στο ήθος και στον ηθικισμό; Κάθε -ισμός είναι η άρνηση του υποτιθέμενου φορέα του: ο ευσεβισμός της ευσέβειας και ο ηθικισμός του ήθους.

Το πιο αποτελεσματικό όπλο εναντίον του ηθικισμού είναι η ηθική. [...]

Αν κάποιος μας ρωτήσει πως τέλος πάντων διαχωρίζουμε την ηθική από την ηθικολογία, θα του απαντήσουμε με απλά παραδείγματα. Ο δεκάλογος του Μωυσή είναι ηθική, αλλά ο φαρισαϊσμός είναι ηθικισμός. Το «ού κλέψεις, ού φονεύσεις, ού ψευδομαρτυρήσεις» συνιστούν ηθική. Όταν όμως ο Χριστός θεραπεύει ασθενείς κατά την ημέρα του Σαββάτου, προκαλεί τη δυσφορία των ηθικιστών εκείνου του καιρού για τη δήθεν παραβίαση της ιεράς αργίας. Και η απάντησή Του μένει αποστομωτική: «τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον» (Μαρκ. 2,27).

Οι φαρισαῖοι ηθικολόγοι μέμφονταν τον Ιησού για τις συναναστροφές Του με πόρνες και τελώνες. [...] Όλο το Ευαγγέλιο μπορεί να αναγνωσθεί ως μία διαρκής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην ηθική και στην ηθικολογία.

Μπέγζος, Μ. (1996). *Ψυχολογία της θρησκείας*.

Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 1-4.

1. *Μτ 7, 21*: «Στη βασιλεία του Θεού δε θα μπει όποιος μου λέει “Κύριε, Κύριε”, αλλά όποιος κάνει το θέλημα του ουράνιου Πατέρα μου».

2. *Μτ 23, 1-28*: **Αντίθεση Φαρισαίων και μαθητών** (απόσπασμα)

Τότε ο Ιησούς μίλησε στο πλήθος και στους μαθητές του και τους είπε: «Τη θέση του Μωυσή ως δασκάλου την πήραν οι γραμματείς και οι Φαρισαῖοι. Όσα λοιπόν σας λένε να τηρείτε, να τα τηρείτε και να τα πράττετε: να μην κάνετε όμως κατά τα έργα τους, γιατί λένε μόνο και δεν πράττουν. Φτιάχνουν φορτία βαριά, που δύσκολα σηκώνονται, και τα φορτώνουν στους ώμους των ανθρώπων, ενώ οι ίδιοι δε θέλουν ούτε με το δάκτυλό τους να τα κινήσουν. Όλα τα έργα τους τα πράττουν για να κάνουν καλή εντύπωση στους ανθρώπους. Πλαταίνουν τα φυλακτά τους και φαρδαινούν τις άκρες από τα ιμάτιά τους. Τους αρέσουν οι καλύτερες θέσεις στα δείπνα και τα πρώτα καθίσματα στη συναγωγή, να τους χαιρετούν με σεβασμό στην αγορά και να τους φωνάζουν οι άνθρωποι “δάσκαλέ μου”».

»Εσείς όμως να μη δεχτείτε να σας αποκαλούν “δάσκαλέ μου”. Ένας είναι ο δάσκαλός σας, ο

Χριστός· κι εσείς όλοι είστε αδερφοί. Και πατέρα σας μην ονομάσετε κανέναν στη γη, γιατί ένας είναι ο Πατέρας σας: ο ουράνιος. Μην ονομαστείτε “ηγήτορες”, γιατί ο ηγήτοράς σας είναι ένας: ο Χριστός. Ο πιο σπουδαίος από σας να είναι υπηρέτης σας. Γιατί όποιος υψώσει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί· κι όποιος ταπεινώσει τον εαυτό του θα υψωθεί».

Ταλανισμός των γραμματέων και των Φαρισαίων

«Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί κατατρώντε τις περιουσίες των χηρών, κάνετε όμως μεγάλες προσευχές για να φανείτε καλοί· [...]

»Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί κλείνετε στους ανθρώπους το δρόμο για τη βασιλεία των ουρανών. Ούτε εσείς μπαίνετε ούτε το επιτρέπετε σ’ όσους θέλουν να μπου. [...]

»Αλίμονό σας, οδηγοί τυφλοί, που λέτε: “όποιος ορκιστεί στο ναό ο όρκος του δεν πιάνει, όποιος όμως ορκιστεί στο χρυσάφι του ναού πρέπει να τηρήσει τον όρκο του”. Μωροί και τυφλοί, τι είναι μεγαλύτερο: το χρυσάφι ή ο ναός που αγιάζει το χρυσάφι; [...]

»Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί δίνετε στο ναό το ένα δέκατο από το δυόσμο, το άνηθο και το κύμινο, και δεν τηρείτε τις σπουδαιότερες εντολές του νόμου, τη δικαιοσύνη, την ευσπλαχνία και την πιστότητα. Αυτά όμως έπρεπε να κάνετε, χωρίς βέβαια να παραμελείτε κι εκείνα. Τυφλοί οδηγοί, που περνάτε από στραγγιστήρι το κουνούπι και καταπίνετε ολόκληρη καμήλα.

»Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί καθαρίζετε το εξωτερικό του ποτηριού και του πιάτου, το περιεχόμενό τους όμως προέρχεται από αρπαγή και αδικία. [...] »Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί μοιάζετε με τάφους ασβεστωμένους, που εξωτερικά φαίνονται ωραίοι, εσωτερικά όμως είναι γεμάτοι κόκαλα νεκρών και κάθε λογής ακαθαρσία. Έτσι κι εσείς, εξωτερικά φαίνεστε ευσεβείς στους ανθρώπους, κι εσωτερικά είστε γεμάτοι υποκρισία και ανομία.

Ηθικές προκλήσεις του καιρού μας, διάσταση θεωρίας και πράξης. Η χριστιανική διδασκαλία.

1. Δημοσιεύματα (ηλεκτρονικών) εφημερίδων

α. «Διάσταση λόγων και έργων»

02/02/2015

Όταν βρισκόμαστε σε περισυλλογή, μόνοι με τον εαυτό μας, τότε έχουμε τις καλύτερες των προθέσεων όσον αφορά τη συμπεριφορά και τη στάση μας απέναντι στους άλλους.

Θα είμαστε καταδεκτικοί, έτοιμοι να βοηθήσουμε όταν μας χρειαστούν, θα δείχνουμε κατανόηση στις αδυναμίες των άλλων. Δεν θα πικραίνουμε κανέναν, δεν θα κακολογούμε, δεν θα παραβιάζουμε τα δικαιώματα των άλλων, δεν θα ρυπαίνουμε το περιβάλλον που επηρεάζει όλους μας. Γενικά έχουμε όλη την καλή διάθεση να είμαστε σωστοί και να ενεργούμε πάντοτε με γνώμονα το μυαλό και τη συνείδηση. Αλλά όταν έρθει η ώρα των έργων, μικροσυμφέροντα, υπολογισμοί και μικροεγωισμοί δεν μας αφήνουν να προχωρήσουμε στις αποφάσεις μας, δεν μπορούμε να τις κάνουμε πράξη, «να σ’ εμποδίζουν ευτελείς συνήθειες / και μικροπρέπειες κι αδιαφορίες», όπως λέει ο μεγάλος Αλεξανδρινός.

Και τότε μένει μια γεύση πικρή, αφού διαπιστώνουμε ότι στην πράξη δύσκολα υλοποιούνται οι καλές προθέσεις. Η ζωή σε κάθε μας βήμα είναι μια συνεχής πάλη ανάμεσα στις καλοπροαίρετες σκέψεις μας και στις ενέργειες στις οποίες τελικά προβαίνουμε. Πολλές φορές σ’ αυτή την

πάλη βγαίνει νικητής η καλή πρόθεση και τότε ο άνθρωπος βρίσκεται σε ισορροπία και γαλήνη με τον εαυτό του. Στις περιπτώσεις που για οποιονδήποτε λόγο κάνουμε άλλα από αυτά που θα θέλαμε, τότε μας κυριαρχεί μια αδιόρατη θλίψη. Αυτό θα 'λεγα είναι μάλλον υγιές φαινόμενο γιατί έστω και εκ των υστέρων συνειδητοποιούμε τι έπρεπε ή τι δεν έπρεπε να κάνουμε. Εκεί που η κατάσταση πάσχει και πλέον αποτελεί απάτη και διαφθορά είναι όταν η διάσταση λόγων και έργων είναι αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής. Αυτό αφορά όσους διατυπώνουν απόψεις ή δίνουν υποσχέσεις που γνωρίζουν εκ των προτέρων ότι δεν πρόκειται να υλοποιηθούν. [...].

Ντίνος Θεοδότου. Διάσταση λόγων και έργων.
Ηλεκτρονική εφημερίδα *Παράθυρο*, 02.02.2015 (Κύπρος)
<http://www.parathyro/?p=33914>

β. «Κ.: Μετά το σπουδαίο έργο του Μπ., θα είμαι φειδωλή στα λόγια»

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ: 07/11/2016

Μετά το σπουδαίο έργο θα είμαι φειδωλή, γιατί είναι καλό κάποιος να μιλά με έργα αντί με λόγια» δήλωσε η νέα υπουργός [...], παραλαμβάνοντας το χαρτοφυλάκιο από τον προκάτοχό της [...]

Ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας ΤΟ ΒΗΜΑ (7.11.2016)
<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=842593>

γ. Τρ. προς Ρεπουμπλικανούς: Τελείωσαν τα λόγια χωρίς πράξεις, να παράγουμε έργο

27 ΙΑΝ 2017

“Το σημερινό Κογκρέσο θα είναι απασχολημένο με το μεγαλύτερο νομοθετικό έργο για δεκαετίες ή ακόμη κι από την έναρξη της αμερικανικής πολιτικής ιστορίας,” δήλωσε χαρακτηρισικά ο Τρ. κατά τη χθεσινή ομιλία του προς τους Ρεπουμπλικανούς κοινοβουλευτικούς σε ξενοδοχείο στη Φιλαδέλφεια. “Τελείωσαν τα λόγια χωρίς πράξεις. Πρέπει να παράγουμε έργο,” πρόσθεσε ο ίδιος.

ΕΡΤ (27.1.2017) (Πηγή: Reuters, ΑΠΕ-ΜΠΕ)
<http://www.ert.gr/trab-pros-republikanous-teliosan-ta-logia-choris-praxis-na-paragoume-ergo/>

δ. Στιλ: «Χρειάζονται έργα, όχι λόγια»

08/02/2017

Ο Άγγλος τερματοφύλακας παραδέχθηκε ότι η σεζόν δεν έχει εξελιχθεί καλά για τους «πράσινους», αλλά εμφανίστηκε αισιόδοξος για την βελτίωση της ομάδας, κάτι που πρέπει να φανεί με έργα και όχι με λόγια.

Ηλεκτρονική εφημερίδα sports-fm.gr (8.2.2017)
<http://www.sport-fm.gr/article/3331097>

2. Γρηγορίου Νύσσης, *Μίμηση της θείας φύσεως*

«Αν λοιπόν κανείς παρουσιάζεται να φορεί σαν προσωπίο το όνομα του Χριστού, αλλά δε δείχνει στη ζωή του όσα έχουν σχέση με το όνομα τούτο, δημιουργεί ψεύτικη εντύπωση για το όνομα του Χριστού, γιατί, σύμφωνα με το παράδειγμα, φόρεσε κατά κάποιον τρόπο στον πίθηκό του μια μάσκα, που παριστάνει ανθρώπινη μορφή. Και αυτό συμβαίνει, επειδή ο Χριστός δεν υπάρχει

περίπτωση να μην ενσαρκώνει τη δικαιοσύνη, την ηθική καθαρότητα, την αλήθεια και την αποξένωση από κάθε κακία ούτε είναι δυνατό ο χριστιανός (ο αληθινός βέβαια χριστιανός) να μην παρουσιάζει τον εαυτό του να συμμετέχει έμπρακτα στις αρετές αυτές. Λοιπόν, αν θα μπορούσε κάποιος να παρουσιάσει με ορισμό το νόημα του Χριστιανισμού, θα πούμε ότι Χριστιανισμός είναι η μίμηση της θείας φύσεως».

Γρηγορίου Νύσσης. *Τι των Χριστιανών όνομα ή επάγγελμα*. Ε. Π. 46, 244.

Μακάριος ο Αιγύπτιος (;). *Αρμονία λόγων και έργων και εμπειρίας*

«Άλλο είναι να μιλήσει κανείς για το ψωμί και το τραπέζι, και άλλο είναι να φάει και να γνωρίσει τη νοστιμάδα του ψωμιού και να ενισχυθούν όλα τα μέλη του σώματός του. Άλλο είναι να ειπεί κανείς κάτι με λόγια για ένα παρά πολύ γλυκό ποτό, και άλλο είναι να βγει να το πάρει από την ίδια την πηγή του και να χορτάσει με τη γεύση του γλυκύτερου αυτού ποτού. Άλλο είναι να μιλήσει κανείς για πόλεμο και για γενναίους αθλητές και πολεμιστές, και άλλο είναι να πάει στο πεδίο της μάχης και να συμπλακεί με τους εχθρούς, και να μπει και να βγει, και να λάβει και να δώσει, και να φέρει ο ίδιος στον εαυτό του τα βραβεία της νίκης. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στα πνευματικά ζητήματα. Άλλο είναι να εξηγεί κανείς τους θείους λόγους με κάποια γνώση και με τη λογική, και άλλο είναι να κατέχει το θησαυρό, τη χάρη, την αίσθηση, και την ενέργεια του αγίου Πνεύματος πραγματικά και έμπρακτα και με τέλεια βεβαιότητα στην ψυχή του και στο νου».

(Περικοπή από την 27^η ομιλία, η οποία αποδίδεται στον Μακάριο τον Αιγύπτιο, Ε.Π. 34, 701).

Σχέση διδασκαλίας (πεποιθήσεων) και ήθους.

1. Βίος και έργο του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου

Ο Ιωάννης, γνωστός ήδη από τον 4ο ή 5ο αιώνα με το επίθετο «Χρυσόστομος», γεννήθηκε στην Αντιόχεια από οικογένεια πιθανόν χριστιανική, στα μέσα του 4ου αι. Ο πατέρας του, Σεκούνδος, δημόσιος λειτουργός υψηλού βαθμού στην αυτοκρατορική υπηρεσία, άφησε χήρα την εικοσαετή σύζυγό του, Ανθούσα, λίγο μετά τη γέννηση του γιου τους. Η ευσεβής Ανθούσα, ελληνικής καταγωγής, αποφάσισε να αφοσιωθεί στην εκπαίδευση του γιου της. Ο Ιωάννης σπούδασε φιλοσοφία και ρητορική. [...] Στην ηλικία των δεκαοκτώ ή είκοσι χρόνων δέχτηκε το βάπτισμα και διδάχτηκε την Αγία Γραφή και τη θεολογία. Λίγα χρόνια μετά τη βάπτισή του, χειροτονήθηκε διάκονος και μετά ιερέας. Για δώδεκα έτη κήρυττε στους μεγαλύτερους ναούς της Αντιόχειας και απέκτησε έτσι τη φήμη του θαυμάσιου ρήτορα. Το 397 η αυτοκρατορική αυλή τον επέλεξε ως επίσκοπο της πρωτεύουσας [Κωνσταντινούπολη]. Ο Θεόφιλος, Πατριάρχης Αλεξανδρείας, τον χειροτόνησε επίσκοπο το 398 με εντολή του αυτοκράτορα.

Ούτε δέκα χρόνια δεν κράτησε η αρχιεπισκοπεία του ιερού Χρυσόστομου στην Κωνσταντινούπολη. Η δράση του άρχισε με τη συγκρότηση ενός επιτελείου από ηθικούς, ικανούς και αφοσιωμένους κληρικούς και μερικές δραστήριες μαθήτριες του. Μαζί τους οργάνωσε και εφάρμοσε ένα πολύπλευρο έργο που κάλυπτε θέματα ιεραποστολής, φιλανθρωπίας, ηθικής κάθαρσης του κλήρου και αναμόρφωσης της λατρευτικής ζωής. Στα πλαίσια της μέριμνας του για τη διάδοση του χριστιανισμού ενδιαφέρθηκε για την αποστολή ιεραποστόλων στη Γοθθία, τη Σκυθία, την Κελτική,

την Περσία και τη Φοινίκη, ενώ στους Γότθους που διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη παρεχώρησε ιερό ναό για την εξυπηρέτησή τους.

Στην Κωνσταντινούπολη, που ως νέα πρωτεύουσα του ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας είχε προσελκύσει απότομα χιλιάδες νέων κατοίκων, στους οποίους πρέπει να συνυπολογιστούν και πάρα πολλοί πρώην δούλοι, υπήρχε ανάγκη για πνευματική καθοδήγηση. Και ο άγιος Ιωάννης κήρυττε ασταμάτητα. Κύρια θέματα των ομιλιών του ήταν η αποφυγή της σκληρότητας προς τους κατώτερους, της φιλαργυρίας και της πολυτέλειας.

Κηρύττοντας όλα αυτά προς τους χριστιανούς δεν τους άφηνε χωρίς το προσωπικό του παράδειγμα. Ο ίδιος ζούσε λιτά και ασκητικά σαν μοναχός, αν και ήταν αρχιεπίσκοπος. Έδωσε αμέσως εντολή και σταμάτησαν τα πλούσια γεύματα που συνηθίζονταν από προκατόχους του. Ό,τι από τη λιτή ζωή του περίσσευε, κατευθυνόταν στους φτωχούς. Ο ιστορικός Παλλάδιος γράφει: *[Ο Ιωάννης] εξέτασε προσεκτικά το ταμείο (της αρχιεπισκοπής), τους προϋπολογισμούς και τις δαπάνες. Διαπίστωσε περιττά έξοδα. [...] Είναι τόσο συγκλονιστικά όσα έλεγε στους κληρικούς του: Η Εκκλησία μας δεν είναι χρυσαυρηχείο αλλά θριαμβεύουσα ομάδα αγγέλων [...]. Αν θέλετε να τιμήσετε τον Χριστό, κάνετε το, όταν τον βλέπετε γυμνό στο πρόσωπο των φτωχών. Σε τι ωφελεί αν προσφέρετε στον ναό μεταξωτά και πολύτιμα μέταλλα, αν αφήσετε έξω τον Χριστό και υποφέρει από το κρύο και τη γυμνότητα; Δεν ωφελεί καθόλου να είναι ο ναός γεμάτος χρυσά σκεύη, αν ο Χριστός πεινάει. [...]*

1. Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος

Επτά χιλιάδες φτωχοί (άστεγοι, χήρες, ορφανά, άρρωστοι, ξένοι) τρέφονταν καθημερινά χάρη στη μέριμνα του Αρχιεπισκόπου τους και των αφοσιωμένων συνεργατών του. [...] Έχτισε γηροκομεία, πτωχοκομεία και νοσοκομεία, τα οποία επόπτευαν ευσεβείς και ικανοί κληρικοί. Τα στελέχωσε με ιατρούς και μάγειρες, ενώ, όταν προλάβαινε, πήγαινε και εξυπηρετούσε και ο ίδιος τους αρρώστους.

Ένα μεγάλο μέρος της δραστηριότητάς του απορροφούσε το ενδιαφέρον του για τους φυλακισμένους που την εποχή εκείνη ήταν πολυάριθμοι. Με χρήματα από προσφορές ελευθέρωνε φυλακισμένους για χρέη ή πλήρωνε τα λύτρα των αιχμαλώτων. Πολύ χαρακτηριστική ήταν η φράση του ότι το χρυσάφι δεν συλλέγεται για να δενόμαστε μ' αυτό (με αλυσίδες και κοσμήματα χρυσά) αλλά για να ελευθερώσουμε τους δεμένους.

[...] Ο ιστορικός Θεοδώρητος περιγράφει παραστατικά τι ήταν για όλους τους εμπειριστάτους ο αρχιεπίσκοπός τους: *«Όταν συλλαμβάνεται κάποιος, τον τραβάει για βοηθό. Όταν κάποιος δικάζεται, τον καλεί για συνήγορό του. Ο πεινασμένος του ζητάει τροφή και ο γυμνός ρούχο [...]. Όποιος έχει πένθος του ζητάει παρηγοριά. Άλλος τον παρακαλεί να τον ελευθερώσει από τα δεσμά του κι άλλος τον παίρνει μαζί του για να επισκεφτεί αρρώστους. Ο δούλος σ' αυτόν πηγαίνει για να κλάψει πικρά από αγανάκτηση κατά του κυρίου του. Η χήρα σ' αυτόν φωνάζει «λυπήσου με», ενώ άλλη σ' αυτόν καταφεύγει, για να θρηνησει την ορφάνια. Αμέτρητες φροντίδες καταβάλλονται συνέχεια από τον πνευματικό πατέρα για όλους. Οδηγείται κάποιος σε δίκη; Αμέσως ο πατέρας γίνεται συνήγορος. Χτυπάει την πόλη η πείνα; Από συνήγορος γίνεται τροφοδότης. Αρρωσταίνει κάποιος; Ο τροφοδότης γίνεται γιατρός. Έτυχε σε κάποιον πένθος; Ο γιατρός γίνεται παρηγορητής. Χρειάζεται φροντίδα για τους ξένους; Αμέσως γίνεται ξενοδόχος, αυτός που είναι «τοις πάσι τα πάντα» (Α Κορ 9, 22)».*

Όταν ο Χρυσόστομος άρχισε να χτίζει λεπροκομείο έξω από την πόλη, ξεσηκώθηκαν εναντίον του

οι πλούσιοι γαιοκτήμονες της περιοχής, γιατί έβλεπαν να μειώνεται η αξία των κτημάτων τους. Επιπλέον, οι δραστηριότητες του αρχιεπισκόπου ενόχλησαν μια μερίδα του κλήρου, που είχε ελεγχθεί για εκκλησιαστικές αυθαιρεσίες, καθώς και την φιλόδοξη αυτοκράτειρα Ευδοξία. Αφορμή υπήρξε η ιδιοποίηση από την αυτοκράτειρα του αμπελώνα μιας χήρας. Η αδικημένη ζήτησε τη συμπαράσταση του αρχιεπισκόπου, ο οποίος αρκετές φορές μεσολάβησε στην αυτοκράτειρα για να επιστρέψει τον αμπελώνα. Αυτό ενόχλησε την Ευδοξία, η οποία με την συνεργασία άλλων επισκόπων, εχθρών του Ιωάννη οργάνωσε Σύνοδο [...] και με ψεύτικο κατηγορητήριο δίκασε και καταδίκασε τον Ιωάννη σε καθαίρεση. Ακολούθησε εξορία που διακόπηκε εξαιτίας ενός τυχαίου γεγονότος -ενός σεισμού- που φόβισε την αυτοκράτειρα, η οποία διέταξε την επιστροφή του Ιωάννη, όχι όμως και την αποκατάστασή του. Αμέσως μετά, διατάχθηκε από τον αυτοκράτορα ο κατ' οίκον περιορισμός του. Μία σειρά προκλήσεων ανάμεσα στην Ευδοξία και στον Χρυσόστομο οδήγησε τον αυτοκράτορα να υπογράψει τη νέα εξορία του Πατριάρχη, ο οποίος έφτασε στην Κουκουσό της Αρμενίας. Κατά τη διάρκεια τριών χρόνων διαβίωσης σ' εκείνη την περιοχή, ο Χρυσόστομος διατηρούσε τις σχέσεις του με φίλους τόσο από την πρωτεύουσα, όσο και από την Αντιόχεια, γεγονός που εξόργισε τους εχθρούς του ακόμη μια φορά. Έτσι, αυτοί αποφάσισαν να τον στείλουν πιο μακριά, στην Πιτυούντα (ανατολική όχθη της Μαύρης Θάλασσας). Για αρκετούς μήνες οδοιπορούσε δέσμιος με τη συνοδεία φρουρών, ώσπου οι δυνάμεις του τον εγκατέλειψαν. Κοιμήθηκε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού στα Κόμανα του Πόντου, στις 14 Σεπτεμβρίου 407.

(Σταχυολόγηση κειμένων και προσαρμογή)

2. Χωρία Καινής Διαθήκης:

- *Α Ιω 3, 17-18:* «Αλλά αν κάποιος που έχει τα πλούτη του κόσμου δει τον αδερφό του σε κατάσταση ανάγκης και δεν τον σπλαχνιστεί, πώς ο άνθρωπος αυτός να έχει μέσα του αγάπη για το Θεό; Παιδιά μου, ας μην αγαπάμε με λόγια και ωραίες φράσεις, αλλά με έργα και αγάπη αληθινή».
- *Α Ιω 4, 20-21:* «Αν κάποιος πει «αγαπώ το Θεό», μισεί όμως τον αδερφό του, είναι ψεύτης. Γιατί, πραγματικά, αυτός που δεν αγαπάει τον αδερφό του, τον οποίο βλέπει, πώς μπορεί να αγαπάει το Θεό, τον οποίο δε βλέπει; Αυτή την εντολή μάς έδωσε ο Χριστός: Όποιος αγαπάει το Θεό πρέπει ν' αγαπάει και τον αδερφό του».
- *Ιακ 2, 14-18:* Ποιο είναι το όφελος, αδερφοί μου, αν κάποιος λέει ότι έχει πίστη, δεν την αποδεικνύει όμως με έργα; Μήπως μπορεί μόνη της η πίστη να τον σώσει; Ας πάρουμε την περίπτωση που κάποιος αδερφός ή κάποια αδερφή δεν έχουν ρούχα να ντυθούν και στερούνται το καθημερινό τους φαγητό· αν κάποιος από σας τους πει: «Ο Θεός μαζί σας! Εύχομαι να βρείτε ρούχα και να χορτάσετε φαγητό», ποιο το όφελος, αν δεν τους δώσει κιόλας τα απαραίτητα που χρειάζεται το σώμα; Έτσι και η πίστη, αν δεν εκδηλώνεται με έργα, μόνη της είναι νεκρή. Αλλά θα πει κάποιος: «Εσύ έχεις πίστη κι εγώ έχω έργα». Του απαντώ: «Δείξε μου την πίστη σου από τα έργα σου. Εγώ μπορώ να σου αποδείξω την πίστη μου από τα έργα μου».

Γνωμικά/αποφθέγματα

1. «Οι τα φαιά φορούντες [=οι σεμνότυφοι], περί ηθικής λαλούντες».

Κ. Π. Καβάφης (1863-1933), *Θέατρον της Σιδώνος* (400 μ.Χ.)
2. «Οι άνθρωποι κλαίνε διαβάζοντας τα φαντασιολογήματα των ποιητών, αλλά τα αληθινά βάσανα των ανθρώπων τα παρακολουθούν με αδιαφορία».

Ισοκράτης (436-338 π.Χ.), Αθηναίος ρήτορας
3. «Για τη γενναιότητα περισσότερο απ' όλους μιλάει ο δειλός, ενώ για την ευγένεια ο αγενής».

Λέων Τολστόι (1828-1910), Ρώσος συγγραφέας
4. «Στόμα από μέλι, καρδιά από χολή».

Αφρικανική παροιμία
5. Λόγοι μεν ρήτορος, έργα δε αλέκτορος.
6. Δάσκαλε που δίδασκες και νόμο δεν εκράτεις.
7. Μπρος φίλος και πίσω σκύλος.
8. Έχετε γεια γειτόνισσες, πάω να κοινωνήσω,
και άμα γυρίσω απ' την εκκλησιά, έρχομαι να σας βρίσω.

Βασικές αρχές του χριστιανικού ήθους (αγάπη - ελευθερία), σύνδεση με τη θεολογική διδασκαλία και με την κοινωνική πραγματικότητα.

1. Από την Καινή Διαθήκη

- *Ρωμ 6, 17-18*: Ας ευχαριστήσουμε το Θεό! Παλιότερα υπήρξατε βέβαια δούλοι της αμαρτίας, τώρα όμως δεχτήκατε με την καρδιά σας και υποτάξατε όλο το είναι σας στην αλήθεια που διδαχτήκατε. Είστε, λοιπόν, ελεύθεροι πια από το ζυγό της αμαρτίας κι υπηρετείτε το καλό και το δίκαιο.
- *Α Κορ 9, 19. 22*: Είμαι ελεύθερος, χωρίς εξάρτηση από κανέναν· κι όμως έκανα τον εαυτό μου σκλάβο όλων για να κερδίσω όσο το δυνατό πιο πολλούς. [...] Για τους πάντες, έγινα τα πάντα, έτσι ώστε με κάθε τρόπο να σώσω μερικούς.
- *Γαλ 5, 13-14*: Ο Θεός, λοιπόν, αδερφοί μου, σας κάλεσε για να ζήσετε ελεύθεροι. Μόνο να μη γίνει η ελευθερία αφορμή για αμαρτωλή διαγωγή, αλλά με αγάπη να υπηρετείτε ο ένας τον άλλο. Άλλωστε όλος ο νόμος συνοψίζεται σε μια φράση: Στο ν' αγαπήσεις τον πλησίον σου σαν τον εαυτό σου.
- *Εβρ 10, 24*: Ας φροντίζουμε ο ένας τον άλλο παροτρύνοντάς τον στην αγάπη και στα καλά έργα.
- *Β Πε 1, 5-7*: [...] να καταβάλετε κάθε προσπάθεια για να πλουτίσετε την πίστη σας με την αρετή, την αρετή με τη γνώση, τη γνώση με την αυτοκυριαρχία, την αυτοκυριαρχία με την υπομονή, την υπομονή με την ευσέβεια, την ευσέβεια με την αγάπη για τους αδερφούς, την αγάπη για τους αδερφούς με την αγάπη για όλους.

2. Ιωάννης Δαμασκηνός: Η αρετή

«Η αρετή λέγεται έτσι, επειδή βάση της είναι η δυνατότητα να επιλέγεις (τό «αίρεισθαι»). Διότι είναι αιρετή και ηθελημένη, επειδή το καλό το κάνουμε με συνειδητή επιλογή και με τη θέλησή μας, όχι αθέλητα και εξαναγκαστικά».

Δαμασκηνός, Ι. (1975). *Φιλοκαλία*. Αθήνα: Αστήρ, σ. 237

3. Ιωάννης Χρυσόστομος: «Όλα για σένα είμαι εγώ και όλα για μένα είσαι εσύ».

[Μιλάει ο Χριστός απευθυνόμενος σ' εμάς] Έγώ είμαι πατέρας, εγώ αδελφός, εγώ νυμφίος, εγώ οίκια, εγώ τροφή, εγώ ένδυμα, εγώ ρίζα, εγώ θεμέλιον, κάθε τι τὸ ὁποῖον θέλεις εγώ· νὰ μὴν ἔχεις ἀνάγκην ἀπὸ τίποτε. Ἐγὼ καὶ θὰ σὲ ὑπηρετήσω· διότι ἤλθα νὰ ὑπηρετήσω, ὄχι νὰ ὑπηρετηθῶ. Ἐγὼ εἶμαι καὶ φίλος, καὶ μέλος τοῦ σώματος καὶ κεφαλὴ καὶ ἀδελφός, καὶ ἀδελφὴ καὶ μητέρα, ὅλα εγώ· ἄρκεϊ νὰ διακείσαι φιλικὰ πρὸς ἐμέ. Ἐγὼ ἔγινα πτωχὸς διὰ σέ· ἔγινα καὶ ἐπαίτης διὰ σέ· ἀνέβηκα ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρὸν διὰ σέ· ἐτάφην διὰ σέ· εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω διὰ σέ παρακαλῶ τὸν Πατέρα· κάτω εἰς τὴν γῆν ἐστάλην ἀπὸ τὸν Πατέρα ὡς μεσολαβητὴς διὰ σέ. Ὅλα δι' ἐμέ εἶσαι σύ· καὶ ἀδελφός καὶ συγκληρονόμος καὶ φίλος καὶ μέλος τοῦ σώματος. Τί περισσότερον θέλεις;

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ὅσ' (76^ο) ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, 24,16-31 (ΕΠΕ τόμ. 12, σ. 34) (ἀπόσπασμα, ἀπόδοση Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας Αγ. Ὁρους)

4. Και άγιος και κλέφτης;

Ζούσε στην Αλεξάνδρεια μια ανύπαντρη Χριστιανή γυναίκα που φαινόταν ταπεινή, στην πραγματικότητα όμως ήταν περήφανη και πολύ φιλάργυρη. Ήταν μάλλον φιλόχρυση, παρά φιλόχρηστη. Δεν είχε προσφέρει ποτέ κάτι από την περιουσία της, ούτε σε ξένο, ούτε σε φτωχό, ούτε σε καταπιεσμένο, ούτε σε μοναχό, ούτε σε φτωχό κορίτσι...

Αυτή τη γυναίκα, που μόνο στο όνομα ήταν παρθένα κι όχι στον τρόπο ζωής, ο αγιότατος Μακάριος, ο πρεσβύτερος και προϊστάμενος του λεπροκομείου, θέλησε - κατά κάποιον τρόπο - να την εγχειρίσει σα γιατρός για να την ανακουφίσει από την πλεονεξία, και επινόησε το εξής τέχνασμα... Πήγε και τη βρήκε και της είπε: "Έχουν πέσει στα χέρια μου πολύτιμοι λίθοι, σμαράγδια και υάκινθοι. Δεν ξέρω αν προέρχονται από κλοπή ή από νόμιμο εμπόριο. Δεν έχουν αποτιμηθεί, μιας και είναι πέρα από κάθε αποτίμηση. Ο ιδιοκτήτης τους τους πουλάει πεντακόσια νομίσματα...". Πέφτει τότε αυτή στα πόδια του και του λέει: "Να μην τους αγοράσει άλλος, σε παρακαλώ... Αγόρασέ τους εσύ για λογαριασμό μου...".

Πήρε, λοιπόν, ο Μακάριος απ' αυτήν τα πεντακόσια νομίσματα, τα διέθεσε όμως για τις ανάγκες του λεπροκομείου.

Περνούσε ο καιρός, μα αυτή δίσταζε να του το υπενθυμίσει, επειδή ο άγιος είχε μεγάλη υπόληψη στην Αλεξάνδρεια... Τελικά, κάποια στιγμή που τον συνάντησε στην εκκλησία, του είπε: "Σε παρακαλώ, πες μου, τι έγινε με κείνους τους πολύτιμους λίθους για τους οποίους έδωσα τα πεντακόσια νομίσματα;" Αυτός της απάντησε: "Από την ημέρα που έδωσες τα χρήματα, πλήρωσα την αξία των λίθων. Αν θέλεις να τους δεις, έλα στο σπίτι μου. Εκεί βρίσκονται. Δες αν σου αρέσουν, αλλιώς πάρε πίσω τα χρήματά σου". Κι εκείνη πήγε πολύ ευχαρίστως.

Στους επάνω ορόφους του λεπροκομείου βρίσκονταν οι λεπτές γυναίκες και στους κάτω οι λεπροί άνδρες. Όταν φτάσανε στην είσοδο, τη ρώτησε: "Τι θέλεις να δεις πρώτα; Τους υάκινθους ή τα σμαράγδια;". Του απάντησε: "Ό,τι νομίζεις". Τότε την ανεβάζει στους επάνω ορόφους, της δείχνει ακρωτηριασμένες γυναίκες με πληγιασμένα πρόσωπα, και της λέει: "Να οι υάκινθοι". Κατόπιν την κατεβάζει στα κάτω πατώματα και της δείχνει τους άνδρες λέγοντας: "Να τα σμαράγδια. Και

νομίζω ότι δε θα βρεθούν πολυτιμότερα. Αν, λοιπόν, σου αρέσουν, πάει καλά, αλλιώς πάρε πίσω τα χρήματά σου".

Μετανιωμένη αυτή, βγήκε και, αφού πήγε στο σπίτι της, αρρώστησε από τη στενοχώρια της που δεν έκανε ένα τέτοιο καλό σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, αλλά αναγκαστικά. Αργότερα ευχαρίστησε τον Μακάριο και πορεύτηκε στη ζωή της όπως έπρεπε.

Παλλαδίου, *Λαυσαϊκόν*, PG 34, 1018A-1019C (επιλογές – απόδοση Θ.Ν.Π.)

5. Καλή ή κακή πράξη;

Στο Χριστιανισμό καμία πράξη δεν είναι από μόνη της (αυτομάτως) καλή ή από μόνη της κακή. Αυτό δε γίνεται εύκολα κατανοητό ή αποδεκτό. Πολύς κόσμος πιστεύει πως Χριστιανισμός είναι η επιβολή κάποιων σιδερένιων νόμων και η εκτέλεση κάποιων συγκεκριμένων πράξεων. Τα πράγματα όμως στην ουσία τους δεν είναι έτσι. Στο Χριστιανισμό καμία πράξη δε σώζει αυτόματα, μαγικά, μηχανικά. Αυτό που μετράει είναι αν ο άνθρωπος είναι συνειδητά και ελεύθερα προσανατολισμένος προς εκείνον τον αγαπητικό τρόπο ύπαρξης, υπόδειγμα του οποίου είναι η Αγία Τριάδα. Δεν υπάρχει δηλαδή κατάλογος καλών και κακών πράξεων, αλλά κάθε πράξη θα αξιολογηθεί από το αν έγινε με κίνητρο και κριτήριο την Αγάπη και την Ελευθερία, και θα αποδοκιμαστεί αν έγινε με κίνητρο τη διασφάλιση του ατομικισμού, του εγωισμού και του συμφέροντος.

Η Καινή Διαθήκη και η ζωή της Εκκλησίας διαπνέονται από το πνεύμα αυτό. Αντίθετα, π.χ., προς την άποψη ότι η προσευχή είναι μια δραστηριότητα πάντα και από μόνη της καλή, η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου την εξαρτά από τα κίνητρα και τον προσανατολισμό του προσευχόμενου (Λουκ. 18: 9-14). Ο Φαρισαίος δε βαρύνεται με αμαρτήματα και ανηθικότητες. Παρόλα αυτά αποδοκιμάζεται από το Χριστό, επειδή τυλίχτηκε στο ατομικιστικό σάβανο της "ηθικότητας" και της "ευσέβειάς" του και απορρίπτει τους άλλους. Ενώ, αντίθετα, ο Τελώνης βαρύνεται με χίλια δυο παραπτώματα, ο προσανατολισμός όμως που δίνει στην ύπαρξή του είναι η μεταστροφή και η συνάντηση με τον άλλον. Το θέμα του προσανατολισμού, δηλαδή της κατεύθυνσης που επιθυμώ να έχω, είναι εξαιρετικά σπουδαίο. Αν επιθυμώ να συναντηθώ με τον αγαπημένο μου, τότε ολόκληρη η ύπαρξή μου, οι προγραμματισμοί, οι ενέργειές μου εμπνέονται από τον προσανατολισμό μου προς τη συνάντηση που επίκειται. Τι ώρα, π.χ., θα ξεκινήσω, αν προηγουμένως θα φάω ή όχι, τι θα φορέσω, αν θα πάω με τα πόδια ή με το αυτοκίνητο, αν στη διαδρομή θα χρονοτριβώ στα καταστήματα ή όχι, όλα αυτά δεν έχουν ηθικό χαρακτήρα από μόνα τους, αποκτούν όμως θετική ή αρνητική φόρτιση ανάλογα με το τι εξυπηρετούν και τι δυσχεραίνουν: την ατομικότητά μου ή τη συνάντηση. Ο Χριστιανισμός, λοιπόν, δεν έχει έτοιμα ηθικά συνταγολόγια. Και γι' αυτό είναι επαναστατικός μέσα στις κοινωνίες που συνήθως επαναπαύονται στην τήρηση εξωτερικών τύπων.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ΄ Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 34-35.

6. «Ο Θεός αγάπη εστί»

Η Αγία Γραφή μας βεβαιώνει ότι «ο Θεός αγάπη εστί» (Α Ιω 4, 16). Δεν μας λέει ότι ο Θεός έχει αγάπη, ότι η αγάπη είναι [...] μια ιδιότητα του Θεού. Μας βεβαιώνει ότι αυτό που είναι ο Θεός είναι η αγάπη, ότι ο Θεός είναι ως αγάπη, ότι ο τρόπος με τον οποίο είναι ο Θεός είναι η αγάπη. Ο Θεός είναι Τριάδα Προσώπων και αυτή η Τριάδα είναι Μονάδα ζωής [...]. Το κάθε Πρόσωπο υπάρχει όχι για τον εαυτό του, αλλά υπάρχει προσφερόμενο στην κοινωνία αγάπης με τα άλλα Πρόσωπα. Η ζωή των Προσώπων είναι μια «αλληλοπεριχώρηση» της ζωής, που θα πει: η ζωή του ενός γίνεται ζωή του άλλου, η Ύπαρξή τους αντλείται από την πραγματοποίηση της ζωής ως κοινωνίας, από τη ζωή που ταυτίζεται με την αυτοπροσφορά, την αγάπη.

Γιανναράς, Χρ. (1996). *Αλφαριθμητά της πίστης*. Αθήνα: Δόμος, σ. 61.

Καινή Διαθήκη: Από την επιστολή του απ. Παύλου *Προς Ρωμαίους* (12, 9-10. 13-21)

Άσκηση συμπλήρωσης κενών

Συμπληρώστε τα κενά με τις λέξεις που δίνονται.

ανταποδίδετε - διωκτών - αγαθό - άλλο - απλοϊκούς - όλους - ανάγκη -
ομόνοια - κακό - ειρηνικά - ντροπή - φιλοξενείτε - σοφοί

Η αγάπη σας να είναι ειλικρινής. Να αποστρέψετε το _____ (1) και να ακολουθείτε το καλό. Να δείχνετε με στοργή την αγάπη σας για τους άλλους πιστούς. Να συναγωνίζεστε ποιος θα δείξει περισσότερη εκτίμηση στον _____ (2). [...] Να βοηθάτε τους άλλους χριστιανούς, όταν βρίσκονται σε _____ (3), και να επιδιώκετε να _____ (4) τους αδερφούς. Να προσεύχεστε για το καλό των _____ (5) σας, να ζητάτε την ευλογία του Θεού γι' αυτούς κι όχι να τους καταριέστε. Να μετέχετε στη χαρά όσων χαίρονται και στη λύπη όσων λυπούνται. Να έχετε _____ (6) μεταξύ σας. Μην είστε υπερήφανοι, αλλά να συναναστρέψετε και τους _____ (7) χριστιανούς. Μην έχετε την ψευδαίσθηση πως είστε _____ (8). Αν κάποιος σας κάνει κακό, μην του το _____ (9). Φροντίζετε να κάνετε το καλό σ' _____ (10) τους ανθρώπους. Όσο εξαρτάται από σας, να ζείτε _____ (11) με όλους. [...] Όπως λέει η Γραφή: [...]. *Αν λοιπόν πεινάει ο εχθρός σου, δώσ' του να φάει· αν διψάει, δώσ' του να πιει· μ' αυτή την τακτική θα τον κάνεις να αισθανθεί τύψεις και _____ (12).* Μην αφήνεις να σε νικήσει το κακό, αλλά να νικάς το κακό με το _____ (13).

Κίνητρα και ηθικά διλήμματα και διαμόρφωση προσωπικών στάσεων.

1. Ηθικό δίλημμα α΄

«Ένας καλός σας φίλος αντιμετωπίζει σοβαρότατα οικονομικά προβλήματα. Σας έχει εκμυστηρευτεί ότι βρίσκεται σε απόγνωση, διότι δεν μπορεί να καλύψει ούτε τις ιατρικές δαπάνες για τη μητέρα του που πάσχει από σοβαρή ανίατη ασθένεια. Λίγες μέρες μετά κι ενώ βρίσκεστε στην Τράπεζα, εισβάλλει ένας ένοπλος ληστής με καλυμμένο το πρόσωπο και κλέβει ένα τεράστιο χρηματικό ποσό. Από τον τρόπο ομιλίας, τη χροιά της φωνής, το ύψος, τις χειρονομίες και τα παπούτσια του αντιλαμβάνεστε ότι ο ληστής είναι ο φίλος σας. Στην Τράπεζα βρίσκονται τουλάχιστον άλλα δέκα άτομα, από τα οποία οι περισσότεροι ηλικιωμένοι. Την ώρα της ληστείας μένετε άπραγος/άπρα-

γη. Όταν επιστρέψετε στο σπίτι σας, βρίσκεστε μπροστά στο δίλημμα αν θα πρέπει να καταγγείλετε στην αστυνομία τον φίλο σας ή όχι. Τι αποφασίζετε;»

2. Ηθικό δίλημμα β'

Αν, υποθετικά, εργαζόσουν σε διαφημιστικό γραφείο και σου ζητούσαν να προετοιμάσεις μια μεγάλη διαφήμιση, που θα σου πρόσφερε αναγνωρισιμότητα και πιθανές μεγάλες μελλοντικές συνεργασίες, για ένα προϊόν που είναι σίγουρο ότι βλάπτει το περιβάλλον ή προσβάλλει κοινωνικές αρχές, τι θα έκανες; Θα συνέχιζες την προετοιμασία της διαφήμισης ή θα αρνιόσουν οποιαδήποτε συνεργασία με την κατασκευάστρια εταιρεία, ακόμη και αν σου πρόσφερε υπέρογκη αμοιβή;

Pawel Kuczynski, *Ladder*

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Διατυπώνουμε βασικά χαρακτηριστικά του χριστιανικού ήθους.
- ✓ Συνδέουμε διδασκαλία και ήθος στον Χριστιανισμό.
- ✓ Συγκρίνουμε ήθος, ηθικισμό και ηθικολογία.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.5. ΑΓΙΟΤΗΤΑ

Ο ιδανικός άνθρωπος, ο ήρωας, ο άγιος.

Τραγούδια

1. Ωδή στο Γεώργιο Καραϊσκάκη (1969)

Στίχοι: Διονύσης Σαββόπουλος
Μουσική: Διονύσης Σαββόπουλος
Δίσκος: *Το περιβόλι του τρελού*

Η οθόνη βουλιάζει σαλεύει το πλήθος
εικόνες ξεχύνονται με μιας
πού πας, παλληκάρι, ωραίο σαν μύθος
κι ολόισια στο θάνατο κολυμπάς

Και όλες οι αντένες μιας γης χτυπημένης
μεγάφωνα και ασύρματοι από παντού
γλυκά σε νανουρίζουν κι εσύ ανεβαίνεις
ψηλά στους βασιλιάδες τ' ουρανού

Ποιος στ' αλήθεια είμαι εγώ και πού πάω
με χίλιες δυο εικόνες στο μυαλό
προβολείς με στραβώνουν και πάω
και γονατίζω και το αίμα σου φιλώ

Πού πας, παλληκάρι, πομπές ξεκινούνε
κι οι σκλάβες σου ουρλιάζουν στο βωμό
ουρλιάζουν τα πλήθη καμπάνες ηχούνε
κι ο ύμνος σου τραντάζει το ναό [...].

2. Άγιοι (2012)

Στίχοι: Θανάσης Παπακωνσταντίνου
Μουσική: Μανώλης Πάππος
Ερμηνεία: Γιάννης Χαρούλης
Δίσκος: Μαγγανείες

Σα να μη γεννήθηκαν ποτέ,
σα να 'ταν ένα ψέμα
άνθρωποι που δώσαν τη χαρά,
που 'φτασε και σε μένα.

Άγιοι που δε θα γιορταστούν
γιατί δε θα τους βρουν
ημέρα που ταιριάζει.

Άμυαλοι που πέσαν στην φωτιά
για να 'χει τ' όνειρο
φωλιά για να κOURNιάζει.

Δεν τους πρόβλεψαν εικονίσματα
κεριά και καντηλιέρα
τις χοές μας που και που στη γη
και τη ματιά στ' αστέρια.

Μέσα στις ζωής τον πανικό
ασίκικο χορό
χορεύουν οι ψυχές τους

Αχ! καρδούλα, δώσ' μου δύναμη
να βρω κάποια στιγμή
κι εγώ τις αντοχές τους.

Ο ιδανικός άνθρωπος, ο ήρωας, ο άγιος.

1. Άγιος Διονύσιος Αιγίνης (ο Ζακυνθινός)

Ο Άγιος Διονύσιος καταγόταν από τη Ζάκυνθο, από την επίσημη και ηρωική οικογένεια των Σιγούρων. Έλαβε ιδιαίτερη μόρφωση. Ο ζήλος του για τη βασιλεία του Θεού τον οδήγησε στη μονή Στροφάδων, όπου ως μοναχός έλαβε το όνομα Δανιήλ. Εκεί έζησε με πολλή ασκητικότητα, παρότι ήταν νέος στην ηλικία. Η φήμη του εξαπλώθηκε στο νησί. Ο επίσκοπος Αθηνών Νικάνορας, εκτιμώντας την προσωπικότητα του Αγίου, τον χειροτόνησε επίσκοπο Αιγίνης ονομάζοντάς τον *Διονύσιο*. Ο Άγιος εκτελούσε τα ποιμαντικά του καθήκοντα ακούραστα. Αναδείχθηκε δάσκαλος, πατέρας και παιδαγωγός των παιδιών. Σε κάθε πρόβλημα, δυσκολία, φτώχεια αλλά και χαρά ο Άγιος ήταν παρών. Κήρυττε τις μεγάλες αλήθειες του Χριστιανισμού με απλά λόγια, ώστε να είναι κατανοητές

από όλους. Του είχε δοθεί από τον Θεό και το διορατικό χάρισμα. Εξαιτίας όλων αυτών η φήμη του εξαπλώθηκε σε όλες τις γύρω περιοχές. Το 1579 ο Άγιος παραιτήθηκε από τη θέση του, καθώς ποτέ δεν επιθύμησε τη φήμη και τη δόξα. Επέστρεψε στη Ζάκυνθο και αποσύρθηκε στο μοναστήρι της Αναφωνήτριας. Από εκεί βοηθούσε τα άπορα παιδιά να μάθουν γράμματα και ανέπτυξε αξιόλογο φιλανθρωπικό έργο. Η χριστιανική αγάπη και η συγχωρητικότητα του ήταν μεγάλη.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι προστάτευσε τον φονιά του αδερφού του από αυτούς που τον καταζητούσαν. Το περιστατικό συνέβη, όταν εξαιτίας μιας παλιάς διαμάχης μεταξύ της οικογένειας του και της οικογένειας του φονιά, ο τελευταίος σκότωσε τον αδερφό του Αγίου και κυνηγημένος ζήτησε καταφύγιο σε έρημους τόπους. Κατέληξε στο μοναστήρι της Αναφωνήτριας και ζήτησε άσυλο από τον Ηγούμενο, δηλαδή τον Άγιο Διονύσιο, χωρίς να γνωρίζει ποιος είναι. Ο Άγιος τον ρώτησε γιατί είναι φοβισμένος και τι του συνέβη και εκείνος ομολόγησε ότι καταδιώκεται από τους συγγενείς του Σιγούρου, τον οποίο σκότωσε. Ο Άγιος σαν άνθρωπος και αδερφός λυπήθηκε πολύ. Παρότι η καρδιά του πληγώθηκε, του πρόσφερε φαγητό, νερό και τον συμβούλεψε να μετανοήσει, χωρίς να του αποκαλύψει ποιος είναι. Τον οδήγησε σε ασφαλές μέρος, του έδωσε τα απαραίτητα εφόδια – χρήματα και τρόφιμα – τον έβαλε σε ένα πλοίο και τον φυγάδευσε στην Πελοπόννησο.

Η ζωή του συνεχίστηκε έτσι μέχρι το τέλος. Τα θαύματα που επιτέλεσε ο άγιος εν ζωή, αλλά και μετά θάνατον είναι πολλά. Το σκήνωμα του διατηρήθηκε αναλλοίωτο και οι Ζακυνθινοί τον ανακήρυξαν πολιούχο και προστάτη του νησιού τους.

Η μνήμη του γιορτάζεται στις 17 Δεκεμβρίου.

Βασιλόπουλος, Χ., Αρχιμανδρίτης. *Ο Άγιος Διονύσιος Αίγινης ό έν Ζακύνθω* (απόδοση).

2. Οσία Σοφία της Κλεισούρας (6 Μαΐου)

Η Οσία Σοφία Χοτοκουρίδου γεννήθηκε το 1883 μ.Χ. στην Τραπεζούντα του Πόντου. Παντρεύτηκε και απέκτησε ένα παιδί. Σε ηλικία δύο ετών το παιδί της βρήκε τραγικό θάνατο. Δύο χρόνια αργότερα έχασε και τον άντρα της, τον οποίο πήραν οι Τούρκοι στα τάγματα εργασίας, όπου και μάλλον απεβίωσε.

Η νεαρή χήρα κατέφυγε στα βουνά, όπου ζούσε ασκητικά, με μεγάλη νηστεία. Εκεί της εμφανίστηκε ο Άγιος Γεώργιος και την προειδοποίησε για επικείμενη επιδρομή των Τσετών. Η Σοφία ενημέρωσε τους συγχωριανούς της, που κρύφτηκαν και απέφυγαν τον κίνδυνο.

Στην ανταλλαγή των πληθυσμών το καράβι που μετέφερε τους συγχωριανούς της Σοφίας στην Ελλάδα κινδύνεψε να καταποντιστεί. Αυτή έβλεπε τα κύματα γεμάτα από Αγγέλους και την Παναγία. Ζήτησε απ' αυτήν να πνιγεί η ίδια και να σωθούν οι συγχωριανοί της. Η Παναγία τους έσωσε όλους. Ο καπετάνιος δεν το πίστευε πώς σώθηκαν κι έλεγε: «Κάποιον άγιο έχουμε», και οι χωριανοί του απάντησαν: «Τη Σοφία».

Το 1927 μ.Χ. με παρότρυνση της Παναγίας πήγε σε μοναστήρι στην Κλεισούρα της Καστοριάς, στην Ιερά Μονή του Γενεθλίου της Υπεραγίας Θεοτόκου, όπου έζησε ασκητικά για μισό περίπου αιώνα. Έζησε ως λαϊκή, φορώντας τα μαύρα της χηρείας και της ασκήσεως, καθισμένη πάνω στο τζάκι και αλείφοντας το πρόσωπό της με στάχτη, για να μη φαίνεται η μορφή του.

Τα περισσότερα χρόνια τα πέρασε μόνη της, με μόνο τον Θεό, μια και το μοναστήρι έμεινε χωρίς μοναχούς. Υπέμεινε τους δριμείς χειμώνες, με τη θερμοκρασία να πέφτει στους -15 βαθμούς, και την πολλή υγρασία του τόπου. Όταν της έλεγαν ν' ανάψει φωτιά, φώναζε ένα μακρόσυρτο «Όχι!», που ακόμα ηχεί στα αυτιά όσων την άκουσαν. Κυκλοφορούσε ξυπόλητη, ενώ τα ρούχα της ήταν πάντα κουρελιασμένα και ανεπαρκή για τις συνθήκες της περιοχής. Της έδιναν καινούργια. Δεν τα φορούσε, αλλά τα πρόσφερε σε όσους είχαν ανάγκη. Κοιμόταν και σ' έναν άλλο χώρο, πάνω σε άχυρα, αλλά από κάτω είχε βάλει σουβλερές πέτρες. Δεν λουζόταν ποτέ ούτε χτενιζόταν, και τα μαλλιά της είχαν σκληρύνει πολύ. Παρ' όλα αυτά όμως, το κεφάλι της ευωδίαζε.

Το φαγητό της ήταν λιτότατο, συνήθως με ό,τι έβρισκε στην περιοχή: μανιτάρια, αγριόχορτα, φύλλα των δέντρων, ή με λίγη ντομάτα τουρσί, μουχλιασμένη. Τα σαββατοκύριακα έβαζε και μια κουταλιά λάδι στο πιάτο της. Άλλες φορές άνοιγε καμιά κονσέρβα ψάρι και το έτρωγε, όταν είχε πιάσει ένα δάχτυλο μούχλα. Έτρωγε και σε παλιά σκουριασμένα ορειχάλκινα σκεύη, αλλά δεν πάθαινε τίποτα. Νήστευε και με το παλιό και με το νέο ημερολόγιο, για να μη σκανδαλίζει κανένα.

Κι όμως, αυτή η αυστηρή με τον εαυτό της ασκήτρια ήταν πολύ γλυκιά και επιεικής με τους άλλους. Δεν κρατούσε δραχμή από τα χρήματα που της έδιναν, αλλά τα έκρυβε για να τα δώσει στους αναγκασμένους, όταν θα ερχόταν η ώρα.

Ποτέ δεν πλήγωσε ή στενοχώρησε κανένα. Αν καταλάβαινε ότι κάποιος είχε προβλήματα μέσα του, περνούσε από δίπλα του, του έλεγε ένα δυο λόγια, χωρίς να την αντιληφθούν οι άλλοι, απομακρυνόταν, κι εκείνος την ακολουθούσε. Τον παρηγορούσε, τον συμβούλευε, τον ενίσχυε με τη χάρη του Θεού, κι αυτός έφευγε άλλος άνθρωπος. Έλεγε πολλές φορές: «Αυτοί ήρθαν μαύροι στην Παναγία και φεύγουν άσπροι». Δεν κατηγορούσε ποτέ κανένα, αλλά έλεγε: «Να σκεπάζετε, να σας σκεπάζει ο Θεός».

Αγαπούσε και τα ζώα. Είχε μια αρκούδα, που ζούσε στο δάσος και την έλεγε «ρούσα». Ερχόταν κι έπαιρνε τροφή από τα χέρια της, της έγλειφε τα χέρια και τα πόδια από ευγνωμοσύνη κι επέστρεφε στο δάσος.

Η Οσία Σοφία, η «άσκήτισσα τῆς Παναγιάς» όπως αποκαλείται, κοιμήθηκε εν Κυρίω στις 6 Μαΐου 1974 μ.Χ. Το 1981 έγινε η πρώτη ανακομιδή των λειψάνων της, τα οποία ευωδίαζαν. Το 2012 έγινε η επίσημη ανακήρυξή της ως αγίας από τον Οικουμενικό Πατριάρχη στην Καστοριά.

Ορθόδοξος συναξαριστής, ιστοσελίδα (προσαρμογή)

Επεισόδιο από τον βίο του αγίου Συμεών του διά Χριστόν σαλού

Βρήκε ένα ψόφιο σκυλί σ' ένα σωρό σκουπίδια έξω από την πόλη, έλυσε τη σχοινένια ζώνη του, έδεσε με τη μια της άκρη το ένα πόδι του σκυλιού, και το έσερνε πίσω του καθώς έτρεχε. Έτσι πέρασε την πύλη της πόλης. Υπήρχε ένα σχολείο εκεί κοντά, κι όταν τα παιδιά τον είδαν, άρχισαν να φωνάζουν, 'Δείτε, ένας τρελοκαλόγερος!', και να τρέχουν πίσω του και να τον χτυπούν. Την άλλη μέρα που ήταν Κυριακή, πήρε λίγα καρύδια, πήγε στην εκκλησία στην αρχή της Λειτουργίας, και εκεί έσπαζε τα καρύδια και έσβηνε τα καντήλια. Όταν προσπάθησαν να τον βγάλουν έξω, σκαρφάλωσε στον άμβωνα και από κει σημάδευε τις γυναίκες με τα καρύδια. Με πολλή δυσκολία τον έβγαλαν έξω, αλλά μόλις βγήκε αναποδογύρισε τους πάγκους των ζαχαροπωλών, οι οποίοι όμως τον κτύπησαν τόσο άσχημα που παραλίγο να πεθάνει.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ' λυκείου, ΔΕ 6, σ. 53.

Η αγιότητα στον Χριστιανισμό.

«Η παρεξηγημένη αγιότητα»

Ίσως δεν υπάρχει πιο αποκαλυπτικό σημείο της ζωής του χριστιανού του τι είναι αγιότητα, από την εκφώνηση του ιερέως, όταν υψώνει το Τίμιο Σώμα λίγο πριν από τη Θ. Κοινωνία: «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις», δηλαδή το Σώμα του Χριστού και το Αίμα Του είναι ἅγια και προσφέρονται στους «ἁγίους», τα μέλη της Εκκλησίας προς κοινωνίαν. Η απάντηση του λαού στην εκφώνηση αυτή είναι συγκλονιστική, και συνοψίζει όσα είπαμε πιο πάνω: «Εἶς ἅγιος, εἶς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός». Ένας είναι μόνον ἅγιος, ο Χριστός - εμείς είμαστε αμαρτωλοί - και η αγιότητά Του, στην οποία καλούμεθα να συμμετάσχουμε και εμείς οι αμαρτωλοί, δεν αποβλέπει σε τίποτε άλλο από τη δόξα του Θεού (εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός). Την ώρα εκείνη η Εκκλησία βιώνει την αγιότητα στο αποκορύφωμά της. Με την ομολογία «εἶς ἅγιος», κάθε αρετή μας και κάθε αξία μας εκμηδενίζονται μπροστά στην αγιότητα του μόνου ἁγίου. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να προσερχώμεθα στη Θ. Κοινωνία χωρίς προπαρασκευή και αγώνα για την ἀξία προσέλευσής μας. Σημαίνει όμως ότι όσο και αν προετοιμαστούμε, δεν γινόμαστε ἅγιοι προτού κοινωνήσουμε. Η αγιότητα δεν προηγείται της ευχαριστιακής κοινωνίας, ἀλλ' έπεται. Αν είμαστε ἅγιοι πριν κοινωνήσουμε, τότε προς τι η Θ. Κοινωνία; Μόνον η μετοχή στην αγιότητα του Θεού μας αγιάζει, και αυτό είναι που μας προσφέρει η Θ. Κοινωνία. Από την παρατήρηση αυτή πηγάζει μια σειρά από αλήθειες [...].

Η πρώτη είναι ότι κατανοούμε με τον τρόπο αυτό γιατί [...] στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου όλα τα μέλη της Εκκλησίας καλούνται «ἅγιοι», παρά το ότι δεν χαρακτηρίζονται από ηθική τελειότητα. Εφ' όσον αγιότητα για τους ανθρώπους σημαίνει μετοχή στην αγιότητα του Θεού, όπως αυτή προσφέρεται από τον Χριστό, ο Οποῖος υπέρ ημών αγιάζει εαυτόν με τη θυσία Του, όλα τα μέλη της Εκκλησίας, που μετέχουν στον αγιασμό αυτό μπορούν να καλούνται «ἅγιοι».

Με την ίδια «λογική», στη γλώσσα της Εκκλησίας ήδη από τους πρώτους αιώνες και τα στοιχεία της Ευχαριστίας έλαβαν το όνομα «τα ἅγια» (πρβ. «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις»), παρά το ότι από τη φύση τους δεν είναι ἅγια. Και με την ίδια αιτιολογία η Εκκλησία πολύ νωρίς επίσης απένειμε τον τίτλο «ἅγιος» στους επισκόπους. Πολλοί σκανδαλίζονται σήμερα όταν λέμε «ο ἅγιος δείνα» (ένας δημοσιογράφος που είχε ως κύριο έργο του να προβάλλει σκάνδαλα επισκόπων, είχε καθιερώσει τη γραφή ο ἅγιος - εντός εισαγωγικών - δείνα. Πλήρης ἀγνοια της σημασίας του ὀρου ἅγιος). Ο επίσκοπος καλείται κατ' αυτόν τον τρόπο όχι για τις αρετές του, ἀλλά γιατί εικονίζει στη Θ. Ευχαριστία τον μόνον ἅγιο, ως εικόν του Χριστού και ως καθήμενος εις τόπον και τύπον Θεού, κατά

τον άγιο Ιγνάτιο. Η θέση του επισκόπου στη Θ. Ευχαριστία είναι εκείνη που δικαιολογεί τον τίτλο «άγιος». Ο Ορθόδοξος λαός, πριν υποστεί τη διάβρωση του ευσεβισμού, δεν είχε καμία δυσκολία να χρησιμοποιεί τη γλώσσα του εικονισμού, και βλέπει τον ίδιο τον Χριστό στο πρόσωπο εκείνου, που τον εικονίζει μέσα στη Θ. Λειτουργία, δηλαδή στον επίσκοπο.

Έτσι η Θ. Ευχαριστία είναι η κατ' εξοχήν «κοινωνία αγίων». Σ' αυτήν αποβλέπει η άσκηση των οσίων, η οποία δεν είναι ποτέ σκοπός, αλλά μέσο προς τον σκοπό, που είναι η ευχαριστιακή κοινωνία. Το σημείο αυτό λησμονείται και παραβλέπεται από πολλούς σύγχρονους θεολόγους, ακόμα και Ορθοδόξους, οι οποίοι, ιδιαίτερα στις μέρες μας, τείνουν να ταυτίσουν την αγιότητα με την άσκηση.

Ζηζιούλας, Ι., μητροπολίτης Περγάμου. «Η παρεξηγημένη αγιότητα». Στο Συλλογ. (2001). Αγιότητα. Ένα λησμονημένο Όραμα, Αθήνα: Ακρίτας.
Πηγή: περιοδικό ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, αρ. φύλλου 187 - Νοέμβριος 2007, σ. 2-7.

1. Η αγιότητα

Η αγιότητα είναι η ουσιαστική σχέση με τον Θεό. Η υπακοή στην εντολή του να γίνουμε άγιοι, όπως είναι Αυτός. Χριστιανός σημαίνει αυτός που αγαπά τον Χριστό και βαδίζει ελεύθερα, αβίαστα, φιλότιμα, πρόθυμα και πρόσχαρα την οδό του αγιασμού. Αγιότητα σημαίνει ν' ακολουθείς τον Χριστό και στη Γεθσημανή και στον Γολγοθά. Αγιότητα ακόμη σημαίνει πλήρη και παντοτινή αποδοχή του όποιου θείου θελήματος. Αγιότητα είναι αληθινή αγάπη του σταυρού, απ' όπου πηγάζει η αληθινή ζωή.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία μας δεν αποδίδει ποτέ λατρεία στους αγίους μας παρά μόνο τιμή. Οι άγιοι είναι πάντοτε πιστά, αγαθά και αγωνιζόμενα μέλη της Εκκλησίας. Πρόκειται για απλούς, ταπεινούς, γνήσιους, καθαρούς, μετανοημένους, χριστιανούς. Δεν πρόκειται για εξωγήινους και υπεράνθρωπους, για ιδιαίτερα ταλαντούχους, πανέξυπνους και πανέμορφους, παντογνώστες και αλάνθαστους. Όλοι οι άγιοι είναι γνήσιοι ταπεινόφρονες και αγωνιστές. Το παράδειγμά τους αξίζει να εμπνέει όλους τους χριστιανούς. Οι άγιοι ήταν σαν κι εμάς. Ορισμένοι μάλιστα, παλαιότεροι και σύγχρονοι, και σε αρκετά πιο δύσκολες θέσεις από εμάς. Ασθενείς, πτωχοί, ταλαιπωρημένοι, κατηγορούμενοι, συκοφαντημένοι, εξορισμένοι, κυνηγημένοι και αδικημένοι.

Ο άγιος αποκτά νου Χριστού, άγεται από το Άγιον Πνεύμα. Ένας άγιος μπορεί να 'ναι και παχύς, να γράφει ή να μιλάει πολύ, να είναι βαριά ασθενής. Ένας άγιος δεν έχει όλα τα χαρίσματα μαζί. Δεν τα γνωρίζει οπωσδήποτε όλα. Ο άγιος μπορεί να 'ναι και στο μοναστήρι και στη σκήτη και στο κελλί και στο χωριό και στην πόλη. Τον καλύπτει η χάρη του Θεού, τον πλουτίζει η ταπείνωση, τον χαροποιεί η αδοξία, τον χαρακτηρίζει η αυτομεμψία, η αυτοκατάκριση και ο συνεχής αυστηρός αυτοέλεγχος.

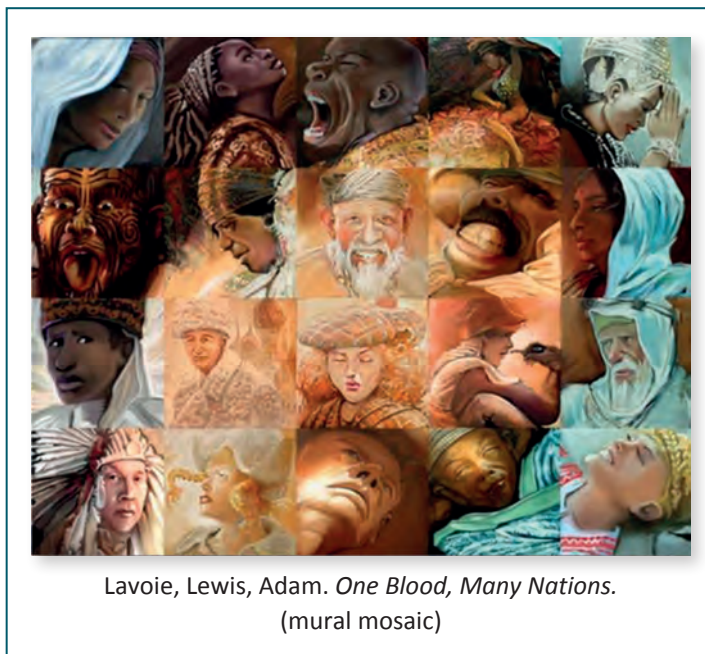
Η αγιότητα είναι ανοιχτός κήπος. [...] Δεν αποκλείεται κανένας από την αγιότητα. Όποιος αγαπήσει πολύ τον Χριστό και την αγάπη του δείξει έμπρακτα, ταπεινωθεί και αγωνισθεί, αγιάζει, χαριτώνεται, φωτίζεται.

Δεν θα πρέπει να λησμονάμε πως αρκετοί άγιοι ήταν σαν κι εμάς κι ορισμένοι χειρότεροι και από εμάς. Αυτό [...] δίνει μεγάλο κουράγιο σε όλους μας.

Λίαν εύστοχα ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος σε μία ομιλία του [...] λέγει πως οι πιστοί ενισχύονται και παρηγορούνται όταν πληροφούνται τα παθήματα του αποστόλου, που όμως δεν του ελάττωσαν την αγωνιστικότητά του, αλλά μάλλον την αύξησαν. Ο ίδιος ο άγιος Χρυσόστομος, ο αγέρωχος αυτός και δυνατός άνθρωπος, που δεν άντεχε την αδικία στους άλλους, είχε μία ακόμα ιδιοτροπία και νευρικότητα, αν καλομελετήσουμε τον βίο του. Αυτό φρονούμε τον κάνει πιο σπουδαίο. Ήταν γνήσιος, ατόφιος, ντόμπρος, αληθινός. Ήταν αυτός που ήταν, ανυπόκριτος, αυθεντικός, ακούραστος. Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο σοφός και βαθύς και γλυκός άνθρωπος, ήταν σκεφτικός, μαζωμένος, κάπως δειλός, φοβισμένος, κλειστός τύπος, θα τον έλεγε κανείς σήμερα και «μελαγχολικό». Στις πρώτες φασαρίες με τους αιρετικούς στην Κωνσταντινούπολη πήρε το πλοίο και πήγε στον Πόντο να γράφει ποιήματα. Αγίασε έτσι όπως ήταν, αυτός που ήταν, δεν άλλαξε τύπο και χαρακτήρα.

Στις ρίζες της λέξης άγιος συναντάμε την αγιότητα, την καθαρότητα, τη δύναμη, που προκαλούν έλξη και δέος, θαυμασμό και πίστη. Άγιος τελικά όμως είναι αυτός που αγαπά πολύ τον Θεό και τα πλάσματά του, που ενώνεται μαζί του, θεώνεται. Κανένας άγιος δεν αποζητά την προσωπική του δόξα, αλλά όλοι ζητούν και θέλουν μόνο τη δόξα του Πανάγιου Τριαδικού [...] Θεού. Η αγάπη του Θεού χαριτώνει, ευλογεί, αγιάζει και δοξάζει τους αγίους του. [...] Αγιότητα σημαίνει κοινωνία στη μοναδική αγιότητα του Θεού. Τ' ασκητικά κατορθώματα δεν υπάρχουν για να βραβευθούν. Δεν στεφανώνονται οι προσοντούχοι, οι γίγαντες της ασκήσεως, οι κολοσσοί της ηθικής αλλά οι ταπεινοί οι πολύ αγαπώντες. Ο μακαριστός Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης πολύ χαρακτηριστικά και όπως πάντα χαριτωμένα έλεγε πως οι άγιοι θα τον αγαπούν τον Χριστό ακόμη και αν υπήρχε περίπτωση να μην υπήρχε ο παράδεισος.

Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, (2008). *Χριστός χριστιανούς χαρά χαρίζει*.
Αθωνικά Άνθη 13. Αθήνα: Τήνος, σ. 34-49.

Lavoie, Lewis, Adam. *One Blood, Many Nations*.
(mural mosaic)

Η αγιότητα στην καθημερινότητα

Η αγιότητα στην καθημερινότητα

Η αγιότητα θέλει υπομονή κι επιμονή, αυταπάρνηση, αυτοθυσία και ανιδιοτέλεια. [...]

Όταν πλησιάζει κάποιος ένα άγιο φιλοπερίεργα [...] και αταπεινώτα δεν πρόκειται να ωφεληθεί. Αν έχει μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του, θ' αναχωρήσει από έναν άγιο με μία γνώμη ακόμη, θεωρώντας τον εαυτό του μόνο άξιο να κρίνει, να εξετάζει, ν' απορρίπτει και να συγκρίνει. Ας αφήσουμε την αγιότητα να μιλήσει άνετα μέσα μας. [...]

Πολλοί προσκυνητές του Αγίου Ορους συχνά αναζητούν μεγάλους αγίους. Μας γράφουν, μας τηλεφωνούν, αναζητώντας χαρισματούχους, που θα τους απαλλάξουν σύντομα από τα μεγάλα τους προβλήματα. Υπάρχει μία αίσθηση ότι όλα μπορούν να λυθούν αμέσως, δίχως κανένα δικό τους μόχθο. Υπάρχει μία μαγική αντίληψη για την αγιότητα. Οι άνθρωποι της [...] υπερκαταναλώσεως θέλουν γρήγορες κι εύκολες λύσεις. Να μη καθυστερήσουν στην προσευχή, να μην αγωνισθούν διόλου, να μη ταπεινωθούν καθόλου. Ένας Γέροντας θαυματουργός, χαρισματούχος, προορατικός είναι ό,τι το καλύτερο για την περίπτωση τους. Τους αγίους και τον Χριστό δηλαδή τους θέλουμε και τους έχουμε για ώρα ανάγκης, για να περνάμε μόνο καλά. [...] Αν δεν το πετύχουμε, τρέχουμε και στους μάγους και στα μέντιουμ, σπουδήποτε, αρκεί ν' απελευθερωθούμε από το πρόβλημα μας τάχιστα. Αν λοιπόν δεν πετύχουμε το σκοπό μας, φθάνουμε να λέμε: Πάει και το Άγιον Ορος, δεν έχει πια αγίους, δεν είναι σήμερα άγιο. [...] Μα η αγιότητα [...] δεν είναι με τους δυνατούς προβολείς, με μεγάφωνα, [...] και προβολή. Θάλλει πάντοτε στη μυστικότητα. Την αγιότητα μπορείς να συναντήσεις κι εκεί που δεν το περιμένεις. [...]

Οι άγιοι είναι απαραίτητοι στη ζωή μας. Οι άγιοι συντηρούν τον κόσμο. Ο κόσμος υπάρχει, γιατί οι προσευχές των αγίων επιμηκύνουν το έλεος του Πανάγαθου Θεού. Είναι καλό λοιπόν να συναντάμε άγιους κι έχουμε πολλά να ωφεληθούμε [...].

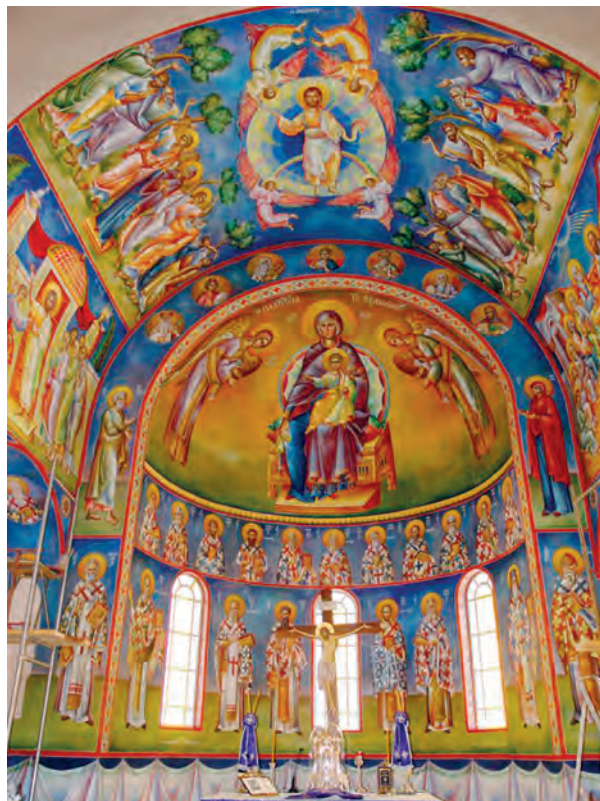
[...] Η αγιότητα δεν προβάλλεται. Οι άγιοι θεωρούνται απλά ιερά πρόσωπα του παρελθόντος. Η αγιότητα σήμερα φαντάζει κάτι το αρκετά ξένο και πολύ απόμακρο. [...] Ακόμη και οι χριστιανοί [...] φαντάζονται τον άγιο ως ένα αναμάρτητο μάγο, ως ένα θαυματοποιό ταχυδακτυλουργό, ως ένα επιτυχημένο μελλοντολόγο [...].

Να μελετάμε τους βίους των αγίων καλά και συχνά. Να αγαπάμε τους αγίους. Να τους τιμάμε. Να τους μιμούμαστε. Να ζητάμε τις πρεσβείες τους. Να πιάσουμε φιλία μαζί τους. Να μας συνδράμουν στην ανημπόρια μας. Να μη μας αφήσουν ν' απογοητευθούμε από τις αδυναμίες μας. Είχαν κι εκείνοι πολλές δυσκολίες. Δεν αποθαρρύνθηκαν. [...]

Οι άγιοι υπάρχουν και στη σημερινή εποχή μας. [...] Η αγιότητα δεν ανήκει στο μουσείο της Εκκλησίας. Υπάρχει στο παρόν. Η αγιότητα είναι προσωπική πρόσκληση του Θεού στον καθένα. [...]

Με τη βάπτισή μας ανήκουμε όλοι στους «ηγιασμένους εν Χριστώ Ιησού, κλητούς αγίους». [...] Στον 20ο αιώνα έχουμε πλήθος αγίων. [...] Δεν είναι μοναχοί μόνο του Άγιου Όρους, είναι και μοναχές, στην Ελλάδα, τα Βαλκάνια και τη Ρωσία, και παπάδες πόλεων και χωριών και επίσκοποι και λαϊκοί και μάρτυρες στη Σοβιετική Ένωση και αλλού. Άγιοι υπάρχουν και στον 21ο αιώνα. Η Εκκλησία μας όμως ποτέ δεν αναγνώρισε άγιους εν ζωή. Μη βιαζόμαστε.

Μοναχός Μωυσής Αγιορείτης, (2008). *Χριστός χριστιανούς χαρά χαρίζει*. Αθωνικά Άνθη 13. Αθήνα: Τήνος, σ. 34-49.

Από το παρεκκλήσιο του Αγίου Νεκταρίου
(Ι. Ν. Αγ. Παντελεήμονος Γλυφάδας). Αγιογράφιση π. Σταμάτη Σκλήρη.

Θρησκευτικότητα

- 2.1 Πίστη
- 2.2 Λατρεία
- 2.3 Προσευχή
- 2.4 Γιορτή
- 2.5 Σωτηρία

Θ.Ε. 2. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ (πίστη, λατρεία, προσευχή, γιορτή, σωτηρία)

2.1. ΠΙΣΤΗ

Εμπειρίες σχετικές με την εμπιστοσύνη σε πρόσωπα ή θεσμούς. Η πίστη ως κοινωνικό γεγονός.

Ερμηνεία λέξεων

1. **πίστη** η: **1.** η πεποίθηση, η βεβαιότητα, η σιγουριά που έχει κάποιος για κτ. [...] **2.** η αποδοχή της ύπαρξης και της παρουσίας ανώτατου όντος, η θρησκεία ή το θρησκευτικό δόγμα [...] || η χριστιανική πίστη: *Η ~ σου σ' έσωσε. Το Σύμβολο της Πίστεως.* || [...] **3.** η σταθερή προσήλωση, η εμμονή σε κτ.: *Αγωνίζεται με ~ για τις ιδέες του.* [...] || (**οικον.**) η οικονομική συναλλαγή που συνίσταται είτε στο δανεισμό χρημάτων είτε στην πώληση εμπορευμάτων σε τρίτους χωρίς άμεση καταβολή του αντιτίμου τους και που στηρίζεται στην εμπιστοσύνη ότι αυτός που οφείλει, έχει την ικανότητα και τη θέληση να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του [...]

2. **πίστωση** η: **1.** παροχή χρημάτων με δανεισμό ή μεταβίβαση εμπορευμάτων χωρίς άμεση καταβολή του αντιτίμου τους: *~ με εγγύηση / με υποθήκη.* [...] (λόγ. έκφρ.) *επί πιστώσει, βερεσέ.* **ΑΝΤ** τοις μετρητοίς [...]

3. **πείθω** -ομαι: κάνω κπ. να δεχτεί τη γνώμη μου, να συμφωνήσει μαζί μου προβάλλοντας επιχειρήματα ή δίνοντας υποσχέσεις, διαβεβαιώσεις κτλ. [...] || κάνω κπ. να δεχτεί και να πράξει ό,τι του υποδεικνύω (πρβ. καταφέρνω): *Τον έπεισαν να υπογράψει τη συμφωνία. (απαρχ. έκφρ.) [...]* **ΦΡ** ού μέ πείσεις κ'άν μέ πείσης, ως σχόλιο πεισματικής άρνησης κάποιου να πειστεί, να αλλάξει γνώμη.

4. **πεποίθηση** η: **α.** σταθερή γνώμη, άποψη, βεβαιότητα ότι αυτό που θεωρεί κάποιος σωστό ισχύει πραγματικά: *Η ~ ότι η φυσική πραγματικότητα διέπεται από νόμους. Κάνω κτ. με την ~ ότι... [...]* || *Από ~ ή εκ πεποιθήσεως*, επειδή το θεωρώ σωστό: *Από ~ φέρεται έτσι και όχι γιατί του το υπέδειξαν.* [...] || (πληθ.) ιδέες, αρχές τις οποίες ακολουθεί και ασπάζεται κάποιος (πρβ. **ιδεολογία**): Οι ηθικές / θρησκευτικές / πολιτικές πεποιθήσεις κάποιου. [...] **β.** εμπιστοσύνη, κυρίως σε εκφορές όπως: *Έχω ~ στον εαυτό / στις δυνάμεις / στις ικανότητές μου* (πρβ. **αυτοπεποίθηση**).

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη

Διάκριση των εννοιών της πίστης και της ιδεολογίας.

1. Αγιογραφικά χωρία:

■ **Γεν 22,1-3· 9-12: Η Θυσία του Ισαάκ**

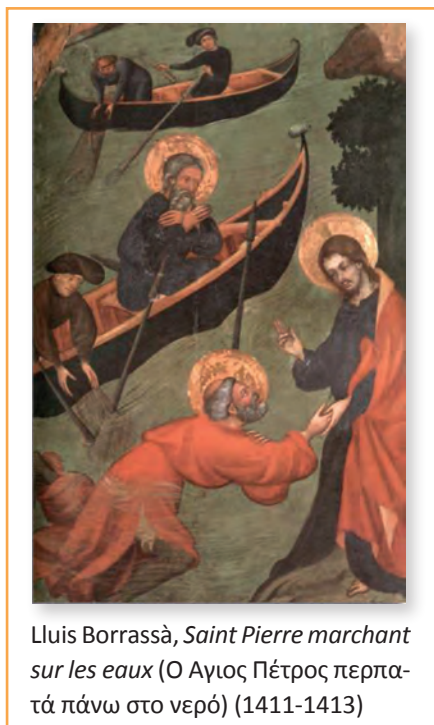
...ο Θεός δοκίμασε τον Αβραάμ και του είπε: «Αβραάμ!» Εκείνος απάντησε: «Ορίστε». «Πάρε το γιο σου», του λέει ο Θεός, «το μονογενή, που τον αγαπάς, τον Ισαάκ, και πήγαινε να τον θυσιάσεις...».

Ο Αβραάμ σηκώθηκε νωρίς το πρωί, σαμάρωσε το γαϊδουράκι του και πήρε μαζί του δύο από τους δούλους του και το γιο του τον Ισαάκ. [...]

Όταν έφτασαν στον τόπο που τους είχε πει ο Θεός, ο Αβραάμ έχτισε εκεί το θυσιαστήριο, ετοίμασε τα ξύλα, έδεσε το γιο του τον Ισαάκ και τον έβαλε στο θυσιαστήριο πάνω από τα ξύλα. Ύστερα άπλωσε το χέρι του και πήρε το μαχαίρι για να σφάξει το παιδί του. Αλλά ο άγγελος του Κυρίου τού φώναξε από τον ουρανό και του είπε: «Αβραάμ, Αβραάμ!» Κι εκείνος απάντησε: «Ορίστε». Και του είπε: «Μην απλώσεις χέρι στο παιδί και μην του κάνεις τίποτε, γιατί τώρα ξέρω ότι φοβάσαι το Θεό και δε μου αρνήθηκες το μοναχογιό σου».

■ **Ψαλμ 139, 1-5, 7-10· 23-24: Πού πορευθώ από του Πνεύματός σου**

Κύριε, με διερεύνησες και με γνωρίζεις.
Ξέρεις εσύ πότε είμαι καθιστός και πότε όρθιος·
από μακριά τις διαθέσεις μου διακρίνεις.
Βλέπεις εσύ αν ενεργώ ή αν είμαι άπραγος·
[...] Και πριν μια λέξη ακόμα έρθει στη γλώσσα μου,
να κιόλας που εσύ, Κύριε, πολύ καλά την ξέρεις.
Από παντού γύρω τριγύρω με κυκλώνεις
κι έβαλες πάνω μου για προστασία το χέρι σου.
[...] Πού να πάω μακριά από το Πνεύμα σου;
και μακριά απ' την παρουσία σου πού να φύγω;
Αν ανεβώ στους ουρανούς,
εσύ είσ' εκεί·
αν στρώσω το κρεβάτι μου στον άδη,
εκεί είσαι πάλι.
Αν τα φτερά μου απλώσω και πετάξω...
κι εκεί το χέρι σου θα με καθοδηγεί
κι η ευνοϊκή σου δύναμη θα με κρατάει. [...]

Lluís Borrassà, *Saint Pierre marchant sur les eaux* (Ο Άγιος Πέτρος περπατά πάνω στο νερό) (1411-1413)

■ **Μτ 14, 28-33: Ο Ιησούς περπατάει πάνω στα νερά της λίμνης**

[...] Ο Πέτρος του αποκρίθηκε: «Κύριε, αν είσαι εσύ, δώσε μου εντολή να έρθω κοντά σου περπατώντας στα νερά». Κι εκείνος του είπε: «Έλα». Κατέβηκε τότε από το πλοίο ο Πέτρος κι άρχισε να περπατάει πάνω στα νερά για να πάει στον Ιησού. Βλέποντας όμως τον ισχυρό άνεμο φοβήθηκε, κι άρχισε να καταποντίζεται· έβαλε τότε τις φωνές: «Κύριε, σώσε με!» Αμέσως ο Ιησούς άπλωσε το χέρι, τον έπιασε και του λέει: «Ολιγόπιστε, γιατί σε κυρίεψε η αμφιβολία;» Και μόλις ανέβηκαν στο καΐκι κόπασε ο άνεμος. Τότε όσοι ήταν στο καΐκι ήρθαν και τον προσκύνησαν λέγοντας: «Άληθινά, είσαι ο Υιός του Θεού!».

■ **Μκ 9, 23-24: «Πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῆ ἀπιστία»**

[Διάλογος (κατά τη θεραπεία του παιδιού με το δαιμονικό πνεύμα) ανάμεσα στον πατέρα του παιδιού και τον Ιησού] ...Ο Ιησούς του είπε τούτο: «Εάν μπορείς να πιστέψεις, όλα είναι δυνατά γ' αυτόν που πιστεύει». Αμέσως τότε φώναξε δυνατά ο πατέρας του παιδιού και είπε με δάκρυα: «Πιστεύω, Κύριε! Αλλά βοήθησέ με, γιατί η πίστη μου δεν είναι δυνατή».

■ **Α Κορ 13, 2: Πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν**

Κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα κι όλα κατέχω τα μυστήρια κι όλη τη γνώση, κι αν έχω ακόμα όλη την πίστη, έτσι που να μετακινώ βουνά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα.

■ **Εβρ 11, 1: Οι ἥρωες της πίστεως**

Πίστη σημαίνει σιγουριά γι' αυτά που ελπίζουμε και βεβαιότητα γι' αυτά που δε βλέπουμε.

2. Έννοια της (χριστιανικής) πίστης

Αρχικά, λέγοντας *πίστη* εννοούμε την εμπιστοσύνη σε κάποιον και τη βεβαιότητα για κάτι, οι οποίες στηρίζονται σε αξιόπιστες μαρτυρίες. Αυτή η έννοια της πίστης διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο σε όλες τις δραστηριότητες και τις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων. Σε δεύτερο επίπεδο, η πίστη παρατηρείται σε όλες τις θρησκείες και αποτελεί το συνδετικό κρίκο του πιστού με το Θεό. Η *θρησκευτική* πίστη είναι βασικό στοιχείο της πνευματικής ζωής και του πολιτισμού των λαών. Σε ένα άλλο επίπεδο τοποθετείται η *χριστιανική* πίστη, η οποία εννοιολογικά και ουσιαστικά υπερβαίνει τα δύο προηγούμενα. Κι αυτό γιατί προϋποθέτει δύο πρόσωπα· εκείνο του πιστού χριστιανού, ο οποίος νοείται ως «εικόνα» του Θεού και εκείνο «του Θεού του ζώντος» (Ματθ. 16, 16).

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ λυκείου, ΔΕ 24, σ. 196-197.

3. Η πίστη στην ιουδαιοχριστιανική παράδοση

Στη συνείδηση των περισσότερων ανθρώπων σήμερα η λέξη *πίστη* έχει ένα πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο: Σημαίνει την ανεξέταστη αποδοχή αρχών και αξιωμάτων, τη συγκατάθεση σε μια θεωρία ή διδαχή που παραμένει αναπόδεικτη. Πιστεύω σε κάτι, πάει να πει ότι το αποδέχομαι, έστω κι αν δεν το καταλαβαίνω. Σκύβω το κεφάλι και υποτάσσομαι σε μιαν αυθεντία, που δεν είναι πάντοτε θρησκευτική, αλλά μπορεί να είναι και ιδεολογική ή πολιτική. [...] Έχει καθιερωθεί και ένα σύνθημα άγνωστης προέλευσης, που πολλοί το θεωρούν ως πεμπτουσία της μεταφυσικής, ενώ δεν είναι παρά η προϋπόθεση κάθε ολοκληρωτισμού: «Πίστευε και μη ερεύνα»!

Πρέπει να πούμε απερίφραστα ότι μια τέτοια εκδοχή της πίστης δεν έχει καμιά σχέση με το νόημα που έδωσε στη λέξη η ιουδαιοχριστιανική τουλάχιστον παράδοση. Στα πλαίσια αυτής της παράδοσης η πίστη λειτουργεί πολύ περισσότερο με το περιεχόμενο που διατηρεί ακόμα σήμερα η λέξη στο εμπόριο και στην αγορά.

Πραγματικά, όταν μιλάμε στο εμπόριο για πίστη, εννοούμε ακόμα σήμερα την εμπιστοσύνη που εμπνέει στους κύκλους της αγοράς ένας έμπορος. Όλοι τον ξέρουν, ξέρουν τον τρόπο και το ήθος των συναλλαγών του, τη συνέπειά του στην εκπλήρωση των υποχρεώσεών του. Αν ποτέ αναγκασθεί να ζητήσει χρήματα, θα βρει αμέσως δανειστή. [...]

Με τον ίδιο αυτόν τρόπο του εμπορίου και της αγοράς λειτουργεί η πίστη και στα πλαίσια της ιουδαιοχριστιανικής παράδοσης. Και εδώ το αντικείμενο της πίστης δεν είναι αφηρημένες ιδέες που αντλούν το κύρος τους από κάποια αλάθητη αυθεντία. Αντικείμενο της πίστης είναι συγκεκριμένα πρόσωπα, που καλείσαι να τα εμπιστευθείς στα πλαίσια μιας άμεσης εμπειρικής σχέσης.

Και πιο συγκεκριμένα: Αν πιστεύεις στο Θεό, δεν το κάνεις επειδή κάποιες θεωρητικές αρχές στο υπαγορεύουν ή κάποιος ιδρυματικός θεσμός σου εγγυάται την ύπαρξή του. Τον πιστεύεις, γιατί το πρόσωπό του, η προσωπική ύπαρξη του Θεού, σου γεννάει εμπιστοσύνη. Τα έργα του και η ιστορική του «πράξη» - οι παρεμβολές του μέσα στην Ιστορία – σε κάνουν να θέλεις μια σχέση μαζί του. Βέβαια, η σχέση που θεμελιώνει την πίστη, μπορεί να είναι άμεση, μπορεί όμως να είναι και έμμεση σχέση. Όπως και με ένα ανθρώπινο πρόσωπο: Πιστεύω σε κάποιον, τον εμπιστεύομαι, όταν τον έχω συναντήσει, τον γνωρίζω, σχετίζομαι άμεσα μαζί του. Αλλά πιστεύω και σε κάποιον που δεν τον γνωρίζω προσωπικά, όταν οι μαρτυρίες έμπιστων σε μένα ανθρώπων εγγυώνται την αξιοπιστία του.

Υπάρχουν λοιπόν βαθμίδες στην πίστη – προχωράει κανείς από λιγότερη σε περισσότερη πίστη. Και αυτή η πρόοδος μοιάζει να είναι μια ατελείωτη πορεία. Όσο ολοκληρωμένη κι αν εμφανίζεται μια πίστη, υπάρχουν πάντοτε περιθώρια αύξησης και ωριμότητας. Είναι μια δυναμική, πάντοτε «ατέλεστη τελειότητα». [...]

Όταν η Εκκλησία μας καλεί στην αλήθεια της, δεν μας προτείνει κάποιες θεωρητικές θέσεις που πρέπει καταρχήν να αποδεχτούμε. Μας καλεί σε μια προσωπική σχέση, σε ένα τρόπο ζωής που συνιστά σχέση με τον Θεό ή οδηγεί προοδευτικά και βιωματικά στη σχέση μαζί του. [...] Φτάνουμε στον Θεό μέσα από ένα τρόπο ζωής, όχι μέσα από ένα τρόπο σκέψης.

Γιανναράς, Χρ. (1996). *Αλφαθητάρι της πίστης*. Αθήνα: Δόμος, σ. 25-29.

4. Πίστη: βεβαιότητα και αμφιβολία

Η πίστη στο Θεό, λοιπόν, δεν μοιάζει καθόλου με το είδος της λογικής βεβαιότητας που πετυχαίνουμε στην Ευκλείδεια γεωμετρία. Ο Θεός δεν είναι το συμπέρασμα σε μια σειρά συλλογισμών, η λύση σ' ένα μαθηματικό πρόβλημα. Το να πιστεύεις στο Θεό δεν είναι το να δέχεσαι τη δυνατότητα της ύπαρξής του επειδή μας έχει «αποδειχθεί» με κάποιο θεωρητικό επιχείρημα, αλλά είναι το να εμπιστευτούμε τον Ένα που ξέρουμε και αγαπάμε. Η πίστη δεν είναι η υπόθεση πως κάτι ίσως είναι αλήθεια, αλλά η βεβαιότητα ότι κάποιος είναι εκεί.

Επειδή η πίστη δεν είναι λογική βεβαιότητα αλλά προσωπική σχέση, και επειδή αυτή η προσωπική σχέση είναι ακόμη πολύ ατελής στον καθένα μας κι έχει ανάγκη να εξελίσσεται συνέχεια είναι δυνατό να συνυπάρχει η πίστη με την αμφιβολία. Αυτά τα δύο δεν αποκλείονται αμοιβαία. [...] Κι όμως η αμφιβολία καθαυτή δεν δείχνει έλλειψη πίστης. Ίσως σημαίνει το αντίθετο -ότι η πίστη μας είναι ζωντανή και αυξανόμενη. Γιατί η πίστη δεν συνεπάγεται μακαριότητα αλλά ριψοκινδύνευμα, όχι απομόνωση από το άγνωστο αλλά πορεία άφοβη για να το συναντήσουμε. [...]

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (1984). *Ο Ορθόδοξος δρόμος*. Μτφρ. Μαρία Πάσχου. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν.

5. Τυπικό γνώρισμα της θρησκαιοποίησης: η ιδεολογική εκδοχή της πίστης.

Ονομάζουμε **Ιδεολογία** ένα σύνολο από θεωρητικές προτάσεις (ιδέες, αρχές, στόχους, ιδανικά, ερμηνευτικά σχήματα, δεοντολογικές κατευθύνσεις) που φιλοδοξούν να καθοδηγήσουν την πράξη των ανθρώπων [...]. Η αξία των προτάσεων μιας ιδεολογίας κρίνεται από [...] την ωφελιμότητά τους για τα άτομα και τα οργανωμένα σύνολα.

Η ιδεολογική εκδοχή της πίστης εκλαμβάνει τη μαρτυρία της εκκλησιαστικής εμπειρίας σαν θεωρητικές ακριβώς προτάσεις με συνεπαγωγές άμεσης χρησιμότητας για την πρακτική του ανθρώπινου βίου. Πίστη δεν σημαίνει πια την εμπιστοσύνη που χαρίζεται στον άνθρωπο όταν ειλικρινά αγαπάει, δεν προϋποθέτει η πίστη το άθλημα σχέσεων κοινωνίας για να ελευθερωθεί ο άνθρωπος από τη δουλεία στο εγώ. [...]

Έτσι μεταποιείται η πίστη σε ιδεολόγημα που περιλαμβάνει, πρωταρχικά, «πληροφορίες» για τη μεταφυσική πραγματικότητα. Οι «πληροφορίες» δεν ελέγχονται από την εμπειρία, ωστόσο η ατομική νόηση τις προσλαμβάνει σαν βεβαιότητες [...].

Γιανναράς, Χ. (2007²). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 86-87.

6. Ιδεολογία και θρησκεία

...η ιδεολογία επιδιώκει την αποκατάσταση ή την αναμόρφωση [μιας δεδομένης] πραγματικότητας με τους παράγοντες που υπάρχουν. [...]

Άλλωστε η ιδεολογία αποτελεί συχνά ένα είδος εκκοσμικευμένης θρησκείας. Ενώ όμως η θρησκεία δηλώνει εξαρχής ότι στηρίζεται στην πίστη, η ιδεολογία καλύπτει συνήθως το πιστεύω της με το μανδύα της λογικής ή της επιστήμης. Τέλος, ενώ η θρησκεία αναφέρεται πρωτίστως σε υπερβατικό κόσμο (Θεός, άγγελοι, αιώνια ζωή) και υποτάσσει σ' αυτόν την αμεσότητα, η ιδεολογία προσηλώνεται στην αμεσότητα και την ειδωλοποιεί. [...]

Μαντζαρίδης, Γ. (1990). *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 108, 114.

1. Η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λκ 18, 9-14)

Σε μερικούς που ήταν σίγουροι για την ευσέβειά τους και περιφρονούσαν τους άλλους, είπε την παρακάτω παραβολή: «Δύο άνθρωποι ανέβηκαν στο ναό για να προσευχηθούν. Ο ένας ήταν Φαρισαίος κι ο άλλος τελώνης. Ο Φαρισαίος στάθηκε επιδεικτικά κι έκανε την εξής προσευχή σχετικά με τον εαυτό του: “Θεέ μου, σ’ ευχαριστώ που εγώ δεν είμαι σαν τους άλλους ανθρώπους άρπαγας, άδικος, μοιχός, ή και σαν αυτόν εδώ τον τελώνη. Εγώ νηστεύω δύο φορές την εβδομάδα και δίνω στο ναό το δέκατο απ’ όλα τα εισοδήματά μου”. Ο τελώνης, αντίθετα, στεκόταν πολύ πίσω και δεν τολμούσε ούτε τα μάτια του να σηκώσει στον ουρανό. Χτυπούσε το στήθος του και έλεγε: “Θεέ μου, σπλαχνίσου με τον αμαρτωλό”. Σας βεβαιώνω πως αυτός έφυγε για το σπίτι του αθώος και συμφιλιωμένος με το Θεό, ενώ ο άλλος όχι· γιατί όποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, κι όποιος τον ταπεινώνει θα υψωθεί».

2. **Φαρισαίοι.** Κίνημα λαϊκών με ηγέτες ικανούς ραβίνους. Η πίστη τους στηριζόταν στον Νόμο και στους Προφήτες. Σέβονταν τις παραδόσεις, αλλά ήταν ανοιχτοί και προοδευτικοί στα θρησκευτικά ζητήματα. Προσπαθούσαν να τηρούν με ακρίβεια όλες τις εντολές του Θεού και να ζουν με συνέπεια την πίστη τους στην καθημερινή ζωή. Κάποτε έφταναν σε θρησκευτικές υπερβολές. [...] Είχαν

μεγάλη εκτίμηση από τον λαό στις συναγωγές των επαρχιών. Όμως αυτοί περιφρονούσαν τον λαό.
Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ γυμνασίου, ΔΕ 2, σ. 16.

Η πίστη στον Τριαδικό Θεό ως προσωπική σχέση εμπιστοσύνης

1. Περιεχόμενο της χριστιανικής πίστης

Το περιεχόμενο της χριστιανικής πίστης είναι τα «δόγματα», δηλαδή οι υπέρ λόγον αλήθειες, που πηγάζουν από την Αγία Γραφή και την Ιερά Παράδοση. Οι αλήθειες αυτές περιέχονται συνοπτικά στο Σύμβολο της Πίστεως [...]. Αναφέρονται στον τριαδικό Θεό, στο Θεάνθρωπο Χριστό, στη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου με κύριο σκοπό τη σωτηρία του από τις συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος και στην έσχατη πραγματικότητα, την ανάσταση των νεκρών και τη μέλλουσα Βασιλεία του Θεού. Είναι ευνόητο ότι η χριστιανική πίστη προϋποθέτει την ανθρώπινη ελευθερία, στην οποία και απευθύνεται ο Χριστός: «Όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτό του, ας σηκώσει το σταυρό του κι ας με ακολουθεί» (Μκ 8, 34).

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ λυκείου, ΔΕ 24, σ. 196-197.

2. Η πίστη στον Θεό ως πρόσωπο

Στο «Σύμβολο της Πίστεως» δεν λέμε, «Πιστεύω ότι υπάρχει κάποιος Θεός»· λέμε, «Πιστεύω εις ένα Θεόν». Ανάμεσα στην *πίστη ότι* και στην *πίστη εις* υπάρχει μια κρίσιμη διάκριση. Μου είναι δυνατό να πιστεύω ότι κάποιος ή κάτι υπάρχει κι όμως αυτή η πεποίθηση να μην έχει πρακτικό αποτέλεσμα στη ζωή μου. Μπορώ ν' ανοίξω τον τηλεφωνικό κατάλογο [...] και να διαβάσω εξονυχιστικά τα ονόματα που είναι καταχωρημένα στις σελίδες του· και καθώς διαβάζω, είμαι προετοιμασμένος να πιστέψω ότι μερικοί (ή ακόμη κι οι περισσότεροι) απ' αυτούς τους ανθρώπους πράγματι υπάρχουν. Αλλά δεν γνωρίζω κανέναν απ' αυτούς προσωπικά [...] κι έτσι η πεποίθησή μου ότι υπάρχουν δεν έχει για μένα καμιά σημασία. Αντίθετα, όταν λέω σ' ένα πολυαγαπημένο φίλο, «σε πιστεύω», κάνω κάτι πολύ περισσότερο από το να εκφράσω την πεποίθηση ότι αυτό το πρόσωπο υπάρχει. «Σε πιστεύω» σημαίνει: στρέφομαι σε σένα, ακουμπώ πάνω σου, σ' εμπιστεύομαι απόλυτα και ελπίζω σε σένα. Και αυτό είναι που λέμε στο Θεό μέσα στο «Πιστεύω».

[...] Επομένως το Τριαδικό δόγμα, αντί να το παραμελούμε και να το αντιμετωπίζουμε σαν ένα θέμα δυσνόητης θεολογικής σκέψης που ενδιαφέρει μόνο τους ειδικούς, θα έπρεπε να το βάλουμε στη ζωή μας έτσι ώστε να έχει μian επίδραση επαναστατική. Φτιαγμένοι κατ' εικόνα του Τριαδικού Θεού, οι άνθρωποι καλούνται να αναπαράγουν στη γη το μυστήριο της αμοιβαίας αγάπης που η Τριάδα βιώνει στον ουρανό. Στη μεσαιωνική Ρωσία ο άγιος Σέργιος του Radonezh αφιέρωσε το νέο μοναστήρι που είχε ιδρύσει στην Αγία Τριάδα, ακριβώς επειδή ήθελε οι μοναχοί του να δείχνουν ο ένας στον άλλο, μέρα τη μέρα, την ίδια αγάπη που υπάρχει ανάμεσα στα τρία πρόσωπα. Και αυτή είναι η κλήση όχι μόνο των μοναχών αλλά του καθενός. Κάθε κοινωνική μονάδα, -η οικογένεια, το σχολείο, το εργοστάσιο, η ενορία, η καθολική Εκκλησία- πρέπει να γίνει μια εικόνα της Τριάδος. Επειδή ξέρουμε ότι ο Θεός είναι τρεις σε ένα, ο καθένας μας είναι ταγμένος να ζει με θυσία μέσα στον άλλο και για τον άλλο· ο καθένας είναι ταγμένος αμετάκλητα σε μια ζωή πρακτι-

κής υπηρεσίας, ενεργητικής συμπάθειας. Η πίστη μας στην Τριάδα μας υποχρεώνει να παλεύουμε σε κάθε επίπεδο, από το αυστηρά προσωπικό ως το καλύτερα οργανωμένο, αντίθετα σ' όλες τις μορφές καταπίεσης, αδικίας και εκμετάλλευσης. Στη μάχη μας για κοινωνική δικαιοσύνη και «ανθρώπινα δικαιώματα» ενεργούμε ιδιαίτερα στο όνομα της Αγίας Τριάδος.

«Ο πιο τέλειος κανόνας του Χριστιανισμού, ο ακριβής ορισμός του, η πιο ψηλή του κορφή, είναι αυτή: να ψάχνουμε ό,τι είναι για το καλό όλων», λέει ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος. «...Δεν μπορώ να πιστέψω ότι είναι δυνατό για έναν άνθρωπο να σωθεί αν δεν κοπιάσει για τη σωτηρία του διπλανού του». Αυτές είναι οι πρακτικές υποδείξεις του Τριαδικού δόγματος. Αυτό σημαίνει να ζεις την Τριάδα.

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (1984). *Ο Ορθόδοξος δρόμος*.

Μτφρ. Μαρία Πάσχου. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν.

Σύζευξη πίστης και αγάπης στον χώρο της κοινωνίας.

1. Πίστη και αγάπη

- Γέροντα, τι σχέση υπάρχει ανάμεσα στην πίστη και την αγάπη;
- Πρώτα είναι η πίστη και μετά έρχεται η αγάπη. Πρέπει να πιστεύει κανείς, για να αγαπάει. Δεν μπορεί να αγαπήσει κάτι που δεν το πιστεύει. Γι' αυτό, για να αγαπήσουμε τον Θεό, πρέπει να πιστέψουμε στον Θεό. Ανάλογη με την πίστη που έχει κανείς είναι και η ελπίδα και η αγάπη και η θυσία για τον Θεό και τον πλησίον. Η θερμή πίστη στον Θεό γεννάει την θερμή αγάπη προς τον Θεό και προς την εικόνα του Θεού, τον συνάνθρωπό μας. Και από την υπερχειλίση της αγάπης μας – που δεν χωράει στην καρδιά και χύνεται έξω – ποτίζονται και τα καημένα τα ζώα. Πιστεύουμε πολύ, αγαπάμε πολύ.

Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου Λόγοι Β΄. Πνευματική αφύπνιση. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Ησυχαστήριον «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», σ. 273.

2. Αποφθέγματα Γερόντισσας Γαβριηλίας (1897-1992)

- Αν κάποιος δεν σου αρέσει, σκέψου ότι στο πρόσωπό του βλέπεις τον Χριστό. Τότε, δεν θα τολμήσεις ούτε να σκεφτείς να πεις λόγο κατάκρισης.
- Ο Θεός όπως αγαπάει εσένα, έτσι αγαπά και τους εχθρούς σου.
- Ο Κύριος είπε: όποιος θέλει κάτι, πιστεύοντας θα το λάβει. Φθάνει να είναι σύμφωνο το αίτημα με τις Εντολές του Θεού, δηλαδή με την Αγάπη.
- Αγαπώ με όλη μου την ψυχή κάποιον, θα πει προσεύχομαι γι' αυτόν. Όποιος έχει την εμπειρία αυτή είναι στον Παράδεισο.
- Δύο πράγματα έχουν πολλή σημασία... Αγαπάτε αλλήλους και Μη φοβού, μόνον πίστευε.

Γερόντισσα Γαβριηλία (1998). *Η ασκητική της αγάπης*. Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 356-372.

2.2. ΛΑΤΡΕΙΑ

Σύγχρονα πρότυπα και στοιχεία λατρείας προς αυτά.

Η λατρεία ως αναπόσπαστο στοιχείο της θρησκείας.

9.

10.

1. λατρεία η: **1.** η αγάπη, η αφοσίωση, η ευσέβεια προς το Θεό [...]. **2.** τα λόγια και οι πράξεις με τις οποίες εκδηλώνεται η αγάπη, η ευσέβεια, η αφοσίωση προς το Θεό. **3.** η υπερβολική αγάπη προς πρόσωπα, πράγματα, προς πνευματικές ή άλλες δραστηριότητες [...]. **4.** (κυρ. για πρόσωπο) το αντικείμενο της υπερβολικής αγάπης [...].

[λόγ. < αρχ. λατρεία `υπηρεσία σε θεό']

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη

2. Η λατρεία στις θρησκείες

Λατρεία: Η τυπική έκφραση, με λόγους ή πράξεις, του συναισθήματος σεβασμού και ευσέβειας προς το Θείο. Μολονότι κάθε θρησκεία έχει λιγότερο ή περισσότερο δικούς της τρόπους λατρείας, θα μπορούσε να λεχθεί ότι γενικά αυτή αποτελείται από ένα σύνολο τελετουργιών, δηλ. ειδικών πράξεων, ανάλογα με την κάθε περίπτωση.

Loucas-Durie E. (1992). Λατρεία. *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 21 (Οι θρησκείες). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

3. Θρησκεία και λατρεία

Η λατρεία είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη θρησκεία. Και τα δύο μεγέθη ανήκουν στο ίδιο καθολικό, πανανθρώπινο και διαχρονικό φαινόμενο, την αναφορά και σχέση (πραγματική ή υποθετική) του ανθρώπου με το θείο. Η λατρεία, ειδικότερα, συνιστά το επίκεντρο κάθε θρησκευόμενου. Δεν υπάρχει θρησκεία χωρίς λατρευτική πράξη. [...]

Η λατρεία, εξάλλου, συνιστά πραγμάτωση του σκοπού της θρησκείας, της (πραγματικής ή φανταστικής) συναντήσεως του πιστεύοντος υποκειμένου με το πιστευόμενο αντικείμενο, στα όρια όμως όχι τόσο της ατομικής, όσο της ομαδικής-συλλογικής αναφοράς της λατρεύουσας κοινότητας στο λατρευόμενο θείο. [...]

Στο γεγονός της λατρείας μετέχει ολόκληρος ο άνθρωπος, ως ψυχοσωματική ενότητα και ολότητα [...]. Αν η πίστη συνδέεται, βασικά, με τη νόηση, η λατρεία στηρίζεται κυρίως στη βούληση. Πίστη και λατρεία είναι ο διπολικός πυρήνας της θρησκευόμενης προσωπικότητας.

Εξίσου όμως πραγματικός είναι και ο κοινωνικός χαρακτήρας της λατρείας. Η λατρεία συνιστά υπέρβαση του ατομικού, της ατομικότητας, διότι έχει από τη φύση της κοινωνικό-ομαδικό χαρακτήρα.

Μεταλληνός, Γ. π. (1995). *Η θεολογική μαρτυρία της εκκλησιαστικής λατρείας*. Αθήνα: Αρμός, σ. 14-15, 18.

4. Η λατρεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο

Κάθε άνθρωπος, σε όποιο πνευματικό επίπεδο και αν βρίσκεται, λειτουργεί την ύπαρξή του και λατρευτικά. Αναπόφευκτα λατρεύει κάποιον ή κάτι. Γι' αυτό και έχουμε [...] ειδωλολάτρες, πυρολάτρες, προγονολάτρες, τυπολάτρες κ.λπ. (όποιος δε λατρεύει τον Θεό, θεοποιεί τα κτίσματα).

Η λατρεία λοιπόν είναι ένα παγκόσμιο και πανανθρώπινο φαινόμενο, η διαχρονικότητα του οποίου είναι αναντίρρητη. [...]

Η σπουδαιότερη εκδήλωση του θρησκευτικού βιώματος πραγματοποιείται με τη θρησκευτική λατρεία, με την οποία ο άνθρωπος αναπτύσσει προσωπική σχέση με τον Θεό.

Κουγιουμτζόγλου, Γ. π. (1999²). *Λατρευτικό εγχειρίδιο. Στοιχεία Αγωγής για την τάξη και τη Λατρεία της Εκκλησίας*. Θεσσαλονίκη: Συναξάρι, σ. 15, 19.

Σύζευξη πίστης και αγάπης στον χώρο της κοινωνίας

1. Η λατρευτική πράξη [στον Ιουδαϊσμό]

Το κέντρο της ιουδαϊκής λατρείας είναι κυρίως η συναγωγή, που εμφανίστηκε μετά την καταστροφή του πρώτου ναού το 586 π.Χ. Ως λατρευτικός χώρος όμως, άρχισε να αναπτύσσεται μετά την καταστροφή του δεύτερου ναού, το 70 μ.Χ. Η σύγχρονη συναγωγή αποτελείται από μια αίθουσα, στο κέντρο της οποίας και μπροστά από τα καθίσματα των πιστών βρίσκεται ένα υπερυψωμένο βάθρο. Από το βάθρο αυτό γίνονται τα αναγνώσματα από την Τορά (Πεντάτευχο). Η λατρεία συνίσταται από τρεις βασικές ακολουθίες που γίνονται καθημερινά το πρωί, το απόγευμα και το βράδυ. Εμπλουτισμένες παραλλαγές αυτού του συνόλου τελούνται το Σάββατο, που είναι η κυρίως λατρευτική μέρα του Ιουδαϊσμού, και τις γιορτές. Οι ραβίνοι, οι οποίοι προΐστανται της λατρείας, όπως και της κοινότητας γενικά, δεν είναι ιερείς, αλλά θρησκευτικοί διδάσκαλοι.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ λυκείου, ΔΕ 29, σ. 237-238.

2. Η λατρεία στο Ισλάμ

Η προσευχή (σαλάτ), [...] είναι η μόνη λατρεία του Θεού στο Ισλάμ. Γίνεται πέντε φορές την ημέρα, πρωί, μεσημέρι, απόγευμα, κατά την δύση του ηλίου και αργά το βράδυ, με την επίκληση της παντοδυναμίας του Θεού και της δοξολογίας του ονόματός του, και με την παράκληση των προσευχομένων να τους οδηγήσει ο Θεός στον ορθό δρόμο. Η προσευχή χωρίζεται σε δύο μέρη, στις καθημερινές προσευχές και στην προσευχή της Παρασκευής. Οι καθημερινές προσευχές, που δεν διαρκούν περισσότερο από δέκα λεπτά, γίνονται ή στο γειτονικό τζαμί, όπου μπορεί να πάει ο πιστός, ή συνήθως στον χώρο όπου βρίσκεται, στο σπίτι, στη δουλειά του ή ακόμη και στο ύπαιθρο, αρκεί να έχει ένα ειδικό χαλί προσευχής ή ένα πανί ή ακόμη και ένα χαρτί, όπου θα γονατίσει, ώστε να απομονωθεί από το «ακάθαρτο» έδαφος. Απαραίτητη προϋπόθεση για την προσευχή είναι να την αναγγείλει ο μουεζίνης από τον μιναρέ και να προηγηθεί θρησκευτική πλύση των άνω και κάτω άκρων και του προσώπου.

Με την προσευχή ο πιστός κοινωνεί με τον Θεό αλλά και με τους λοιπούς αδελφούς, οι οποίοι προσεύχονται την ίδια στιγμή μαζί του. Τον κατεξοχήν όμως κοινωνικό χαρακτήρα της προσευχής εκφράζει η κοινή προσευχή της Παρασκευής που γίνεται το μεσημέρι στο κεντρικό τέμενος

της κοινότητας. Της προσευχής προεξάρχει ο ιμάμης, το «πρότυπο» και ο «οδηγός» της. [...] Η προσευχή της Παρασκευής είναι πανομοιότυπη με αυτή των άλλων ημερών, επαυξημένη μόνο με ανάγνωση περικοπών του Κορανίου και κήρυγμα από τον χατίπη.

[...] Ο ιμάμης πρέπει να γνωρίζει και να απαγγέλλει εκφώνως όλες τις ευχές, οι οποίες καλούν τους πιστούς να σταθούν όρθιοι, να σκύψουν, να γονυπετήσουν, να κάνουν πρηνείς μετάνοιες ακουμπώντας το μέτωπό τους στο έδαφος, και πάλι, ακολουθώντας τις συνθηματικά εκφωνούμενες ευχές, να εγερθούν σε στάση προσοχής και να ετοιμασθούν για νέες, όπως παραπάνω, μετάνοιες.

Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. σ. 77-78.

Γνωριμία με τη λατρεία στις μονοθεϊστικές θρησκείες.

[Τα παρακάτω κείμενα μπορούν να αξιοποιηθούν και στις δύο δραστηριότητες που προτείνονται.]

1. Δοξολογία μεγάλη [απόσπασμα]

Κείμενο

Δόξα σοι τῷ δειξαντι τὸ φῶς.

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε, εὐχαριστοῦμέν σοι, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.

Κύριε, Βασιλεῦ, ἐπουράνιε Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ· Κύριε Υἱὲ μονογενές, Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα.

Κύριε ὁ Θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν, ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ μόνος Ἅγιος, σὺ εἶ ὁ μόνος Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν.

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε, καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς. [...]

Μετάφραση

Δόξα σέ Σένα πού φανέρωσες τό φῶς.

Δόξα στό Θεό, πού εἶναι στόν οὐρανό, καί στή γῆ ἄς ἔρθει ἡ εἰρήνη, διότι ὁ Θεός ἔδειξε στούς ἀνθρώπους τὴν ἀγάπη του.

Σέ ὕμνοῦμε, σ' εὐλογοῦμε, σέ προσκυνοῦμε, σ' ἐγκωμιάζουμε μέ ὕμνους καί σ' εὐχαριστοῦμε, Κύριε, γιὰ τὴ μεγάλη Σου δόξα.

Κύριε, πού εἶσαι οὐράνιος Βασιλιάς, Θεός Πατέρας Παντοκράτορας, μοναχοπαίδι, πού τ' ὄνομά Σου εἶναι Ἰησοῦς Χριστός καί Ἅγιο Πνεῦμα.

Κύριε καί Θεέ, Ἰησοῦ Χριστέ, πού εἶσαι ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ Γιὸς τοῦ Θεοῦ, πού ἐξαφανίζεις τὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου, ἐλέησέ μας.

Σέ παρακαλοῦμε νά δεχθεῖς τὴν προσευχή μας, Σὺ πού κάθεσαι στὰ δεξιὰ τοῦ Πατέρα καὶ νά μᾶς ἐλεήσεις.

Διότι σὺ, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἶσαι ὁ μοναδικὸς Ἅγιος καὶ Κύριος γιὰ νά δοξάζεται ὁ Θεός Πατέρας. Ἀμήν. Κάθε μέρα θά προσεύχομαι σέ Σένα καὶ θά σ' ἐγκωμιάζω γιὰ πάντα.

Κύριε, σέ παρακαλοῦμε νά μᾶς ἀξιώσεις τὴ σημερινὴ μέρα νά διατηρηθοῦμε καθαροὶ χωρὶς ἁμαρτία[...].

Παπαθανασίου, Κ. (επιμ.) (1997²). *Μιλᾶω στον Πατέρα μου με Προσευχές για κάθε μέρα (Κείμενο - μετάφραση)*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

2. «Φως Ιλαρόν»

Φῶς ἰλαρόν ἁγίας δόξης ἀθανάτου
Πατρός, οὐρανόυ,
ἁγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλ-
θόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν, ἴδοντες
φῶς ἑσπερινόν ὑμνοῦμεν Πατέρα,
Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.
Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι
φωναῖς αἰσίαις, Υἱέ Θεοῦ, ζωὴν ὁ
διδούς διό ὁ κόσμος σέ δοξάζει

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, πού εἶσαι τό γλυκό φῶς
τῆς ἁγίας δόξας τοῦ ἀθανάτου, τοῦ οὐρανόυ,
τοῦ ἁγίου, τοῦ μακάριου Πατέρα σου, τώρα
πού φτάσαμε στή δύση τοῦ ἡλίου καί εἶδαμε
τό ἑσπερινό φῶς, ὑμνοῦμε τόν Πατέρα, ἐσένα
τόν Υἱό καί το Ἅγιο Πνεῦμα, τόν ἕνα Θεό.
Πρέπει σέ κάθε ὥρα καί στιγμή νά σέ ὑμνοῦ-
με μέ καθαρές ψυχές καί χαρούμενες φωνές,
Υἱέ Θεοῦ, γιατί ἐσύ δίνεις τή ζωή καί γι' αὐτό
ὁ κόσμος σέ δοξάζει.

3. Προσευχή στον φύλακα

Ἄγγελο Ἅγιε Ἄγγελε, ὁ ἐφεστῶς τῆς ἀθλίας
μου ψυχῆς καί ταλαιπώρου μου ζωῆς, μή
ἐγκαταλίπης με τόν ἀμαρτωλόν, μηδὲ ἀπο-
στῆς ἀπ' ἐμοῦ διὰ τὴν ἀκρασίαν μου· μή
δώης χώραν τῷ πονηρῷ δαίμονι κατακυ-
ριεῦσαί μου τῇ καταδυναστείᾳ τοῦ θνητοῦ
τούτου σώματος· κράτησον τῆς ἀθλίας καί
παρειμένης χειρός μου, καί ὁδήγησόν με εἰς
ὁδὸν σωτηρίας. Ναί, ἅγιε Ἄγγελε τοῦ Θεοῦ,
ὁ φύλαξ καί σκεπαστής τῆς ἀθλίας μου ψυ-
χῆς καί τοῦ σώματος, πάντα μοι συγχώρη-
σον, ὅσα σοι ἔθλιψα πάσας τὰς ἡμέρας τῆς
ζωῆς μου, καί εἴ τι ἥμαρτον τὴν σήμερον
ἡμέραν· σκέπασόν με ἐν τῇ παρούσῃ νυκτὶ
καί διαφύλαξόν με ἀπὸ πάσης ἐπηρείας τοῦ
ἀντικειμένου, ἵνα μὴ ἐν τινι ἀμαρτήματι πα-
ροργίσω τὸν Θεόν· καί πρέσβευε ὑπὲρ ἐμοῦ
πρὸς τὸν Κύριον τοῦ ἐπιστηρίζαι με ἐν τῷ
φόβῳ αὐτοῦ καί ἄξιον ἀναδεῖξαι με δοῦλον
τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Ἀμήν.

Ἄγιε Ἄγγελε, ἐσύ που εἶσαι φύλακας τῆς ἀθλίας
ψυχῆς μου καί τῆς ταλαιπώρης ζωῆς μου, μη
ἐγκαταλείψεις τὸν ἀμαρτωλό, οὔτε να απο-
μακρυνθεῖς ἀπὸ μένα ἐξαιτίας τῆς ἀκολασίας
μου. Μη επιτρέψεις στον πονηρὸ δαίμονα να
κυριαρχήσει ἐπάνω μου κατατυραννώνοντας αὐτό
τό θνητό μου σῶμα. Κράτησε τό ταλαιπώρο και
παράλυτο χέρι μου και ὁδήγησέ με στην οδὸ τῆς
σωτηρίας. Ναι, ἅγιε Ἄγγελε του Θεοῦ, ἐσύ που
εἶσαι φύλακας και σκεπαστής τῆς ἀθλίας ψυχῆς
μου και του ἀθλίου σώματός μου, συγχώρησέ
με για ὅλα ἐκεῖνα με τα οποία σε λύπησα ὅλες
τις μέρες τῆς ζωῆς μου, και για ὅσες ἀμαρτίες
έκανα τη σημερινή μέρα. Σκέπασέ με και τούτη
τη νύχτα και διαφύλαξέ με ἀπὸ κάθε ἐπηρεία
του ἀντίπαλου διαβόλου, για να μη παροργίσω
τον Θεό με κάποιο ἀμάρτημα. Και πρέσβευε για
χάρη μου προς τον Κύριο, να με στηρίξει στον
σεβασμό Του και να με κάνει ἀξιο δούλο τῆς
ἀγαθότητάς του. Ἀμήν.

4. Από τη Θεία Λειτουργία του ἁγίου Ἰωάννη του Χρυσοστόμου

Σοὶ παρακατατιθέμεθα τὴν ζωὴν ἡμῶν ἄπα-
σαν καὶ τὴν ἐλπίδα, Δέσποτα φιλόανθρωπε,
καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκε-
τεύομεν· Καταξίωσον ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν
ἐπουρανόων σου καὶ φρικτῶν Μυστηρίων
ταύτης τῆς ἱερᾶς καὶ πνευματικῆς Τραπε-
ζης μετὰ καθαροῦ συνειδότος, εἰς ἄφεσιν
ἀμαρτιῶν, εἰς συγχώρησιν πλημμελημάτων,

Σε ἐσένα ἐμπιστευόμαστε ὅλη μας τὴ ζωὴ
και τὴν ἐλπίδα, Δέσποτα φιλόανθρωπε, και σε
παρακαλοῦμε και δεόμεθα και ἱκετεύομε-
αξίωσέ μας να μεταλάβουμε τα ἐπουράνια και
φρικτὰ μυστήρια, αὐτῆς τῆς ἱερῆς και πνευμα-
τικῆς τράπεζας με καθαρὴ συνείδηση, για να
εξαλειφθοῦν οἱ ἀμαρτίες, να συγχωρηθοῦν τα
παραπτώματά μας, ὥστε να ἔχουμε κοινωνία

εις Πνεύματος Αγίου κοινωνίαν, εις βασιλείας ούρανών κληρονομίαν, εις παρρησίαν τήν πρὸς σέ, μὴ εις κρίμα ἢ εις κατάκριμα.

του αγίου Πνεύματος, να κληρονομήσουμε τη βασιλεία των ουρανών, να έχουμε θάρρος απέναντί σου και να μην τιμωρηθούμε ή καταδικαστούμε.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ λυκείου, ΔΕ 23, σ. 133.

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικὰ καὶ καλὴν ἀπολογία, τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, αἰτησώμεθα.

Ας ζητήσουμε από τον Κύριο τα τέλη της ζωής μας να είναι χριστιανικά, χωρίς πόνο, χωρίς ντροπή και ειρηνικά, και να έχουμε καλή απολογία μπροστά στο φοβερό βήμα του Χριστού

Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον, εὔρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν.

Είδαμε το φως το αληθινό, πήραμε το επουράνιο άγιο Πνεύμα, βρήκαμε πίστη αληθινή, προσκυνώντας την αδιαίρετη Τριάδα, γιατί αυτή μας έσωσε.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ λυκείου, ΔΕ 23, σ. 133.

5. «Η λειτουργία μετά τη λειτουργία»

Φεύγοντας από το ναό και έχοντας ζήσει αυτό που μας πρόσφερε η Θεία Ευχαριστία, ενωμένοι με όλους τους χριστιανούς με το σύνδεσμο της ειρήνης και της αγάπης, ξαναγυρίζουμε στον κόσμο, για να πούμε και σ΄ άλλους τι προσφέρει στον άνθρωπο η Εκκλησία του Χριστού.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ λυκείου, ΔΕ 15, σ. 87.

Οι ακολουθίες του νυχθημέρου

Οι ακολουθίες του νυχθημέρου είναι το σύνολο των προσευχών που αναγινώσκονται και ψάλλονται σε καθορισμένες ώρες της μέρας και της νύχτας ή σε ορισμένες περιστάσεις και αποτελούνται από ψαλμούς, δεήσεις, αναγνώσματα, ωδές και ύμνους.

Ο όρος ακολουθία σημαίνει την ορισμένη συνέχεια των λειτουργικών στοιχείων που απαρτίζουν μια τελετουργική προσευχή και συνεκδοχικά το σύνολο των ύμνων του ημερονυκτίου, ιδιαίτερα του εσπερινού και του όρθρου μιας συγκεκριμένης μέρας (π.χ. ακολουθία του Σαββάτου, της Τρίτης, του αγίου Νικολάου) ή μιας περιόδου του εκκλησιαστικού έτους (π.χ. ακολουθία Παρακλητικής, Τριωδίου, Πεντηκοσταρίου).

Οι ακολουθίες διακρίνονται σε τακτικές και έκτακτες. Οι τακτικές (ή κοινές) τελούνται καθημερινά στο ναό με τη συμμετοχή κλήρου και λαού ή και μόνο από τους πιστούς παραλλάσσοντας ή και παραλείποντας τα σημεία που αφορούν τον ιερέα. Ωστόσο οι ακολουθίες του νυχθημέρου διαφοροποιούνται σαφώς από την ατομική ελεύθερη αυτοσχέδια προσευχή, που δεν υπάγεται σε καμιά τυπική ως προς τη διάρθρωσή της απαίτηση.

Οι έκτακτες τελούνται μόνο από ιερέα ή επίσκοπο και σε ορισμένες περιστάσεις. Οι τακτικές είναι: ο εσπερινός, το απόδειπνο, το μεσονυκτικό, ο όρθρος, οι ώρες, τα μεσώρια, και η ακολουθία της τράπεζας. Έκτακτες είναι: η θ. λειτουργία, τα άλλα μυστήρια, ο μικρός και μέγας αγιασμός, τα εγκαίνια ναού, οι παρακλήσεις, η ακολουθία του μνημοσύνου, το νεκρώσιμο τρισάγιο.

Τσάμης, Δ. (1985). *Λειτουργική*. Θεσσαλονίκη, σ. 25.

2. Οι χριστιανικές γιορτές και το σχέδιο της θείας οικονομίας

Τα θαυμαστά γεγονότα για τη σωτηρία του ανθρώπου πανηγυρίζονται με τις γιορτές της Εκκλησίας. Σκορπισμένες μέσα στο έτος, μας θυμίζουν την επίγεια ζωή του Κυρίου, της Υπεραγίας Θεοτόκου και των αγίων. Ξαναγεννιέται μέσα μας ο Χριστός, σταυρώνεται, ανασταίνεται. Γι' αυτό οι υμνογράφοι της Εκκλησίας στους ύμνους και οι Πατέρες στις ευχές χρησιμοποιούν τη λέξη «σήμερον» - «Σήμερον ὁ Χριστός γεννᾶται...». «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου...». Σήμερα, σαν να ήμαστε τότε παρόντες στο γεγονός, βλέπουμε την Ανάσταση. «Ανάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...». [...].

Οι γιορτές είναι εβδομαδιαίες και ετήσιες. Από τις εβδομαδιαίες η σπουδαιότερη είναι η Κυριακή, η ημέρα του Κυρίου, της Ανάστασής του. Είναι η σταθερή ημέρα τέλεσης της Θείας Ευχαριστίας. Είναι ακόμη η πρώτη ημέρα της εβδομάδας, ημέρα σωτηρίας και αναδημιουργίας. «Ὅπως η πρώτη δημιουργία ἄρχισε την ημέρα της Κυριακής, ἔτσι και η δεύτερη δημιουργία ἄρχισε πάλι από την Κυριακή» (Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 44, 5, ΕΠΕ 5,226).

Εκτός από την Κυριακή, και οι άλλες ημέρες της εβδομάδας είναι για την Εκκλησία μας γιορτινές. Έτσι μαζί με τους καθιερωμένους αγίους τιμούμε: τη Δευτέρα τους αγγέλους, την Τρίτη τον Ιωάννη τον Πρόδρομο, την Τετάρτη το Σταυρό του Κυρίου, την Πέμπτη τους αποστόλους και τον Άγιο Νικόλαο, την Παρασκευή τα Πάθη του Κυρίου και το Σάββατο τους μάρτυρες. Το Σάββατο είναι ακόμη ημέρα μνήμης των νεκρών.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α' λυκείου, ΔΕ 7, σ. 36-37.

3. Η λατρεία εξαγιάζει όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ζωής

[...] Η ορθόδοξη λατρεία εξαγιάζει όλες τις σχέσεις και τις περιστάσεις της ανθρώπινης ζωής. Για την ίαση των σωματικών ασθενειών δίνει το ιερό μυστήριο του ευχελαίου, για την ευλογία της συζυγικής ένωσης το ιερό μυστήριο του γάμου. Άσχετα όμως από τα ιερά αυτά μυστήρια, καθαγιάζει και όλες τις άλλες περιστάσεις της καθημερινής ζωής. Εύχεται για όσους είναι ασθενείς, για όσους πλέουν και οδοιπορούν, προσεύχεται για τις άσχημες καιρικές συνθήκες και τις θλιβερές περιστάσεις, για θεομηνίες και επιδρομές εχθρών, για λιμούς, λοιμούς, επιδημίες και ασθένειες. Επιπλέον, έχει καθιερώσει ειδικές ευχές για την έναρξη σχολικών μαθημάτων, για την τοποθέτηση θεμελίων λίθων, για τη σπορά της γης κ.ά. Στον κύκλο μάλιστα της αγιαστικής της ενεργείας περιλαμβάνονται και αγαθά αυτού του κόσμου. Έτσι, ευλογεί τα φυτά και τα άνθη και τα κλαδιά των δέντρων, τους καρπούς και τα σταφύλια. Η ορθόδοξη λατρεία θεραπεύει όχι μόνο τις ανάγκες της ψυχής, αλλά και του σώματος, αποσκοπώντας ταυτόχρονα να εξαγιάσει και ολόκληρη τη φυσική δημιουργία.

Θεοδώρου, Ανδρ. (1998). *Η ουσία της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Παρουσία, σ. 211.

Η λατρεία στην προοπτική του σήμερα και της καθημερινότητας.**Ευχή Θ. Λειτουργίας του Μεγάλου Βασιλείου**

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ περιστώτος λαοῦ, καὶ τῶν δι' εὐλόγους αἰτίας ἀπολειφθέντων, καὶ ἐλέησον αὐτοὺς καὶ ἡμᾶς, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου. Τὰ ταμεῖα αὐτῶν ἔμπλησον παντὸς ἀγαθοῦ· τὰς συζυγίας αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ διατήρησον· τὰ νήπια ἔκθρεψον· τὴν νεότητα παιδαγωγῆσον· τὸ γῆρας περικράτησον· τοὺς ὀλιγοψύχους παραμύθησαι· τοὺς ἐσκορπισμένους ἐπισυνάγαγε· τοὺς πεπλανημένους ἐπανάγαγε καὶ συναψον τῇ Ἁγίᾳ σου Καθολικῇ, καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοὺς ὄχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐλευθέρωσον· τοῖς πλέουσι σύμπλευσον· τοῖς ὁδοιποροῦσι συνόδευσον· χηρῶν πρόστηθι· ὀρφανῶν ὑπεράσπισον· αἰχμαλώτους ῥύσαι· νοσοῦντας ἴασαι. Τῶν ἐν βήμασι, καὶ μετάλλοις, καὶ ἐξορίαις, καὶ πικραῖς δουλείαις, καὶ πάσῃ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ καὶ περιστάσει ὄντων, μνημόνευσον, ὁ Θεός, καὶ πάντων τῶν δεομένων τῆς μεγάλης σου εὐσπλαχνίας· καὶ τῶν ἀγαπώντων ἡμᾶς καὶ τῶν μισούντων, καὶ τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν τοῖς ἀναξιῶς εὐχέσθαι ὑπὲρ αὐτῶν.

Θυμήσου σπλαχνικά, Κύριε, το λαό που παρευρίσκεται εδώ (στο ναό), καθώς και κείνους που για εύλογη αιτία απουσιάζουν και ελέησε αυτούς κι εμάς σύμφωνα με το πλήθος του ελέους σου. Γέμισε τις αποθήκες τους με κάθε αγαθό. Διατήρησε τους συζυγικούς δεσμούς μέσα σε ειρήνη και ομόνοια. Ανάθρεψε τα νήπια- παιδαγωγήσε τη νεότητα- βοήθησε και στήριξε τα γηρατεία- παρηγόρησε τους ολιγόψυχους- τους σκορπισμένους συγκέντρωσέ τους- φέρε πίσω τους πλανημένους στην πίστη και ένωσέ τους με την αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία σου. Λευτέρωσε αυτούς που πειράζονται από ακάθαρτα πνεύματα- ταξίδεψε μ' αυτούς που ταξιδεύουν στη θάλασσα- συνόδεψε αυτούς που οδοιπορούν- προστάτεψε τις χήρες- υπεράσπισε τα ορφανά- λευτέρωσε τους αιχμαλώτους και θέραπευσε τους αρρώστους. Θυμήσου εσύ ο σπλαχνικός Θεός αυτούς που σύρονται στα δικαστήρια, τους καταδικασμένους να δουλεύουν σε μεταλλεία, αυτούς που βρίσκονται σε εξορίες και πικρές δουλείες, καθώς και κείνους που είναι κάτω από το βάρος κάθε θλίψης, ανάγκης και δύσκολης περίπτωσης, και γενικά όλους που χρειάζονται τη μεγάλη σου ευσπλαχνία. Και αυτούς που μας αγαπούν και κείνους που μας μισούν και όσους παράγγειλαν σε μας τους ανάξιους να προσευχηθούμε γι' αυτούς.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ λυκείου, ΔΕ 15, σ. 85.

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Περιγράφουμε τη σχέση λατρείας και θρησκευτικότητας.
- ✓ Χρησιμοποιούμε βασικούς όρους της λατρευτικής γλώσσας του περιβάλλοντός μας.
- ✓ Αναγνωρίζουμε την επίδραση της εκκλησιαστικής λατρείας στη ζωή και την καθημερινότητα.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

2.3. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Η προσευχή ως σχέση και επικοινωνία με τον Θεό.**1. Ιωάννης Χρυσόστομος: «Ο τόπος και ο τρόπος της προσευχής»**

«Όταν ειπώ σε κάποιον: παρακάλεσε τον Θεό, ζήτησέ Του ό,τι θέλεις, ικέτευσέ Τον, απαντά: παρακάλεσα μία φορά, δύο φορές, τρεις, δέκα, είκοσι φορές κι ακόμη δεν έλαβα τίποτε. Να μη σταματήσεις την προσευχή, αδερφέ μου, ώσπου να λάβεις· δηλαδή η παράκληση στον Θεό για βοήθεια τελειώνει, όταν σου δοθεί εκείνο που ζητάς. Την προσευχή λοιπόν να τη σταματήσεις, όταν ικανοποιηθεί το αίτημά σου· ή καλύτερα ούτε τότε, αλλά να εξακολουθείς και πάλι να προσεύχεσαι. Και αν δε λάβεις, να ζητάς για να λάβεις· όταν όμως λάβεις, να ευχαριστήσεις επειδή έλαβες. Μπαίνουν πολλοί στο ναό, σχεδιάζουν και λένε αναρίθμητους στίχους προσευχής, και βγαίνουν χωρίς να ξέρουν τι είπαν· τα χείλη κινούνται, αλλ' η ακοή της ψυχής δεν ακούει. Συ ο ίδιος δεν ακούς την προσευχή σου, και θέλεις να την εισακούσει ο Θεός; Γονάτισα, λες· η σκέψη σου όμως πετούσε έξω· το σώμα σου ήταν μέσα στην Εκκλησία, αλλά ο νους σου έξω - το στόμα έλεγε την προσευχή, αλλά η σκέψη λογάριζε τόκους, συμβόλαια, συναλλαγές, χωράφια, κτήματα, συναναστροφές φίλων. [...] Και αν είσαι μέσα σε λουτρό, να προσεύχεσαι, και αν είσαι στο δρόμο, και αν είσαι στο κρεβάτι· όπου και αν είσαι, να προσεύχεσαι. Είσαι ναός του Θεού, να μη ζητάς τόπο· η εσωτερική διάθεση και η σκέψη χρειάζεται μόνο».

Περικοπή από τον λόγο του αγίου Ι. Χρυσοστόμου «Εἰς τήν ἐπίλυσιν τῆς Χαναanaίας» (Ε.Π. 52, 58). Στο Θεοδώρου, Ευ. (1982¹⁴). *Ανθολόγιο Πατερικών Κειμένων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 134-137.

2. Αντώνιος του Σουρόζ, Θέλει τόλμη η προσευχή

Η συνάντηση με τον Θεό, η συνάντηση με τον άνθρωπο, είναι δυνατά, όταν αγαπάει κανείς πολύ και τους δύο, έτσι που ο προσευχόμενος να μπορεί να ξεχνά τον εαυτό του, ν' αποσπάται από τον εαυτό του και να στρέφεται ολοκληρωτικά και προς τους δύο, για χάρη τους. Αυτός είναι ο βασικός όρος των «πρεσβειών» στην προσευχή.

[...] Πρέπει να παραδεχτούμε πως ο Θεός μπορεί και να είναι απών. Αυτή η απουσία φυσικά είναι υποκειμενική, αφού ο Θεός είναι πάντα παρών για τον καθένα μας. Μπορεί εν τούτοις να μείνει αόρατος και δυσνόητος, να μας διαφεύγει. [...] Όταν ο Θεός δε μας προσφέρεται, όταν δεν είμαστε σε θέση να νιώσουμε την παρουσία Του, τότε πρέπει να βρούμε τη δύναμη να περιμένουμε με δέος και σεβασμό.

Υπάρχει όμως κι άλλο ένα στοιχείο σ' αυτή την υποκειμενική απουσία του Θεού. Μια σχέση τότε μόνο μπορεί να είναι αληθινή, όταν συντελείται σε κλίμα αμοιβαίας ελευθερίας.

Συχνά νιώθουμε πως δεν έχουμε παρά ν' αρχίσουμε να προσευχόμαστε, για να υποχρεώσουμε τον Θεό να μας φανερωθεί· να Τον αναγκάσουμε να μας ακούσει, να μας επιτρέψει να νιώσουμε την παρουσία Του, να μας βεβαιώσει ότι μας ακούει. Αν ήταν έτσι, η σχέση δεν θα ήταν ελεύθερη, θα ήταν μηχανική, δε θα 'χε χαρά και αυθορμητισμό. Θα προϋπέθετε επιπλέον ότι βρισκόμαστε πάντοτε στην κατάλληλη φόρμα να δούμε τον Θεό.

[...] Μήπως η απουσία του Θεού από τη ζωή μας και από τις προσευχές μας δεν οφείλεται συχνά στο γεγονός ότι εμφανιζόμαστε σαν άγνωστοι σ' Αυτόν έτσι, που αν κάποτε βρισκόμαστε πρόσωπο με πρόσωπο μαζί Του δε θα Τον προσέχαμε ή δε θα Τον αναγνωρίζαμε; Κάτι τέτοιο δε συνέβαινε κι όταν ο Χριστός περπατούσε στους δρόμους της Ιουδαίας και της Γαλιλαίας; Πόσοι από τους σύγχρονούς Του δεν Τον συνάντησαν, δεν πέρασαν από δίπλα Του χωρίς να Τον γνωρίσουν

ή ακόμα να υποπτευθούν ότι είχε κάτι ξεχωριστό επάνω Του; Κάπως έτσι δεν Τον είδαν τα πλήθη στο δρόμο προς τον Γολγοθά; Σαν έναν εγκληματία, σαν κάποιον που είχε ταράξει τη δημόσια τάξη και τίποτε άλλο; Κάπως έτσι δε σκεπτόμαστε τον Θεό, ακόμα κι αν είμαστε σε θέση να νιώσουμε κάπως την παρουσία Του; Και μήπως δεν Τον αποφεύγουμε γιατί καταλαβαίνουμε πως θα ταράξει και τις δικές μας ζωές, θα κλονίσει τις αξίες μας;

Υπ' αυτές τις συνθήκες δεν μπορούμε να περιμένουμε να Τον συναντήσουμε στην προσευχή μας [...]. Πρέπει να μάθουμε να κατανοούμε αυτή Του την απουσία και να κρίνουμε τους εαυτούς μας, μια και δε μας κρίνει ο Θεός.

[...] Μια συνάντηση με τον Θεό είναι μία πράξη ελευθερίας στην οποία ο Θεός έχει τον έλεγχο. Και μόνο όταν είμαστε ταπεινοί, και συγχρόνως αρχίζουμε να αγαπούμε τον Θεό, είναι που μπορούμε να υπομένουμε, ή ακόμη και να επωφελούμαστε από την απουσία Του.

[...] Ένας Πατέρας της Εκκλησίας μάς λέει ότι η προσευχή είναι σαν το βέλος. Είναι φτιαγμένο για να πετάξει, να πετύχει το στόχο του, να διασχίσει εμπόδια, αλλά πετάει μόνο αν εκτοξευτεί από ένα γερό τόξο που το χειρίζεται ένα στιβαρό χέρι. Και ευστοχεί μόνο όταν ο τοξότης σημάδεύει σωστά και σταθερά. Αυτό που λείπει από την προσευχή μας είναι συχνά αυτή η δύναμη της θέλησης, η αίσθηση της σοβαρότητας της καταστάσεώς μας.

Αντώνιος του Σουρόζ [Bloom, A.] (1996). *Θέλει τόλμη η προσευχή*.

Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 27, 37-38, 39, 41, 43, 46.

1. Προσευχή μέσα στην αναταραχή

Η [...] ιστορία είναι από το *Γερωνικό*.

Κάποιος ασκητής συναντά στα βουνά κάποιον άλλον ασκητή κι αρχίζουν μια συζήτηση στη διάρκεια της οποίας ο επισκέπτης εντυπωσιασμένος από το επίπεδο προσευχής του συνομιλητή του, τον ρωτά: «Γέροντα, ποιος σε δίδαξε να προσεύχεσαι αδιάκοπα;» Κι εκείνος, που είχε καταλάβει ότι ο επισκέπτης του ήταν άνθρωπος με βαθιά πνευματική πείρα, του απαντά: το 'λεγα αυτό στον καθένα, αλλά σε σένα θα το πω πως αληθινά ήταν οι δαίμονες που με δίδαξαν». Ο επισκέπτης τού λέει: «Νομίζω πως σε καταλαβαίνω, Γέροντα αλλά θα μπορούσες να μου εξηγήσεις λεπτομερέστερα με ποιο τρόπο σε δίδαξαν, για να σε καταλάβω καλύτερα;» Και τότε ο άλλος του διηγείται την εξής ιστορία: «Όταν ήμουν νέος, ήμουν αγράμματος και ζούσα σ' ένα μικρό χωριό στην πεδιάδα. Μια μέρα πήγα στην εκκλησία κι άκουσα το διάκο να διαβάζει την επιστολή του Παύλου που μας διδάσκει να προσευχόμαστε αδιαλείπτως. Ακούγοντας τα λόγια εκείνα ενθουσιάστηκα και φωτίστηκε η ψυχή μου. Και μετά την εκκλησία άφησα το χωριό, γεμάτος χαρά, και αναχώρησα στα βουνά για να ζήσω με την προσευχή και μόνο. Αυτή η διάθεση κράτησε μέσα μου για κάμποσες ώρες. Μετά έπεσε το σκοτάδι, έγινε κρύο κι άρχισα ν' ακούω αλλόκοτους ήχους, βήματα κι ουρλιαχτά. Μάτια που έλαμπαν στο σκοτάδι εμφανίστηκαν μπροστά μου. Τ' άγρια θηρία βγήκαν από τις φωλιές τους ν' αναζητήσουν την τροφή που τους όριζε ο Θεός. Άρχισα να φοβάμαι, να φοβάμαι όλο και περισσότερο καθώς οι σκιές γίνονταν σκοτεινότερες. Πέρασα όλη τη νύχτα γεμάτος τρόμο από τους βηματισμούς, τα τριξίματα, τις σκιές, τ' αστραφτερά μάτια μέσ' στη νύχτα, την επίγνωση πως μου ήταν αδύνατο να στραφώ σε κάποιον για βοήθεια. Και τότε άρχισα να φωνάζω στον Θεό τις μόνες λέξεις που έρχονταν στο νου μου, λέξεις βγαλμένες μέσα από το φόβο μου: 'Κύριε Ιησού, υιέ Δαυίδ, ελέησέ με τον αμαρτωλό'. Έτσι πέρασε το πρώτο βράδυ. Το πρωί ο φόβος με είχε εγκαταλείψει, αλλά άρχισα να πεινάω. Αναζήτησα την τροφή μου στους θάμνους και στα λιβάδια, αλλά ήταν δύσκολο να ικανοποιήσω την πείνα μου. Και καθώς έπιασε να δύει ο

ήλιος, ένιωσα τον τρόμο της νύχτας να ξανάρχεται. Άρχισα να κραυγάζω στον Θεό το φόβο και την ελπίδα μου. Έτσι πέρασαν μέρες, και μετά μήνες. Συνήθισα τους τρόμους της φύσης, αλλά ακόμη καθώς προσευχόμουν κάθε τόσο νέοι πειρασμοί και δοκιμασίες εμφανίζονταν. Οι δαίμονες, τα πάθη, άρχισαν να ορμούν επάνω μου απ’ όλες τις μεριές και μόλις συνήθιζα να μη φοβάμαι τα θηρία της νύχτας, οι δυνάμεις του σκότους έπιασαν να λυσομανούν μέσα στην ψυχή μου.

Πιο δυνατά από πριν πρόφερα τις λέξεις στον Κύριο: ‘Κύριε Ιησού Χριστέ, ελέησέ με’. Αυτός ο αγώνας συνεχίστηκε για χρόνια. Μια μέρα έφτασα τα όρια της αντοχής μου. Καλούσα ασταμάτητα τον Θεό με αγωνία και πάθος χωρίς να λαβαίνω απάντηση. Ο Θεός ήταν αλύγιστος και τότε, όταν και το τελευταίο νήμα της ελπίδας άρχισε να σπάει μέσα στην ψυχή μου, παραδόθηκα στον Κύριο και είπα: ‘Μένεις σιωπηλός, δε Σε νοιάζει τι θα γίνω, αλλά δεν παύεις να είσαι ο Κύριος και Θεός μου· καλύτερα να πεθάνω εδώ που στέκω παρά να εγκαταλείψω την αναζήτησή μου’.

Τότε ξαφνικά ο Κύριος εμφανίστηκε μπρος μου και ειρήνη απλώθηκε μέσα και γύρω μου. Ο κόσμος ολόκληρος, που μου φαινόταν σκοτεινός, τώρα φαινόταν λουσμένος στο άγιο φως, να λάμπει κάτω από τη χάρη της Θεϊκής παρουσίας, που συντηρεί το κάθε δημιούργημά Του. Και αμέσως μετά σ’ ένα ξέσπασμα αγάπης κι ευγνωμοσύνης, πρόφερα στον Κύριο τη μόνη προσευχή που μπορούσε να εκφράσει όλα μου τα αισθήματα: ‘Κύριε Ιησού Χριστέ, ελέησέ με τον αμαρτωλό’. Κι από τότε στη χαρά, στη δοκιμασία, στον πειρασμό και τον αγώνα ή σε στιγμές που η ειρήνη με καταλαμβάνει, αυτά τα λόγια ξεπηδούν απ’ την καρδιά μου. Είναι ένας ύμνος χαράς, είναι η κραυγή μου προς τον Θεό, είναι η προσευχή μου και η μετάνοιά μου».

Το παράδειγμα του άγνωστου αυτού ασκητή δείχνει πως η δοκιμασία, η απελπισία κι η ταραχή κάνουν αυτές τις λέξεις της «προσευχής του Ιησού» να ξεπηδούν από μέσα μας· αυτή η απεγνωσμένη κραυγή που είναι βγαλμένη από μιαν ελπίδα πιο δυνατή κι από την ίδια την απόγνωση, που ξεπήδησε απ’ αυτήν, αλλά τη νίκησε.

Αντώνιος του Σουρόζ [Bloom, A.] (1996). *Θέλει τόλμη η προσευχή*.
Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 47-50.

2. Κομποσχοίνοι

Κομποσκοίνοι ή Κομβοσχοίνοι ονομάζεται ένα σχοινί από, συνήθως, μαύρο μάλλινο ή μεταξένιο νήμα πλεγμένο σε κόμπους. Πρόκειται για ένα βοήθημα προσευχής για μοναχούς, κληρικούς αλλά και λαϊκούς της Ορθόδοξης Χριστιανικής θρησκείας. [...] Παρόμοια βοηθήματα προσευχής για μοναχούς ή και λαϊκούς υπάρχουν και σε άλλες θρησκείες και παραδόσεις, γνωστά με άλλα ονόματα [...]. Στην προσευχή με κομποσκοίνοι, που βοηθά πολύ στη συγκέντρωση του νου, ακολουθείται συγκεκριμένη τεχνική μέθοδος. Σε κάθε κόμπο που περνά ανάμεσα στα δάχτυλά του ο προσευχόμενος, λέει αλληλοδιαδόχως τις ευχές: «Κύριε Ιησού Χριστέ, ελέησόν με τον αμαρτωλό», «Υπεραγία Θεοτόκε, σώσον ημάς», «Άγιοι του Θεού, πρεσβεύσατε υπέρ υμών». Είναι δυνατόν να λέγεται και μόνη η ευχή Κύριε Ιησού Χριστέ, ελέησόν με τον αμαρτωλόν.

λήμμα «κομποσχοίνοι», Wikipedia

Κομποσχοίνοι

Τρόποι και είδη προσευχής (ευχαριστία, αίτηση, μετάνοια, δοξολογία / κοινή-ατομική, τυπική-αυθόρμητη, αδιάλειπτη προσευχή).

Ο Χριστός προσεύχεται

- α΄**
- Μκ 1, **35** Το πρωί, πολύ πριν ακόμα φέξει, ο Ιησούς βγήκε έξω και πήγε σε ένα ερημικό μέρος, και εκεί προσευχόταν.
- Λκ 5, **15** Η φήμη του απλωνόταν όλο και περισσότερο, και πλήθος ανθρώπων πήγαιναν κοντά του να τον ακούσουν και να τους θεραπεύσει από τις αρρώστιες τους. Εκείνος όμως αποσυρόταν σε ερημικά μέρη **16** και προσευχόταν.
- Λκ 6, **12** Εκείνες τις ημέρες ανέβηκε ο Ιησούς στο βουνό για να προσευχηθεί. Όλη τη νύχτα προσευχόταν² στον Θεό.
- Μτ 26, **36** ... ο Ιησούς (στη Γεθσημανή)... λέει στους μαθητές: "... θα πάω λίγο παραπέρα να προσευχηθώ". **39** Κι αφού απομακρύνθηκε λίγο, έπεσε με το πρόσωπο στη γη και προσευχόταν με τούτα τα λόγια: "Πατέρα μου, αν είναι δυνατόν, ας μην πιω αυτό το ποτήρι· όμως ας μη γίνει το δικό μου θέλημα αλλά το δικό σου".
- Λκ 22, **44** Η αγωνία τον κυρίεψε και προσευχόταν πιο πολλή ώρα. Ο ιδρώτας του γινόταν σαν σταγόνες αίματος και έπεφτε στη γη.
- β΄**
- Μτ 7, **7** "Ζητάτε και θα σας δοθεί, ψάχνετε και θα βρείτε, χτυπάτε την πόρτα και θα σας ανοιχτεί. **8** Γιατί όποιος ζητάει λαβαίνει και όποιος ψάχνει βρίσκει και όποιος χτυπά του ανοίγεται. ... **9** ποιος από σας, αν του ζητήσει το παιδί του ψωμί, θα του δώσει λιθάρι; **10** Ή, αν του ζητήσει ψάρι, θα του δώσει φίδι; **11** Αφού λοιπόν εσείς... ξέρετε να δίνετε στα παιδιά σας καλά πράγματα, πολύ περισσότερο ο ουράνιος Πατέρας σας θα δώσει αγαθά σε όσους του τα ζητούν"

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Γυμνασίου, ΔΕ 19, σ. 80.

Η προσευχή ως μεταμορφωτική δύναμη στην ορθόδοξη παράδοση.

Λ. Τολστόι, *Οι τρεις ερημίτες* (1886).

Ένας επίσκοπος ταξίδευε με καράβι [...] στο ίδιο πλοίο επέβαιναν κι ένα πλήθος προσκυνητές [...]. Ανέβηκε και ο επίσκοπος στο κατάστρωμα και, καθώς περπατούσε πάνω κάτω, είδε μερικά

άτομα που έστεκαν κοντά στην πλήρη και άκουγαν έναν ψαρά που έδειχνε τη θάλασσα και κάτι τους έλεγε. [...]

«Μην ενοχλείστε από την παρουσία μου», είπε ο επίσκοπος. «Ήρθα ν' ακούσω τι έλεγε τούτος ο καλός άνθρωπος».

«Ο ψαράς μας έλεγε για τους ερημίτες», αποκρίθηκε κάποιος [...]

«Ποιους ερημίτες;» ρώτησε ο επίσκοπος [...]. «Πες μου γι' αυτούς. Θα 'θελα να μάθω. Τι έδειχνες;».

«Έδειχνα ένα μικρό νησί που μπορείτε να το δείτε τώρα εκεί πέρα», απάντησε ο άνδρας [...]. «Αυτό είναι το νησί όπου ζουν οι ερημίτες, με σκοπό τη λύτρωση των ψυχών τους».

[...] «Θα επιθυμούσα να τους δω», είπε ο επίσκοπος, «και θα σε πληρώσω για τον κόπο σου και για την καθυστέρηση. Δώσε μου μια βάρκα, σε παρακαλώ».

[...] Όταν έφτασαν σε μικρή απόσταση από το νησί, είδαν τρεις γέροντες, έναν ψηλό με ένα κομμάτι ψαθιού ζωσμένο στη μέση του, έναν κοντότερο μ' ένα κουρελιασμένο αγροτικό χιτώνιο κι έναν πολύ γηραλέο, καμπουριασμένο από τα χρόνια, που φορούσε ένα παλιό ράσο — και οι τρεις να στέκονται πιασμένοι χέρι χέρι.

Οι άνδρες [...] σταμάτησαν τη βάρκα χρησιμοποιώντας τον γάντζο, ενώ ο επίσκοπος κατέβαινε στη στεριά.

Οι γέροντες υποκλίθηκαν μπροστά του, κι εκείνος τους έδωσε την ευλογία του, κάτι που τους έκανε να υποκλιθούν βαθύτερα. Κατόπιν ο επίσκοπος άρχισε να τους μιλά.

«Άκουσα», είπε, «ότι εσείς, οι θεοσεβείς άνθρωποι, ζείτε εδώ για να σώσετε τις ψυχές σας και προσεύχεστε στον Κύριο Ημών Ιησού Χριστό για τον πλησίον σας. Εγώ, ένας ανάξιος υπηρέτης του Χριστού, κλήθηκα, ελέω Θεού, να φυλάξω και να διδάξω το ποιμνιό Του. Θέλησα να δω κι εσάς επίσης, τους δούλους του Θεού, και να κάνω ό,τι μπορώ για να σας μεταφέρω το λόγο Του».

Οι τρεις γέροντες αλληλοκοιτάχτηκαν χαμογελώντας, αλλά παρέμειναν σιωπηλοί.

«Πείτε μου», είπε ο επίσκοπος, «τι κάνετε για να σώσετε τις ψυχές σας και πώς υπηρετείτε τον Θεό σ' αυτό το νησί;»

Ο δεύτερος ερημίτης αναστέναξε και κοίταξε τον γηραιότερο, τον πιο μεγάλο απ' όλους. Ο τελευταίος χαμογέλασε και είπε:

«Δεν ξέρουμε πώς να υπηρετήσουμε τον Κύριο. Εμείς απλώς υπηρετούμε και υποστηρίζουμε ο ένας τον άλλον, δούλε του Θεού».

«Ναι, αλλά πώς προσεύχεστε στον Θεό;» ρώτησε ο επίσκοπος.

«Προσευχόμαστε ως εξής», αποκρίθηκε ο ερημίτης. «Τριάς εσύ, Τριάς εμείς, ελέησον ημάς».

[...] Ο επίσκοπος χαμογέλασε.

«Φαίνεται πως κάτι ακούσατε για την Αγία Τριάδα», είπε. «Αλλά δεν προσεύχεστε σωστά. [...] Ακούστε και επαναλάβετε μετά από μένα: "Πάτερ ημών"».

Και ο πρώτος γέροντας είπε μετά απ' αυτόν, «Πάτερ ημών», είπε και ο δεύτερος «Πάτερ ημών» και συμπλήρωσε και ο τρίτος «Πάτερ ημών».

«Ο εν τοις ουρανοίς», συνέχισε ο επίσκοπος.

Ο πρώτος ερημίτης είπε, «Ο εν τοις ουρανοίς», αλλά ο δεύτερος πρόφερε αδέξια τις λέξεις και ο τρίτος δεν μπόρεσε να τις πει σωστά. [...]

Ο επίσκοπος δεν έφυγε παρά αφού τους έμαθε όλη την Κυριακή Προσευχή, ώστε να μην την επαναλαμβάνουν μόνο μετά απ' αυτόν, αλλά να τη λένε μόνοι τους. [...]

[...] Μόλις ο επίσκοπος έφτασε στο καράβι και επιβιβάστηκε, βίραραν την άγκυρα και ξεδίπλωσαν

τα πανιά. [...] Ο επίσκοπος δεν ήθελε να κοιμηθεί αλλά καθόταν μόνος στην πρύμνη. [...] Ευχαρίστησε τον Θεό που τον έστειλε να διδάξει και να βοηθήσει τους τρεις θεοσεβούμενους. [...] Ξαφνικά είδε κάτι λευκό και λαμπερό, πάνω στο φωτεινό μονοπάτι που χάραζε το φεγγάρι στη θάλασσα. [...] Σηκώθηκε και είπε στον τιμονιέρη:

«Κοίταξε εκεί, τι να 'ναι τούτο, φίλε μου; Τι να 'ναι τούτο;» επανέλαβε ο επίσκοπος, αν και τώρα έβλεπε καθαρά τι ήταν — οι τρεις ερημίτες που έτρεχαν πάνω στο νερό κι άστραφταν πάλλευκοι, τα γκρίζα γένια τους έλαμπαν και πλησίαζαν το καράβι θαρρείς κι αυτό δεν κινούνταν καθόλου.

Ο τιμονιέρης κοίταξε και παράτησε τρομαγμένος το τιμόνι.

«Ω, Κύριε των Δυνάμεων! Οι ερημίτες τρέχουν ξοπίσω μας πάνω στο νερό θαρρείς και πατάνε σε στεριά!»

Οι επιβάτες που τον άκουσαν πετάχτηκαν πάνω και στριμώχτηκαν στην πρύμνη. Είδαν τους ερημίτες να καταφτάνουν, πιασμένους χέρι χέρι, και τους δύο ακρινούς να κάνουν νόημα στο πλοίο να σταματήσει. Και οι τρεις γλιστρούσαν πάνω στο νερό χωρίς να κουνάνε τα πόδια τους. Προτού μπορέσει το καράβι να σταματήσει, οι ερημίτες το είχαν φτάσει και, σηκώνοντας τα κεφάλια τους, άρχισαν και οι τρεις να μιλούν με μια φωνή:

«Ξεχάσαμε αυτά που μας έμαθες, δούλε του Θεού. Όσο τα επαναλαμβάνουμε τα θυμόμαστε αλλά, μόλις σταματήσαμε να τα λέμε για λίγο, μας ξέφυγε μια λέξη και τώρα τις χάσαμε όλες. Δεν μπορούμε να θυμηθούμε τίποτα. Δίδαξέ μας ξανά».

Ο επίσκοπος έκανε το σταυρό του και σκύβοντας πάνω από την κουπαστή είπε:

«Η δική σας προσευχή είναι που θα φτάσει στον Κύριο, άγιοι άνθρωποι. Εγώ δεν είμαι σε θέση να σας μάθω προσευχές. Προσευχηθείτε εσείς για μας τους αμαρτωλούς».

Και ο επίσκοπος υποκλίθηκε βαθιά μπροστά τους τρεις γέροντες· κι εκείνοι γύρισαν και επέστρεψαν πίσω, πάνω από τη θάλασσα. Κι ένα φως έλαμπε, μέχρι το χάραμα, στο σημείο όπου είχαν χαθεί.

Τολστόι, Λ. (2006). *Οι τρεις ερημίτες*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης.

Εικονογρ. Ν. Αφεντουλίδου, Αθήνα: Μαΐστρος.

Η προσευχή ως άθλημα

Η προσευχή αυτή είναι μέγα δώρον του ουρανού προς τον άνθρωπον και την ανθρωπότητα. Πόσον σημαντική είναι η διαμονή (ίνα μη είπω η άσκησις) εν τη προσευχή, μαρτυρεί και αυτή η πείρα. Θεωρώ επιτρεπτόν να παραβάλω ταύτην προς την φυσικήν ζωήν του κόσμου ημών και να φέρω παραδείγματα εκ των γνωστών εις ημάς γεγονότων της συγχρόνου επικαιρότητος. Οι αθληταί, προετοιμαζόμενοι δια τους προκειμένους εις αυτούς αγώνας, επαναλαμβάνουν επί μακρόν τας αυτάς ασκήσεις, ώστε να εκτελέσουν κατά την στιγμήν της διεξαγωγής αυτών ταχέως και μετά βεβαιότητος, και τρόπον τινά μηχανικώς, πάσας τας κινήσεις, τας οποίας ήδη καλώς αφωμοίωσαν. Εκ του αριθμού των ασκήσεων εξαρτάται και η ποιότης της αποδόσεως.

Σαχάρωφ, αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος (1993). *Περί προσευχής*.

Έσσεξ: Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, σ. 156-157.

2.4. ΓΙΟΡΤΗ

Ο εορτασμός σε εβδομαδιαία και ετήσια βάση στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

1. Το θεολογικό νόημα της γιορτής και ο καθαγιασμός του χρόνου

Ο Χριστιανισμός είναι αναμφιβόλως θρησκεία ‘εξ αποκαλύψεως’. Η αποκάλυψη όμως αυτή δεν αφορά στο εορτολόγιο, πολύ δε περισσότερο στο ημερολόγιο. Αυτά ή προϋπήρχαν του χριστιανισμού, όπως τα ημερολόγια, ή διαμορφώθηκαν μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας με την πάροδο των αιώνων επί τη βάσει στοιχείων παλαιότερων του χριστιανισμού ή και νέων. Μέσα στην Καινή Διαθήκη [...] δεν υπάρχει προδιαγραφή ούτε για τον τρόπο μετρήσεως του κοσμικού χρόνου ούτε για τον καταρτισμό του εορτολογίου. [...] Έτσι και ο κοσμικός χρόνος γίνεται τύπος του μέλλοντος αιώνος και πρόγευση της μελλούσης ζωής [...].

Τη μεταμόρφωση αυτή του κοσμικού χρόνου επέτυχε η Εκκλησία, με την καθοδήγηση ασφαλώς του αγίου Πνεύματος, διά του εορτολογίου της. Η μεταμόρφωση δε αυτή και υπέρβαση συνίσταται στο ότι το ημερολόγιο γίνεται εορτολόγιο. Ο κατάλογος των ημερών μετατρέπεται σε κατάλογο εορτών. Όλες οι ημέρες του έτους επενδύονται με ένα ιερό περιεχόμενο, έτσι ώστε η διαδοχή των ημερών να γίνεται διαδοχή εορτών. Έτσι όλος ο βίος του πιστού γίνεται μια διαρκής εορτή, όπως εμφαντικά τονίζουν οι πατέρες. Ζη στη γη, αλλά στον ουρανό πολιτεύεται. [...]

Εξ άλλου με το εορτολόγιό της η Εκκλησία προγεύεται την υπέρχρονη πραγματικότητα της ουρανού βασιλείας ουσιαστικά καταργώντας τον κοσμικό χρόνο, αφού γεγονότα του παρελθόντος τα φέρνει κάθε φορά στη μνήμη της όχι σαν άπαξ τελεσθέντα, αλλά σαν κατ’ έτος, και καθ’ ημέραν ακόμα, πραγματικά και μυστηριακά επαναλαμβανόμενα. Όταν δηλαδή γιορτάζει επί παραδείγματι τη γέννηση, [...], την ανάσταση του Χριστού, [...] δεν τα θυμάται απλώς, αλλά τα ξαναζεί ως παρόντα, όπως ακριβώς όλα για το Θεό είναι παρόντα, είτε έγιναν στο παρελθόν, είτε γίνονται τώρα ή θα γίνουν στο μέλλον. Έτσι βιώνει την ανάσταση του Χριστού την ημέρα του Πάσχα κάθε έτους σαν ‘σήμερον’, σαν την ημέρα δηλαδή της ιστορικής Κυριακής αναστάσεως του έτους 33μ.Χ. Η υμνογραφία μας σαφώς απηχεί αυτή την πατερική θεολογική αντίληψη για το λειτουργικό χρόνο όταν σε κάθε γιορτή διαρκώς επαναλαμβάνει και βεβαιώνει ότι το εορταζόμενο γεγονός δεν έγινε μόνο τον καιρό εκείνο της θείας επί γης παρουσίας, αλλά γίνεται, τρόπον τινά επαναλαμβάνεται και ‘σήμερον’ το τότε τελεσθέν εφάπαξ. [...]

Αυτή η υπέρβαση του κοσμικού χρόνου και η είσοδος στο θείο λειτουργικό χρόνο έχει κι άλλες συνέπειες ακόμα περισσότερο ριζοσπαστικές. Το ‘σήμερον’ δεν αφορά μόνο στην κατ’ έτος μυστηριακή επανάληψη του ιερού γεγονότος, αλλά θραύοντας κι αυτό το καιρικό σχήμα διαχέεται στον καθημέραν βίο της Εκκλησίας. Έτσι γιορτάζουμε την ανάσταση του Κυρίου κατά το Πάσχα κάθε χρόνο, αλλά και κάθε Κυριακή [...]. Κι όχι μόνο κάθε Κυριακή, αλλά σε κάθε λειτουργία, οποιαδήποτε ημέρα της εβδομάδος, κι αν τελεσθεί.

[...] Για τον [...] άνθρωπο η κατ’ έτος επανάληψη των ιερών σωτηριωδών γεγονότων και η παρουσία των ιερών προσώπων των αγίων κατά την καθιερωμένη ημέρα της ετήσιας μνήμης τους, παραμένει σταθερό σημείο αναφοράς σ’ αυτά και αφορμή οικειώσεως του μηνύματός τους και βιωματικής προσεγγίσεως σ’ αυτό. Αυτό ακριβώς εκμεταλλευόμενη η Εκκλησία φορτίζει τις ημέρες

αυτές μ' όλο το διδακτικό περιεχόμενο που προσιδιάζει στην κάθε μια, μώνοντας έτσι τους πιστούς στο μυστήριο της σωτηρίας με κάθε δυνατό κατηχητικό τρόπο, με το ανάγνωσμα, την υμνολογία, το κήρυγμα, την εικόνα και με αισθητότερες ακόμα αναπαραστάσεις των ιερών αυτών γεγονότων, όπου τούτο ήταν δυνατό και σκόπιμο (βάπτισμα του Κυρίου, σταύρωση, ταφή, ανάσταση κ.λπ.). Έτσι, [...] κάθε έτος αποτέλεσε, με το ενυφασμένο σ' αυτό εορτολόγιο, την μικρογραφία της ιστορίας του κόσμου, του απολυτρωτικού έργου του Κυρίου. [...] Η επαναφορά δε κατ' έτος των ίδιων εορτολογικών θεμάτων δεν αποτελεί αιτία κορεσμού και ανιαρή υπόθεση ρουτίνας, αλλά αφορμή ανανεώσεως της κατηχήσεως και εμπεδώσεώς της διά της επαναλήψεως που είναι 'μητέρα της μαθήσεως', νέων εμπειριών στα θέματα της πίστεως και ενδεχομένως νέων αποφάσεων και προαγωγής στην εν Χριστώ ζωή. Έτσι αποκτά νόημα και η λαϊκή ευχή, που συνδέεται με τους επί μέρους μεγάλους εορτολογικούς σταθμούς: 'και του χρόνου' ή 'χρόνια πολλά'. Δεν πρόκειται απλώς για ευχή για την παράταση της επιθυμητής οπωσδήποτε επίγειας ζωής, αλλά παροχής νέων ευκαιριών μαθητείας στο σχολείο της Εκκλησίας και οικειώσεως των σωτηριωδών αληθειών της πίστεως. Όπως οι εικόνες είναι το 'βιβλίο των αγραμμάτων', έτσι και το εορτολόγιο είναι το σχολείο των πιστών, γραμματισμένων και αγραμμάτων».

Φουντούλης, Ι. (1993). Λειτουργική Α΄. *Εισαγωγή στη Θεία Λατρεία*. Θεσσαλονίκη, σ. 112-116.

2. Ορθόδοξο εορτολόγιο

[...] Η Εορτή είναι ένα πολυδιάστατο γεγονός² με υπαρξιακές παραμέτρους, όπως και η Λειτουργία. Το εορτάζειν λοιπόν [...] δεν μπορεί να περιοριστεί στη συμμετοχή σε κάποια συγκέντρωση και στην τέλεση κάποιων ενεργειών, αλλά απαιτεί βαθύτερη ανάλυση για να εισέλθει κανείς στο πολυδιάστατο νόημα της πράξης αυτής.

[...] Ο σημερινός κόσμος ξεχνάει σιγά σιγά την έννοια της εορτής, δε μαθαίνει πια να γιορτάζει. Πολλά από τα υπαρξιακά προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου συνδέονται με το γεγονός αυτό. 'Βίος ανεόρταστος μακρήν οδόν απανδόκευτος'. Το εορτάζειν είναι τέχνη, είναι πολιτισμός.

Ανέκαθεν ο άνθρωπος εορτάζει, χαρίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο νόημα στη ζωή του, ελευθερώνοντάς την από το ζωώδη ρυθμό της δουλειάς και της ξεκούρασης. Η γιορτή δεν είναι απλώς ένα 'διάλειμμα' της δουλειάς, αλλά η δικαίωσή της, ο καρπός της, η 'μυστηριακή μεταμόρφωσή της' σε χαρά και ελευθερία. «Κάθε γιορτή γιορτάζει το Είναι, έχει ως θέμα της την κατάφαση του Είναι. Οι άνθρωποι γιορτάζουν ούτως ώστε να επιβεβαιώνουν κάθε φορά με νέο τρόπο ή να επιβεβαιώνεται από τους άλλους ανθρώπους το δικό τους Είναι, αυτό των άλλων και του κόσμου, ανάλογα με τις καταστάσεις και τις αφορμές (γενέθλια, όλα τα μεγάλα γεγονότα της ζωής όπως η γέννηση των παιδιών, οι γάμοι, επέτειοι, ακόμη κι ο θάνατος!). Προβαίνουν σ' αυτή την κατάφαση εορταστικά, δηλ. με μη συνηθισμένα μέσα και μ' έναν τρόπο που υπερβαίνει τα πλαίσια της καθημερινότητας [...]. Εξαιτίας αυτού του βασικού χαρακτήρα της κατάφασης του Είναι η φύση κάθε γιορτής είναι θρησκευτική, ακόμη κι όταν η σχέση αυτή με το υπερφυσικό επισκιάζεται από πολλά άλλα πράγματα [...].

² Είναι σίγουρα πιο εύστοχο το να μιλούμε για 'το γεγονός της Εορτής', για 'το γεγονός της Λειτουργίας', για 'το γεγονός της Εκκλησίας', από το να δίδουμε ψυχρούς ορισμούς (που τελικά δεν μπορούν να αποδώσουν τις πραγματικότητες αυτές) ή να μιλούμε για την 'έννοια' της Εορτής, κ.λπ.

«Σε τελική ανάλυση σε κάθε γιορτή γιορτάζεται πάντοτε ο Θεός, στον Οποίο χρωστούν την ύπαρξή τους όλα τα υπαρκτά, ο Οποίος θέλει τη Δημιουργία και τη διατηρεί αδιάκοπα στο Είναι [...]».

Ο Θεός είναι η πηγή της ζωής [...]. Η ζωή της Αγίας Τριάδας είναι [...] η αυθεντική ζωή, η αυθεντική κοινωνία των τριών προσώπων, των τριών θείων υποστάσεων, η αυθεντική αγάπη. Γι' αυτό και η ζωή αυτή είναι η κατεξοχήν γιορτή του κόσμου.

Στην παράδοση της Εκκλησίας η αιώνια αυτή γιορτή αποδίδεται με τον όρο 'ουράνια Λειτουργία'. Τον όρο αυτό τον συναντούμε ήδη στην Καινή Διαθήκη, στην *Προς Εβραίους* επιστολή και στην *Αποκάλυψη*. Η επίγεια Λειτουργία αποτελεί μία εικόνα, μία μίμηση, μία αντανάκλαση της ουράνιας Λειτουργίας, της ουράνιας Εορτής που τελείται αδιαλείπτως ενώπιον του θρόνου του Θεού. [...]. Ο κατεξοχήν λειτουργός της Εκκλησίας, ο μόνος αρχιερέυς, είναι ο ίδιος ο Χριστός, ο Οποίος μέσω των επισκόπων και των πρεσβυτέρων της Εκκλησίας επιτελεί την αναίμακτη προσφορά και θυσία προς τον Πατέρα Του. Η ανθρωπότητα, μέσω της Εκκλησίας (η Εκκλησία δηλαδή), μετέχει αυτής της ουράνιας Λειτουργίας κι έτσι σώζεται, αποκτώντας Θεία Κοινωνία.

Εν Χριστώ και εν Αγίω Πνεύματι ολόκληρη η ζωή της Εκκλησίας είναι μια γιορτή, μία συμμετοχή στην κατεξοχήν γιορτή της Βασιλείας των Ουρανών. Η γιορτή αυτή δεν εξαρτάται από τίποτε σ' αυτό τον κόσμο, δεν είναι γιορτή για κάποιο 'έργο' ή 'επιτυχία' αυτού του κόσμου. Έχει αποκαλυφθεί στον κόσμο, έχει δοθεί ως δώρο στον κόσμο. Γι' αυτό και η χαρά που προέρχεται απ' αυτήν είναι άδοξη και απέραντη, γνήσια. Η αποκάλυψη αυτή, το δώρο αυτό, έχει μετατρέψει ολόκληρη τη ζωή του χριστιανού σε χαρά...

Μπασσιούδης, Γ. πρωτ. (2011). Ορθόδοξο εορτολόγιο και λειτουργική ζωή στη Γερμανία.

Στο Συλλογ. *Ποιμαντική της Ορθοδόξου Διασποράς. Τόμος προς τιμήν του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ιταλίας και Μελίτης κ. Γενναδίου*, σ. 6.

3. Οι χριστιανικές γιορτές και το σχέδιο της θείας οικονομίας

Οι ετήσιες γιορτές διαιρούνται σε: Δεσποτικές (προς τιμήν του Δεσπότη Χριστού), Θεομητορικές (προς τιμή της Μητέρας του Θεού) και σε εορτές των αγίων. Οι Δεσποτικές γιορτές χωρίζονται σε κινητές και ακίνητες. Το Πάσχα δε γιορτάζεται κάθε χρόνο την ίδια ημερομηνία, είναι δηλαδή γιορτή κινητή. Στον κύκλο του κινούνται και άλλες κινητές γιορτές. Είναι οι Κυριακές του Τριωδίου πριν από το Πάσχα (Μαρία Αιγύπτια, Ιωάννης Κλίμακος κ.ά.) και του Πεντηκοσταρίου μετά το Πάσχα (Ζωοδόχος Πηγή, Ανάληψη, Πεντηκοστή, εορτή του Αγ. Πνεύματος κ.ά.). Η γιορτή του Αγ. Γεωργίου (23 Απριλίου), μετακινείται στη δεύτερη μέρα του Πάσχα, όταν η 23 Απριλίου πέφτει μέσα στη Μεγάλη Σαρακοστή.

Τα Χριστούγεννα, γιορτάζονται πάντοτε στις 25 Δεκεμβρίου και είναι ακίνητη γιορτή. Με κέντρο τα Χριστούγεννα, έχουμε γιορτές των οποίων η ημερομηνία δεν αλλάζει (Περιτομή, Υπαπαντή, Ευαγγελισμός).

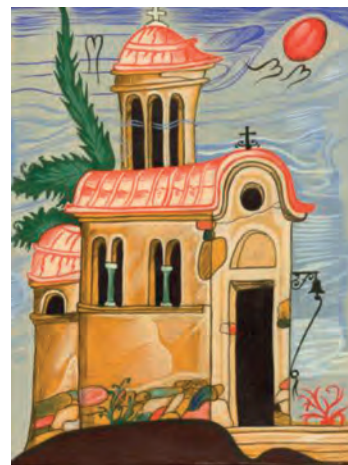
Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ λυκείου, ΔΕ 7, σ. 38.

Οι γιορτές στην Ορθόδοξη Εκκλησία, στις άλλες χριστιανικές παραδόσεις και στις μονοθεϊστικές θρησκείες.

1. Οι γιορτές στην Ορθόδοξη Εκκλησία

Παίρνοντας ως χρονολογική αφετηρία την αρχή της ινδίκτου, δηλαδή την 1^η Σεπτεμβρίου, που ήταν πρωτοχρονιά κατά τους αιώνες της διαμορφώσεως του εορτολογίου μας, διακρίνουμε κάποια προσπάθεια διατηρήσεως της ιστορικής συνέχειας στις βασικές τουλάχιστον εορτές, όπου τούτο ήταν δυνατό. Έτσι η σύλληψη του Προδρόμου, το πρώτο γεγονός της ευαγγελικής ιστορίας, τοποθετείται στις 23 Σεπτεμβρίου, στην παλαιά πρώτη του έτους, και η γέννηση της Θεοτόκου στις 8 Σεπτεμβρίου πιθανόν μετά τη μετάθεση της πρωτοχρονιάς στην 1^η του μηνός αυτού. Έπονται τα εισόδια της Θεοτόκου και η εορτή των Χριστουγέννων, με τις μνήμες των προφητών που ελκύσθηκαν στην προεόρτιο περίοδό της, η περιτομή, η υπαπαντή, τα γεγονότα του πάθους και της αναστάσεως και η πεντηκοστή και το έτος κατακλείεται τον Αύγουστο με την κοίμηση

της Θεοτόκου και το θάνατο του Βαπτιστού. Πλήρης ιστορική κατάταξη δεν ήταν εξ υπαρχής δυνατή, αφού, με βάση τον προσδιορισμό των Χριστουγέννων στις 25 Δεκεμβρίου, θα έπρεπε ο ευαγγελισμός να τοποθετηθεί εννιά μήνες πριν (25 Μαρτίου), έξι μήνες πριν από αυτόν η σύλληψη του Βαπτιστού (23 Σεπτεμβρίου) και εννιά μήνες μετά η γέννησή του (24 Ιουνίου), όπως και η σύλληψη της αγίας Άννης εννέα μήνες πριν από το γενέσιον της Θεοτόκου (9 Δεκεμβρίου – 8 Σεπτεμβρίου). Πάντοτε υπήρχε η έννοια της συμβατικότητας του εορτολογικού σχήματος.

[...] Εκτός από τις μνήμες των προφητών και των δικαίων της Παλαιάς Διαθήκης, των κατά σάρκα προπατόρων του Χριστού, που κατέλαβαν [...] την προ των Χριστουγέννων περίοδο, οι μνήμες των αγίων καθορίζονταν κυρίως την ημέρα του θανάτου τους, την γενέθλιο εν Θεώ ημέρα τους. [...]

Φουντούλης, Ι. (1993). *Λειτουργική Α΄. Εισαγωγή στη Θεία Λατρεία*. Θεσσαλονίκη, σ. 117-120.

2. Εορτολόγιο της Καθολικής Εκκλησίας

Σκοπός του λειτουργικού ημερολογίου είναι να ζήσουν οι πιστοί μέσα στην Εκκλησία τα μεγάλα γεγονότα της Σωτηρίας (Γέννηση, Πάθος, Ανάσταση του Χριστού κ.λπ.) και να γιορτάσουν τη μνήμη των αγίων. Γι' αυτόν το λόγο υπάρχουν δύο κύκλοι που συνδυάζονται και καλύπτουν ο καθένας όλο το έτος.

A. Ο κύκλος του εορτολογίου (τα γεγονότα της ζωής του Χριστού)

- α) Ο Ερχομός: Η προετοιμασία των Χριστουγέννων, που αρχίζει τέλη Νοεμβρίου. Είναι και η αρχή του λειτουργικού έτους.
- β) Η περίοδος των Χριστουγέννων: (Χριστουγέννα, Θεοφάνια κ.λπ.).
- γ) Η Τεσσαρακοστή (40 ημέρες): προετοιμασία της εορτής του Πάσχα.
  - Αρχίζει την Τετάρτη των Τεφρών.
  - Μεγάλη Εβδομάδα (Τα Πάθη του Χριστού).
- δ) Η πασχαλινή περίοδος: Το Πάσχα (Ανάσταση του Χριστού): το αποκορύφωμα του λειτουργικού έτους – Ανάληψη – Πεντηκοστή.
- ε) Οι Κυριακές του έτους: Οι 34 Κυριακές που ακολουθούν την εορτή του Πάσχα.

Β. Ο κύκλος των αγίων

Δευτερεύων κύκλος, που αποτελείται από τις εορτές ορισμένων αγίων (περίπου 200), επιλεγμένων μέσα από περίπου 40.000 γνωστούς αγίους. Εορτάζεται η ημερομηνία του θανάτου τους, δηλαδή «η γέννησή τους στον ουρανό».

Ακεψιμάς Ι. Η λατρεία στην Καθολική Εκκλησία. Στο Κοντίδης, Θ. (επιμ.). (2000). *Ο Καθολικισμός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 154-155.

3. Το ιουδαϊκό έτος

Το ιουδαϊκό έτος είναι σεληνιακό και αρχίζει στο τέλος Σεπτεμβρίου ή στις αρχές Οκτωβρίου με τη γιορτή του **Νέου Έτους**. Μετά από ένα δεκαήμερο ακολουθεί η **Ημέρα της Εξιλέωσης**, αφιερωμένη στη μετάνοια. Μετά από πέντε μέρες ακολουθεί η γιορτή της **Σκηνοπηγίας** σε ανάμνηση της διάβασης της ερήμου. Δύο μήνες περίπου αργότερα γιορτάζεται η **Χανουκά**, σε ανάμνηση της νίκης κατά των Σελευκιδών, το 2ο π.Χ. αι. Κατά τις αρχές της άνοιξης η **Πουρίμ** γιορτάζεται σε ανάμνηση των γεγονότων του βιβλίου της Εσθήρ. Κατά το μήνα Νισάν (μεταξύ Μαρτίου και Απριλίου) γιορτάζεται το **Πάσχα** (Πεσάχ = διάβαση), δηλαδή η έξοδος από την Αίγυπτο. Επτά εβδομάδες μετά τη δεύτερη μέρα του Πάσχα γιορτάζεται η **Πεντηκοστή**, σε ανάμνηση της αποκάλυψης του Θεού στο Σινά. Πέντε εβδομάδες περίπου μετά την Πεντηκοστή τηρείται πένθος διάρκειας τριών εβδομάδων σε ανάμνηση της καταστροφής των δυο ναών.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου ΔΕ 29, σ. 238.

4. Γιορτές του Ισλάμ

Το μουσουλμανικό έτος αρχίζει με τον εορτασμό της Εγίρας, της εξόδου του Μωάμεθ και των συντρόφων του το 622 μ.Χ. από τη Μέκκα στη Μεδίνα. Τη 10^η του ιδίου μηνός εορτάζεται η ανάμνηση της Δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου. Στις 12 του τρίτου μηνός, ο μουσουλμανικός κόσμος πανηγυρίζει τη γέννηση του Μωάμεθ με ευφρόσυνο τόνο και ενεργό συμμετοχή των διαφόρων μουσουλμανικών αδελφοτήτων. [...]

Την 27^η του εβδόμου μουσουλμανικού μηνός, εορτάζεται η ανάμνηση του νυκτερινού ταξιδιού του Προφήτη στον ουρανό, κατά τη διάρκεια του οποίου έλαβε την εντολή και το σχήμα της μουσουλμανικής προσευχής. Περί τα μέσα του ογδόου μηνός, πανηγυρίζεται το γεγονός του καθορισμού της Qiblah, του προσανατολισμού δηλαδή των προσευχομένων προς την κατεύθυνση της Μέκκας. Η θρησκευτική ζωή του μουσουλμάνου βρίσκεται σε ένταση και έξαρση ιδίως κατά τον ένατο σεληνιακό μήνα, τον Ramadan. Πρόκειται για την κατεξοχήν περίοδο νηστείας, αυτοπειθαρχίας και ασκήσεως, που έχει δύο χαρακτηριστικές αιχμές. Η πρώτη είναι η «νύχτα της δυνάμεως», δηλαδή η νύχτα της 23^{ης} προς την 24^η του μηνός, κατά την οποία όπως λέει η Παράδοση, κατήλθε από τον ουρανό το Κοράνιο. Κατ' αυτήν οι ευσεβείς μουσουλμάνοι αγρυπνούν, πιστεύοντας ότι οι άγγελοι επισκέπτονται τα τεμένη και πραγματοποιούν τις επιθυμίες των πιστών. Η δεύτερη κορυφή θρησκευτικής εξάρσεως είναι η 1^η μέρα του δεκάτου μηνός, κατά την οποία διακόπτεται η νηστεία: είναι γνωστή ως «Id al-Fitr» ή «Id al-Saghir», «Εορτή του τέλους της νηστείας» ή «Μικρά εορτή». Την έναρξη πανηγυρισμού ορίζει η εμφάνιση της νέας σελήνης, ενώ ο τόνος της ημέρας είναι ιδιαιτέρως ευφρόσυτος, διότι συνδέεται με το τέλος μιας παρατεταμένης περιόδου νηστείας. Χιλιάδες πιστοί συγκεντρώνονται από νωρίς στα τεμένη. Επειδή είναι αδύνατο να επαρκέσει ο εσωτερικός χώρος, η προσευχή τελείται στο ύπαιθρο, στα τεράστια αίθρια των τεμενών ή στις

πλατείες εμπρός απ' αυτά. Κατά την ημέρα αυτή συνηθίζονται πολλές επισκέψεις μεταξύ φίλων και αποστέλλονται αμοιβαίως γλυκά και εορταστικές κάρτες. Πολλοί κάνουν ελεημοσύνες στους φτωχούς και πηγαίνουν στους τάφους των αγαπημένων τους προσώπων.

Η κορωνίδα των εορτών βρίσκεται στον τελευταίο, τον δωδέκατο μήνα, κατά τον οποίο πραγματοποιείται το μέγα προσκύνημα στη Μέκκα. Όσοι δεν πηγαίνουν εκεί αυτοπροσώπως, συμμετέχουν στη μεγάλη πανήγυρη προσφέροντας τη 10η του μηνός θυσία – σε συντονισμό με την προσφερόμενη στη Μίνα της Αραβίας – σε ανάμνηση της θυσίας του Αβραάμ. Πριν από τη μεγάλη αυτή εορτή, την Id al-Kabir ή Id al-Adha, προηγείται νηστεία. Η τροφή ετοιμάζεται με προσευχές, στις οποίες μνημονεύεται ο Μωάμεθ και τα απελθόντα μέλη της οικογένειάς του. Όλοι όσοι μπορούν να αγοράσουν ζώο υποχρεούνται να το προσφέρουν θυσία. [...] Το ζώο τοποθετείται με το κεφάλι προς τη Μέκκα και σφαγιάζεται – συνήθως από τον αρχηγό της οικογένειας – με χτύπημα μάχαιρας στον τράχηλο, ενώ απαγγέλλονται κορανικοί στίχοι. Το κρέας του θύματος μαγειρεύεται και τρώγεται από τα μέλη της οικογένειας και τους φτωχούς. Κατά την ημέρα αυτή συνηθίζονται επίσης [...] επισκέψεις στα κοιμητήρια.

[...] Οι μουσουλμανικές εορτές δεν συνδέονται με σταθερές περιόδους του γνωστού μας έτους, αλλά μετακινούνται διαδοχικά σε όλες τις εποχές, διότι το ισλαμικό ημερολόγιο στηρίζεται στο καλούμενο «σεληνιακό έτος» και διαφέρει από το δικό μας κατά 11 σχεδόν ημέρες.

Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας (2006/2016). Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση. Αθήνα: Το Βήμα, σ. 264-267.

1. Τραγούδι: «Κυριακή» (2016)

Μουσική Δ. Κογιάννη σε ποίηση Κώστα Καρυωτάκη.

Όργανα : Δημήτρης Κογιάννης

Τραγούδι: Δημητράκης Ramone

Ο ήλιος ψηλότερα θ' ανέβει
σήμερα που 'ναι Κυριακή
φυσάει τ' αγέρι και σαλεύει
μια θημωνιά στο λόφο εκεί

Τα γιορτινά θα βάλουν όλοι
θά 'χουν ανάλαφρη καρδιά
κοίτα στον δρόμο τα παιδιά
κοίταξε τ' άνθη στο μπαλκόνι

Άκου οι καμπάνες πώς χτυπάνε
είν' ο Θεός αληθινός
πέρα στα σύννεφα σκορπάνε
και μεγαλώνει ο ουρανός

Άσε τον κόσμο στην χαρά του
κι έλα καρδιά μου να σου πω
ένα τραγούδι χαρωπό
ένα τραγούδι του θανάτου.

2. Το νόημα της αργίας (της Κυριακής για τους Χριστιανούς και του Σαββάτου για τους Ιουδαίους)

Η χρονολογικά πρώτη χριστιανική εορτή είναι αναμφίβολα η Κυριακή, το εβδομαδιαίο Πάσχα της Εκκλησίας. Στον Ιουδαϊσμό το Σάββατο ήταν η θεοσύστατη ημέρα της καταπαύσεως. Η πιστή τήρησή του αποτελούσε την επιβεβαίωση της πιστότητας στο νόμο του Θεού [...]. Το μεγαλύτερο τόλμημα της πρώτης εκκλησίας ήταν η μετάθεση της ημέρας του Κυρίου από την εβδόμη στην πρώτη ημέρα της εβδομάδος. [...] Το Σάββατο γίνεται προφητικός τύπος της ταφής του Κυρίου, που οδηγεί στην εκ νεκρών ανάσταση κατά την πρώτη ημέρα της εβδομάδος [...], την ημέρα της δημιουργίας του φωτός και της νέας εν Χριστώ δημιουργίας. Πρώτη, αλλά και όγδοη, τύπος της εβδομάδος του μέλλοντος και της αιωνιότητας. [...] Στο εξής και μέχρι σήμερα η αναστάσιμη σύναξη της Κυριακής και η κατ' αυτήν ευχαριστία αποτέλεσε το κέντρο της ζωής της οικουμενικής Εκκλησίας, το εβδομαδιαίο Πάσχα της.

Φουντούλης, Ι. (1993). *Λειτουργική Α΄. Εισαγωγή στη Θεία Λατρεία*. Θεσσαλονίκη, σ. 119-120.

3. Η αργία του Σαββάτου (Παλαιά Διαθήκη)

1. *Ο θεσμός του σαββάτου.* – Το όνομα του σαββάτου σημαίνει μια αργία που πραγματοποιείται για θρησκευτικό σκοπό. Η εφαρμογή του εμφανίζεται ήδη στα αρχαιότερα κείμενα του Νόμου (Εξ 20,8· 23, 12· 34,21). [...]

2. *Η εφαρμογή του σαββάτου.* – Ο Νόμος αντιλαμβάνεται την ανάπαυση του σαββάτου με πολύ αυστηρό τρόπο: απαγορεύει ν' ανάβουν φωτιά (Εξ 35,3), να μαζεύουν ξύλα (Αρ 15,32...), να παρασκευάζουν τροφή (Εξ 16,23...). [...]

λήμμα: Σάββατον. Στο *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας* (1980). Αθήνα: Άρτος Ζωής.

4. Παρασκευή, ημέρα προσευχής για τους μουσουλμάνους

Η κοινή προσευχή της Παρασκευής είναι καθήκον που καθορίζεται από το Κοράνιο. Η Παρασκευή είναι η ημέρα της επίσημης λατρείας για το Ισλάμ, αντί της Κυριακής για τους Χριστιανούς και του Σαββάτου για τους Εβραίους. Ωστόσο δεν είναι ημέρα αργίας. Ο πιστός μετά την προσευχή στο τέμενος μπορεί να πάει στη δουλειά του.

Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. σ. 78.

Κριτική προσέγγιση της λαϊκής θρησκευτικότητας.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

1. Ο Κλήδονας

Απ' τα ξημερώματα της παραμονής του Αι Γιαννιού πριν από τη δουλειά, και πριν πάει σκολειό στείλανε την Ανθούλα στη βρύση με ένα χωματένιο σταμνί να το γεμίσει νερό.

-Τσιμουδιά ακούς; Αμίλητο πρέπει να είναι.

Ύστερα το κάθε κορίτσι έδωσε κι από ένα σημάδι. Ένα κουμπί, μια ψεύτικη καρφίτσα, ένα σκουλαρίκι.

Αφού ρίξαν τα σημάδια στο αμίλητο νερό, σκέπασαν το σταμνί μ' ένα κόκκινο πανί και το βράδυ το βάλανε στα κεραμίδια. Να το γητέψει η νύχτα και τα άστρα. Το πήρανε πρωί πρωί πριν το ματιάσει ο ήλιος. [...]

Από το απόγευμα της Παραμονής τα παιδιά βάλθηκαν να κουβαλάνε ξυλαράκια, χόρτα, χαρτιά. Δίνανε και οι μαγαζάτορες παλιόκασες, παλιοπάνερα για να ταΐζουν τις φωτιές. Μόλις κλείσανε τα μαγαζιά, άρχισαν να πηδάνε κι αυτοί.

Την πιο μεγάλη φωτιά την ανάψανε τα παιδιά στην αυλή του τζαμιού. Πηδούσαν μικρά και μεγάλα και δεν σταματούσαν. Αναψοκοκκίνιζαν τα μάγουλα των κοριτσιών απ' τις φλόγες και τη χαρά της βραδιάς. [...]

Την άλλη μέρα ύστερα από τη λειτουργία μαζευτήκανε τα κορίτσια. Από τα χαράματα στο πόδι, να τελειώσουν οι δουλειές να προλάβουνε τον κλήδονα.

Το πρώτο κορίτσι παίρνει το σταμνί και λέει:

*Ανοίξετε τον κλήδονα στ' Αι Γιαννιού τη χάρη
Κι όπου 'χει την τύχη την καλή θα βρει το παληκάρι.*

Χρυσοχόου, Ιφ. (1979). *Ξεριζωμένη Γενιά*. Αθήνα: Φιλιππότη, σ. 79-81.

2. Έθιμα του Πάσχα από τη Θράκη (τα κόκκινα αυγά)

Η παρουσία των αυγών

Το αυγό είναι παγκοσμίως γνωστό ως πανάρχαιη πηγή ζωής, ως η αρχή της ζωής, η μήτρα, το σπέρμα όλης της δημιουργίας, η οργανική ύλη στην αδρανή της κατάσταση, και συμβολίζει την ανανέωση της ζωής, την ανάσταση, την ελπίδα. Η παρουσία του ήταν έντονη σε αρχέγονες δοξασίες, πρακτικές και λατρείες, πρωτόγονες και εξελιγμένες, π.χ. στον αρχαιοελληνικό ορφισμό. Για το κόκκινο, ειδικά, χρώμα του οι χριστιανικές λαϊκές παραδόσεις που το «ερμηνεύουν» είναι πάμπολλες. Γνωστότερη είναι αυτή με την γυναίκα που δεν πίστεψε την είδηση της ανάστασης του Χριστού και έθεσε ως «λυδία λίθον» της αποδείξεως του θαύματος τη μετατροπή των άσπρων αυγών που κρατούσε στο καλάθι της σε κόκκινα, όπερ και εγένετο. Υπενθυμίζω επίσης ότι γενικά το κόκκινο χρώμα θεωρείται ως χρώμα που εκφράζει τη χαρά, αλλά και τον θάνατο που προετοιμάζει τη δυναμικά αναγεννημένη ζωή, λειτουργεί δε ταυτοχρόνως και ως εξορκιστικό.

Την Μ. Πέμπτη οι γυναίκες καταγίνονταν με το βάψιμο των αυγών, ήταν η Κοκκινοπέφτη τους. Η κάθε νοικοκυρά το πρωί της ημέρας κατέβαινε στο κοτέτσι της, έπαιρνε το αυγό, το σημάδευε, Μεγαλοπεφτιάτικο το έλεγαν, το έβαφε όπως τα άλλα, και το τοποθετούσε στο εικονοστάσι μέχρι την Κοκκινοπέφτη της άλλης Χρονιάς. [...]. Με κόκκινο αυγό επίσης (στην Τζαντώ) σταύρωναν τα παιδιά τους, για να κοκκινήσουν τα μάγουλά τους και να αποκτήσουν τα κοινωνικώς καθορισμένα χαρακτηριστικά του προσώπου τους [...].

Σέρρης, Μ. Έθιμα του Πάσχα από τη Θράκη. Στο Σέρρης, Μ. και συνεργάτες (Επιστημονική Επιτροπή) (2015). *Όψεις της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Θράκης*. Κομοτηνή: Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών Δ.Π.Θ., Περιφερειακή Διεύθυνση Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης Αν. Μακεδονίας και Θράκης, σ. 320-321.

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Ερμηνεύουμε την αργία και τη θεολογική διάσταση της γιορτής στην Ορθόδοξη Εκκλησία.
- ✓ Εμβαθύνουμε στις ποικίλες διαστάσεις των θρησκευτικών γιορτών.
- ✓ Αξιολογούμε τις εκφράσεις της λαϊκής θρησκευτικότητας με κριτήριο το θεολογικό νόημα της γιορτής.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.5. ΣΩΤΗΡΙΑ

Ιστορίες «σωτηρίας» από την ιστορία και την καθημερινή ζωή.

1. Ευγένιος Ντελακρουά, *Η Ελευθερία οδηγεί το Λαό* (1830)

2. Έντβαρτ Μουνκ, *Η κραυγή* (1893)

3.

4.

Απαντήσεις της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης και άλλων χριστιανικών παραδόσεων και θρησκειών για τη σωτηρία.

1. Από την Αγία Γραφή:

Ψαλμ 62,2: Μονάχα στο Θεό βρίσκει η ψυχή μου τη γαλήνη· μόνο από κείνον έρχεται η σωτηρία μου.

Ιω 10, 9: [Τους είπε λοιπόν πάλι ο Ιησούς:...] Εγώ είμαι η θύρα· όποιος περάσει από μένα θα βρει σωτηρία·

Πραξ 13,23: Κι όπως το είχε υποσχεθεί, έφερε ο Θεός τη σωτηρία στον Ισραήλ με έναν απόγονο του Δαβίδ, τον Ιησού.

- Ρωμ 4, 25:* Ο Ιησούς παραδόθηκε στο θάνατο για τις ανομίες μας και αναστήθηκε για τη σωτηρία μας.
- Ρωμ 10, 4:* Γιατί ο Χριστός είναι το τέλος του νόμου, αφού εκπληρώνει το σκοπό του, δίνοντας τη σωτηρία σ' όποιον πιστεύει.
- Ρωμ 10,10:* Πραγματικά, όποιος πιστεύει με την καρδιά του, οδηγείται στη δικαίωση, κι όποιος ομολογεί με το στόμα, οδηγείται στη σωτηρία.
- Β Θεσ 2, 14:* Σας κάλεσε στη σωτηρία με το δικό μας κήρυγμα, ώστε να μετάσχετε στη δόξα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού.

2. Η σωτηρία στην Ορθόδοξη Εκκλησία

2α. Άγιος Νεκτάριος, *Ή σωτηρία κατορθώνεται και μέ τη Χάρη του Θεού και μέ τη θέληση του ανθρώπου*

«Οὐδείς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ὃς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι» (Μτ. ια΄ 27).

[Κανένας δε γνωρίζει πραγματικά τον Υιό, παρά μόνον ο Πατέρας· ούτε τον Πατέρα τον ξέρει κανείς πραγματικά, παρά μόνο ο Υιός, καθώς κι εκείνος στον οποίο θέλει ο Υιός να τον φανερώσει.]

Παρά το γεγονός ότι η θεία φιλανθρωπία είναι άπειρη, και πλούσια η Χάρη του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου, εντούτοις η σωτηρία είναι αδύνατη χωρίς τη συγκατάθεση και τη συνεργασία του ανθρώπου. Πρώτος αυτός οφείλει να συναισθανθεί ότι αμάρτησε· να μεταμεληθεί, να επιθυμήσει και να επιζητήσει τη σωτηρία του και έτσι η Χάρη να τον επιβραβεύσει με αυτήν. Διότι και η συναίσθηση και η μεταμέλεια, ο πόθος της σωτηρίας, και η αναζήτησή της, είναι ένδειξη επιστροφής προς τον Θεό , είναι σημείο αποστροφής της αμαρτίας και διάθεση ασκήσεως στην αρετή, είναι κατά κάποιο τρόπο επίκληση της θείας ευσπλαχνίας, η οποία βιάζεται να ελεήσει τον παραπλανημένο. Ὡστε για να μας σώσει η Χάρη, πρέπει να θέλουμε να σωθούμε. Γι' αυτή την αλήθεια δίνουν μαρτυρία οι θείοι Πατέρες της Εκκλησίας. Ο θείος Χρυσόστομος λέει: «η Χάρη, παρότι είναι Χάρη, σώζει μόνο εκείνους που το θέλουν». Επίσης και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος βεβαιώνει: «το να σωθούμε προϋποθέτει και τη δική μας συμμετοχή και του Θεού»· και ο Ιουστίνος προσθέτει : «Αν και ο Θεός έπλασε μόνος τον άνθρωπο, δεν σώζει τον άνθρωπο δίχως τη συγκατάθεσή του».

Πλανώνται αυτοί που πιστεύουν ότι ο άνθρωπος μπορεί να σωθεί μόνο με τη Χάρη του Θεού ή μόνο με τη δική του θέληση, δίχως τη θεία Χάρη. Γιατί η μεν χάρη, όπως επισημάναμε, δεν σώζει, παρά μόνο όσους μετανόησαν και επέστρεψαν στον Κύριο, ενώ η θέληση χωρίς τη Χάρη είναι ανεπαρκής για τη σωτηρία, γιατί ο άνθρωπος αδυνατεί από μόνος του να δικαιώσει τον εαυτό του απέναντι στον Θεό.

[...] σύνολη η Εκκλησία, αφού βάδισε τη μέση οδό, κήρυξε [...] και δογματίσε ότι «η σωτηρία του ανθρώπου κατορθώνεται με τη θεία Χάρη και με τη θέληση και τη συνεργασία του ιδίου».

[...] Από τα ίδια τα λόγια του Σωτήρα θεωρείται δεδομένη η ανάγκη συνυπάρξεως και των δύο. Ο Κύριος ερχόμενος για τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους, δεν τους έσωζε όλους, παρόλο που ήθελε να σωθούν όλοι και να έλθουν στην επίγνωση της αλήθειας, αλλά μόνο αυτούς που τον ακολουθούσαν· γι' αυτό όταν κήρυττε τους έλεγε: «όποιος θέλει να με ακολουθήσει, πρέπει να απαρνηθεί τον εαυτό του»· [...]

Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως (2011). *Γνώθι σαυτόν. Κείμενα αυτογνωσίας*. Αθήνα: Άθως.

2β. Εκκλησία και σωτηρία

Όταν λέμε σωτηρία, την ταυτίζουμε με τη βασιλεία των ουρανών, με την απόλαυση της βασιλείας των ουρανών. Πού θα τη βρούμε τη σωτηρία; Η σωτηρία βρίσκεται μόνον μέσα στην Εκκλησία. Αυτό το έλεγε επιγραμματικά ο Κυπριανός: *Extra Ecclesiam nulla salus*, εκτός της Εκκλησίας δεν υπάρχει σωτηρία. Δεν ξέρουμε τι θα κάνει ο Θεός με τους εκτός της Εκκλησίας, αυτό είναι στο χέρι του Θεού, αλλά εμείς γνωρίζουμε ότι η σωτηρία βρίσκεται μόνον μέσα στην Εκκλησία [...]. Για να έχεις ζωή, πρέπει να μετάσχεις στη Θεία Ευχαριστία. Εφόσον η Θεία Ευχαριστία πραγματώνεται και προσφέρεται μόνον μέσα στην Εκκλησία και εφόσον έξω από την Εκκλησία δεν μπορούμε να βρούμε την αιώνιο ζωή, καταλαβαίνουμε ότι η σωτηρία βρίσκεται μόνον μέσα στην Εκκλησία, που οικοδομείται μέσω της Θείας Ευχαριστίας και φανερώνεται με τη Θεία Ευχαριστία. [...]

Τη σωτηρία ως κατανίκηση της φθοράς και του θανάτου δεν τη βρίσκει μόνον ο άνθρωπος. Η σωτηρία δεν ήλθε μόνον για τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος στην πτώση του συμπαρέσυρε την κτίση, η οποία «συστενάζει και συνωδίνει» με τον άνθρωπο [...]. Δηλαδή ο άνθρωπος, απελευθερούμενος και σωζόμενος, σώζει και την κτίση, την οποία συμπαρέσυρε στη φθορά και για την οποία είναι υπεύθυνος, είναι υπεύθυνος για τη σωτηρία και για τη διαφύλαξή της. Όπως ο άνθρωπος επανέρχεται στο «ἀρχαῖον κάλλος», με τον ίδιο τρόπο και η κτίση επανέρχεται στο αρχαίο κάλλος: «Καί εἶδεν ὁ Θεός τά πάντα, ὅσα ἐποίησε, καί ἰδοὺ καλὰ λίαν» (Γεν. 1, 31). Η επαναφορά γίνεται και αυτή διά της Θείας Ευχαριστίας.

Βέβαια η Εκκλησία ευλογεί την κτίση. Δεν ευλογεί μόνον τον άνθρωπο. Ευλογεί τους ανθρώπους, αλλά ευλογεί και την κτίση ὅλη, είτε αγιάζοντάς την ως ὕδατα, ἄρτους, βᾶγια, είτε χρησιμοποιώντας την ως εικόνες, κεριά, είτε αγιάζοντας με τον βασιλικό. [...] Η ὅλη κτίση αγιάζεται και ευλογείται και σώζεται μέσα στην Εκκλησία. Το κυριότερο ὅμως στοιχείο με το οποίο η κτίση αγιάζεται και λυτρώνεται είναι η προσφορά του ἄρτου και του οἴνου κατά τη Θεία Ευχαριστία. Αυτό που προσφέρει ο άνθρωπος, το προσφέρει ως ευχαριστία εκ μέρους ὅλης της κτίσεως προς το Θεό. Το πρόσφορο είναι η προσφορά του ἀνθρώπου προς το Θεό, ἀλλά το υλικό στοιχείο των Τιμίων Δώρων το παίρνουμε ἀπὸ την κτίση, ως προσφορά της κτίσεως προς το Θεό. Αυτό μεταβάλλεται σε σῶμα και αἷμα Χριστοῦ.

Αλλά δεν είναι μόνον το υλικό στοιχείο. Δεν προσφέρουμε σίτο και σταφύλια, ἀλλά προσφέρουμε ἄρτο και οἶνο. Για να γίνει ο σίτος ἄρτος και να γίνει το σταφύλι οἶνος χρειάζεται μία προσφορά ἔργου, μία επεξεργασία εκ μέρους του ἀνθρώπου. Προσφέρουμε λοιπόν και τον κόπο του ἀνθρώπου. Και ο μόχθος του ἀνθρώπου αγιάζεται ἀντιπροσωπευτικά με την προσφορά αὐτῆς της Θείας Ευχαριστίας. Είναι δῶρα, Τίμια Δῶρα, δῶρα του ἀνθρώπου προς τον Θεό, δῶρα της κτίσεως διὰ του ἀνθρώπου προς τον Θεό ἀλλά και δῶρα του Θεοῦ προς τον ἀνθρώπο· γι' αὐτό λέμε: «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, σοὶ προσφέρομεν». Είναι του Θεοῦ, τα παίρνουμε εμεῖς και τα δίνουμε πάλι στο Θεό. Είναι προσφορά και ἀντιπροσφορά.

Παίρνοντας ο ἀνθρώπος την προσφορά αὐτῆς της Θείας Ευχαριστίας παίρνει την ἀφθαρσία, την σωτηρία. Ο Θεός ἀφθαρτοποιεῖ την ἀνθρώπινη φύση και την κάνει ἀθάνατη. Μ' αὐτόν τον τρόπο ο ἀνθρώπος γίνεται ἀθάνατος. Η ὕλη μεταστοιχειώνεται μέσα στην Εκκλησία. Η ὕλη γίνεται Τίμια Δῶρα, σῶμα Χριστοῦ, Εκκλησία, και ὅλα αὐτὰ προσφέρονται στον Θεό ως ευχαριστία, ως Θεία Ευχαριστία.

Κατόπιν τούτων η Θεία Ευχαριστία δεν είναι μια πράξη ατομικῆς ευσέβειας. Δεν κοινωνοῦμε ἀπλῶς για να γίνουμε καλύτεροι, για να πάρω εγὼ το Χριστό μέσα μου, ο καθένας ξεχωριστά· ο

σκοπός της κοινωνίας, ο σκοπός που όρισε ο Χριστός να κοινωνούμε, δεν είναι μόνον αυτός: ο σκοπός είναι να πραγματώσουμε την Εκκλησία, να κτίσουμε την Εκκλησία, στις φλέβες του καθενός από εμάς να ρέει το ίδιο αίμα, το αίμα του Χριστού, που είναι το αίμα της κεφαλής της Εκκλησίας, κάνοντάς μας έτσι ένα σώμα, το σώμα του Χριστού.

Η Θεία Ευχαριστία λοιπόν, η Λειτουργία με την οποία τελείται η Θεία Ευχαριστία, είναι η εν τόπω και εν χρόνω έκφραση και πραγμάτωση του μυστηρίου της Εκκλησίας και είναι ο τρόπος δια του οποίου σημαίνεται η Εκκλησία και σώζεται ο άνθρωπος: [...].

Γαλίτης, Γ. (2006). *Αποκάλυψη και Εκκλησία. Εισηγήσεις στο Θεολογικό Συνέδριο της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας*, Πύργος: Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, σ. 56-70.

2γ. Παράδεισος - κόλαση

Η πατερική θεολογία [...] κάνει λόγο για τον παράδεισο ως τον τόπο της βασιλείας του Θεού. [...] Δεν υπάρχουν κτιστοί και περιορισμένοι χώροι ως παράδεισος και κόλαση.

Παράδεισος και κόλαση είναι καταστάσεις και σχέσεις προς τον ζωοδότη Θεό.

Ματσούκας, Ν. (1997). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Γ. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς*, σ. 308-309.

[...] Η κολασμένη ζωή δεν είναι μια ιδιαίτερη κατάσταση που την επιβάλλει βάσει ενός νόμου ο Θεός, και μάλιστα σε μια φυλακή κτιστών βασιάνων. Ο Θεός, κατά τον Μάξιμο Ομολογητή, λόγου χάρη, αγκαλιάζει αγαθούς και πονηρούς. Οι δεύτεροι δεν μπορούν να τον δουν στη δόξα του, και τον αισθάνονται ως τιμωρό και εχθρικό. [...]

Είναι φίλια η παραδείσια ζωή, ενώ η κόλαση είναι «αφιλία» και ακοινωνησία, τόσο σε σχέση με τον Θεό όσο και σε σχέση με τους άλλους. Συγκλονιστική είναι μια διήγηση στα *Αποφθέγματα* του αββά Μακαρίου, την οποία θα ζήλευαν σύγχρονοι υπαρξιστές φιλόσοφοι και διανοούμενοι. Ο αββάς Μακάριος χτυπάει με το μαστούνι του, καθώς βαδίζει στην έρημο, το πεταμένο κρανίο ενός αιρεσιάρχη. Και αμέσως η ψυχή του στην κόλαση αναγαλλιάζει, και αισθανόμενη την επαφή του αγίου τον παρακαλεί για ανακούφιση. Στην ερώτηση του αββά ποια είναι η κατάστασή τους εκεί στην κόλαση, ο κολασμένος τού λέει πως το πρόσωπο του καθενός είναι κολλημένο στη ράχη του άλλου, και δεν μπορεί κανένας να αντικρίσει τα πρόσωπα των άλλων. Τον παρακαλεί τελικά να προσευχηθεί, για να μπορέσουν να δουν λιγάκι το πρόσωπο του διπλανού τους. [...]

Ματσούκας, Ν. (1988). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς*, σ. 544-546.

2δ. Τα Έσχατα

Για τον χριστιανό δεν υπάρχουν παρά δύο έσχατες επιλογές: ο ουρανός και η κόλαση. Η Εκκλησία προσδοκά την τελική ολοκλήρωση [...], όταν ο Χριστός θα επιστρέψει «εν δόξη» για να κρίνει «ζώντας και νεκρούς». Η τελική αποκατάσταση περιλαμβάνει [...] τη λύτρωση και τον δοξασμό της ύλης: κατά την Έσχατη Ημέρα οι δίκαιοι θα εγερθούν εκ των νεκρών και θα ξαναβρούν τα σώματά τους, όχι όπως αυτά είναι τώρα, αλλά μεταμορφωμένα και «πνευματικά», στα οποία η εσωτερική αγιότητα θα εκχέεται προς τα έξω. Δεν θα μεταμορφωθούν δε μόνο τα σώματά μας, αλλ' ολόκληρη η υλική τάξη της κτίσης: ο Θεός θα δημιουργήσει «καινούς ουρανούς και καινήν γην».

Ware, K. (2001). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 413-415.

3. Η σωτηρία στον Δυτικό Χριστιανισμό

...η Δύση προσανατολίστηκε σε μια άλλη γραμμή [ενν. από την ορθόδοξη] για την ερμηνεία της παραδείσιας ευδαιμονίας και της κολασμένης κακοδαιμονίας. ... Η παραδείσια ζωή και η κόλαση θεωρήθηκαν καταρχήν υπό το νομικό πρίσμα της αμοιβής και της τιμωρίας. Εξού και η αναγκαιότητα του Καθαρτηρίου (Purgatorium) για να ξεπληρώνουν εκεί οι ψυχές τις οφειλές που δεν πρόλαβαν να τις ξεπληρώσουν στην επίγεια ζωή.

Ματσούκας, Ν. (1988). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 547-548.

4. Η σωτηρία στον Ιουδαϊσμό

«Ο Θεός σώζει. Μετά τη δημιουργία του κόσμου το κύριο έργο του Θεού συνίσταται στη σωτηρία του. Το έργο αυτό πραγματοποιείται με εκλογή ενός τμήματος της ανθρωπότητας, που θα ζει μια ζωή τέτοια, που θα το διατηρεί σε κοινωνία με το Θεό. Κύρια αρχή αυτής της ζωής είναι να έχει Θεό του μόνο τον ίδιο και να τηρεί τις εντολές Του. Το τμήμα αυτό της ανθρωπότητας που είναι ο Ισραήλ ονομάζεται γι' αυτόν τον λόγο «λαός του Θεού».

Ο Θεός εκλέγει τον Αβραάμ ως γενάρχη αυτού του λαού. Ανανεώνει την εκλογή μέσω των άλλων πατριαρχών και τελικά συνάπτει μ' αυτόν συμφωνία (διαθήκη) μέσω του Μωυσή στο Σινά.

Η σωτηρία συμβαίνει στο τέλος της ιστορίας. Ήδη από την Έξοδο άρχισε να υπάρχει μεταξύ των Ιουδαίων η προσδοκία μιας μελλοντικής ανάδειξης του έθνους τους σε πρότυπο και ηγήτορα της ανθρωπότητας. Αυτό θα συνέβαινε στην τελική φάση της ιστορίας σε μια πορεία που κινείται από το παρελθόν προς το μέλλον. Η ιδέα αυτή στους προφήτες πήρε τη μορφή της «Μέρας του Γιαχβέ», δηλαδή της εποχής που οι εχθροί του Ισραήλ θα κατατροπώνονταν και ένας βασιλιάς προερχόμενος από τον οίκο του Δαβίδ θα ίδρυε μια καινούργια βασιλεία. Αργότερα όμως, η ιδέα της εθνικής αποκατάστασης αντικαθίσταται από εκείνη της παγκόσμιας σωτηρίας των δικαίων, που θα προέλθει από κάποιον ορισμένο (χρισμένο= Μεσσία) από το Θεό γι' αυτόν το σκοπό. Στη σωτηρία αυτή συμπεριλαμβάνεται η προσδοκία της ανάστασης των νεκρών».

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου ΔΕ 29, σ. 234-235.

5. Η σωτηρία στο Ισλάμ

[...] Κατά την έσχατη ημέρα, αφού καταστραφούν τα πάντα, θα σαλπίσει ο άγγελος και όλοι οι άνθρωποι θα αναστηθούν. Η ημέρα της κρίσεως θα είναι ημέρα, κατά την οποία όλοι θα πάρουν την αμοιβή των έργων τους. Συνεπώς ο κόσμος θα κριθεί και θα βρίσκεται σε αιώνια ειρήνη μαζί με τον Θεό.

Η μεγάλη λοιπόν ελπίδα των μουσουλμάνων είναι η μέλλουσα ζωή. Ο κόσμος θα παρέλθει, αλλά δεν θα εκμηδενισθεί. Θα αναστηθεί και θα αναδημιουργηθεί. Ο Θεός θα καλέσει τα πάντα στην παρουσία του και ο άνθρωπος θα αναστηθεί από τη σκόνη. Δεν πρόκειται ούτε το παραμικρό να χαθεί. Ο Θεός θα αναστήσει τα σώματα των νεκρών και θα ενώσει με αυτά τις ψυχές τους. [...]

Η κρίση: Η ενώπιον του Θεού κρίση των ανθρώπων θα διεξαχθεί με βάση το βιβλίο των πράξεων κάθε ανθρώπου. Το βιβλίο αυτό, που μνημονεύεται σε πολλά κορανικά χωρία, είναι γραπτό κείμενο που περιέχει ακριβώς τις πράξεις του κάθε ανθρώπου, τις οποίες καταγράφουν σ' αυτό οι δύο φύλακες άγγελοι, οι οποίοι συνοδεύουν κάθε άνθρωπο πάνω στη γη. Σύμβολο της θείας δικαιοσύνης που θα κρίνει τις πράξεις του ανθρώπου είναι ο «ζυγός» (μια παράσταση την οποία βρίσκουμε ήδη στην θρησκεία της αρχαίας Αιγύπτου), ο οποίος θα ζυγίζει με κάθε ακρίβεια τα αγαθά και τα κακά έργα των ανθρώπων.

Μετά το πέρας της κρίσεως, οι μεν δίκαιοι θα μεταβούν στον παράδεισο, οι δε άδικοι στην κόλαση.

Η κόλαση: [...] Η κόλαση έχει επτά πατώματα, τα οποία βαίνουν κατά κατιούσαν φορά προς το αχανές βάθος της, και διάφορα διαμερίσματα, στα οποία κολάζονται οι άπιστοι ανάλογα με τα έργα τους. Η κόλαση είναι γεμάτη από φωτιά.

Για τους μουσουλμάνους όμως η κόλαση δεν είναι μόνο τόπος βασάνων αλλά και εξαγνισμού. [...] Οι αμαρτωλοί μουσουλμάνοι θα εκτίσουν ποινές στην κόλαση για περιορισμένον χρόνο. Τελικά θα απαλλαγούν από τις κακές συνέπειες των πράξεών τους και θα μεταβούν στον παράδεισο. Κανένας από τους μουσουλμάνους δεν θα παραμείνει στην κόλαση. Η κόλαση προορίζεται μόνο για τους μη μουσουλμάνους. ...

Ο παράδεισος: [...] Στον παράδεισο οι μάκαρες ντυμένοι χιτώνες μεταξωτούς και κοσμημένοι με χρυσά ψελλίδια, θα κάθονται ο ένας απέναντι στον άλλο και θα συνδιαλέγονται πανευτυχείς. Ο Μωάμεθ στο Κοράνιο λέει: «Ίδού το απεικόνισμα του επαγγελθέντος παραδείσου προς αυτούς που φοβούνται τον Κύριο· ποταμοί υδάτων ουδέποτε διακοπτόμενοι κατά τον ρου τους, ποταμοί γάλακτος, του οποίου η γεύση ουδέποτε αλλοιώνεται, ποταμοί οίνου καθηδύνοντος τους πίνοντες, ποταμοί μέλιτος παντοειδείς καρποί και άφηση των αμαρτιών» (47,15).

Ζιάκας, Γρ. (³2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία.*

Θεσσαλονίκη: Κορηγλία Σφακιανάκη, σ. 61-62.

6. Η σωτηρία σε άλλες θρησκείες (Ινδουϊσμός)

Η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, δηλαδή σε μια κατάσταση που ταυτίζεται με την οδύνη, προκάλεσε το αίτημα της απελευθέρωσης (μούκτι ή μόξια) από αυτή. Σύμφωνα με τις Ουπανισάδες, αυτή επιτυγχάνεται με τη σταδιακή απόσυρση του νου του ανθρώπου από τον εξωτερικό κόσμο και τη στροφή του προς τον εσωτερικό με τελικό σκοπό την ταύτιση του νου με το Άτμαν και μέσω αυτού με το Μπράχμαν. Η διαδικασία αυτή, από τη σταδιακή απόσυρση του νου από τον εξωτερικό κόσμο ως την ταύτιση ή ένωση με το Μπράχμαν ονομάζεται γιόγκα. Η χρήση της γιόγκα γι' αυτό το σκοπό καθιστούσε το έργο της σωτηρίας μια ατομική προσπάθεια που μπορούσε να αναλάβει ο καθένας μόνος του.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου, ΔΕ 32, σ. 259.

1. Πτώση και σωτηρία

[...] Από τη μελέτη όλων των αφηγήσεων της ενότητας των ένδεκα πρώτων κεφαλαίων του βιβλίου της Γενέσεως προκύπτει ότι στόχος του συγγραφέα είναι να καταδείξει πως η διάσπαση των σχέσεων του ανθρώπου με τον Θεό έχει ως συνέπεια την καταστροφή των σχέσεων σε όλα τα επίπεδα. Η σχέση ισότητας μεταξύ των δύο φύλων (Γένεσις β΄ 23-25) μετατρέπεται σε σχέση υποταγής της γυναίκας στον άνδρα (Γένεσις γ΄ 16,20), ενώ ο Κάιν σκοτώνει τον αδελφό του Άβελ (Γένεσις δ΄ 8). Μετά τον κατακλυσμό επέρχεται η διάρρηξη άλλης μιας σχέσης, αυτής μεταξύ πατέρα και γιου• ο Νώε καταριέται το γιο του, τον Χαμ (Γένεσις θ΄ 25). Τέλος, η προσπάθεια για οικοδομή του πύργου της Βαβέλ καταλήγει στην πλήρη διάσπαση της ανθρώπινης κοινωνίας, καθώς οι άνθρωποι αδυνατούν πλέον να συνεννοηθούν μεταξύ τους και διασπείρονται σε όλη τη γη (Γένεσις ια΄ 9). Σε όλες τις περιπτώσεις προηγείται μια ανταρσία του ανθρώπου, μια προσπάθεια να υπερβεί τα όριά του και να επιδιώξει την εξομοίωσή του με τον Θεό όχι σε συνεργασία μαζί του αλλά ανταγωνιστικά. [...]

Το νόημα της χριστιανικής σωτηρίας

[...] Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι αφηγήσεις που περιέχονται στα ένδεκα πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως δεν αποτελούν αναφορές σε ιστορικά γεγονότα του αρχέγονου παρελθόντος, αλλά περιγράφουν καταστάσεις που αναφέρονται στις σχέσεις του ανθρώπου με τον Θεό και επαναλαμβάνονται συνεχώς μέσα στην ιστορία. Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορικής του πορείας ο άνθρωπος επιχειρεί με τα ίδια ακριβώς μέσα, την απελευθέρωση από ηθικές δεσμεύσεις, τη βιολογική βελτίωση του είδους του και την εμπιστοσύνη στις δυνατότητες της τεχνολογίας, να πετύχει την απαλλαγή του από το κακό που τον καταδυναστεύει. Οι βιβλικές αφηγήσεις δείχνουν με τον πιο γλαφυρό τρόπο ότι κάθε φορά που ο άνθρωπος νομίζει ότι κάνει ένα βήμα προόδου απομακρυνόμενος από τον Θεό, αμέσως διαπιστώνει ότι βρίσκεται σε χειρότερη από την προηγούμενη κατάσταση. Η σωτηρία, κατά συνέπεια, που επαγγέλλεται ο Χριστός δεν συνίσταται στην απαλλαγή του ανθρώπου από κάποια υποτιθέμενη αρχέγονη ενοχή, αλλά στη δυνατότητα που παρέχεται στον άνθρωπο να αποκαταστήσει και να αναπτύξει τη σχέση του με τον Θεό, αποκτώντας έτσι ένα ασφαλές κριτήριο για την ορθή εκτίμηση της θέσης και του ρόλου του μέσα στον κόσμο, ώστε σε συνεργασία με τον Θεό να πετύχει την ανακαίνιση ολόκληρης της δημιουργίας».

Κωνσταντίνου, Μ. Πτώση και σωτηρία, σ. 4, 7.

2. Πτώση: προπατορικό αμάρτημα

Ο Θεός έδωσε στον Αδάμ ελεύθερη βούληση – τη δύναμη να επιλέγει μεταξύ καλού και κακού – κι ήταν πλέον ζήτημα του Αδάμ να δεχτεί την κλήση που του προτάθηκε ή να την αρνηθεί. Την αρνήθηκε. Έτσι, αντί να συνεχίσει το μονοπάτι που του υπέδειξε ο Θεός, το εγκατέλειψε, δείχνοντας ανυπακοή στον Θεό. [...] Το αποτέλεσμα ήταν να εμφανιστεί μια νέα μορφή ύπαρξης πάνω στη γη, η αρρώστια και ο θάνατος. Οι άνθρωποι, έχοντας αποστραφεί τον Θεό που είναι αθανασία και ζωή, βρέθηκαν σε μια κατάσταση αντίθετη προς τη φύση τους. [...] Κάθε καινούρια ύπαρξη γεννιέται σ' έναν κόσμο όπου κυριαρχεί η αμαρτία, σ' έναν κόσμο όπου είναι εύκολο να κάνει κανείς το κακό και δύσκολο το καλό.

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (2001). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 352-353.

3. Το Σχέδιο της Θείας Οικονομίας

Όπως λένε οι Πατέρες της Εκκλησίας, ο Δεσπότης του κόσμου είδε με φιλόφρονες μάτια τη διαφθορά του ανθρώπου και θέλησε να τον επαναφέρει από την πλάνη στην επίγνωση της αλήθειας. Να αποκαταστήσει την πεσμένη και διχασμένη από την αμαρτία φύση του ανθρώπου και να τη σώσει από τη φθορά και το θάνατο. Ο Θεός «οικονόμησε», δηλαδή σχεδίασε και πραγματοποίησε τη σωτηρία του ανθρώπου. Αυτό έγινε σταδιακά, όπως ακριβώς κάνει ο γιατρός, που με κατάλληλη διαίτα και φαρμακευτική αγωγή επαναφέρει έναν άρρωστο οργανισμό στην κατάσταση της υγείας. Το σχέδιο αυτό του Θεού λέγεται «θεία οικονομία». [...]

Το σχέδιο της θείας οικονομίας πέρασε από τρεις φάσεις. Για την πραγματοποίησή του απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η ελεύθερη συνεργασία, η συγκατάθεση των ανθρώπων. Καλεί πρώτα ο Θεός τον Αβραάμ, που συνεργάζεται με το Θεό υποδειγματικά και μεταφέρει στο λαό τις υποσχέσεις του για σωτηρία. Το ίδιο κάνουν και οι άλλοι πατριάρχες της Π. Διαθήκης. Έπειτα ο Θεός ορίζει το Μωυσή αρχηγό των Ιουδαίων, που ζούσαν υπόδουλοι στην Αίγυπτο, και με θαυμαστό τρόπο τους οδηγεί στη γη της επαγγελίας. Εκεί, [...] με τους προφήτες, που ήταν το στόμα του Θεού και διερμηνείς του θελήματός του, προαναγγέλλει την αναμενόμενη σωτηρία. Είναι αυτή που έφερε ο Χριστός με τη σάρκωσή του. [...] Αυτή ήταν η πρώτη φάση.

Η ζωή του Κυρίου, τα θαύματα, η διδασκαλία, το Πάθος και η Ανάστασή του είναι η δεύτερη φάση του θείου σχεδίου. Ο Κύριος είναι σωτήρας [...] όλων των ανθρώπων (Λουκ. 3,6). Δεν ήρθε στη γη για να κρίνει, αλλά για να σώσει το χαμένο πρόβατο, δηλαδή τον αποστάτη άνθρωπο. Ζητά από μας πίστη, μετάνοια, καλά έργα, αγάπη, αφοσίωση στο Θεό. Να είμαστε άγρυπνοι, αγωνιστές, ετοιμοπόλεμοι στο κακό και στα πάθη μας.

Η τρίτη φάση της Θείας οικονομίας είναι η Εκκλησία που ίδρυσε ο Κύριος. Αυτή συνεχίζει το σωτήριο έργο του. Σωζόμαστε μέσα στην Εκκλησία. Με τα μυστήριά της και μάλιστα με τη Θεία Ευχαριστία, παίρνουμε τον ίδιο το Χριστό, το Σώμα του και το Αίμα του. Προγευόμαστε τη Βασιλεία του Θεού, που έχει εγκαινιαστεί με την έλευση του Χριστού. Την πλήρη δόξα και μακαριότητα θα απολαύσουν οι πιστοί μετά την ανάσταση των νεκρών. Τότε θα ανακαινιστεί η κτίση και θα μεταμορφωθεί ο άνθρωπος.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ Λυκείου, ΔΕ 7, σ. 34-35

4. Έργα τέχνης

5. Viktor Vasnetsov, Ημέρα της Κρίσεως, Ρωσία, 1904 μ.Χ.

6. Viktor Vasnetsov, Αγαλλιόσθε δίκαιοι, έν Κυρίω (Ψαλμ. 32).

Διαφορετικές θεωρήσεις σωτηρίας στη χριστιανική παράδοση και η σύνδεσή τους με τον Θεό.

7. Γεώργιος Κλόντζας, *Η Δευτέρα Παρουσία* (τέλη 16ου αι.) (96x127εκ.)*.

8. Michelangelo, *Il giudizio universale* (Η Τελική Κρίση), Cappella Sistina, Vaticano (16ος αι.)

* Λίγα λόγια για το έργο του Γεώργιου Κλόντζα:

Γύρω από τον κατακόρυφο άξονα που δημιουργείται από τον πύρινο ποταμό, ο οποίος καταλήγει στην Κόλαση, οργανώνεται αυτή η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας, ένα από τα σημαντικότερα έργα του Κλόντζα. Επάνω και στο μέσο παριστάνεται ο Ιησούς Κριτής, πλαισιωμένος από τον Ιωάννη τον Πρόδρομο και την Παναγία, τους αποστόλους και πλήθος αγγέλων. Στα πόδια του βρίσκονται τα σύμβολα των ευαγγε-

λιστών και νεκροί που αναμένουν την ώρα της Κρίσης. Πιο κάτω παριστάνονται η Ετοιμασία του θρόνου (το Ευαγγέλιο σε θρόνο βάσει του οποίου θα κριθούν οι άνθρωποι), οι δίκαιοι σε τρεις διαδοχικές σειρές και στο κάτω μέρος η έγερση των νεκρών με τους σκελετούς που αναδύονται από τους τάφους. Δεξιά βρίσκεται ο αρχάγγελος Μιχαήλ που υψώνει το σπαθί, απειλώντας μία ομάδα ανθρώπων και το υπόλοιπο τμήμα καταλαμβάνεται από την Κόλαση με την κάμινο του πυρός, το αναγεννησιακό οικοδόμημα με τον τρούλο. Τέλος, κάτω στο μέσον της εικόνας, εικονίζονται οι προφήτες Δαβίδ και Ιεζεκιήλ με πλάκες, στις οποίες υπάρχουν επιγραφές που αναφέρονται στην Κόλαση.

Ψηφιοποιημένο Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας.

Το κρεμμυδάκι

Μια φορά κι ένα καιρό, ζούσε μια κακιά γυναίκα, σωστή μέγαιρα. Πέθανε κι ούτε ένα καλό δεν είχε κάνει στη ζωή της. Την άρπαξαν το λοιπόν οι διαβόλοι και την πετάξανε στη φλογισμένη λίμνη. Τότε ο φύλακας-άγγελός της κάθισε και σκέφτηκε: "Πρέπει να θυμηθώ καμιά καλοσύνη της για να πάω να την πω στο Θεό". Θυμήθηκε, και μια και δυο πάει και λέει στο Θεό: "Αυτή, του λέει, έβγαλε ένα κρεμμυδάκι φρέσκο απ' το περιβόλι και το 'δωσε σε μια ζητιάννα". Κι ο Θεός απαντάει: "Πάρε λοιπόν το ίδιο εκείνο κρεμμυδάκι, και πήγαινε πάνω απ' τη λίμνη. Βάστα το κρεμμυδάκι απ' τη μια άκρη κι ας πιαστεί αυτή απ' την άλλη. Τότε τράβα την. Αν τα καταφέρεις να την τραβήξεις απ' τη λίμνη, τότε ας πάει στον Παράδεισο. Όμως αν σπάσει το κρεμμυδάκι, θα πει πως καλά είναι εκεί που είναι". Έτρεξε ο άγγελος στη γυναίκα και της λέει: "Πιάσου γερά απ' το κρεμμυδάκι και 'γω θα σε τραβήξω". Κι άρχισε να την τραβάει προσεχτικά. Την είχε βγάλει ολάκερη σχεδόν απ' τη λίμνη, μα μόλις είδαν οι άλλοι αμαρτωλοί πως την τραβάνε έξω, γαντζώθηκαν όλοι πάνω της για να βγουν κι αυτοί μαζί της. Μα η γυναίκα ήταν κακιά, σωστή μέγαιρα, κι άρχισε να τους κλωτσάει: "Εμένα θέλουν να βγάλουν κι όχι εσάς. Δικό μου είναι το κρεμμυδάκι κι όχι δικό σας". Μόλις το 'πε αυτό, το κρεμμυδάκι έσπασε. Κι αυτή ξανάπεσε στη λίμνη και καίγεται εκεί πέρα ως τα σήμερα. Ο άγγελος έβαλε τα κλάματα κι έφυγε».

Ντοστογιέβσκι, Φ. (1990). *Αδελφοί Καραμάζωφ*. Αθήνα: Γκοβόστη, τ. Β΄, σ. 301-302.

Η χρήση της έννοιας «σωτηρία» στην τρέχουσα επικαιρότητα και η θεολογική σημασιοδότησή της.

Τίτλοι άρθρων από ηλεκτρονικές εφημερίδες

1.

CONFESSOR GO | Τώρα και εφαρμογή στο κινητό για εξομολόγηση

Νιώθετε μια ξαφνική ακατάσχετη ανάγκη να εξομολογηθείτε τις αμαρτίες σας, αλλά επειδή δεν είστε εξοικειωμένοι με τις μετάνοιες, δεν έχετε ιδέα που θα βρείτε παπά και μάλιστα κοντινό. Μην ανησυχείτε: μια νέα εφαρμογή στο κινητό σας μπορεί να σας ανοίξει τον δρόμο προς τη σωτηρία της ψυχής σας.

<http://imerazante.gr/2016/12/08/136866>

2.

ΑΕΛ - Βέροια

Βήμα σωτηρίας η γενναία ΑΕΛ

<http://www.matrix24.gr/2017/01/vima-sotirias-i-gennea-ael/#sthash.2zBS3zjE.dpuf>

3.

Γερμανός δημοσιογράφος: Μαύρη στιγμή για την Ευρώπη η «σωτηρία» της Ελλάδας

Newsroom, CNN Greece

<http://www.cnn.gr/money/story/43365/mayri-stigmi-gia-tin-eyropi-i-sotiria-tis-elladas-grafei-gnostos-germanos-dimosiografos>

ΑΘΗΝΑΪΚΟ - ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ
ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Οικονομία

Σωτηρία των τραπεζών και όχι των Ελλήνων, λέει αυστριακός πρόην
υπ. Οικονομικών

<http://www.amna.gr/articlep/13980>

1. Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ» (ηλεκτρονική έκδοση), δημοσίευση 17.01.2009.

Πώς ο ήρωας πιλότος έσωσε 154
επιβάτες

Η επική προσυδάτωση του
αεροπλάνου της US Airways
στον ποταμό Χάντσον από τον Τσέσλι
«Σάλι» Σαλενμπέργκερ

Το αεροπλάνο της US Airlines έχει μόλις προσυδατωθεί με ασφάλεια στον ποταμό Χάντσον της Νέας Υόρκης και οι επιβάτες του περιμένουν ανακουφισμένοι (αν και παγωμένοι) τα φεριμπότ να τους περισυλλέξουν. Στην ένθετη φωτογραφία, ο ηρωικός 57χρονος κυβερνήτης που έσωσε τους 154 επιβάτες (AP PHOTO/STEVEN DAY)

ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ Την επομένη του «θαύματος» στον ποταμό Χάντσον, ο πιλότος του αεροπλάνου που πραγματοποίησε την αναγκαστική προσυδάτωση στα παγωμένα νερά τιμάται σαν ήρωας από τους διασωθέντες επιβάτες, τις Αρχές και σύσσωμο τον αμερικανικό Τύπο. Ο 57χρονος **Τσέσλι «Σάλι» Σαλενμπέργκερ** έσωσε τους 154 επιβαίνοντες και τον εαυτό του χάρη στην εμπειρία, την ψυχραιμία και τους επιδέξιους χειρισμούς του. [...]

Το ατύχημα συνέβη λίγα λεπτά μετά την απογείωση του αεροπλάνου [...] από το αεροδρόμιο Λα Γκουάρντια [...].

«Ξαφνικά έπεσε νεκρική σιγή. Οι άνθρωποι άρχισαν να προσεύχονται» είπε στο CNN ο **Φρεντ Μπαρέτα**, ένας από τους επιβάτες. «Τότε ακούστηκε η φωνή του πιλότου που μας είπε να προετοιμαστούμε για κάτι σίγουρα πολύ βίαιο», είπε ο **Τζεφ Κολοντζάι**, ο οποίος καθόταν στις πίσω σειρές του αεροπλάνου.

Στο πιλοτήριο ο Σάλι Σαλενμπέργκερ ενημερώνει τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας ότι το αεροπλάνο υπέστη «διπλό χτύπημα από πουλιά». Με σχεδόν άχρηστους τους δύο κινητήρες του και τους δείκτες των οργάνων μέτρησης να υποχωρούν, το πλήρωμα κοίταξε προς τα

δυτικά, όπου μόλις που φαινόταν ένας μικρός αεροδιάδρομος. «Τι είναι αυτό το μικρό αεροδρόμιο;», ρώτησε ο συγκυβερνήτης. «Το Τετέρμπορο στο Νιου Τζέρσεϊ», απάντησε ο Πύργος Ελέγχου, δίνοντας οδηγίες στον πιλότο [...] να προσγειωθεί εκεί.

Εκείνες τις κρίσιμες στιγμές ο Σάλι πήρε τη μεγάλη απόφαση. Να επιστρέψει στο Λα Γκουάρντια; Ήταν πολύ μακριά. Να προσγειωθεί στο μικρό αεροδρόμιο του Τετέρμπορο; Οι πιθανότητες επιτυχίας φαινόταν ελάχιστες. Οπως είπαν οι ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας, για μερικά δευτερόλεπτα η επικοινωνία διακόπηκε εντελώς. Ήταν τότε που ο πιλότος «αντίκρισε» στο μυαλό του τον ποταμό σαν έναν... υδάτινο διάδρομο προσγείωσης!

Ξαφνικά, και παρά τις οδηγίες του Πύργου Ελέγχου, ο πιλότος είπε ότι θα πραγματοποιήσει προσυδάτωση στον Χάντσον. «Ετοιμαστείτε για απότομη πρόσκρουση!» φώναξε στους επιβάτες από τα μεγάφωνα.

Λίγο αργότερα, [...] το αεροπλάνο γλίστρησε στα γκρίζα νερά του Χάντσον, σχεδόν χωρίς να καταλάβουν οι επιβάτες τι ακριβώς είχε συμβεί. Στην αρχή νόμισαν ότι απλώς είχαν πέσει σε κενό αέρος.

[...] Μέσα σε λίγα λεπτά κατέφθασαν στο σημείο φερμιπότ, τα οποία περισυνέλεξαν όλους τους επιβάτες από τα παγωμένα νερά του ποταμού όπου η θερμοκρασία είχε πέσει στους -7 βαθμούς.

Το γεγονός ότι 155 ψυχές διασώθηκαν «πιστώνεται» σχεδόν εξ ολοκλήρου στον ηρωικό κυβερνήτη. Πρώην πιλότος της Πολεμικής Αεροπορίας επί 29 έτη, ο Σάλι Σαλενμπέργκερ έχει στο ενεργητικό του 40 χρόνια πτητικής εμπειρίας [...].

[...] Οπως απαιτεί η παράδοση, ο κυβερνήτης εγκατέλειψε τελευταίος το αεροσκάφος, αφού πρώτα διέσχισε όχι μία αλλά δύο φορές την καμπίνα των επιβατών. Γιατί; Για να βεβαιωθεί ότι δεν είχε μείνει κανένας πίσω.

2. Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ» (ηλεκτρονική έκδοση), δημοσίευση 11.9.2016.

Τα ΜΜΕ αποκάλεσαν το γεγονός «Θαύμα του ποταμού Χάντσον», όμως ο έμπειρος πιλότος επρόκειτο να κληθεί επανειλημμένα για να δικαιολογήσει την ενέργειά του ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας Εθνικών Μεταφορών (NTSB). Συνεπώς ο Σαλενμπέργκερ και ο συγκυβερνήτης του **Τζεφ Σκάιλς** [...] την ίδια ώρα που «μονομαχούσαν» με τους εφιάλτες αυτής της παραλίγο θανάσιμης εμπειρίας προσπαθούσαν να δικαιολογήσουν την πράξη τους που είχε ως αποτέλεσμα τη σωτηρία 155 ανθρώπων (από την προσυδάτωση δεν πέθανε κανένας και μόνο μία αεροσυνοδός τραυματίστηκε σχετικά σοβαρά στο πόδι).

Ζουμπουλάκης Γ., Όταν ο Κλιντ γνώρισε τον Σάλυ (11.9.2016)

3. Άρθρο στη «Μηχανή του χρόνου» (ηλεκτρονική έκδοση), 19.9.2016

Πώς έγινε η θρυλική προσυδάτωση του Airbus στον ποταμό Hudson της Νέας Υόρκης. Το αεροπλάνο είχε σφοδρή σύγκρουση με σμήνος από Καναδέζικες χήνες και έμεινε χωρίς κινητήρες. Ο πιλότος έγινε ήρωας και ο Κλιντ Ίσγουντ γύρισε ταινία

[...] Ο ποταμός Hudson ήταν η καλύτερη επιλογή για προσθαλάσωση. Διαφορετικά, το σκάφος θα έπεφτε σε κατοικημένη περιοχή και το αποτέλεσμα θα ήταν ολέθριο.

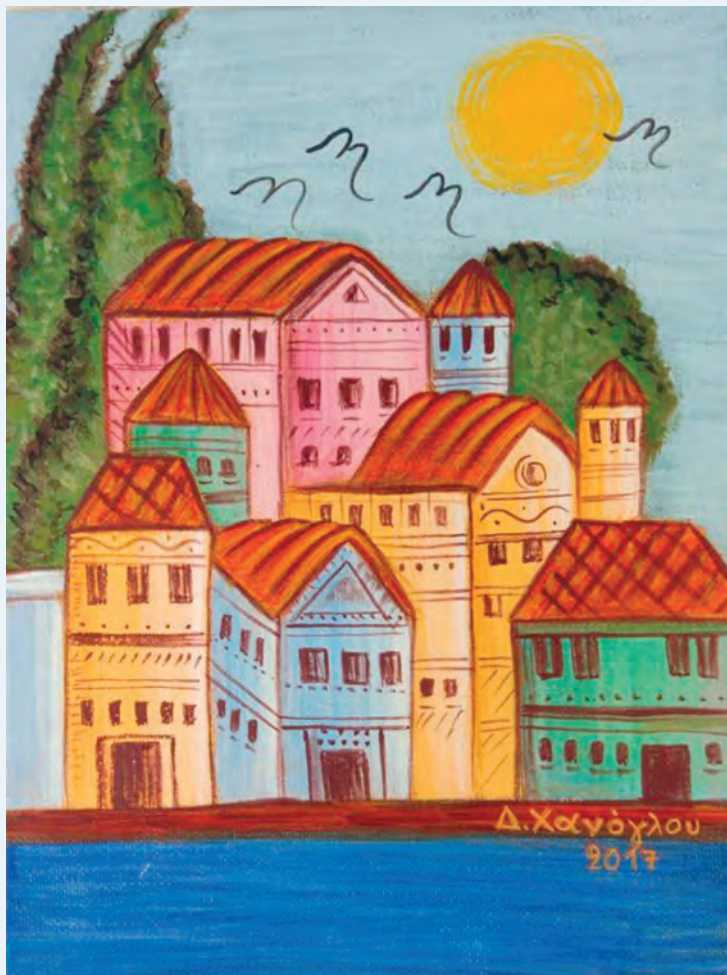
[...] Ο Sully άλλαξε την πορεία του Airbus και το προσθαλάσωσε στη μέση του ποταμού Hudson, ώστε να αποφύγει τυχόν σύγκρουση με οποιοδήποτε πλωτό μέσο.

Αυτό παράλληλα θα είχε και σαν αποτέλεσμα να υπάρχουν μεγαλύτερες πιθανότητες

Κοινότητα

- 3.1 Εκκλησία
- 3.2 Ευχαριστία
- 3.3 Ενότητα
- 3.4 Ταυτότητα
- 3.5 Όρια - νόμος

Θ.Ε. 3. ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (Εκκλησία, Ευχαριστία, ενότητα, ταυτότητα, όρια/νόμος)

3.1. ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Η Εκκλησία και τα εκκλησιαστικά σύμβολα.

1. Η εκκλησία ως «ναυς»,
σχέδιο Ράλλη Κοψίδη (1957)

2. Άμπελος, ψηφιδωτό (λεπτομέρεια) από τη
Βασιλική του Αγ. Βιταλίου, Ραβέννα, (6^{ος} αι.)

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

3. Η άμπελος

4. Το Άλφα και το Ωμέγα, Κατακόμβη της
Δομιτίλλας, Ρώμη, 5^{ος} αι.

α. εκκλησία: (ετυμολογία) αρχ. < ἑκκλητος < ἐκκαλῶ «καλώ έξω, συγκαλώ» < ἐκ- + καλῶ. Η λ. αναφερόταν αρχικά στην Εκκλησία τού Δήμου, καθώς και στις συγκεντρώσεις των υπευθύνων μιας πόλης-κράτους, οι οποίες λειτουργούσαν ως νομοθετικά σώματα.

Περιλαμβάνει γενικά τη σύγκληση (επίσημη ή ανεπίσημη) προσώπων για προκαθορισμένο σκοπό. Θρησκευτική σημ. απέκτησε η λ. στη βιβλική γλώσσα. Στην Π.Δ. οι Εβδομήκοντα χρησιμοποίησαν τις λ. εκκλησία και συναγωγή αποδίδοντας την εβρ. λ. qahal «συγκέντρωση, συνάθροιση» σε σχέση με τη συγκέντρωση του Ισραήλ για θρησκευτικούς ή πολεμικούς σκοπούς. Στην Κ.Δ. εκκλησία ονομάζεται το σύνολο των χριστιανών (γενικά ή τοπικά), καθώς και το σύνολο των πιστών που αναγνωρίζουν τον Χριστό ως κεφαλή τους (πβ. Κολ. 1,18: και αυτός έστιν η κεφαλή του σώματος της εκκλησίας)].

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

β. Η λέξη *Εκκλησία* είναι σύνθετη και δηλώνει την «πρόσκληση» όλων των πιστών για συγκέντρωση στον ίδιο τόπο («εκ-καλώ» σημαίνει «προσκαλώ»).

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ' γυμνασίου, ΔΕ 2, σ. 12.

Από την Καινή Διαθήκη	Χριστιανικά σύμβολα
<p>α) <i>Ιω 10, 11. 14-15:</i> «Εγώ είμαι ο καλός ποιμένας· ο καλός ποιμένας θυσιάζει τη ζωή του για χάρη των προβάτων... Εγώ είμαι ο καλός βοσκός. Όπως ο Πατέρας αναγνωρίζει εμένα κι εγώ αυτόν, έτσι κι εγώ αναγνωρίζω τα δικά μου πρόβατα κι εκείνα αναγνωρίζουν εμένα· και θυσιάζω τη ζωή μου για χάρη των προβάτων».</p>	 <p>5. Πάρκο κατακομβών της Δομιτίλλας, Ρώμη, (αντίγραφο).</p>
<p>β1) <i>Εβρ 6, 18β - 19:</i> «...εμείς που καταφύγαμε σ' αυτόν (τον Θεό) οφείλουμε να μείνουμε σταθεροί σ' αυτά που ελπίζουμε. Αυτή μας η ελπίδα μάς ασφαλίζει και μας βεβαιώνει σαν άγκυρα».</p> <p>β2) Η άγκυρα, σύμβολο της ελπίδας και της σωτηρίας.</p>	<p>6.</p> <p>Λεπτομέρεια ψηφιδωτού (Μαυσωλείο της Γάλλας Πλακιδιάς), Ραβέννα, α' μισό του 5^{ου} αι.</p>

γ1) «Η ψυχή που προσεύχεται», μορφή με ανοικτά τα χέρια σε στάση προσευχής

γ2) Το μονόγραμμα του Χριστού, σχηματισμένο από τα δύο πρώτα σύμφωνα (Χ και Ρ) του ονόματός Του

γ3) Το περιστέρι με κλαδί ελιάς στο ράμφος του, σύμβολο του πιστού μέσα στη χαρά του Παραδείσου.

δ) Το **Άλφα** και το **Ωμέγα**, σύμβολο του Χριστού, που είναι η αρχή και το τέλος των πάντων.

ε) *Ιω 15, 5*: «Εγώ είμαι το κλήμα («**ἄμπελος**»), εσείς οι κληματόβεργες («**τά κλήματα**»). Εκείνος που μένει ενωμένος μαζί μου κι εγώ μαζί του, αυτός δίνει άφθονο καρπό, γιατί χωρίς εμένα δεν μπορείτε να κάνετε τίποτε».

στ΄) Το ψάρι («**ΙΧΘΥΣ**», στα αρχαιοελληνικά), που λειτουργούσε σαν ακροστιχίδα της ομολογίας της πίστης: Ιησούς Χριστός, Θεού Υιός, Σωτήρ.

7. Ψηφιδωτό δάπεδο. Πάφος, Ναός Χρυσοπολίτισσας, Αναπαράσταση αμπέλου.

8.

9. Εθνικό Ρωμαϊκό Μουσείο, Θέρμες Διοκλητιανού, Ρώμη

10.

Η Εκκλησία ως λατρευτική κοινότητα.

1. «Τὸ στερέωμα, τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων, στερέωσον Κύριε τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτίσω, τῷ τιμίῳ σου αἵματι».

[Απόδοση στη νεοελληνική: Κύριε, Εσύ που στερεώνεις όσους Σε πιστεύουν, στερέωσε την Εκκλησία, την οποίαν έκανες δική Σου με το τίμιο αίμα Σου».]

2. *Μτ 18, 19-20*: «[Πάλιν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἂν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.] οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν».

Μετάφραση: «[Σας βεβαιώνω επίσης πως αν δύο από σας συμφωνήσουν στη γη για ένα πράγμα που θα ζητήσουν, ο ουράνιος Πατέρας μου θα τους το κάνει.] Γιατί όπου είναι συναγμένοι δύο ή τρεις στο όνομά μου, εκεί είμαι κι εγώ ανάμεσά τους».

Ερμηνεία: [...] Ο Κύριος, ότε ηθέλησεν όπως παρακινήση ζωηρώς τους μαθητάς Αυτού εις Ομόνοιαν και Ειρήνην, εἶπε: «Πάλιν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν, ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἂν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν Οὐρανοῖς· οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (*Ματθ . 18, 19-20*) [...]. «Ἐάν», λέγει, «*δύο ὑμῶν συμφωνήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς*»· (Ο Κύριος) ἔθεσε την ομόνοιαν πρώτην. Προέταξε τον σύνδεσμον ειρήνης. Εδίδαξεν ημάς όπως ομονοώμεν σταθερώς και εν πίστει.

Αλλ' ο Κύριος ομιλεῖ περὶ της Εκκλησίας Αυτού και προς εκείνους οι οποίοι ευρίσκονται εν τη Εκκλησία, λέγων, ότι, εάν ομονοούν, εάν, συμφώνως προς όσα Εκείνος παρήγγειλε και εἶπε, καίτοι όντες δύο ή τρεις μόνον, προσεύχωνται εν ομονοία, θα δύνανται, καίτοι δύο ή τρεις, όπως επιτυχάνουν παρὰ της Μεγαλειότητος του Θεού, ό,τι ζητούν.

«Όπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα ἐκεῖ», λέγει, «εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν», δηλ. μετά των απλών και ειρηνοποιών, μετ' εκείνων, οι οποίοι φοβούνται τον Θεόν και τηρούν τας εντολάς του Θεού.

Κυπριανού Καρθαγένης, *De Catholicae Ecclesiae Unitate*.

3. *Μτ 28, 20*: «Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος».

Μετάφραση: «Κι εγώ θα είμαι μαζί σας πάντα, ως τη συντέλεια του κόσμου».

Ερμηνεία: Η Εκκλησία και ο Ιδρυτής της είναι αδιάρρηκτα ενωμένοι... Η Εκκλησία είναι ο Χριστός «μεθ' ἡμῶν». Ο Χριστός δεν εγκατέλειψε την Εκκλησία όταν ανελήφθη στους ουρανοὺς: «Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (*Μτ 28, 20*)», επειδή «οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (*Μτ 18, 20*). [...]

Η ενότητα μεταξύ του Χριστού και της Εκκλησίας Του πραγματώνεται, πάνω απ' όλα, μέσω των μυστηρίων [...].

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (2001³). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 382.

Χαρακτηριστικά της πρώτης Εκκλησίας

1. Από τις **Πράξεις των Αποστόλων**

α) Η ζωή μέσα στην πρώτη κοινότητα (Πραξ 2, 42-47)

Όλοι αυτοί ήταν αφοσιωμένοι στη διδασκαλία των αποστόλων και στη μεταξύ τους κοινωνία, στην τέλεση της θείας Ευχαριστίας και στις προσευχές. Ένα δέος τούς κατείχε όλους όσους έβλεπαν πολλά εκπληκτικά θαύματα να γίνονται μέσω των αποστόλων. Όλοι οι πιστοί ζούσαν σε έναν τόπο

και είχαν τα πάντα κοινά· πουλούσαν ακόμα και τα κτήματα και τα υπάρχοντά τους, και μοίραζαν τα χρήματα σε όλους, ανάλογα με τις ανάγκες του καθενός. Κάθε μέρα συγκεντρώνονταν με ομοψυχία στο ναό, τελούσαν τη θεία Ευχαριστία σε σπίτια, τρώγοντας την τροφή τους γεμάτοι χαρά και με απλότητα στην καρδιά. Δοξολογούσαν το Θεό, κι όλος ο λαός τούς εκτιμούσε. Και ο Κύριος πρόσθετε κάθε μέρα στην εκκλησία αυτούς που σώζονταν.

β) Η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανών (Πραξ 4, 32-37)

Όλοι όσοι πίστεψαν είχαν μία καρδιά και μία ψυχή. Κανείς δεν θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Οι απόστολοι κήρυτταν και βεβαίωναν με μεγάλη πειστικότητα ότι ο Κύριος Ιησούς αναστήθηκε. Κι ο Θεός έδινε σε όλους πλούσια τη χάρη του. Δεν υπήρχε κανείς ανάμεσά τους που να στερείται τα απαραίτητα. Γιατί όσοι είχαν χωράφια ή σπίτια τα πουλούσαν, κι έφερναν το αντίτιμο αυτών που πουλούσαν, και το έθεταν στη διάθεση των αποστόλων. Απ' αυτό δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του. Έτσι έκανε κι ο Ιωσήφ, ένας λευίτης από την Κύπρο, που οι απόστολοι τον ονόμασαν Βαρνάβα, όνομα που μεταφράζεται «ο άνθρωπος της παρηγοριάς». Αυτός είχε ένα χωράφι, το πούλησε κι έφερε τα χρήματα και τα έθεσε στη διάθεση των αποστόλων.

2. Από την *Επιστολή προς Διόγνητον* (απόσπασμα, §5, 1-6, 8):

«Διότι οι χριστιανοί ούτε ως προς τον τόπο ούτε ως προς την ομιλία ούτε ως προς τα υπόλοιπα ήθη διακρίνονται από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Διότι δεν κατοικούν ούτε σε ιδιαίτερες πόλεις ούτε κάποια διαφορετική γλώσσα χρησιμοποιούν. [...] Παρουσιάζουν θαυμαστή και πραγματικά παράξενη την κατάσταση του τρόπου ζωής τους. Κατοικούν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους, αλλά σαν πάροικοι. Συμμετέχουν στα πάντα ως πολίτες και όλα τα υπομένουν ως ξένοι. Κάθε ξένη πατρίδα είναι πατρίδα τους και κάθε πατρίδα είναι ξένη... Ζουν στη γη αλλά πολιτεύονται στον ουρανό. Υπακούουν στους καθορισμένους νόμους και με τη ζωή τους υπερβαίνουν τους νόμους. Τους αγαπούν όλους και διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται. Θανατώνονται και παίρνουν ζωή. Βλασφημούνται και δικαιώνονται. Δέχονται λοιδορίες και ευλογούν (λέγουν καλά λόγια). Υβρίζονται και τιμούν. Όταν κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί, όταν τιμωρούνται χαιρόνται σαν να παίρνουν ζωή [...]. Με λίγα λόγια ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, αυτό είναι στον κόσμο οι χριστιανοί [...]. Οι χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο, αλλά δεν προέρχονται απ' τον κόσμο (δεν έχουν το πνεύμα του κόσμου)».

3. Ιουστίνος φιλόσοφος και μάρτυρας

[...] Κατά τη λεγόμενη ημέρα του ήλιου, δηλαδή την Κυριακή, γίνεται συγκέντρωση όλων των χριστιανών που κατοικούν στις πόλεις ή στο ύπαιθρο και διαβάζονται τα Απομνημονεύματα των Αποστόλων ή τα συγγράμματα των προφητών, όσο χρόνο είναι δυνατό.

Κατόπιν, αφού σταματήσει αυτός που διαβάζει, ο προϊστάμενος λειτουργός με ομιλία νουθετεί και προσκαλεί τούς χριστιανούς να μιμηθούν τα καλά αυτά έργα. Έπειτα σηκωνόμαστε όλοι μαζί και προσευχόμαστε· και, όπως είπαμε προηγουμένως, όταν σταματήσουμε την προσευχή, προσφέρεται «άρτος» και «οίνος» και «ύδωρ» και ο προϊστάμενος λειτουργός, με όση δύναμη έχει, απευθύνει επίσης ευχές και ευχαριστίες στο Θεό και ο λαός, επιδοκιμάζοντας, λέγει Αμήν. Και η μετάδοση και η μετάληψη των δώρων της θείας Ευχαριστίας γίνεται χωριστά για τον καθένα· σ' εκείνους που δεν ήσαν παρόντες, στέλνεται με τους διακόνους. Και από αυτούς που είναι εύποροι και επιθυμούν, καθένας δίνει ό,τι θέλει, ανάλογα με την προαίρεσή του. Το ποσό που συγκεντρώνεται δίνεται στον προϊστάμενο λειτουργό, και αυτός βοηθάει τα ορφανά και τις χήρες, και παρέχει προστασία σε όσους απουσιάζουν - επειδή είναι άρρωστοι ή για άλλη αιτία - και στους

φυλακισμένους, και στους ξένους, που μένουν προσωρινά εκεί, και σε όλους ανεξαιρέτως που έχουν ανάγκη. Την κοινή, λοιπόν, συγκέντρωση αυτή κάνουμε την ημέρα του ήλιου, επειδή είναι η πρώτη ημέρα κατά την οποία ο Θεός, αφού μετέβαλε το σκοτάδι και την ύλη, δημιούργησε τον κόσμο, και επειδή ο Ιησούς Χριστός ο Σωτήρας μας την ίδια μέρα αναστήθηκε «εκ νεκρών».

Ιουστίνου φιλοσόφου και μάρτυρος, Α΄ Απολογία
«υπέρ των Χριστιανών προς Αντωνίνον τον Ευσεβή» (ΒΕΠΕΣ 3, 198).

Πληροφορίες για τη Δούρα-Ευρωπό

α. Στη Μεσοποταμία, στη δυτική όχθη του Ευφράτη ποταμού, στη Δούρα Ευρωπό, οι ανασκαφές έφεραν στο φως τη σημαντικότερη κατ' οίκον εκκλησία.

Πρόκειται για μια ελληνοιστικίου τύπου οικία, που διέθετε αρκετά δωμάτια διατεταγμένα γύρω από μία αυλή. Για τις ανάγκες της λατρείας δύο συνεχόμενα δωμάτια της νότιας πλευράς ενώθηκαν και αποτέλεσαν ένα ενιαίο χώρο (13Χ15μ.). Στην ανατολική πλευρά της αίθουσας βρέθηκε μία εξέδρα, όπου πιθανόν θα βρισκόταν ο θρόνος του επισκόπου, ίσως φορητός και ξύλινος. Η μετατροπή αυτή τοποθετείται πιθανότατα [...] γύρω στο 231/232.

Δέκα χρόνια περίπου μετά, στη βορειοδυτική γωνία του σπιτιού, ένα δωμάτιο μετατράπηκε σε βαπτιστήριο. Απέκτησε ορθογώνια κτιστή κολυμβήθρα με κιβώριο πάνω απ' αυτή. Το βαπτιστήριο διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες, που περιελάμβαναν θέματα σχετικά με το Βάπτισμα και τη διδασκαλία της Εκκλησίας γι' αυτό».

Στουφή, Ι. Η ναοδομία: Ιστορική και θεολογική θεώρηση, σ. 1.

β. Αναπαράσταση του χώρου:

Εικ. 11

λήμμα "Dura-Europos", Wikipedia (external link)

Η Εκκλησία στο Σύμβολο της Πίστεως.

1. Το 9ο άρθρο του «Συμβόλου της Πίστεως» («Πιστεύω»):

Πιστεύω [...]

9. Είς μίαν, άγιαν, καθολικήν και άποστολικήν Έκκλησίαν.

Πιστεύω [...]

στην Εκκλησία που είναι μία, αγία, καθολική και αποστολική.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ΄ Γυμνασίου, ΔΕ 14, σ. 56.

2. Σχετικές αναφορές στην Καινή Διαθήκη

- «**μίαν**»: όπως ο ιδρυτής της Χριστός, που είναι ένας.

- *Κολ 1,18*: «Αυτός [ο Υιός του Θεού] η κεφαλή του σώματος που είναι η εκκλησία [...]».
- *Ιω 10,16*: «[...] Θα γνωρίσουν τη φωνή μου και θα γίνουν **ένα ποιμνιο με έναν ποιμένα**».

- «**αγίαν**»:

- *Εφ 5,25-27*: «[...] όπως ο Χριστός αγάπησε την εκκλησία και πρόσφερε τη ζωή του γι' αυτήν. Ήθελε έτσι να την **εξαγιάσει**, αφού την καθάρισε με το λουτρό του βαπτίσματος και με το λόγο, ώστε η εκκλησία να του ανήκει ως νύφη με όλη της τη λαμπρότητα, την καθαρότητα και **αγιότητα**, χωρίς ψεγάδι ή ελάττωμα ή κάτι παρόμοιο».
- *Α Κορ 1,2*: «Προς τους πιστούς της εκκλησίας του Θεού στην Κόρινθο, που ο Ιησούς Χριστός τους ξεχώρισε και τους κάλεσε να γίνουν **άγιοι** [...]».

- «**καθολικήν**»:

- *Εφ 2,17-18*: «Έτσι, ο Χριστός ήρθε κι έφερε το χαρμόσυνο μήνυμα της ειρήνης σ' εσάς τους εθνικούς, που ήσασταν μακριά από το Θεό, και σ' εσάς τους Ιουδαίους, που ήσασταν κοντά του. Πραγματικά, διά του Χριστού μπορούμε μ' ένα πνεύμα και οι δύο, εθνικοί και Ιουδαίοι, να πλησιάσουμε τον Πατέρα», και
- *Ιω 10,16*: «Έχω κι άλλα πρόβατα, που δεν ανήκουν σ' αυτή τη μάντρα· πρέπει κι εκείνα να τα οδηγήσω».
- *Μκ 16, 15*: ««Πορευθείτε σ' **ολόκληρο** τον κόσμο και διακηρύξτε το χαρμόσυνο μήνυμα σ' **όλη** την κτίση».

- «**αποστολικήν**»:

- *Εβρ 3,1*: «Λοιπόν, αδερφοί μου, [...], κατανοήστε καλά ποιος ήταν ο Ιησούς, ο απεσταλμένος του Θεού και αρχιερέας της πίστεως που ομολογούμε» («κατανοήσατε τόν **άπόστολον** και άρχιερέα τής όμολογίας ήμῶν Ίησοῦν Χριστόν»), και
- *Πραξ 2,42*: «Όλοι αυτοί ήταν αφοσιωμένοι στη διδασκαλία των **αποστόλων** και στη μεταξύ τους κοινωνία, στην τέλεση της θείας Ευχαριστίας και στις προσευχές».
- *Εφ 2,20*: «Προστεθήκατε κι εσείς στο οικοδόμημα που έχει θεμέλιο τους **αποστόλους** και τους προφήτες, κι ακρογωνιαίο λίθο αυτόν τον ίδιο το Χριστό».

12. Η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος, Μεγίστη Λαύρα, Άγιο Όρος.

3. Η καθολικότητα της Εκκλησίας (Κύριλλος Ιεροσολύμων)

13. Πεντηκοστή, ψηφιδωτό από το Καθολικό της Ι. Μ. Οσίου Λουκά Βοιωτίας (11ος αι.)

Ονομάζεται λοιπόν η Εκκλησία καθολική, γιατί απλώνεται σε όλη την Οικουμένη, από τη μια ως την άλλη άκρη της γης· λέγεται καθολική, γιατί διδάσκει και ορθόδοξα και ασταμάτητα όλα τα δόγματα που πρέπει να γνωρίσουν οι άνθρωποι, για τα ορατά και τα αόρατα πράγματα, για τα επουράνια και τα επίγεια· (λέγεται καθολική), επειδή επιδιώκει να οδηγήσει στην ευσέβεια ολόκληρο το γένος των ανθρώπων, δηλαδή και τους άρχοντες και τους αρχόμενους, και τους μορφωμένους και τους απλοϊκούς· επίσης (λέγεται καθολική), γιατί γιατρεύει πέρα για πέρα και θεραπεύει όλα τα είδη των αμαρτιών που γίνονται με την ψυχή και το σώμα, καθώς και γιατί μέσα σ' αυτή αποκτάει κανείς κάθε είδος της λεγόμενης αρετής, που φαίνεται και στα έργα και στα λόγια και στα διάφορα πνευματικά χαρίσματα. Εκκλησία ακόμη ονομάζεται σύμφωνα με την κύρια σημασία της λέξεως «εκκλησία», γιατί καλεί όλους και τους μαζεύει.

Περικοπή από τη 18^η Κατήχηση του Κυρίλλου Ιεροσολύμων

4. Η αγιαστική και ανακαινιστική δύναμη της Εκκλησίας (Ιωάννης Χρυσόστομος)

Γιατί, ποιο λιμάνι μπορεί να συγκριθεί με την Εκκλησία; Ποιος παράδεισος μοιάζει προς τη δική σας σύναξη; Εδώ δεν υπάρχει φίδι που σχεδιάζει το κακό, αλλά ο Χριστός που οδηγεί στη μυστηριακή ζωή· δεν υπάρχει η Εύα που σε ρίχνει κάτω με τρικλοποδιά, αλλά η Εκκλησία που ανορθώνει· δεν υπάρχουν εδώ φύλλα δέντρων, αλλά ο καρπός του αγίου Πνεύματος, δεν υπάρχει εδώ φράχτης με αγκάθια, αλλά αμπέλι θαλερό. Αν βρω ένα αγκάθι, το μετατρέπω σε ελιά· γιατί όσα υπάρχουν εδώ δεν εμποδίζονται από τις φυσικές δυσκολίες αλλά έχουν τιμηθεί με την ελευθερία της θελήσεως· αν βρω ένα λύκο, τον μεταβάλλω σε πρόβατο, χωρίς να του αλλάξω τη φύση, αλλά μετατρέποντας τη θέληση. Γι' αυτό δε θα έκανε κανείς λάθος, αν έλεγε ότι η Εκκλησία έχει μεγαλύτερη άξια από την κιβωτό. Γιατί η κιβωτός έπαιρνε τα ζώα και τα διατηρούσε, ενώ η Εκκλησία παίρνει τα ζώα

και τα μεταβάλλει. Ας χρησιμοποιήσω παραδείγματα. Εκεί, στην κιβωτό, μπήκε γεράκι και βγήκε γεράκι· μπαίνει λύκος και βγαίνει λύκος. Εδώ (στην Εκκλησία) μπήκε κάποιος γεράκι και βγαίνει περιστέρι· μπαίνει λύκος και βγαίνει πρόβατο· μπαίνει φίδι και βγαίνει αρνί, επειδή δεν αλλάζει η φύση, αλλά διώχνεται η κακία.

Ιωάννης Χρυσόστομος. *Η' Ομιλία περί μετανοίας.*

5. Η εικόνα της Πεντηκοστής

14. Θεοφάνης ο Κρης (1546). *Κυριακή της Πεντηκοστής*. Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιο Όρος.

Ερμηνευτικό σχόλιο στην εικόνα της Πεντηκοστής

Οι απόστολοι είναι καθισμένοι ημικυκλικά στο φωτεινό υπερώο και χωρισμένοι σε δύο ομάδες, η μια απέναντι από την άλλη. Πάνω από τους αποστόλους φαίνεται ο ουρανός, από τον οποίο εκπέμπονται δώδεκα φωτεινές ακτίνες, που κατεβαίνουν προς τους αποστόλους. Πάνω από το κεφάλι κάθε αποστόλου είναι γλώσσα ώσει πυρός (Πραξ 2,4), που φανερώνει τον αγιοπνευματικό φωτισμό τους. Η σύνθεση της εικόνας ανοίγεται προς τα πάνω, σαν να ελκύεται από το Θεό - Πατέρα, από τον οποίο εκπορεύονται οι πύρινες γλώσσες. Κάτω διακρίνεται ένας γέροντας, που αποτελεί προσωποποίηση του κόσμου. Η εικόνα δείχνει την ενότητα των αποστόλων μέσα στην άκτιστη χάρη του Θεού, που αποκαθιστά τη διάσπαση των ανθρώπων που συνέβη στη Βαβέλ (Γεν. κεφ. 2).

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α' Λυκείου, ΔΕ 14, σ. 79-80.

6. Η αποστολικότητα της Εκκλησίας

[...] Ως αφετηρία ας πάρουμε ένα βασικό εκκλησιαστικό δεδομένο [...]: τον προσδιορισμό της Εκκλησίας ως «αποστολικής» στο Σύμβολο της Πίστεως: «Πιστεύω ...εις μίαν αγίαν καθολικήν και αποστολικήν εκκλησίαν».

Η ερμηνεία που συνήθως δίνεται, είναι ότι η Εκκλησία είναι αποστολική, διότι οικοδομείται έχο-

ντας θεμέλιο τους δώδεκα αποστόλους. Διδασκαλία της, δηλαδή, είναι η διδασκαλία που αυτοί παρέλαβαν από τον Χριστό, κήρυγμά της είναι το κήρυγμά τους και ποιμένες της οι διάδοχοί τους. Συνήθως εδώ [...] τίθεται τελεία. Υπάρχει όμως κίνδυνος να παραθεωρηθεί το εξής απλούστατο: Η βάση όλων αυτών δεν είναι πρωτογενώς οι απόστολοι, αλλά η *αποστολικότητα*, η οποία είναι κάτι συμφυές με καθαυτή την πρωτοβουλία και το έργο του Θεού στην ιστορία. Ο Θεός απέστειλε τον Χριστό στον κόσμο, ο δε Χριστός με τη σειρά του, ως ο κατ' εξοχήν σταλμένος –ήτοι ο κατ' εξοχήν *απόστολος* – αποστέλλει στον κόσμο τους μαθητές του. Στον μεν Πατέρα του ανέφερε: «όπως εσύ έστειλες εμένα στον κόσμο, έτσι κι εγώ έστειλα αυτούς στον κόσμο» (Ιω 17, 18), στους δε μαθητές του ανακοίνωσε: «όπως ο Πατέρας έστειλε εμένα, έτσι στέλνω κι εγώ εσάς» (Ιω 20,21). Και όλα αυτά, με την πνοή του Πνεύματος, που φέρνει σε κοινωνία τις δύο διαφορετικότητες, το θείο και το ανθρώπινο, και εγκαινιάζει μέσα στην ιστορία το αληθινά καινούργιο. [...]

Κατά συνέπεια, η Εκκλησία είναι αποστολική, εάν και εφ' όσον είναι αποστελλόμενη από τον Θεό και αποστέλλουσα αποστόλους της «σ' όλη την κτίση» (Μκ 16, 15). Και στο ζήτημα αυτό εκδηλώνεται αδιάκοπα η δράση των προσώπων της αγίας Τριάδας.

Παπαθανασίου, Θ. (2009). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 28-30.

Η Εκκλησία σήμερα.

1. Οι εκδηλώσεις της αγάπης των χριστιανών της Αλεξάνδρειας σε περίοδο επιδημίας πανώλης (γύρω στα 250μ.Χ.) (Διονύσιος Αλεξανδρείας)

«Τώρα πραγματικά όλα θρηνούν και όλοι πενθούν, και ολόγυρα στην πόλη ακούγονται γοερά κλάματα εξαιτίας του πλήθους εκείνων που έχουν πεθάνει και πεθαίνουν κάθε μέρα. Γιατί όπως έχει γραφτεί για τα πρωτότοκα των Αιγυπτίων, έτσι και τώρα «έγινε κραυγή μεγάλη· αφού δεν υπάρχει σπίτι, μέσα στο οποίο να μην υπάρχει κάποιος πεθαμένος[...].»

Οι περισσότεροι λοιπόν από τους αδελφούς μας από πολύ μεγάλη και αδερφική αγάπη, αφοσιωμένοι ο ένας στον άλλο και χωρίς να υπολογίζουν τις συνέπειες για τον εαυτό τους, έκαναν επισκέψεις στους άρρωστους, τους προσέφεραν τις υπηρεσίες τους, τους περιποιούνταν «εν Χριστώ» και πέθαιναν πολύ ευχαρίστως μαζί τους, αφού προηγουμένως πάθαιναν μόλυνση από την επαφή τους με τους άλλους, κολλούσαν την αρρώστια από τους πλησίον και, με τη θέλησή τους, δοκίμαζαν τους πόνους. Και πολλοί, αφού περιποιήθηκαν τους άλλους στην αρρώστια τους και τούς έδωσαν δύναμη, οι ίδιοι πέθαιναν, μεταφέροντας κατά κάποιο τρόπο το θάνατο εκείνων στους εαυτούς τους. Οι άριστοι λοιπόν από τους αδελφούς μας και μερικοί πρεσβύτεροι και διάκονοι και λαϊκοί με αυτό τον τρόπο έφυγαν από τη ζωή, επαινούμενοι πολύ, έτσι ώστε και αυτό το είδος του θανάτου, που ήταν αποτέλεσμα μεγάλης ευσέβειας και δυνατής πίστεως, να μη φαίνεται καθόλου ότι είναι κατώτερο από το μαρτύριο. Και αφού με απλωμένα χέρια σήκωναν τα σώματα των άγιων στην αγκαλιά τους, και τους έκλειναν τα μάτια και τα στόματα και τούς μετέφεραν πάνω στους ώμους, και τούς σαβάνωνναν και τους έλουζαν και τους στόλιζαν με τη νεκρική στολή, μετά από λίγο χρόνο, το ίδιο γινόταν και σ' αυτούς, γιατί, πάντοτε εκείνοι που απέμεναν στη ζωή, ακολουθούσαν στο θάνατο αυτούς που πέθαναν προηγουμένως. Οι ειδωλολάτρες όμως έκαναν τελείως τα αντίθετα· έδωχναν ακόμη και εκείνους που μόλις άρχιζαν να αρρωσταίνουν, και απέφευγαν τους αγαπημένους τους και τους πετούσαν στους δρόμους μισοπεθαμένους, και τους νεκρούς τους έριχναν άταφους στα σκουπίδια, στην προσπάθεια τους να μην τους πλησιάσει ο θάνατος, πράγμα που δεν ήταν εύκολο να αποφύγουν, παρ' όλο ότι μηχανεύονταν πολλά».

Διονυσίου Αλεξανδρείας, *Εορταστική επιστολή προς τους αδελφούς της Αλεξανδρείας*.

2. Το έργο της Εκκλησίας της Αλβανίας

[...] Για να στηρίξουμε την οικονομία της Εκκλησίας της Αλβανίας, σκεφτήκαμε ότι μια λύση θα ήταν ένα υδροηλεκτρικό έργο, το οποίο έχει τα εξής πλεονεκτήματα. Είναι μια επένδυση με απόλυτο σεβασμό στο περιβάλλον, [...] που χρησιμοποιεί ανανεώσιμες πηγές, [...] που έχει έναν κοινωνικό χαρακτήρα, είναι μια ευλογία από το Θεό συνεχής. [...] Είναι μια επένδυση που φέρνει έσοδα. Αλλά αυτά τα έσοδα δεν τα σκεφτόμαστε μόνο για μισθούς ή άλλα πράγματα της εκκλησίας. Το 40% θα βοηθά αυτή την κατάσταση. Το άλλο 40% πηγαίνει στην Παιδεία. Τα υπόλοιπα πηγαίνουν σε άλλες ανάγκες. Και ένα 5-10% πηγαίνουν σε Εκκλησίες πιο φτωχές από εμάς.

Στην Εκκλησία της Αλβανίας δώσαμε [...] έμφαση στη νεολαία. Για μας η νεολαία δεν είναι το μέλλον αλλά το παρόν. Φροντίσαμε με κατασκηνώσεις, κατηχητικά σχολεία, με οργάνωση κέντρων νεολαίας [...]. Είμαστε μια εκκλησία ανοιχτή σε όλο τον κόσμο και την κοινωνία [...]. Αρχίσαμε με Νηπιαγωγεία. Τώρα έχουμε 20 νηπιαγωγεία σε διάφορα μέρη. Προχωρήσαμε με Δημοτικά, με Γυμνάσια, με Λύκεια. Τολμήσαμε να δημιουργήσουμε και ΙΕΚ. Το τελευταίο «πείραμά μας» [...], προχωρήσαμε και σε Πανεπιστήμιο. Σε όλους αυτούς τους τομείς έπρεπε να βοηθούμε. Τα χρήματα [...] δεν έγιναν μόνο κτίσματα. Έχουμε κτίσει βέβαια 150 νέες Εκκλησίες και έχουμε [...] επισκευάσει άλλες 160. Πολλά όμως από αυτά τα χρήματα έμπαιναν στην άκρη για την εκπαίδευση και την υγεία. Είδατε την Κλινική που έγινε. [...] Η Κλινική είναι μια ευλογία από τον Θεό και έχει μόνο τα καλύτερα μηχανήματα, καινούρια [...]. Ποτέ δεν δέχτηκα μεταχειρισμένα. Θυμάμαι τη μητέρα μου που έλεγε: στους φτωχούς ποτέ δεν θα δώσεις μεταχειρισμένα ρούχα. [...]

Στο Δυρράχιο έχουμε ιδρύσει Θεολογική Ακαδημία. [...].

Εμείς [...] ακτινοβολούμε αυτό που έχουμε. Το μοιράζουμε, δεν κρατούμε τίποτε για τον εαυτό μας. [...] Από την πρώτη στιγμή φροντίσαμε να έχουμε εξαιρετες σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους που αναζητούσαν τον Θεό. Αυτό που προσπάθησα αμέσως ήταν ένας διάλογος. Όχι πια θρησκευολογικός, αλλά ένας διάλογος ζωής. Έχουμε κοινά προβλήματα και τα αντιμετωπίζουμε μαζί με πολύ σεβασμό. [...] Πιστεύω απόλυτα ότι βασικός ρόλος της εκκλησίας είναι η καταλλαγή. [...] Στην Ελλάδα αντιμετωπίσαμε σωστά την προσφυγική κρίση. [...] Για μένα το πιο συγκινητικό είναι εκείνες οι γιαγιάδες που έπαιρναν τα μικρούλια τα προσφυγόπουλα και τους έδιναν γάλα. Είναι μια συντριπτική εικόνα μεγαλείου. [...] Αυτό το DNA της αγάπης, του σεβασμού στον ξένο, στον άγνωστο, αυτό είναι [...] η μεγάλη περιουσία που έχουμε ως λαός. [...] Δεν θυσιάζεσαι εύκολα, αν δεν έχεις έμπνευση. Αν δεν έχεις αγάπη, γιατί να θυσιαστείς;

Ο Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος. (2017) EPT1 (στην εκπομπή *ΕΠΩΝΥΜΩΣ*, αποφώνηση) (08.01.2017)

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Προσδιορίζουμε την έννοια «Εκκλησία» και το περιεχόμενό της με βάση την ερμηνεία του άρθρου της Πίστεως «Εις Μίαν, Αγίαν, Καθολικήν και Αποστολικήν...».
- ✓ Συσχετίζουμε σύμβολα και εικόνες με τον κοινοτικό τρόπο λειτουργίας της Εκκλησίας.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

3.2. ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Επίπεδα έκφρασης της ευχαριστίας στην ιστορία και στην καθημερινότητα.

1. «Οὐδείς ἀγνωμονέστερος τοῦ εὐεργετηθέντος».

2. **Η Θεραπεία των δέκα λεπρών** (Λκ 17, 11-19)

Πηγαίνοντας ο Ιησούς προς την Ιερουσαλήμ, περνούσε ανάμεσα από τη Σαμάρεια και τη Γαλιλαία. Καθώς έμπαινε σ' ένα χωριό, τον συνάντησαν δέκα λεπροί· στάθηκαν λοιπόν από μακριά και του φώναζαν δυνατά: «Ιησού, αφέντη, ελέησέ μας!» Βλέποντάς τους εκείνος τους είπε: «Πηγαίνετε να σας εξετάσουν οι ιερείς». Και καθώς πήγαιναν, καθαρίστηκαν από τη λέπρα. Ένας απ' αυτούς, όταν είδε ότι θεραπεύτηκε, γύρισε δοξάζοντας με δυνατή φωνή το Θεό, έπεσε με το πρόσωπο στα πόδια του Ιησού και τον ευχαριστούσε. Κι αυτός ήταν Σαμαρείτης. Τότε ο Ιησούς είπε: «Δε θεραπεύτηκαν και οι δέκα; Οι άλλοι εννιά πού είναι; Κανένας τους δε βρέθηκε να γυρίσει να δοξάσει το Θεό παρά μόνο τούτος εδώ ο αλλοεθνής;» Και σ' αυτόν είπε: «Σήκω και πήγαινε στο καλό· η πίστη σου σε έσωσε».

Σταυρική θυσία, αναφορά, Θεία Ευχαριστία.

1. **Παλαιά Διαθήκη:**

- *Γεν 4, 3-4:* «Ο Κάιν πρόσφερε στον Κύριο θυσία από τους καρπούς της γης. Ο Αβελ πρόσφερε κι αυτός από τα πρωτότοκα πρόβατα του κοπαδιού του και μάλιστα τα παχύτερα μέρη τους».
- *Αρ 15, 1-3:* «Ο Κύριος έδωσε στο Μωυσή τις ακόλουθες εντολές για τους Ισραηλίτες: Όταν θα μπειτε στη χώρα που θα σας δώσω να κατοικήσετε, θα προσφέρετε στον Κύριο θυσίες. Δυνατόν να προσφέρετε από τα βόδια σας ή τα πρόβατά σας θυσία που γίνεται με φωτιά, είτε αυτή είναι ολοκαύτωμα είτε θυσία για εκπλήρωση τάματος είτε εκούσια προσφορά, είτε θυσία με την ευκαιρία κάποιας γιορτής σας –η ευωδιά αυτών των θυσιών ευχαριστεί τον Κύριο».
- *Ψαλμ 51, 19:*
«Θυσία για το Θεό είναι το συντριμμένο πνεύμα·
καρδιά ταπεινωμένη και υποταγμένη,
ο Θεός δεν την καταφρονεί».

2. **Καινή Διαθήκη:**

- *Μτ 9, 13:* «Και πηγαίνετε να μάθετε τι σημαίνει, αγάπη θέλω και όχι θυσία».
- *Ρωμ 12, 1:* «Ο Θεός, αδερφοί, μας έδειξε το έλεός του. Σας παρακαλώ, λοιπόν, να του προσφέρετε όλο τον εαυτό σας θυσία ζωντανή, άγια, ευπρόσδεκτη στο Θεό. Αυτή είναι η πραγματική πνευματική σας λατρεία».
- *Εβρ 9, 14:* «Αυτός [ο Χριστός], έχοντας το Πνεύμα του Θεού, πρόσφερε τον εαυτό του άψογη θυσία στο Θεό, κι έτσι θα καθαρίσει τη συνείδησή σας από τα έργα που οδηγούν στο θάνατο, για να μπορείτε να λατρεύετε τον αληθινό Θεό».
- *Εβρ 13, 15-16:* «Ας προσφέρουμε, λοιπόν, συνεχώς στο Θεό δια του Ιησού σαν θυσία τον ύμνο μας, δηλαδή τον καρπό των χειλιών μας, που ομολογούν το μεγαλείο του. Μην ξεχνάτε ακόμα να κάνετε το καλό και να μοιράζεστε με τους άλλους ό,τι έχετε. Με τέτοιες θυσίες ευχαριστείται ο Θεός».

- *Εφ 5, 2*: «Μιμηθείτε λοιπόν το Θεό, αφού είστε αγαπητά του παιδιά· να συμπεριφέρεστε με αγάπη κατά το πρότυπο του Χριστού, που μας αγάπησε κι έδωσε τη ζωή του για μας, προσφορά και θυσία που τη δέχεται ευχάριστα ο Θεός».

3. Θεία Λειτουργία Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου (ενδεικτικά):

α) Ευχή της Προσκομιδής (Λειτουργία Ι. Χρυσοστόμου)

Κείμενο

Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἅγιος, ὁ δεχόμενος θυσίαν αἰνέσεως παρὰ τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, πρόσδεξαι καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν δέησιν καὶ προσάγαγε τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ· καὶ ἰκάνωσον ἡμᾶς προσενεγκεῖν σοι δῶρά τε καὶ θυσίας πνευματικὰς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς εὐρεῖν χάριν ἐνώπιόν σου, τοῦ γενέσθαι σοι εὐπρόσδεκτον τὴν θυσίαν ἡμῶν, καὶ ἐπισκηνῶσαι τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτός σου τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου.

Μετάφραση

Κύριε, Θεέ παντοκράτορα, εσύ που είσαι ο μόνος άγιος, που δέχεσαι **θυσία** δοξολογίας από κείνους, που μ' όλη την καρδιά τους σε επικαλούνται, δέξου και από εμάς τους αμαρτωλούς τη δέησή μας και φέρ' την στο άγιο και ουράνιο **θυσιαστήριό** σου- και κάνε μας ικανούς να σου προσφέρουμε δώρα και πνευματικές **θυσίες** για τη συγχώρηση των δικών μας (των ιερέων) αμαρτημάτων και κείνων που από άγνοια κάνει ο λαός. Και αξιώσέ μας να 'χουμε τη θεία σου χάρη, για να 'ναι καλοδεχούμενη από σένα η **θυσία** μας και να παραμείνει σε μας το Άγιο Πνεύμα της χάρις σου και σ' αυτά εδώ τα τίμια δώρα και σ' όλο το λαό σου.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α' Λυκείου, ΔΕ 15, σ. 87.

1. Θεία Λειτουργία

Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Διάκονος

Στῶμεν καλῶς· στῶμεν μετὰ φόβου·
πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ
προσφέρειν.

Χορός: Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως.

Ἱερεὺς:

Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ αἰνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ προσκυνεῖν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας σου. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, ἀεὶ ὦν ὡσαύτως ὦν· σὺ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον. Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες καὶ παραπεσόντας ἀνέστησας πάλιν καὶ οὐκ ἀπέστης πάντα ποιῶν ἕως ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγες καὶ τὴν

Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Διάκονος

Ἄς σταθοῦμε καλὰ· ἄς σταθοῦμε με φόβο·
ἄς προσέξουμε νὰ προσφέρουμε τὴν ἁγία
ἀναφορὰ με εἰρήνη.

Χορός: Εἰρηνικὴ ἢ ἀγάπη μας, δοξαστικὴ ἢ
θυσία μας.

Ἱερεὺς:

Ἄξιο καὶ δίκαιο εἶναι νὰ σὲ ὑμνοῦμε, νὰ σὲ εὐλογοῦμε, νὰ σὲ δοξολογοῦμε, νὰ σὲ εὐχαριστοῦμε καὶ νὰ σὲ προσκυνοῦμε σὲ κάθε τόπο ποὺ κυβερνᾷ ἢ πρόνοιά σου. Γιατὶ ἐσύ ἴσαι Θεός, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ ἐκφράσουμε με τὸ λόγο, οὔτε νὰ σὲ βάλωμε στὸ νοῦ μας, οὔτε νὰ σὲ δοῦμε με τὰ μάτια, οὔτε νὰ σὲ καταλάβωμε· δὲν ἀλλάζεις ποτὲ καὶ εἶσαι πάντα καὶ παντοῦ ὁ ἴδιος, ἐσύ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα

βασιλείαν σου ἐχαρίσω τὴν μέλλουσαν. Ὑπὲρ

τούτων ἀπάντων **εὐχαριστοῦμέν** σοι
καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι
σου τῷ Ἁγίῳ· ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν καὶ ὧν
οὐκ ἴσμεν, τῶν φανερῶν καὶ ἀφανῶν
εὐεργεσιῶν, τῶν εἰς ἡμᾶς γεγενημένων.

Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς
λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν
δέξασθαι κατηξίωσας, καίτοι σοι
παρεστήκασι χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ
μυριάδες ἀγγέλων, τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ
Σεραφεὶμ, ἑξαπτέρυγα, πολυόμματα,
μετάρσια, πτερωτά.

[...]

Ἱερεὺς

Μετὰ τούτων καὶ ἡμεῖς τῶν μακαρίων
δυνάμεων, Δέσποτα φιλόανθρωπε, βοῶμεν
καὶ λέγομεν· Ἅγιος εἶ καὶ πανάγιος, σὺ καὶ ὁ
μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ
Ἅγιον. Ἅγιος εἶ καὶ πανάγιος καὶ
μεγαλοπρεπὴς ἡ δόξα σου· ὅς τὸν κόσμον
σου οὕτως ἠγάπησας, ὥστε τὸν Υἱόν σου τὸν
μονογενῆ δοῦναι, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς
αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.

Ὅς ἐλθὼν καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν
οἰκονομίαν πληρώσας, τῇ νυκτὶ ἧ
παρεδίδοτο, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν παρεδίδου,
ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐν
ταῖς ἀγίαις αὐτοῦ καὶ ἀχράντοις καὶ
ἀμωμήτοις χερσίν, εὐχαριστήσας καὶ
εὐλόγησας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς
ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις,
εἰπὼν·

Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ
ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Χορὸς: Ἀμήν.

Ἱερεὺς

Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά
μου, τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν.

Χορὸς: Ἀμήν.

σου. Σὺ ἀπὸ τὸ μηδὲν μᾶς ἔδωσες ὕπαρξη κι
ὅταν ξεπέσαμε πάλι μᾶς σήκωσες καὶ δὲν ἔπα-
ψες νὰ κάνης τὰ πάντα, ὥσπου μᾶς
ἀνέβασες στὸν οὐρανὸ καὶ μᾶς χάρισες τὴ
μέλλουσα βασιλεία σου. Γιὰ ὅλ' αὐτά, σένα εὐ-
χαριστοῦμε, τὸν Πατέρα καὶ τὸν μονογενῆ σου
Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα· γιὰ ὅλ' αὐτά,
ὅσα ξέρομε κι ὅσα δὲν ξέρομε, γιὰ ὅσες
βλέπομε κι ὅσες δὲν βλέπομε εὐεργεσίες, πού
ἔκαμες σὲ μᾶς. Σὲ εὐχαριστοῦμε καὶ γι' αὐτὴν
ἐδῶ τὴ λειτουργία, πού καταδέχτηκες νὰ δε-
χθῆς ἀπὸ τὰ χέρια μας, ἂν καὶ σὲ
παραστέκουν χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ
ἐκατομμύρια ἀγγέλων, τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ
Σεραφεὶμ, πού μὲ ἔξι φτεροῦγες, μὲ πολλὰ
μάτια, πετοῦν καὶ φτερουγίζουν [...]

Ἱερεὺς

Μαζὶ μὲ αὐτὲς καὶ μεῖς τίς ἅγιες δυνάμεις, Δέ-
σποτα φιλόανθρωπε, μεγαλόφωνα λέμε· Ἅγιος
εἶσαι καὶ πανάγιος, ἐσὺ καὶ ὁ
μονογενὴς Υἱός σου καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα σου·
Ἅγιος εἶσαι καὶ πανάγιος καὶ μεγαλόπρητη
εἶναι ἡ δόξα σου· ἐσύ, πού τόσο ἀγάπησες
τὸν κόσμον σου, ὥστε νὰ δώσης τὸν μονογενῆ
σου Υἱό, γιὰ νὰ μὴ χαθῆ κανένας
πού πιστεῦει σ' αὐτόν, ἀλλὰ νὰ ἔχη αἰώνια
ζωή. Ἐκεῖνος, ὅταν ἦλθε κι ἔκαμε ὅλα ὅσα
εἶχες οἰκονομήσει γιὰ μᾶς, τὴ νύχτα πού παρα-
δινότανε, μᾶλλον δὲ ὁ ἴδιος παράδινε
τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου,
πῆρε ψωμί στὰ ἅγια κι ἀμόλυντα κι ἀναμάρτητα
χέρια του, εὐχαρίστησε καὶ τὸ εὐλόγησε, τὸ
ἅγιασε καὶ τὸ ἔκοψε, τὸ ἔδωσε στοὺς ἀγίους
μαθητὲς του καὶ ἀποστόλους καὶ εἶπε·

Λάβετε, φάγετε· αὐτὸ εἶναι τὸ σῶμα μου, πού
κόβεται καὶ προσφέρεται γιὰ σᾶς, γιὰ
τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν.

Χορὸς: Ἀμήν.

Ἱερεὺς

Πιεῖτε ἀπ' αὐτὸ ὅλοι· αὐτὸ εἶναι τὸ αἷμα μου,
τὸ αἷμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, πού
χύνεται γιὰ σᾶς καὶ γιὰ ὅλους, γιὰ τὴν
ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν.

Χορὸς: Ἀμήν.

Ἱερεὺς

Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης
έντολῆς, καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν
γενενημένων, τοῦ σταυροῦ, τοῦ τάφου, τῆς
τριημέρου ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς
ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς
δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν παρουσίας,
Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ
πάντα καὶ διὰ πάντα.

[...]

Ἱερεὺς

Ἔτι προσφερόμεν σοὶ τὴν **λογικὴν ταύτην
καὶ ἀναίμακτον λατρείαν**, καὶ
παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ
ἰκετεύομεν· κατὰπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ
Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα
ταῦτα. Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον
τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀμήν· τὸ δὲ ἐν
τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἶμα τοῦ Χριστοῦ
σου. Ἀμήν· μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ
Ἁγίῳ. Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆ-
ψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνί-
αν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, εἰς βασιλείας
οὐρανῶν πλήρωμα, εἰς παρρησίαν τὴν πρὸς
σέ, μὴ εἰς κρῖμα ἢ εἰς κατάκριμα. Ἔτι προσφέ-
ρομέν σοὶ τὴν **λογικὴν ταύτην λατρείαν** ὑπὲρ
τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσασμένων προπατόρων,
πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστό-
λων, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων,
ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν καὶ παντὸς πνεύ-
ματος δικαίου ἐν πίστει τετελειωμένου.

Ἱερεὺς

Μὲ τὴν ἀνάμνηση λοιπὸν αὐτῆς τῆς σωτήριας
έντολῆς καὶ ὄλων ὅσα ἐγίναν γιὰ
μᾶς, ποὺ εἶναι ὁ σταυρός, ὁ τάφος, ἡ
τριήμερη ἀνάσταση, ἡ ἀνάληψη στοὺς
οὐρανοὺς, ἡ καθέδρα στὰ δεξιὰ τοῦ Πατέρα,
ἡ δεύτερη καὶ ἐνδοξη πάλι παρουσία,
Τὰ δικά σου ἀπ' τὰ δικά σου προσφέρομε σ'
ἐσένα σὲ κάθε καιρὸ καὶ γιὰ ὄλες τὶς
εὐεργεσίες. [...]

Ἱερεὺς

Σοῦ προσφέρομε ἀκόμα αὐτὴ τὴ λογικὴ καὶ
ἀναίμακτη λατρεία καὶ σὲ παρακαλοῦμε
καὶ δεόμεσθε καὶ ἰκετεύομε· στεῖλε τὸ Ἅγιο
Πνεῦμα σου ἐπάνω σ' ἐμᾶς κι ἐπάνω σ' αὐτὰ
ἐδῶ τὰ δῶρα. Καὶ κάμε αὐτὸν τὸν ἄρτο τίμιον
σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀμήν. Κι αὐτὸν τὸν
οἶνο, ποὺ εἶναι μέσα σὲ τοῦτο τὸ ποτήριο,
τίμιον αἶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀμήν. Καὶ κάμε
τούτῃ τὴ μεταβολὴ μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα σου.
Ἀμήν. Ἀμήν. Ἀμήν.

Ὡστε σὲ κείνους ποὺ μεταλαβαίνουν νὰ γίνουν
γιὰ νὰ γαληνέψῃ ἡ ψυχὴ τους, γιὰ νὰ συγχο-
ρευθοῦν οἱ ἁμαρτίες τους, γιὰ νὰ λάβουν τὶς
δωρεές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γιὰ νὰ πάρουν
θέση στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, γιὰ νὰ ἔχουν
παρρησία ἐνώπιόν σου κι ὄχι γιὰ νὰ ἁμαρτή-
σουν καὶ νὰ κατακριθοῦν. Ἀκόμα σοῦ προσφέ-
ρομε τὴ λογικὴ αὐτὴν ἐδῶ λατρεία γιὰ κείνους
ποὺ ἀναπαύθησαν μὲ πίστη, προπάτορες, πα-
τέρες, πατριάρχες, προφῆτες, ἀπόστολους, κή-
ρυκες, εὐαγγελιστές, μάρτυρες, ὁμολογητές,
ἀσκητές, καὶ γιὰ κάθε δίκαιο ἄνθρωπο ποὺ τε-
λειώθηκε μὲ πίστη.

Απόδοση στη νεοελληνική: Μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης Διονύσιος

2. Ἁγίου Νικόλαου Καβάσιλα, *Ερμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας* Τα τίμια δῶρα

Το ψωμί καὶ το κρασί που προσφέρουν οἱ πιστοὶ γιὰ τὴ λειτουργία, τα οποία συμβολίζουν
τὸ σῶμα καὶ τὸ αἶμα τοῦ Κυρίου, δεν τοποθετοῦνται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στο Θυσιαστήριο γιὰ τὴ **θυσία**,
ἀλλὰ πρῶτα τοποθετοῦνται στὴν ἁγία Πρόθεση καὶ αφιερώνονται στο Θεό σαν δῶρα τίμια – αὐτὴ
εἶναι πλέον καὶ ἡ ονομασία τους.

Προσφέρουμε στο Θεό ψωμί και κρασί, γιατί αυτά αποτελούν τροφή αποκλειστικά ανθρώπινη, με την οποία συντηρείται και εκδηλώνεται η ζωή μας. Γι' αυτό και πιστεύεται πως, όταν προσφέρει κανείς τροφή, είναι σαν να προσφέρει την ίδια τη ζωή. [...] Άλλωστε ο Κύριος παρήγγειλε να Του προσφέρουμε ψωμί και κρασί, κι Αυτός πάλι [...] μας αντιπροσφέρει την αιώνια ζωή. [...]

Αγία αναφορά

«Στώμεν καλώς· στώμεν μετά φόβου. Πρόσχωμεν την αγίαν αναφοράν εν ειρήνη προσφέρειν», προτρέπει πάλι ο ιερέας. Δηλαδή: «Ας σταθούμε γερά σε όσα ομολογήσαμε με το «Πιστεύω...», χωρίς να κλονιζόμαστε από τους αιρετικούς. Ας σταθούμε με φόβο, γιατί είναι μεγάλος ο κίνδυνος να πλανηθούμε. Όταν έτσι σταθεροί παραμένουμε στην πίστη, τότε ας προσφέρουμε τα δώρα μας στον Θεό με ειρήνη». [...]

Ο ιερέας [...] καταλήγει με την εκφώνηση: «*Τα σά εκ των σών σοί προσφέροντες κατά πάντα και δια πάντα, [...]*». Με τούτα τα λόγια είναι σαν να λέει στον ουράνιο Πατέρα: «Σου προσφέρουμε την ίδια εκείνη προσφορά που ο ίδιος ο Μονογενής Σου Υιός πρόσφερε σ' Εσένα, τον Θεό και Πατέρα. Και προσφέροντάς την, Σ' ευχαριστούμε, γιατί κι Εκείνος προσφέροντάς την Σ' ευχαριστούσε. Τίποτα δικό μας δεν προσθέτουμε σε αυτή την προσφορά των δώρων. Γιατί δεν είναι δικά μας έργα τούτα τα δώρα, αλλά δικά Σου δημιουργήματα. Ούτε

1. Η Μετάληψη των Αποστόλων, Μονή Στουτένιτσα (Σερβία), 13ος αι.

και δική μας επινόηση είναι αυτός ο τρόπος της λατρείας, αλλά Εσύ μας τον δίδαξες κι Εσύ μας παρακίνησες να Σε λατρεύουμε με αυτόν τον τρόπο. Γι' αυτό, όσα Σου προσφέρουμε, είναι εξ ολοκλήρου δικά Σου [...]

Την ίδια στιγμή ο ιερέας προσπίπτει και ικετεύει θερμά τον Θεό. Παρακαλεί για τα δώρα που έχει μπροστά του, ώστε να δεχθούν το πανάγιο και παντοδύναμο Πνεύμα Του και να μεταβληθούν ο μὲν ἄρτος στο ίδιο το άγιο σώμα του Χριστού, ο δε οίνος στο ίδιο το άχραντο αίμα Του.

Μετά απ' αυτές τις ευχές, η θεία ιερουργία ολοκληρώθηκε! Τα δώρα αγιάστηκαν! Η θυσία πραγματοποιήθηκε! [...] Γιατί ο ἄρτος [...] είναι το ίδιο το πανάγιο σώμα του Κυρίου [...].

Και πιστεύουμε πως έτσι είναι, γιατί ο ίδιος ο Κύριος είπε: «Τούτο εστί το σώμα μου [...] τούτο εστί το αίμα μου» (Μαρκ. 14:22, 24). Και γιατί ο ίδιος παρήγγειλε στους Αποστόλους και σ' όλη την Εκκλησία: «Τούτο ποιεείτε εις την εμήν ανάμνησιν» (Λουκ. 22:19). Δεν θα πρόσταζε να επαναλαμβάνουν αυτό το μυστήριο, αν δεν είχε σκοπό να τους δώσει δύναμη να το επιτελούν. Και ποια είναι η δύναμη; Το Άγιο Πνεύμα. Αυτό είναι που με το χέρι και τη γλώσσα των ιερέων τελεσιουργεί τα μυστήρια. Ο λειτουργός είναι υπηρέτης της χάριτος του αγίου Πνεύματος, χωρίς να προσφέρει τίποτα από τον εαυτό του. Γι' αυτό και δεν έχει σημασία αν τύχει να είναι ο ίδιος γεμάτος αμαρτίες.

3. Θεία Λειτουργία, η Θυσία του Χριστού

Η Θεία Λειτουργία ή η Θεία Ευχαριστία είναι η ίδια θυσία που έκαμε ο Ιησούς Χριστός, προσφέροντάς της τον εαυτό του για τη σωτηρία του κόσμου. Το βράδυ στο μυστικό δείπνο, έκοψε το ψωμί, έδωσε στους μαθητές του και τους είπε: «*Λάβετε φάγετε· τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου...*». Ευλόγησε ύστερα το ποτήριο, έδωσε τους μαθητές του και τους είπε: «*Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τούτο ἐστὶ τὸ αἷμα μου...*». Και τις δυο φορές είπε καθαρά και εννοούσε κυριολεκτικά αυτό που έλεγε: «αυτό είναι το σώμα μου» και «αυτό είναι το αίμα μου». Αλλά δεν τους εβεβαίωσε μόνο γι' αυτό, αλλά και τους έδωσε εντολή και τους είπε: «*Τούτο ποιείτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*», αυτό να το κάνετε για να με ενθυμήσθε. Έτσι, λοιπόν η Εκκλησία τώρα, με την εντολή του Ιησού Χριστού, τελεί τη Θεία Λειτουργία και συνεχίζει την ίδια θυσία και το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Μέσα στα λόγια του Ιησού Χριστού προς τους μαθητές του είναι και η συνέχιση της **θυσίας** και η κοινωνία από το σώμα και το αίμα του. Η Λειτουργία δηλαδή και η Θεία Ευχαριστία δεν είναι μόνο θυσία και ανάμνηση του μυστικού δείπνου, αλλά και η κοινωνία των πιστών. [...]

[*Για τη φράση του λαού (χορού): "Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως"*]:

... Ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός επιβεβαιώνει το λόγο του Προφήτη: «*Ἐλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν*», που θα πει πως ο Θεός, αντί για άλλη θυσία, προτιμά και θέλει από τους ανθρώπους συμπάθεια και αγαπητική διάθεση μεταξύ τους. [...] Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος επιμένει στην κοινωνική διάσταση της ειρήνης, στη σημασία δηλαδή που έχει η θυσία του Ιησού Χριστού για την ειρήνη μεταξύ των ανθρώπων: [...]. Αν λοιπόν [λέει ο Χρυσόστομος] η θυσία έγινε και γίνεται για να έχεις ειρήνη με τον αδελφό σου, αλλά εσύ δεν το κατορθώνεις αυτό, τότε άδικα μετέχεις στη θυσία.

Ψαριανός, Δ., Μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης (1986). *Η Θεία Λειτουργία*.

Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 1-6, 306-309.

4. Μυσταγωγία

Η «είσοδος των αγίων μυστηρίων» (η Μεγάλη Είσοδος) υπενθυμίζει στον πιστό τη θεϊκή οικονομία για τη σωτηρία του ανθρώπου. Η σωτηρία αυτή πραγματοποιήθηκε με τη σταυρική θυσία, την οποία συμβολίζει η Μεγάλη Είσοδος.

[...] κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας ο πιστός ακολουθεί μια διαδρομή πνευματικής μύησης και ανύψωσης από τα ατελέστερα στα τελειότερα, από τη γη στον ουρανό, από την ανθρώπινη στην αγγελική κατάσταση και, τελικά, στη θέωση. Μέσα από τη γνώση της διδασκαλίας του Κυρίου (Ευαγγέλιο), τη συστράτευση με τους αγγέλους για τη δοξολογία του Θεού (Τρισάγιος Ύμνος), την επίγνωση των ευεργεσιών του Θεού για τον άνθρωπο (Μεγάλη Είσοδος- Σύμβολο της Πίστεως), ο άνθρωπος εγκαταλείπει το «γήινο φρόνημα», συνειδητοποιεί την υιοθεσία του από το Θεό και επιτυγχάνει την ένωση μαζί του (Θεία Μετάληψη).

Μάξιμος Ομολογητής, *Μυσταγωγία*.

Η Εκκλησία ως ευχαριστιακή σύναξη.

1. Καινή Διαθήκη (για τη Θεία Λειτουργία):

- Λκ 22,17-20: «Ύστερα πήρε το ποτήρι, έκανε ευχαριστήρια προσευχή και είπε: «Πάρτε το αυτό και μοιράστε το μεταξύ σας: σας λέω πως από 'δω και πέρα δε θα ξαναπιώ απ' τον καρπό του αμπελιού, ώσπου να έρθει η βασιλεία του Θεού». Ύστερα πήρε ψωμί και, αφού έκανε ευχαριστήρια προσευχή, το κομματίασε και τους το έδωσε λέγοντας: «Αυτό είναι το σώμα μου, που παραδίνεται για χάρη σας: αυτό που κάνω τώρα, να το κάνετε στην ανάμνησή μου». Το ίδιο, μετά το δείπνο, πήρε και το ποτήρι λέγοντας: «Αυτό το ποτήρι είναι η νέα διαθήκη, που επισφραγίζεται με το αίμα μου το οποίο χύνεται για χάρη σας.»
- Α Κορ 10, 16: «Όταν πίνουμε το ποτήρι της ευχαριστίας, με το οποίο ευχαριστούμε το Θεό, δεν κοινωνούμε με το αίμα του Χριστού; Κι όταν κόβουμε και μοιράζουμε τον άρτο, τρώγοντάς τον δεν κοινωνούμε με το σώμα του Χριστού;».
- Α Κορ 11, 28: «Γι' αυτό πρέπει να εξετάζει κανείς προσεκτικά τον εαυτό του, και τότε να τρώει από τον άρτο και να πίνει από το ποτήρι».

2. Θεία Λειτουργία, Θεία Ευχαριστία

«... Αλλά πολλές φορές ... τη θεία Λειτουργία την ονομάσαμε και θεία Ευχαριστία. Γιατί η αγία αναφορά είναι μια προσφορά ευχαριστίας στο Θεό, καθώς το ακούσαμε στην προτροπή του ιερέα «*Εύχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ*» [...]. Ο λειτουργός ιερέας, παίρνοντας τη φωνή του λαού «*Άξιον και δίκαιον*», αρχίζει την **ευχή της ευχαριστίας**. «*Άξιον και δίκαιον σε ύμνεῖν, σε εύλογεῖν, σε αίνεῖν, σοι εύχαριστεῖν, σε προσκυνεῖν ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας σου [...]*».

[...] Η ευχή της αναφοράς είναι ευχή ευχαριστίας.

[...] Ο Ιησούς Χριστός ονομάζει το αίμα του αίμα της καινής διαθήκης, δηλαδή της νέας συμφωνίας μεταξύ του Θεού και των ανθρώπων. Η παλαιά συμφωνία επικυρώθηκε με τις θυσίες και το αίμα των ζώων· η νέα συμφωνία επικυρώθηκε με τη θυσία και το τίμιο αίμα του Ιησού Χριστού... Ο αμνός του Πάσχα στην παλαιά διαθήκη είναι η προτύπωση του Ιησού Χριστού στη θυσία του σταυρού. [...] Ο Ιησούς Χριστός προσφέρθηκε θυσία στο σταυρό για τις αμαρτίες του κόσμου [...]. Τη νύχτα πριν από το θάνατό του καθιέρωσε μια αληθινή θυσία ειρήνης και ευχαριστίας, τη θεία Ευχαριστία.

Ψαριανός, Δ., Μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης (1986). *Η Θεία Λειτουργία*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 323, 330, 335-336.

3. Η Ευχαριστιακή ζωή

Η ευχαριστιακή ζωή στον Παράδεισο

Ο Πανάγαθος Θεός έπλασε τον άνθρωπο από αγάπη, ελεύθερα, για να συμμετάσχει στην Ζωή Του. Τον επροίκισε με σπάνια χαρίσματα, το λογικό, το αυτεξούσιο, την αγαπητική δύναμη. Όλα αυτά αποτελούν το «κατ' εικόνα». Του έδωσε τα χαρίσματα αυτά για να μπορέσει να ζήσει κοινωνία με τον Θεό, να αγαπά τον Θεό, να συνομιλή με τον Θεό, να προσφέρεται στον Θεό. Σύμφωνα με το πρώτο κεφάλαιο της Γενέσεως ο άνθρωπος ζούσε στον Παράδεισο ευτυχισμένα, μέσα στην αγάπη του Ουράνιου Πατέρα. [...] Μέσα στον Παράδεισο ο Πανάγαθος Θεός τοποθέτησε τον άνθρωπο ως βασιλέα, να χρησιμοποιήσει όλα τα αγαθά που του έδωσε και χρησιμοποιώντας και εξουσιάζοντας αυτά σωστά να τα προσφέρει με ευχαριστία στον Θεό. Προσφέροντας δε στον Θεό την ευχαριστία για όλα τα δώρα που του έδωσε, να είναι συγχρόνως και ιερεύς.

Έτσι ο πρώτος άνθρωπος ήταν βασιλεύς και ιερέυς. Μπορούσε να δέχεται τα πρόσωπα, τους άλλους ανθρώπους, τα πράγματα, τον εαυτό του, ως δώρα του Θεού και ευχαριστώντας τον Θεό να τα επαναπροσφέρει πάλι στον Θεό και Πατέρα του ως θυσία. [...] είχε ως κέντρο της ζωής τον Θεό· όλα τα δεχόταν ως δώρα του Θεού και όλα τα επέστρεφε στον Θεό ως δώρα δικά Του. [...] Αυτή ήταν η ζωή των πρώτων ανθρώπων [...]. Όλη τους η ζωή ήταν μια ευχαριστία, μια εκδήλωση ευγνωμοσύνης προς τον Ουράνιο Πατέρα. Ήταν μια ζωή αγαπητική. Ό,τι έκανε ο άνθρωπος ήταν μια έκφραση αγάπης προς τον Θεό και προς τον συνάνθρωπό του. Επιτελούσε τρόπον τινά μια Θεία Λειτουργία, την Λειτουργία του Παραδείσου. [...]

Καψάνης, Γέροντας Γεώργιος, Προηγούμενος Ι.Μ. Οσίου Γρηγορίου.

4. Εκκλησία = Ευχαριστία

Στα αρχαιότερα κείμενα της Καινής Διαθήκης, που κατέχομε, δηλαδή στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου, ο όρος «Εκκλησία» χρησιμοποιείται για να δηλώσει την τοπική Εκκλησία, όχι σε οποιαδήποτε μορφή της, αλλά στη Σύναξή της για τη Θ. Ευχαριστία. [...]

Μια άλλη μαρτυρία της ταυτίσεως της Ευχαριστιακής Συνάξεως με την Εκκλησία είναι η φράση «**κατ' οίκον εκκλησία**», που απαντούμε πάλι στον Απ. Παύλο. Η κρατούσα άποψη είναι ότι η φράση αυτή εδήλωνε τη Σύναξη της τοπικής Εκκλησίας σε ένα από τα σπίτια των μελών της Εκκλησίας για να τελέσουν την Ευχαριστία [...]

[...] Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι ο Ορθόδοξος Λαός μας, ζυμωμένος με την εκκλησιολογία αυτή, έχει ταυτίσει τον όρο «Εκκλησία» με τον χώρο όπου τελείται η Ευχαριστία: «**Πηγαίνω στην Εκκλησία**», αντί πηγαίνω στο Ναό. Δεν θα γινόταν αυτό, αν δεν ήταν ριζωμένος βαθειά στη συνείδηση του Λαού μας αυτός ο ταυτισμός Εκκλησίας και Ευχαριστίας. [...]

«... [με το Βάπτισμα] έχουμε μια οντολογική αλλαγή, ότι ο άνθρωπος πρέπει να μπει πλέον σε μια νέα σχέση με τον κόσμο. Δεν μπορεί να είναι κανείς βαπτισμένος και να είναι μακριά από την βίωση της Κοινότητας της Εκκλησίας, γι' αυτό Βάπτισμα σημαίνει συγχρόνως και τοποθέτηση μέσα στην Κοινότητα της Εκκλησίας και κοινωνία στη Θεία Ευχαριστία.

[...] Το άλλο σημαντικό στοιχείο απ' την εμπειρία της Θείας Ευχαριστίας είναι ότι κάνει τη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό σχέση που περνάει μέσα από τους άλλους. Μπορεί κανείς εύκολα να δημιουργήσει μια σχέση με τον Θεό, η οποία να παραγνωρίζει, να παραμερίζει τον πλησίον. Αυτή είναι μία επικίνδυνη κατάσταση, η οποία μπορεί εύκολα να συμβεί έξω από την Ευχαριστιακή εμπειρία. Αλλά και στην Ευχαριστιακή εμπειρία παρεισφρύει πολλές φορές η ευσεβιστική ατομοκρατία, και βλέπει κανείς πολλές φορές έναν πιστό να πηγαίνει στη Θεία Ευχαριστία και να απομονώνεται από το υπόλοιπο Σώμα της Εκκλησίας, για να προσευχηθεί δήθεν καλύτερα, πράγμα που θα μπορούσε να το κάνει καλύτερα στο σπίτι του. Στη Θεία Λειτουργία δεν πηγαίνουμε για να προσευχηθούμε ως άτομα, πηγαίνουμε για να προσευχηθούμε μαζί με τους άλλους, ως Κοινότητα. Πρέπει, λοιπόν, να έχουμε διαρκώς συνείδηση ότι ο διπλανός μας είναι και αυτός μέλος τού ίδιου Σώματος και ότι δια μέσου της σχέσεως αυτής με τον διπλανό μας επικοινωνούμε με τον Θεό.

[...] Ο άνθρωπος, λοιπόν, βιώνει [...] τη Βασιλεία του Θεού, στη Θεία Ευχαριστία [...].

Γι' αυτό εμείς οι Ορθόδοξοι βιώνουμε την Εκκλησία με τρόπους, που πολλές φορές σκανδαλίζουν τους ετεροδόξους. Έχει, παραδείγματος χάριν, η Εκκλησία μας και η Θεία Ευχαριστία μια ιδιαίτερη λαμπρότητα: πολύ φως, λαμπρά άμφια, ωραία ψαλμωδία, ωραίες εικόνες, ωραία χρώματα. Όλα αυτά αποβλέπουν σε έναν σκοπό: στο να απεικονίσουν την Βασιλεία τού Θεού σε μας και να μας κάνουν να την προσευχηθούμε. [...]

Η βίωση του Μυστηρίου της Εκκλησίας, ενώ κατεχοχόν λαμβάνει χώρα μέσα στα Μυστήρια, προεκτείνεται και πέρα από τα Μυστήρια, στη ζωή του πιστού έξω από τα Μυστήρια, στις σχέσεις του με τους άλλους, στη σχέση του με τον υλικό κόσμο. [...] Αυτή η συνειδητοποίηση της συγκρούσεως μεταξύ αυτού, που παίρνουμε στα Μυστήρια και αυτού, που είμαστε στην καθημερινή μας ζωή δημιουργεί το βίωμα της μετανοίας: και η μετάνοια είναι ακριβώς αυτή που θα μας κρατάει πάντοτε σε σωστή σχέση με την Εκκλησία.

Ζηζιούλας, Ι., Μητροπολίτης Περγάμου (2006). Ευχαριστίας εξεμπλάριον: *Ήτοι κείμενα εκκλησιολογικά και ευχαριστιακά*. Μέγαρο: Ευεργέτις, σ. 38-44, 64-73.

2. Γραφιστικό έργο της μοναχής Corita Kent (1918-1986), *“God’s not dead, he’s bread”*

3. Η Θεία Μετάληψη

[...] **‘Τα σα εκ των σων σοι προσφέρωμεν’**. Παρ’ όλο που τα προσφερόμενα δεν είναι δικά τους [των ανθρώπων], αλλά του Θεού, και παρ’ όλο που ο Θεός θα μπορούσε να τα πάρει μόνος του, προσφέροντες είμαστε οι άνθρωποι. Η προσφορά μας αυτή αποτελεί [...] δημιουργία και σύνθεση.

Αυτό είναι ένα μεγάλο θέμα, το οποίο αποτυπώνεται στην ευχαριστιακή πράξη και ειδικότερα στην επιλογή των υλικών που χρησιμοποιούνται στη θεία Ευχαριστία. [...] Ο άγιος Νικόλαος ο Καβάσιλας φωτίζει τη δημιουργική και συνθετική κλήση του ανθρώπου. Τον άρτο και τον οίνο, λέει, τον προσφέρουμε κατά τη θεία Λειτουργία στον Θεό ως ένα είδος εκπροσώπου της ζωής μας [...]. Με αυτά συντηρούμαστε στη ζωή. Γιατί όμως (ρωτά ο Καβάσιλας) προσφέρουμε άρτο και οίνο και όχι άλλες τροφές; Διότι (απαντά ο ίδιος) τα εν λόγω δώρα δεν είναι απλώς βρώσιμα από πλευράς χημικής σύστασής τους, αλλά ενσωματώνουν την ανθρώπινη δημιουργικότητα, τη συμμετοχή του ανθρώπου στην ιστορία. Αντίθετα προς τους καρπούς και τα ζώα που γίνονται τροφή των άλλων ζώων ως έχουν, ο άρτος και ο οίνος δεν βρίσκονται έτοιμοι στη φύση. Προέρχονται μεν από γεννήματα της κτίσης (από σιτάρι και αμπέλι), προκύπτουν όμως με ανθρώπινη επεξεργασία, στο πλαίσιο κάποιας πρότασης πολιτισμού. ‘Το να χρειάζεται να κατασκευάσει άρτο για να φάει, και το να εφεύρει οίνο για να πιει, είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ανθρώπου μόνο’.

Παπαθανασίου, Θ. Ν. (2009²). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 40-42.

Ο ευχαριστιακός τρόπος ζωής.

Η μεγάλη εκτενής (του Αγ. Χρυσοστόμου)

ΕΚΤΕΝΗΣ ΔΕΗΣΙΣ

Διάκονος

[...] "Ετι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

"Ετι δεόμεθα ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν... τῶν πρεσβυτέρων, τῶν διακόνων καὶ τῶν μοναχῶν καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφότητος.

"Ετι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως, συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν τῶν δούλων σου, πάντων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τῶν κατοικούντων καὶ παρεπιδημούντων ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, τῶν ἐπιτρόπων καὶ συνδρομητῶν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας ταύτης, σὺν ταῖς γυναῖξιν καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν.

"Ετι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν μακαρίων καὶ ἀειμνήστων κτιτόρων τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας ταύτης καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν προαναπαυσασμένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἐνθάδε εὐσεβῶς κειμένων καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων.

"Ετι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν τῷ ἀγίῳ καὶ πανσέπτῳ ναῷ τούτῳ, κοπιόντων, ψαλλόντων καὶ ὑπὲρ τοῦ περισσῶτος λαοῦ, τῶν ἀπεκδεχομένων τὸ παρὰ σοῦ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος.

ΔΙΠΤΥΧΑ ΚΑΙ ΔΕΗΣΕΙΣ

Ἱερεὺς

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς πόλεως, ἐν ἧᾗ παροικοῦμεν καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς.

ΕΚΤΕΝΗΣ ΔΕΗΣΗ

Διάκονος

[...] Σὲ παρακαλοῦμε ἀκόμα γιὰ τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθόδοξους χριστιανούς.

Σὲ παρακαλοῦμε ἀκόμα γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπό μας... γιὰ τοὺς ἱερεῖς, τοὺς διακόνους καὶ τοὺς μοναχοὺς καὶ γιὰ ὅλη μας τὴν ἱερατικὴ σὺν ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἀδελφότητα.

Σὲ παρακαλοῦμε ἀκόμα νὰ ἐλεήσης, νὰ δώσης ζωὴ, εἰρήνη, ὑγεία καὶ σωτηρία, νὰ προστατέψης, νὰ συγχωρήσης καὶ νὰ ἀφήσης τὶς ἀμαρτίες τῶν δούλων σου, ὅλων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ποὺ κατοικοῦν καὶ μένουν σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν πόλη καὶ τὴν ἐνορία, τῶν ἐπιτρόπων καὶ τῶν συνδρομητῶν αὐτῆς ἐδῶ τῆς Ἐκκλησίας, μαζί μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους.

Σὲ παρακαλοῦμε ἀκόμα γιὰ τοὺς μακαρίτες καὶ ἀείμνηστους ποὺ ἔκτισαν αὐτὴν ἐδῶ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ ὅλους τοὺς πατέρες καὶ ἀδελφούς μας, ποὺ ἀναπαύθησαν κι εἶναι θαμμένοι ἐδῶ, μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης, καθὼς καὶ ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους ὅλου τοῦ κόσμου. Σὲ παρακαλοῦμε ἀκόμα γιὰ ὅλους ποὺ συνηγοροῦν καὶ βοηθᾶνε στὸν ἱερὸ καὶ ἅγιο τοῦτο ναό, γιὰ κείνους ποὺ ἐργάζονται καὶ γιὰ κείνους ποὺ ψάλλουν, καὶ γιὰ ὅλο τὸ λαό, ποὺ εἶναι τώρα ἐδῶ καὶ περιμένουν ἀπὸ σένα τὸ μέγα καὶ πλούσιο ἔλεος.

ΔΙΠΤΥΧΑ ΚΑΙ ΔΕΗΣΕΙΣ*

Ἱερεὺς

Θυμήσου, Κύριε, τὴν πόλη αὐτὴν ἐδῶ ποὺ τώρα μένουμε καὶ κάθε πόλη καὶ χωριὸ κι ἐκείνους ποὺ μὲ πίστη (σ' ἐσένα) κατοικοῦνε

3.3. ΕΝΟΤΗΤΑ

Μοναξιά / αποξένωση και συντροφικότητα.

1. Φωτογραφίες Α΄

2. Φωτογραφίες Β΄

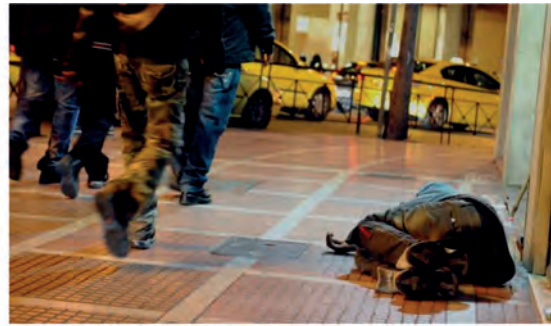
5. Vincent van Gogh (1890). Θλιμμένος γέρος (On The Threshold Of Eternity). Kröller-Müller Museum, Otterlo, Netherlands.

6. Édouard Manet (1877). Το δαμάσκηνο. National Gallery of Art, Washington.

7.

8.

1. The Beatles, *Eleanor Rigby* (1966)

Το *Eleanor Rigby* είναι τραγούδι των Μπιτλς σε σύνθεση του Πωλ ΜακΚάρτνεϋ. Ο ΜακΚάρτνεϋ συνέθεσε το κομμάτι για πιάνο, χωρίς λόγια. Αργότερα σκέφτηκε να το αφιερώσει στη μοναξιά. Το όνομα του τραγουδιού είναι φανταστικός συνδυασμός ενός καταστήματος στο Μπρίστολ και της ηθοποιού *Eleanor Bron*. Ο ΜακΚάρτνεϋ συνάντησε τους υπόλοιπους Μπιτλς στο σπίτι του Τζων Λένον και όλοι μαζί έγραψαν τους στίχους του τραγουδιού.

«Eleanor Rigby», wikipedia

Στίχοι: JOHN LENNON & PAUL McCARTNEY

Ah look at all the lonely people
Ah look at all the lonely people

Κοίτα όλους αυτούς τους μοναχικούς ανθρώπους
Κοίτα όλους αυτούς τους μοναχικούς ανθρώπους

Eleanor Rigby, picks up the rice
In the church where a wedding has been
Lives in a dream
Waits at the window, wearing the face
That she keeps in a jar by the door
Who is it for?

Η Ελεονόρα Ρίγκμπυ μαζεύει το ρύζι από μια
εκκλησία που μόλις έγινε γάμος
Ζει σε ένα όνειρο
Περιμένει στο παράθυρο, φορώντας το «πρόσωπο»
που το φυλάει μες στη κανάτα που κρατά δίπλα
στην πόρτα

All the lonely people
Where do they all come from?
All the lonely people
Where do they all belong?
Father McKenzie, writing the words
Of a sermon that no one will hear
No one comes near
Look at him working, darning his socks
In the night when there's nobody there
What does he care?

Για ποιον να είναι;
Όλοι οι μοναχικοί άνθρωποι
Από πού να έρχονται όλοι αυτοί άραγε;
Όλοι οι μοναχικοί άνθρωποι
Πού να ανήκουν όλοι αυτοί άραγε;
Ο πατήρ ΜακΚένζι γράφει τους στίχους ενός
κηρύγματος του που κανείς δεν θα ακούσει
Κανείς δεν έρχεται κοντά
Κοίτα τον να εργάζεται, μαντάροντας τις κάλτσες
του τη νύχτα που δεν είναι κανείς εκεί
Για τι νοιάζεται;

[...]

[...]

Eleanor Rigby, died in the church
And was buried along with her name
Nobody came
Father McKenzie, wiping the dirt
From his hands as he walks from the grave
No one was saved

Η Ελεονόρα Ρίγκμπυ πέθανε στην εκκλησία
και θάφτηκε μαζί με το όνομά της
Κανείς δεν ήρθε
Ο πατήρ ΜακΚένζι διώχνει την βρομιά
από τα χέρια του, ενώ φεύγει από τον τάφο
Κανείς δεν σώθηκε

<http://www.metrolyrics.com/eleanor-rigby-lyrics-beatles.html>

2. Δ. Σαββόπουλος, *Ας κρατήσουν οι χοροί* (1983)

Στίχοι: Διονύσης Σαββόπουλος

Μουσική: Διονύσης Σαββόπουλος

Ας κρατήσουν οι χοροί
και θα βρούμε αλλιώςτικά
στέκια επαρχιώτικα βρε
ώσπου η σύναξις αυτή
σαν χωριό αυτόνομο να ξεδιπλωθεί

Μέχρι τα ουράνια σώματα
με πομπούς και με κεραίες
φτιάχνουν οι Έλληνες κυκλώματα
κι ιστορία οι παρέες

Κάνει ο Γιώργος την αρχή
είμαστε δεν είμαστε
τίποτα δεν είμαστε βρε
κι ο Γιαννάκης τραγουδεί
άμα είναι όλα άγραφα κάτι θα βγει

Και στις νύχτας το λαμπάδιασμα
να κι ο Άλκης ο μικρός μας
για να σμίξει παλιές
κι αναμμένες τροχιές
με το ροκ του μέλλοντός μας

Ο ουρανός είναι φωτιές
ανεμομαζώματα
σπίθες και κυκλώματα βρε
και παρέες λαμπερές
το καθρέφτισμά τους στις ακρογιαλιές

Κι είτε με τις αρχαιότητες
είτε με ορθοδοξία
των Ελλήνων οι κοινότητες
φτιάχνουν άλλο γαλαξία

9.

Να κι ο Μπάμπης που έχει πει
κι η Λυδία ντρέπεται
που όλο εκείνη βλέπετε βρε
κι ο Αχιλλέας με τη Ζωή
μπρος στην Πολαρόντ κοιτούν γελαστοί

Τότε η Έλενα η χορεύτρια
σκύβει στη μεριά του Τάσου
και με μάτια κλειστά
τραγουδούν αγκαλιά
Εθνική Ελλάδος γεια σου

Τι να φταίει η Βουλή
τι να φταιν οι εκπρόσωποι
έρημοι και απρόσωποι βρε
αν πονάει η κεφαλή
φταίει η απρόσωπη αγάπη που 'χε βρει

Μα η δικιά μας έχει όνομα
έχει σώμα και θρησκεία
και παππού σε μέρη αυτόνομα
μέσα στην τουρκοκρατία

Να μας έχει ο Θεός γερούς
πάντα ν' ανταμώνουμε
και να ξεφαντώνουμε βρε
με χορούς κυκλωτικούς
κι άλλο τόσο ελεύθερους σαν ποταμούς

Και στις νύχτας το λαμπάδιασμα
να πυκνώνει ο δεσμός μας
και να σμίγει παλιές κι αναμμένες τροχιές
με το ροκ του μέλλοντός μας

10. Έργο Θεόφλου

Προκλήσεις και δυσκολίες ενότητας και η ευθύνη της θρησκείας.

11.

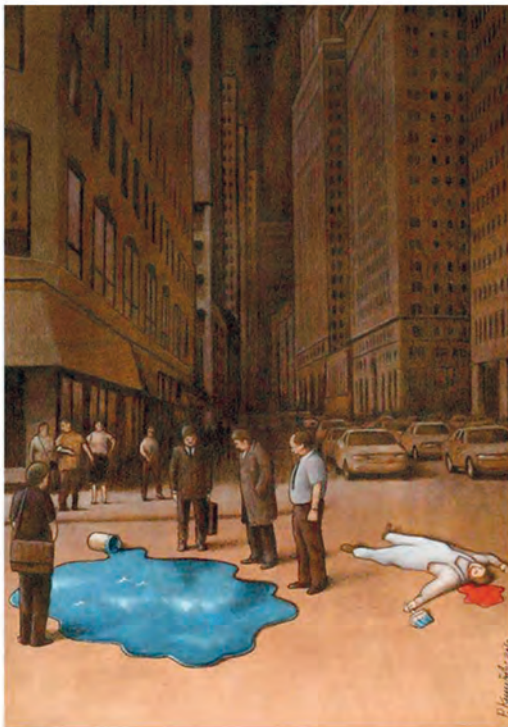
Pawel Kuczynski

12.

Pawel Kuczynski

13.

Pawel Kuczynski

14.

Pawel Kuczynski, Fire

15.

16.

Ιω 17, 20-23: «[...] Δεν προσεύχομαι μόνο γι' αυτούς αλλά και για κείνους που με το κήρυγμα αυτών θα πιστεύουν σ' εμένα, **ώστε να είναι όλοι ένα**, όπως εσύ, Πατέρα, είσαι ενωμένος μ' εμένα κι εγώ μ' εσένα. Να είναι κι αυτοί ενωμένοι μ' εμάς, κι έτσι ο κόσμος να πιστέψει ότι μ' έστειλες

εσύ. Εγώ τη δόξα που μου έδωσες την έδωσα σ' αυτούς, για να είναι ένα μεταξύ τους, όπως εμείς είμαστε ένα: Εγώ ενωμένος μαζί τους κι εσύ ενωμένος μαζί μου, ώστε ν' αποτελούν μια τέλεια ενότητα, κι έτσι ο κόσμος να καταλαβαίνει ότι μ' έστειλες εσύ κι ότι αγάπησες κι αυτούς όπως αγάπησες εμένα».

Η ενότητα στην εκκλησιαστική κοινότητα μέσα από το Βάπτισμα και την Ευχαριστία.

1. Εξ ύδατος και Πνεύματος

Στην αρχαία παράδοση το Βάπτισμα, το Χρίσμα και η Ευχαριστία [...] σχηματίζουν μια λειτουργική ακολουθία και «τάξη», γιατί κάθε μυστήριο βρίσκει την πληρότητά του στο άλλο με τέτοιο τρόπο, ώστε είναι αδύνατο να καταλάβουμε πλήρως τη σημασία του ενός όταν χωριστεί και απομονωθεί από τα άλλα δύο. [...] Στο Βάπτισμα αναγεννιόμαστε «εξ ύδατος και Πνεύματος», και αυτή η γέννηση μας κάνει ανοιχτούς στο δώρο του Αγίου Πνεύματος, δηλαδή στην προσωπική μας Πεντηκοστή. Και τελικά, το δώρο του Αγίου Πνεύματος μας «ανοίγει» εισόδους στην Εκκλησία, στο τραπέζι του Χριστού, στη Βασιλεία Του. Βαπτιζόμαστε για να λάβουμε το Άγιο Πνεύμα· παίρνουμε το Άγιο Πνεύμα για να γίνουμε ζωντανά μέλη του Σώματος του Χριστού, και για να αυξάνουμε μέσα στην Εκκλησία, στην πληρότητα της ηλικίας του Χριστού. [...]

[...] αν η Ευχαριστία είναι αληθινά το μυστήριο της Εκκλησίας, και όχι μόνον ένα από τα μυστήρια της Εκκλησίας, τότε αναγκαστικά η είσοδος στην Εκκλησία σημαίνει είσοδο στην Ευχαριστία, τότε η Ευχαριστία είναι πράγματι το πλήρωμα του Βαπτίσματος.

Σμέμαν, Αλ. (1990). *Εξ ύδατος και πνεύματος*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Δόμος, σ. 164, 166.

2. Βάπτισμα και Θεία Ευχαριστία

Για την Ορθόδοξη Εκκλησία κανένα Μυστήριο δεν είναι αυτόνομο και αυτοτελές, μάλιστα δε τα τρία «μυητικά μυστήρια». Ειδικά ως προς το Βάπτισμα και τη Θ. Ευχαριστία, η σύνδεση του ενός με το άλλο υπήρξε ανέκαθεν αδιάσπαστη λειτουργικά, και τούτο για λόγους όχι απλά τυπικούς, αλλά βαθύτατα θεολογικούς και δογματικούς».

[...] Σαφής [...] είναι η μαρτυρία του Οδοιπορικού της Αιθερίας (δ' αι.), το οποίο περιγράφει τη λειτουργική πράξη της Εκκλησίας Ιεροσολύμων, και το οποίο μάς πληροφορεί ότι μετά το Βάπτισμα ακολουθούσε η είσοδος των νεοφώτιστων της Εκκλησίας, όπου ετελείτο η Θ. Λειτουργία μετά εσπερινού.

[...] Όπως δεν μπορεί να τελεσθεί Θ. Λειτουργία χωρίς λαϊκούς, έτσι δεν μπορεί να υπάρξει εν ενεργεία λαϊκός χωρίς τη συμμετοχή του στην Ευχαριστιακή σύναξη.

Το Βάπτισμα είναι θάνατος και ανάσταση.

Ο Απ. Παύλος είναι σαφής ως προς αυτό (Ρωμ 6, 3-4). Αλλά αν δεν συμμετάσχει ο βαπτισθείς στη Θ. Ευχαριστία, πώς μπορεί να αναστηθεί στην καινή ζωή; Ένα Βάπτισμα ασύνδετο προς τη Θ. Ευχαριστία είναι ένας θάνατος χωρίς ανάσταση.

Με το Βάπτισμα ο πιστός πεθαίνει ως «τέκνον σώματος», δηλ. τέκνο των βιολογικών νόμων, της φθοράς, και αναγεννάται ως «τέκνον της Βασιλείας». Αλλά η πλήρης εικόνα της Βασιλείας είναι η Ευχαριστία. Χωρίς αυτήν το Βάπτισμα χάνει το εσχατολογικό του νόημα.

Το Βάπτισμα παρέχει την υιοθεσία.

Δηλ. τη δυνατότητα κατά χάριν να καλεί κανείς τον Θεό «Πατέρα», όπως κατά φύσιν τον καλεί ο μονογενής Υιός. Αλλά αυτό μόνο στη Θ. Ευχαριστία μπορεί να συμβεί κυριολεκτικά. Η προσευχή «Πάτερ ημών» ήταν ανέκαθεν ευχαριστιακή προσευχή. [...] Το «τολμάν επικαλείσθαι τον Θεόν

Πατέρα, και λέγειν Πάτερ ημών» έχει τη φυσική του θέση προ της Θ. Κοινωνίας. Η υιοθεσία, που παρέχει το Βάπτισμα, εκφράζεται και πραγματοποιείται μόνο μέσα στην Ευχαριστία.

[...] Είναι το μυστήριο της αγάπης ως κοινωνίας με τον Θεό και με τους άλλους. Αυτό είναι η πεμπουσία της Θ. Ευχαριστίας, το να είναι εικόνα της Βασιλείας, πρόγευση των έσχατων, βίωση της αγάπης ως κοινωνίας με το Θεό και τους άλλους εν τω σώματι του Χριστού. Σε τι ωφελεί, λοιπόν, το Βάπτισμα, όταν ο βαπτισθείς δεν συναχθεί αμέσως επί το αυτό στην ευχαριστιακή σύναξη;

Ζηζιούλας, Ι., Μητροπολίτης Περγάμου (1999). Άγιον Βάπτισμα και Θεία Λειτουργία.

3. Το Βάπτισμα, μυστική ταφή και ανάσταση

Το Βάπτισμα υποδηλώνει μια μυστική ταφή και μια ανάσταση με τον Χριστό (Ρωμ 6, 4-5 και Κολ 2,12). Το εξωτερικό σημείο δε αυτής της ταφής και της ανάστασης είναι η βύθιση του βαπτιζομένου στην κολυμβήθρα, που την ακολουθεί η ανάδυσή του από το νερό. ...

Μέσω του Βαπτίσματος μας δίνεται η άφεση κάθε αμαρτίας, της προπατορικής, αλλά και κάθε άλλης πραγματοποιημένης. «Ενδύομαστε τον Χριστό», και γινόμαστε μέλη της Εκκλησίας, του Σώματός Του. Οι Ορθόδοξοι, για να θυμούνται τη βάπτισή τους, φορούν σ' όλη τους τη ζωή, ένα μικρό Σταυρό, κρεμασμένο από τον λαιμό τους με μια αλυσιδίτσα».

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (2001). *Η ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 439-440.

4. Το Βάπτισμα

Εξάλλου με το Βάπτισμα ανοίγεται η θύρα, για να εισαχθεί ο πιστός στην εν Χριστώ κοινωνία με τα άλλα μέλη του Κυριακού Σώματος.

[...] Γίνεται, συνεπώς, το Βάπτισμα είσοδος στη ζωή μιας συγκεκριμένης τοπικής κοινότητας και όχι σε μία γενική - οικουμενική- περί χριστιανισμού ιδέα.

[...] Το Βάπτισμα, άρα, υπό ορθές προϋποθέσεις, οδηγεί στην εκκλησιαστικότητα και εκκλησιοποίηση του ανθρώπου, δηλαδή στη μεταμόρφωση της ατομικότητάς του σε εκκλησιαστική ύπαρξη. Δεν είναι όμως κάτι αυτονόητο και απροϋπόθετο. Όλα στην Εκκλησία είναι καρπός της συνέργειας με τη Θεία Χάρη. Και αυτό προϋποθέτει τη διάθεση και τον αγώνα του ανθρώπου. Αυτοματισμοί στην Εκκλησία δεν μπορεί να υπάρξουν, αφού η Θεία Χάρη δεν καταργεί την ανθρώπινη Ελευθερία ως δυνατότητα επιλογής, καταφάσεως ή απορρίψεως (πρβλ. Ιωάν. 5, 6)».

Μεταλληνός, π. Γ. (1999). «Εξ ύδατος και πνεύματος». *Η Θεολογία του αγίου Βαπτίσματος*.

1. Από τη **Θ. Λειτουργία**:

«Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα».

2. Από την **Ακολουθία του Βαπτίσματος**:

α. «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε»

β. «[...]Γράψον αὐτόν ἐν βίβλῳ ζωῆς σου καὶ ἔνωσον αὐτόν τῇ ποιμνῇ τῆς κληρονομίας σου».

3. *Γαλ 3, 26-29*: «Εἰστε, λοιπόν, ὅλοι παιδιὰ του Θεοῦ, αφοῦ πιστεύετε στον Ἰησοῦ Χριστό.

Κι αὐτό, γιατί ὅσοι βαφτιστήκατε στο ὄνομα του Χριστοῦ, ἔχετε ντυθεῖ το Χριστό. Δεν ὑπάρχει πια Ἰουδαίος καὶ εἰδωλολάτρης, δεν ὑπάρχει δούλος καὶ ἐλεύθερος, δεν ὑπάρχει ἄντρας καὶ γυναίκα»

όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό. Κι αφού ανήκετε στο Χριστό, είστε απόγονοι του Αβραάμ και κληρονόμοι της ζωής, όπως την υποσχέθηκε ο Θεός».

Παραδείγματα ειρηνικής συνύπαρξης διάφορων χριστιανικών και θρησκευτικών κοινοτήτων.

1. Επίσημα έγγραφα

α. Επίσημο έγγραφο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου για την αποστολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο (Κρήτη, 2016)

Α. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ καί καθ' ὁμοίωσιν καί ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ εἰς τό σχέδιον τοῦ Θεοῦ διά τόν ἄνθρωπον καί τόν κόσμον, ὑπῆρξε πηγή ἐμπνεύσεως διά τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἐνεβάθυναν εἰς τό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας...

[...] Ὡς προϋποθέσεις μιᾶς εὐρυτέρας ἐν προκειμένῳ συνεργασίας δύναται νά χρησιμεύσῃ ἡ κοινή ἀποδοχή τῆς ὑψίστης ἀξίας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Αἱ κατά τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι δυνατόν νά συμβάλουν εἰς τήν διαθρησκευτικήν συνεννόησιν καί συνεργασίαν διά τήν εἰρηνικήν συνύπαρξιν καί κοινωνικήν συμβίωσιν τῶν λαῶν, χωρίς τοῦτο νά συνεπάγεται οἰονδήποτε θρησκευτικόν συγκρητισμόν.

Ἔχομεν τήν πεποιθήσιν ὅτι ὡς «Θεοῦ συνεργοί» (Α΄ Κορ. γ΄, 9), δυνάμεθα νά προχωρήσωμεν εἰς τήν διακονίαν ταύτην ἀπό κοινοῦ μεθ' ὄλων τῶν ἀνθρώπων καλῆς θελήσεως, τῶν ἀγαπώντων τήν κατά Θεόν εἰρήνην, ἐπ' ἀγαθῶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐπί τοπικοῦ, ἐθνικοῦ καί διεθνοῦς ἐπέδου. Ἡ διακονία αὕτη εἶναι ἐντολή Θεοῦ (Ματθ. ε΄, 9). [...]

Ε. Ἡ Ορθόδοξος Ἐκκλησία ἔναντι τῶν διακρίσεων

[...] Ἡ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ Θεός «ἐποίησεν ἐξ ἑνός αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπί πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξ. ιζ΄, 26) καί ὅτι ἐν Χριστῷ «οὐκ ἔστι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλληνας, οὐκ ἔστι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔστι ἄρσεν καί θῆλυ· πάντες γάρ εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ΄, 28). [...] Ἡ Ορθόδοξος Ἐκκλησία ὁμολογεῖ ὅτι ἕκαστος ἀνθρώπος, ἀνεξαρτήτως χρώματος, θρησκείας, φυλῆς, φύλου, ἐθνικότητος, γλώσσης, ἔχει δημιουργηθῆ κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ καί ἀπολαμβάνει ἴσα δικαιώματα ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Συνεπῆς πρὸς τήν πίστιν αὐτήν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν δέχεται τὰς διακρίσεις δι' ἕκαστον ἐκ τῶν προαναφερθέντων λόγων, ἐφ' ὅσον αὗται προϋποθέτουν ἀξιολογικήν διαφορὰν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῆς ἴσης μεταχειρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀξιολογεῖ τήν ἐφαρμογήν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ τῶν μυστηρίων, τῆς οἰκογενείας, τῆς θέσεως τῶν δύο φύλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τῶν ἐν γένει ἀξιών τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει δικαίωμα ἵνα διακηρύττῃ τήν μαρτυρίαν τῆς διδασκαλίας τῆς εἰς τόν δημόσιον χῶρον.

[...] Ἡ Ἐκκλησία προβάλλει τήν θυσιαστικὴν ἀγάπην τοῦ Ἐσταυρωμένου Κυρίου τῆς ὥς τήν μόνην ὁδὸν πρὸς ἕνα κόσμον εἰρήνης, δικαιοσύνης, ἐλευθερίας καί ἀλληλεγγύης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν, τῶν ὁποίων μόνον καί ἔσχατον μέτρον εἶναι πάντοτε ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς θυσιασθεὶς Κύριος (προβλ. Ἀποκ. ε΄, 12), ἥτοι ἡ ἄπειρος Ἀγάπη τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος [...].»

β. Επίσημο έγγραφο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου για την σχέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο (Κρήτη, 2016)

«[...] Ἡ εὐθύνη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τὴν ἐνότητα, ὡς καὶ ἡ οἰκουμενικὴ αὐτῆς ἀποστολὴ ἐξεφράσθησαν ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Αὗται ἰδιαιτέρως προέβαλον τὸν μεταξὺ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας ὑφιστάμενον ἄρρηκτον δεσμόν.

Ἡ Ορθόδοξος Ἐκκλησία, ἀδιαλείπτως προσευχομένη «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», ἐκαλλιέργει πάντοτε διάλογον μετὰ τῶν ἐξ αὐτῆς διεστώτων, τῶν ἐγγύς καὶ τῶν μακρὰν, ἐπρωτοστάτησε μάλιστα εἰς τὴν σύγχρονον ἀναζήτησιν ὁδῶν καὶ τρόπων τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων [...]

2. Μηνύματα, Ομιλίες

α. Κοινό μήνυμα των Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου, Πάπα Ρώμης Φραγκίσκου και Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου στη Λέσβο (για τους πρόσφυγες)

[...] Ἀπευθύνουμε κοινὴ ἔκκληση γιὰ τὸν τερματισμὸ τοῦ πολέμου καὶ τῆς βίας στὴ Μέση Ἀνατολή, μιὰ δίκαιη καὶ διαρκὴ εἰρήνη, καὶ τὴν ἔντιμη ἐπιστροφή ὅσων ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια τους. Ζητοῦμε ἀπὸ τίς θρησκευτικὲς κοινότητες νὰ ἐντείνουν τίς προσπάθειές τους στὴν ὑποδοχὴ, παροχὴ βοήθειας καὶ προστασίας στοὺς πρόσφυγες ὄλων τῶν θρησκειῶν, καὶ ἀπὸ τίς θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς ὑπηρεσίες ἀνακούφισης (τῶν προσφύγων) νὰ ἐργάζονται γιὰ νὰ συντονίζουν τίς πρωτοβουλίες τους. Γιὰ ὅσο διάστημα ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη, ζητοῦμε ἐπιμόνως ἀπὸ ὅλες τίς χῶρες νὰ παράσχουν προσωρινὸ ἄσυλο, νὰ προσφέρουν τὴν ιδιότητα τοῦ πρόσφυγα σὲ ὅσους ἔχουν τὸ δικαίωμα, νὰ ἐπεκτείνουν τίς προσπάθειες ἀρωγῆς τους καὶ νὰ συνεργαστοῦν μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλῆς θέλησης γιὰ τὸν ἄμεσο τερματισμὸ τῶν συνεχιζομένων συγκρούσεων.

Ἡ Εὐρώπη ἀντιμετωπίζει σήμερα μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ σοβαρὲς ἀνθρωπιστικὲς κρίσεις τῆς ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση αὐτῆς τῆς σοβαρῆς πρόκλησης, κάνουμε ἔκκληση σὲ ὅλους τοὺς ἀκόλουθους τοῦ Χριστοῦ νὰ ἐνθυμοῦνται τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ὅλοι μας θὰ κριθοῦμε μιὰ μέρα: «ἐπέινασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με, ἠσθένησα καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην καὶ ἦλθετε πρὸς με ... ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ’ ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ 25: 35-36, 40).

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας, ὑπακούοντας στό θέλημα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, πιστεύουμε ἀκράδαντα, ὀλόψυχα καὶ μὲ ἀποφασιστικὴτητα, ὅτι πρέπει νὰ ἐντείνουμε τίς προσπάθειές μας γιὰ τὴν προώθηση τῆς πλήρους ἐνότητος ὄλων τῶν Χριστιανῶν. Ἐπιβεβαιώνουμε τὴν πεποίθησή μας ὅτι ἡ «συμφιλίωση (μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν) περιλαμβάνει τὴν προώθηση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἐντὸς καὶ μεταξύ ὄλων τῶν λαῶν. [...] Μαζί, θὰ κάνουμε τὸ χρέος μας, ὥστε νὰ προσφέρουμε στοὺς μετανάστες, τοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς αἰτούντες ἄσυλο, μιὰ ἀνθρώπινη ὑποδοχὴ στὴν Εὐρώπη» (Οἰκουμενικὴ Χάρτα, 2001). Μὲ τὴν ὑπεράσπιση τῶν θεμελιωδῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν προσφύγων, τῶν αἰτούντων ἄσυλο καὶ τῶν μεταναστῶν, καθὼς καὶ τῶν πολλῶν περιθωριοποιημένων ἀνθρώπων στίς κοινωνίες μας, ἔχουμε ὡς στόχο νὰ ἐκπληρώσουμε τὴν ἀποστολὴ τῶν Ἐκκλησιῶν, πού εἶναι ἡ διακονία τοῦ κόσμου.

Ἡ συνάντησή μας σήμερα ἔχει ὡς στόχο νὰ δώσει κουράγιο καὶ ἐλπίδα σὲ ὅσους ἀναζητοῦν καταφύγιο καὶ σὲ ὅλους ἐκείνους πού τοὺς καλωσορίζουν καὶ τοὺς βοηθοῦν. Καλοῦμε τὴ διεθνή

κοινότητα νά θέσει τήν προστασία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὡς προτεραιότητα, καί σέ κάθε επίπεδο, νά ὑποστηρίξει πολιτικές ἐντάξεις πού ἐκτείνονται σέ ὅλες τίς θρησκευτικές κοινότητες. Ἡ φοβερή κατάσταση ὄλων ὅσων ἐπηρεάζονται ἀπό τήν παρούσα ἀνθρωπιστική κρίση, συμπεριλαμβανομένων πολλῶν Χριστιανῶν ἀδελφῶν μας, ἀπαιτεῖ συνεχῆ προσευχή ἀπό μέρους μας.

Λέσβος, 16 Ἀπριλίου 2016

β - Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου πρό τοῦ Παναγίου Τάφου (25 Μαΐου 2014)

[...] ὁ πανίερος οὗτος Τάφος, μάς καλεῖ νά ἀποβάλωμεν ἕνα ἀκόμη φόβον, τόν πλέον ἴσως διαδεδομένον εἰς τόν σύγχρονον κόσμον μας: τόν φόβον τοῦ ἄλλου, τοῦ διαφορετικοῦ, τοῦ ἀλλοπίστου, τοῦ ἀλλοθρήσκου, τοῦ ἑτεροδόξου. Αἱ φυλετικά καί κάθε εἴδους διακρίσεις ἐπικρατοῦν ἀκόμη εἰς πολλές συγχρόνους κοινωνίας μας καί, τό χειρότερον ὄλων, διαπερνοῦν πολλάκις καί αὐτόν τόν θρησκευτικόν βίον τῶν ἀνθρώπων. Ὁ θρησκευτικός φανατισμός ἀπειλεῖ ἤδη τήν εἰρήνην εἰς πολλές περιοχάς τῆς γῆς, ὅπου καί αὐτό τοῦτο τό δῶρον τῆς ζωῆς θυσιάζεται εἰς τόν βωμόν τῆς μισαλλοδοξίας. Ἐνώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς τό μήνυμα τοῦ ζωοδόχου Τάφου εἶναι ἐπεῖγον καί σαφές: ἀγαπήσατε τόν ἄλλον, τόν διαφορετικόν, τόν ἀλλόπιστον, τόν ἑτερόδοxon ὡς ἀδελφόν. Τό μῖσος ὀδηγεῖ εἰς τόν θάνατον, ἡ ἀγάπη «ἔξω βάλει τόν φόβον» (Α΄ Ἰω. 4, 18) καί ὀδηγεῖ εἰς τήν ζωήν.

[...] οὐδεὶς ἄλλος δρόμος ὀδηγεῖ εἰς τήν ζωήν πλήν ἐκείνου τῆς ἀγάπης, τῆς καταλλαγῆς, τῆς εἰρήνης ἐν ἀληθείᾳ καί τῆς πιστότητος εἰς τήν Ἀλήθειαν. Αὐτόν τόν δρόμον καλοῦνται ὅλοι οἱ χριστιανοί νά ἀκολουθήσουν εἰς τὰς μεταξύ των σχέσεις εἰς οἰανδήποτε ἐκκλησίαν ἢ ὁμολογίαν καί ἂν ἀνήκουν, διδόντες τό παράδειγμα πρὸς τόν λοιπόν κόσμον. Ὁ δρόμος αὐτός εἶναι ἴσως μακρὺς καί δύσκολος, καί εἰς ὠρισμένους φαίνεται ἐνίοτε ἀδιέξοδος. Ἄλλ' εἶναι ὁ μόνος δρόμος πού ὀδηγεῖ εἰς τήν ἐκπλήρωσιν τῆς βουλῆς τοῦ Κυρίου «ἵνα πάντες ἔν ὧσιν» (Ἰωάν. 17,21). Μιάς βουλῆς, ἡ ὁποία τόν δρόμον τοῦτον ἤνοιξε καί διήνυσεν ὁ ἀρχηγός τῆς πίστεώς μας Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ σταυρωθεὶς καί ἀναστάς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου. [...]

«Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ» (Α΄ Ἰω. 4, 7).».

Κοινότητα Ταιζέ

α) «Ἀπό τα νιάτα μου, δεν με εγκατέλειψε ποτέ η ιδέα ότι μια κοινοτική ζωή θα μπορούσε να είναι ένα σημάδι ότι ο Θεός είναι αγάπη, και μόνον αγάπη. Σιγά σιγά με διακατείχε η πεποίθηση ότι ήταν ουσιώδες να δημιουργηθεί μια κοινότητα με άνδρες αποφασισμένους να δώσουν όλη τους τη ζωή, και που να προσπαθούν να καταλάβουν ο ένας τον άλλον, να συμφιλώνονται πάντα: μια κοινότητα όπου η καλοσύνη της καρδιάς και η απλότητα θα ήταν στο κέντρο των πάντων».

Αδελφός Roger

β) «Θα νικήσει η εμπιστοσύνη»

Συγγραφέας και θεολόγος, καθηγητής στο Ινστιτούτο της Ορθόδοξης Θεολογίας του Αγίου Σέργιου στο Παρίσι, ο Ολιβιέ Κλεμάν προσπαθεί ιδιαίτερα να διευκολύνει τη συνάντηση μεταξύ χριστιανικής Ανατολής και Δύσης. Κοινοτικός φίλος της κοινότητας, έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο «Ταιζέ: ένα νόημα για τη ζωή» (Bayard, 1997) από το οποίο παραθέτουμε μερικά αποσπάσματα.

Στο Ταιζέ, αδελφοί με διαφορετικό θρήσκευμα, εθνικότητα, μόρφωση, γλώσσα, όλα αυτά διαφορετικά και καμιά φορά αντίθετα, προσεύχονται και εργάζονται μαζί: ναι, είναι δυνατόν, ο Χριστός καταστρέφει κάθε χώρισμα. Αυτή η ιστορική και γεωγραφική διαφορετικότητα εξαλείφεται μπρος στη διαφορά των χαρισμάτων. Η κοινότητα είναι μια κυψέλη σε δραστηριότητα. Μερικοί δημιουργούν ομορφιά, ζωγραφίζουν πίνακες, καμιά φορά εικόνες, πλάθουν θαυμαστά πήλινα ικανά να εξευγενίσουν την καθημερινή ζωή. Μαθαίνουν επίσης διάφορες γλώσσες για να ανταποκριθούν στην παγκόσμια κλήση του Ταιζέ. [...] Οι σημερινοί νέοι είναι κουρασμένοι από τα λόγια (αλλά και από τις φωνές), διψούν για αυθεντικότητα. Είναι μάταιο να τους μιλάει κανείς για κοινωνία εάν δεν μπορεί – «έλα και δεξ» - να τους δείξει ένα χώρο όπου δημιουργείται η κοινωνία. Ένα χώρο όπου να τους δέχονται όπως είναι, χωρίς να τους κρίνουν, όπου δεν τους ζητούν ένα δογματικό διαβατήριο, χωρίς όμως γι' αυτό να κρύβουν το ότι συγκεντρώνονται γύρω από το Χριστό και ότι μια οδός – «είμαι η οδός», έχει πει – αρχίζει εκεί για όποιον το θέλει. (σ. 14-15)

Η «εμπιστοσύνη» είναι μια λέξη κλειδί στο Ταιζέ. Οι συναντήσεις που η κοινότητα εμψυχώνει, στην Ευρώπη και στις άλλες ηπείρους, είναι μέρος ενός προσκυνήματος εμπιστοσύνης πάνω στη γη. Η λέξη «εμπιστοσύνη» είναι ίσως μια από τις πιο ταπεινές λέξεις, τις πιο καθημερινές και τις πιο απλές που υπάρχουν, αλλά ταυτόχρονα μία από τις πιο ουσιαστικές. Αντί να μιλάμε για «αγάπη», ή ακόμη για «κοινωνία», που είναι βαριές λέξεις, θα μιλήσουμε για «εμπιστοσύνη», γιατί στην εμπιστοσύνη περικλείονται όλες αυτές οι πραγματικότητες. Στην εμπιστοσύνη, υπάρχει το μυστήριο της αγάπης, το μυστήριο της κοινωνίας, και τελικά το μυστήριο του Θεού ως Τριάδα. (σ. 87-88).

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Αναδεικνύουμε τις διαστάσεις της ενότητας στη ζωή της Εκκλησίας και των μελών της.
- ✓ Τεκμηριώνουμε την επίτευξη της ενότητας μέσω των μυστηρίων στην εκκλησιαστική κοινότητα.
- ✓ Αναλύουμε το όραμα της ενότητας των ανθρώπων.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3.4. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η έννοια του προσώπου στη χριστιανική θεολογία και ανθρωπολογία.

1. Παλαιά Διαθήκη:

- *Γεν 1, 26-27*: «Μετά είπε ο Θεός: «Ας φτιάξουμε τον άνθρωπο σύμφωνα με την εικόνα τη δική μας και την ομοίωση, κι ας εξουσιάζει στις θάλασσας τα ψάρια, στου ουρανού τα πτηνά, στα ζώα και γενικά σ' όλη τη γη και στα ερπετά που σέρνονται πάνω σ' αυτήν». Δημιούργησε, λοιπόν, ο Θεός τον άνθρωπο σύμφωνα με τη δική του την εικόνα, «κατ' εικόνα Θεού» τον δημιούργησε, τους δημιούργησε άντρα και γυναίκα».
- *Γεν 2, 7*: «Τότε ο Κύριος ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο από το χώμα της γης και φύσηξε μέσα στα ρουθούνια του πνοή ζωής. Έτσι έγινε ο άνθρωπος ζωντανό ον».

2. Άτομο και πρόσωπο

Ο άνθρωπος δεν είναι άτομο, είναι πρόσωπο. Μεταξύ των δυο αυτών εννοιών (πρόσωπο-άτομο) υπάρχει μόνο ένα κοινό στοιχείο: αναφέρονται σε μια μονάδα, μια μόνο ύπαρξη, π.χ. καθένας μας γεννιέται ως άτομο.

Το πρόσωπο και το άτομο διαφέρουν σε όλα τα άλλα και μάλιστα στη σχέση τους με τις άλλες μοναδικές υπάρξεις. Το άτομο μένει άσχετο, δεν αισθάνεται την ανάγκη να σχετισθεί με άλλες υπάρξεις, το Εγώ μένει κλεισμένο στον Εαυτό του και δεν αναφέρεται στο Άλλο του. Το πρόσωπο (προς + ωψ= όψη, οφθαλμός) σχετίζεται οπωσδήποτε, το Εγώ επι-κοινωνεί με το Άλλο του, ο Εαυτός μας είναι η σχέση του Εγώ μας προς το Άλλο μας. Ποτέ δε βρίσκουμε την ταυτότητα μας μόνοι, αλλά πάντοτε σε σχέση με το Άλλο μας.

Ο άνθρωπος γεννιέται άτομο και γίνεται πρόσωπο. Καθένας γεννιέται σαν άτομο και αναγεννιέται ως πρόσωπο μέσα στην Εκκλησία. Το άτομο αρκείται στη διαφορά του Εγώ από το Άλλο και ποτέ δεν ενδιαφέρεται για την αναφορά (τη σχέση) του ενός προς το άλλο. Αντιθέτως το πρόσωπο δίνει προβάδισμα στην αναφορά, στη σχέση, στην επικοινωνία και στη συμμετοχή, χωρίς βεβαίως να αγνοεί ή να υποτιμά τη διαφορά του Εγώ από το Άλλο του.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ΄ Λυκείου, ΔΕ 22, σ. 172-173.

3. «Κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν»

[...] Για τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου υπάρχουν δυο διηγήσεις που αλληλοσυμπληρώνονται. Η μία (Γεν 1,26-30) δείχνει τον άνθρωπο να δημιουργείται την έκτη ημέρα από το Θεό, ο οποίος διαλέγεται σε πληθυντικό αριθμό: «ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ήμετέραν καί καθ' ομοίωσιν». Κατά την ερμηνεία που έδωσε η Εκκλησία το «κατ' εικόνα» αναφέρεται στα πνευματικά εκείνα στοιχεία που καθορίζουν και την έννοια του προσώπου: είναι το λογικό και η ελεύθερη βούληση (το αυτεξούσιο). Το «καθ' ομοίωσιν» αναφέρεται στο βασικό στόχο που είναι η ομοίωση και ένωση με το Θεό, η θέωση. Στη χρήση του πληθυντικού αριθμού η θεολογία της Εκκλησίας διέγινε έναν πρώτο υπαινιγμό για την τριαδικότητα του Θεού, που θα φανερωθεί αργότερα από τον Ιησού Χριστό. Στην άλλη αναλυτικότερη διήγηση (Γεν 2,4-25) [...] βγαίνουν περισσότερα συμπεράσματα:

1. Ο Θεός σε μια πασίγνωστη αλληγορία πλάθει τον άνθρωπο (στ. 7) από χώμα, φυσάει στο πρόσωπό του και έτσι ο άνθρωπος γίνεται ζωντανό όν. Στο πρωτότυπο κείμενο αναφέρονται οι λέξεις «ψυχή ζωσα». Η λέξη «ψυχή» αντιστοιχεί γενικά στην έννοια «ζωή». Ο συμβολισμός είναι ολοφά-

νερος από την παραδοχή ότι ο Θεός είναι ασώματος. Συνεπώς το «χώρα» σημαίνει συμβολικά ότι ο άνθρωπος είναι υλικός, η υπόστασή του η υλική έχει προέλευση τη γη, ενώ η λέξη «ψυχή» χαρακτηρίζει γενικά τη ζωή. Η ιδιαιτερότητα λοιπόν του ανθρώπου σε σχέση με τα άλλα ζωντανά όντα βρίσκεται στο «ένεφύσησεν», δηλ. την ιδιαίτερη σχέση με το Θεό, που συγκροτεί την ανθρώπινη ύπαρξη. Η μετάδοση ενός πνευματικού στοιχείου δεν μπορούσε να γίνει κατανοητή διαφορετικά από τους ανθρώπους της εποχής που γράφτηκε η Γένεση, ενώ το «ένεφύσησεν εις τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς» είναι και σαφές. Δηλώνει τη μετάδοση του πνευματικού στοιχείου της πνοής, και την πνευματική συγγένεια του ανθρώπου με το Θεό.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 10, σ. 94-95.

4. Προσωπείο και πρόσωπο κατά τους Τρεις Ιεράρχες

Η πρώτη σημαντική στιγμή στην πνευματική ιστορία της ανθρωπότητας, όπου ο άνθρωπος –όπως με πλαστικό και παραστατικό τρόπο μας αφηγείται το βιβλίο της Γένεσεως- αποφεύγει να αντικρύσει κατά πρόσωπο την πραγματικότητα που ο ίδιος δημιούργησε, είναι εκείνη η στιγμή κατά την οποία, μετά την επαναστατική παράβαση της θείας εντολής, στο άκουσμα της φωνής του Θεού *‘Αδάμ, πού είσαι;’* φοβάται, κρύβεται και δικαιολογείται. Μεταθέτει κατόπιν την ευθύνη από τον εαυτό του σ' εκείνη που ο Θεός του έδωσε για σύντροφο της ζωής του. Το ίδιο ακριβώς θα κάνει και η σύντροφος του άντρα: Θα καλυφτεί πίσω από μια δικαιολογία (Γεν 3, 9εξ). Έτσι η συμβατικότητα, το προσωπείο, η αποφυγή του κοιτάγματος της αλήθειας κατάματα μπήκαν για τα καλά μέσα στην ιστορία των ανθρώπων και των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Εδώ ακριβώς βρίσκεται το νόημα της βιβλικής αυτής διηγήσεως, κι αυτή είναι η ψυχολογική αλήθεια που περιέχει και το βάθος που εκφράζει.

Η εικόνα του Θεού που είναι ο άνθρωπος ξεμακραίνει από το πρωτότυπό της, [...] από το Θεό αλλά και από τον ίδιο της τον εαυτό. Γιατί, όπως παρατηρεί ο ίδιος ιεράρχης [Μ. Βασίλειος], με το ερώτημα *‘Αδάμ, πού είσαι;’* δεν ζητούσε καμιά πληροφορία ο παντογνώστης Θεός, αλλά ήθελε να κάνει τον άνθρωπο να καταλάβει [...] ποιος ήταν και ποιος έγινε. Άμεση ακολουθία υπήρξε και η αλλοτρίωση των σχέσεων με τον πλησίον. Η κοινωνία διασπάται σε άτομα που απομακρύνονται συνεχώς το ένα από το άλλο. [...] Γιατί αυτό το *‘πού είσαι;’* προϋποθέτει ακριβώς την απόσταση που αισθάνεται ο ένας από τον άλλο και δηλώνει την αγωνιώδη προσπάθεια της συναντήσεως. Κι επειδή η γνησιότητα και ειλικρίνεια στις διαπροσωπικές σχέσεις χάθηκαν, τις αναπληρώνει ο άνθρωπος με κάποιο προσωπείο, είτε θεληματικά, είτε ακόμη και χωρίς να το θέλει. [...]

Το **προσωπείο** σημαίνει πρώτα πρώτα τυποποίηση, αυτοματισμό, ρουτίνα, καταναγκασμό, ενώ το **πρόσωπο** χαρακτηρίζεται από την ελεύθερη και υπεύθυνη εκλογή. Γιατί δεν είναι το πρόσωπο δεδομένο ούτε τελειωμένο, αλλά γίνεται συνεχώς και εξελίσσεται [...]. Το πρόσωπο είναι εικόνα του Θεού, η εικόνα όμως [...] υπολείπεται από το πρωτότυπό της, γι' αυτό χρειάζεται να ολοκληρωθεί, να φτάσει ο άνθρωπος στο «καθ' ομοίωσιν Θεού». Έτσι, το πρόσωπο είναι κίνηση και ζωή [...].

Το **προσωπείο** σημαίνει ακόμη εγκλωβισμό μέσα στο άτομο, και το άτομο διακατέχεται από ποικίλους φόβους, κυρίως από τον αγχώδη φόβο του βιολογικού τερματισμού του. [...]. Το **πρόσωπο** αντίθετα είναι η εκρηκτική διάσπαση του ατόμου, το οποίο διασπά τον απομονωτισμό του και έρχεται σε προσωπική σχέση με τα άλλα πρόσωπα της κοινωνίας. Έτσι, τη θέση του φόβου την παίρνει η αγάπη [...] που είναι προσφορά του προσώπου προς την κοινωνία, χωρίς ιδιοτέλεια και ανταλλάγματα.

[...] Το **προσωπείο** με τα δύο προηγούμενα χαρακτηριστικά του, δηλ. της ανελευθερίας και του ατομισμού, αυτόματα οδηγείται στην άρνηση της δημιουργίας. [...] Ο «θεόπλαστος» όμως άνθρωπος είναι συνδημιουργός, συνεχίζει το δημιουργικό έργο του Θεού σε άλλο βέβαια επίπεδο, κοινωνικό, επιστημονικό κτλ. Έτσι, χαρακτηριστικό του προσώπου είναι η δημιουργία και η πρόοδος.

Καραβιδόπουλος, Ι. (1979). *Προσωπείο και πρόσωπο κατά τους Τρεις Ιεράρχες*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., σ. 12-13, 21, 26.

5. Το πρόσωπο

[...] το πρόσωπο εμπεριέχει τη διάσταση της *κοινωνίας*, της εκστατικής σχέσης ως ελεύθερη αγάπη. Πέρα από οποιαδήποτε αποκλειστικότητα, το πρόσωπο ανοίγεται ως αγαπητική αυθυπέρβαση της ατομικότητας, το οποίο ενώνεται με άλλα πρόσωπα σε μια αδιάρρηκτη κοινωνία, δίχως να χάνει την ετερότητά του. Μάλιστα, η *ιδιάζουσα ταυτότητά* του δεν είναι αυτόνομη, αλλά εκπηγάζει ακριβώς από αυτή τη σχέση και κοινωνία. *Το πρόσωπο αντλεί το είναι από το γεγονός της κοινωνίας*.

[...] η Ευχαριστία της Εκκλησίας, ως κοινότητα που συνιστά ένα νέο πλέγμα σχέσεων, αρνείται το ιδιωτικό επίτευγμα της αρετής ή των καλών πράξεων, όπως αρνείται και την έννοια της ατομικής σωτηρίας. Η ευχαριστιακή σύναξη εκφράζει καθολικές σχέσεις αγάπης και ελευθερίας μεταξύ ανθρώπου, κόσμου και Θεού.

Γιαγκάζογλου, Στ. *Το ήθος του προσώπου*. Εκκλησιολογική θεώρηση της ύπαρξης.

6. Ο άνθρωπος, σύντροφος του Θεού

Η εικόνα του Θεού δηλώνει την ελεύθερη βούληση, τη λογική, την αίσθηση της ηθικής υπευθυνότητας του ανθρώπου, το καθετί δηλαδή που μας ξεχωρίζει από τη ζωική δημιουργία και μας καθιστά *πρόσωπα*. Η εικόνα όμως υποσημαίνει και κάτι περισσότερο απ' αυτά. Σημαίνει πως είμαστε 'γένος' (Πραξ 17, 28) του Θεού, συγγενείς Του. Σημαίνει πως μεταξύ Αυτού και ημών υπάρχει ένα σημείο επαφής και ομοιότητας. Δεν είναι αγεφύρωτο το χάσμα μεταξύ Δημιουργού και δημιουργήματος, επειδή με το να είμαστε δημιουργημένοι κατ' εικόνα Θεού, μπορούμε να γνωρίζουμε τον Θεό και να κοινωνούμε μαζί Του. Αν μάλιστα κάνουμε σωστή χρήση αυτής της ικανότητας για κοινωνία με τον Θεό, τότε θα γίνουμε «ως» θεοί, θα αποκτήσουμε τη θεία ομοιότητα. Σύμφωνα με τα λόγια του αγ. Ιωάννη Δαμασκηνού, «θα γίνουμε όμοιοι με τον Θεό μέσω της αρετής». Η απόκτηση της ομοιότητας είναι το ίδιο με τη θέωση, το να γίνουμε δηλαδή «δεύτεροι θεοί», «θεοί κατά χάριν». [...]

Η εικόνα του Θεού αγκαλιάζει ολόκληρο το πρόσωπο, το σώμα και την ψυχή [...].

[...] «Όταν βλέπεις τον αδελφό ή την αδελφή σου», μας λέει ο Κλήμης Αλεξανδρείας (πέθανε το 215), «βλέπεις τον Θεό». [...] Ο σεβασμός αυτός για κάθε ανθρώπινη ύπαρξη εκφράζεται καθαρά στην Ορθόδοξη λατρεία, όπου ο ιερέας δεν θυμιάζει μόνο τις εικόνες, αλλά και το εκκλησίασμα, χαιρετίζοντας έτσι στο κάθε πρόσωπο την εικόνα του Θεού. «Η καλύτερη εικόνα του Θεού είναι το ανθρώπινο πρόσωπο» [Ευδοκίμωφ].

Ware, K., επίσκοπος Διοκλείας (2001). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 346, 348, 350.

7. «Υπάρχω»

«[...] υπάρχω αυθεντικά όταν η ετερότητα δεν είναι κάτι παράλληλα ή ενάντια στην ταυτότητά μου, αλλά είναι όρος της ταυτότητάς μου. Αυτό σημαίνει αγάπη.

[...] Τόπος του ραντεβού με τον Χριστό δεν είναι μια ιδεολογία, αλλά το πρόσωπο του συνανθρώπου. Είναι αδύνατο να γνωρίσει κανείς την αλήθεια του Χριστού έξω από το μυστήριο της κοινότητας με τον άλλον.

[...] εφ' όσον ο Θεός του Χριστιανισμού γίνεται δεκτός ως προσωπική ύπαρξη, δηλαδή ως ύπαρξη που βούλεται, σχεδιάζει, ενεργεί, ανταποκρίνεται (και, άρα, όχι ως μια απρόσωπη και αδρανής πραγματικότητα), ο άνθρωπος καλείται σε ένα άθλημα: να αποδεχτεί την πρόσκληση αυτού του Θεού, να γίνει μαθητής και φίλος του, να συνάψει προσωπική σχέση μαζί του. Η προσωπική σχέση ενέχει μεγαλείο, ενέχει όμως και διακινδύνευση. Μπορεί να προκόψει, μπορεί και να διαρραγεί. Διαθέτει την αβεβαιότητα η οποία συνοδεύει την ελευθερία

Παπαθανασίου, Θ. Ν. (2009²). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 335-337.

8. Από το μετανεωτερικό προσωπείο στο πρόσωπο

Ο σύγχρονος μεταμοντέρνος άνθρωπος δεν γνωρίζει τι είναι ο άνθρωπος. Ζει, αλλά και προβάλλει το προσωπείο του ανθρώπου. Τι είναι προσωπείο; Προσωπείο είναι η μάσκα, που χρησιμοποιούσαν στην αρχαία Ελλάδα οι ηθοποιοί για να υποδύονται διάφορους ρόλους πάνω στην σκηνή, στο θέατρο. Άρα το προσωπείο δεν είναι κάτι το αληθινό, είναι ψεύτικο, είναι μία εικονική πραγματικότητα για να μιλήσουμε με σύγχρονη ορολογία της πληροφορικής.

[...] Η σημαντικότερη ίσως ανατροπή που έφερε η νεωτερικότητα ήταν η ανάδυση του ατόμου. Για πρώτη φορά στην ιστορία το άτομο κατακτάει την αυταξία, αυθυπαρξία και αυτονομία του. Για πρώτη φορά αποκτάει τόσο μεγάλη σημασία και σπουδαιότητα, ώστε τίθεται υπεράνω της κοινότητας, του συνόλου, των συλλογικών πολιτισμικών αλλά και κληρονομημένων θεσμών και αξιών, και φυσικά της Εκκλησίας.

[...] Το πρότυπο στην σύγχρονη μετανεωτερική εποχή έχει γίνει ο σταρ, ο ηθοποιός, ενώ στην νεωτερική ήταν ο επιστήμονας και στην παραδοσιακή ο άγιος. Το κέντρο υποκειμενικής βαρύτητας στην παραδοσιακή εποχή αποτελούσε η ψυχή, στην νεωτερική η λογική, ενώ σήμερα το σώμα. Σήμερα ο μετανεωτερικός άνθρωπος έχει ως στόχο του την απόκτηση πληροφοριών, ενώ ο νεωτερικός είχε την γνώση και ο παραδοσιακός την σοφία.

Γέροντας Εφραίμ, Καθηγούμε. Ι. Μονής Βατοπαιδίου (2013). Από το μετανεωτερικό προσωπείο στο πρόσωπο

9. πρόσωπο: [στη 12η (θεολογική) σημασία του] ...

-12. ΘΕΟΛ. (στην Ορθοδοξία) ο άνθρωπος στην ατομική του υπόσταση και στην κοινωνική του φύση, ως σύστημα σχέσεων, στην αγαπητική του διάσταση - κατά το πρότυπο της κοινωνίας των προσώπων της Αγίας Τριάδας και κατ' αντιδιαστολή προς την ατομικιστική ηθική του «ατόμου»: *ως πρόσωπα διαφέρουν οι άνθρωποι μεταξύ τους, επειδή είναι ξεχωριστά υποκείμενα που διαθέτουν από κοινού την ίδια φύση σύμφωνα με έναν ιδιαίτερο τρόπο το καθένα...*

[ΕΤΥΜ. < αρχ. πρόσωπον, συνθ. εκ συναρπαγής από τη φρ. προς όπα «μπροστά στα μάτια» (οπότε η λ. θα σήμαινε «το μέρος τού κεφαλιού που βρίσκεται μπροστά, στην πλευρά των ματιών»), όπου όπα, αιτ. τού *ώψ, ώπος «όψη, οφθαλμός» (βλ. κ. -ωπος, όψη)...]

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*.

2.

René Magritte, *Surreal or real?*

3.

Ο περίπατος του Ιησού πάνω στα νερά της λίμνης (Μτ 14, 22-33): Κάποιες σκέψεις

Ο Χριστός και οι μαθητές του βρίσκονταν στην όχθη μιας λίμνης. Τους έβαλε στο καράβι τους και τους ζήτησε να πάνε απέναντι. Ο ίδιος δεν μπήκε, μα τους έδωσε ραντεβού στην απέναντι όχθη. Οι μαθητές όντως άρχισαν το ταξίδι. Μα εκεί που η λίμνη ήταν ευκαιρία, έγινε απειλή: ξέσπασε τρικυμία. Ο Χριστός τότε εμφανίστηκε έξω από το καράβι, περπατώντας πάνω στα νερά. Ο Πέτρος ζήτησε να πάει κοντά του, βγήκε από το καράβι κι άρχισε να περπατά κι αυτός πάνω στα νερά. Απέναντί του είχε τον Χριστό, από κάτω του είχε την άβυσσο. Κάποια στιγμή η άβυσσος τον τρόμαξε. Και άρχισε να βουλιάζει. Ο Χριστός άπλωσε το χέρι του, τον κράτησε, και ανέβηκαν μαζί στο καράβι.

Ο περίεργος Χριστός μάς μπερδεύει. Μπερδεύει, μάλλον, τις σιγουριές μας. Ενώ ήταν μαζί με τους μαθητές, και συνεπώς οι μαθητές θα μπορούσαν να πουν 'Έχουμε δικό μας τον Χριστό', αυτός τους δείχνει ότι στην πραγματικότητα δεν τον έχουν συναντήσει ακόμα. Θα τον συναντήσουν αν ξεβουλευτούν. Θυμηθείτε: ήταν μαζί τους, μα δεν τους έδωσε ραντεβού για το σημείο απ' όπου χώρισαν. Τους έδωσε ραντεβού για τον απέναντι τόπο. Και ταυτόχρονα τους καλεί να τον δουν τον ίδιο ως *ερχόμενο*. Όχι ως *κατεχόμενο*. Να δουν δηλαδή ότι καλούνται σε μια υπέροχη αβεβαιότητα: να προσπαθήσουν να συναντηθούν με τον άλλον, που βρίσκεται απέναντί τους. Το νόημα πλέον δεν βρίσκεται στον τόπο, αλλά στο ραντεβού.

Το πλοίο είναι η ασφάλεια – κάτι σαν νησί. Έξω απ' αυτό караδοκεί το χάος, ο πνιγμός. Εδώ όμως και πάλι ο Χριστός έρχεται να μας ξαφνιασει. Και πάλι έρχεται να μας δείξει ότι η τρικυμία είναι όντως απειλή, η λύση όμως δεν είναι το κλείσιμο στο αμπάρι. Όσο κι αν μας φαίνεται παράδοξο, ο Πέτρος συναντά τον Χριστό *εγκαταλείποντας* το πλοίο. Κι αν βυθίζεται, δεν βυθίζεται επειδή η θάλασσα είναι υγρή και δεν αντέχει το βάρος του ανθρώπου. Ο Πέτρος βυθίστηκε όταν έχασε την εμπιστοσύνη του σ' αυτόν τον απέναντι.

Πότε σταμάτησε η τρικυμία; Όταν ο Χριστός μπήκε μέσα στο καράβι. Όταν δηλαδή το καράβι έπαψε να είναι περικλειστο και άνοιξε για να υποδεχτεί εκείνον τον απέναντι, ώστε οι μέσα στο καράβι να μπορέσουν να λάβουν από τον φιλοξενούμενό τους [...] μια νέα ζωή, χωρίς λήξη».

Παπαθανασίου, Θ. Ν. (2009²). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 23-24.

Οι διαφορές των προσώπων ως στοιχείο πολιτισμού και ποικιλομορφίας.

1. Εφ.σ. 4, 2-7: «Να ζείτε με ταπείνωση, πραότητα και υπομονή· να ανέχεστε με αγάπη ο ένας τον άλλο και να προσπαθείτε να διατηρείτε, με την ειρήνη που σας συνδέει μεταξύ σας, την ενότητα που δίνει το Πνεύμα του Θεού. Ένα σώμα αποτελείτε όλοι κι ένα πνεύμα σάς ενώνει, όπως και μία είναι η ελπίδα σας για την οποία σας κάλεσε ο Θεός.

Ένας Κύριος υπάρχει, μία πίστη, ένα βάπτισμα.
Ένας Θεός και Πατέρας όλων,
που κυριαρχεί σε όλους, ενεργεί μέσα απ' όλους
και κατοικεί σε όλους σας.

Στον καθένα μας όμως έχει δοθεί κάποιο ιδιαίτερο χάρισμα, σύμφωνα με το μέτρο που δωρίζει ο Χριστός».

2. Ενότητα της πίστεως και ποικιλία των χαρισμάτων

«Οι αναγνώστες της επιστολής προτρέπονται να διατηρήσουν την ενότητα που δίνει το Πνεύμα του Θεού. Η ενότητα της Εκκλησίας είναι κατ' ουσίαν έργο του Αγίου Πνεύματος [...]. Η ενότητα του Πνεύματος, συνεχίζει ο Απόστολος, διατηρείται «με την ειρήνη που σας συνδέει μεταξύ σας». Στη συνέχεια του αναγνώσματος αναφέρει ο Παύλος τα στοιχεία εκείνα που συνιστούν και εκφράζουν την ενότητα της Εκκλησίας: «Ένα σώμα αποτελείτε όλοι κι ένα πνεύμα σάς ενώνει, όπως και μία είναι η ελπίδα σας για την οποία σας κάλεσε ο Θεός». Ο Θεός δεν εγκαταλείπει τους λυτρωμένους με τη Χάρη του ανθρώπους στην απομόνωση ή την ανωνυμία της μάζας, αλλά τους ενώνει σε μια αδελφική κοινότητα, σε ένα σώμα, μέσα στο οποίο ο καθένας αισθάνεται εξαρτημένος από τον Χριστό και ενωμένος με τα λοιπά μέλη. [...] Οι πιστοί συνδέονται με την κοινή ελπίδα της τελικής βασιλείας του Θεού. [...]

Μετά τον τονισμό της ενότητας της Εκκλησίας προχωρεί ο Απόστολος στα χαρίσματα που έλαβε ο κάθε πιστός: «Στον καθένα μας όμως έχει δοθεί κάποιο ιδιαίτερο χάρισμα, σύμφωνα με το μέτρο που δωρίζει ο Χριστός». Πρέπει να σημειωθεί ότι η ποικιλία των χαρισμάτων και η διανομή αυτών σε διάφορο βαθμό στα μέλη της Εκκλησίας δεν έρχεται σε αντίθεση με την ενότητα, διότι όλα προέρχονται από το ένα Άγιο Πνεύμα. Η εξατομίκευση των πνευματικών χαρισμάτων δεν γίνεται σε βάρος της ενότητας αλλά μάλλον την διασφαλίζει, εφόσον το κάθε χάρισμα δίνεται όχι για την προβολή του ατόμου που το έχει αλλά για την οικοδομή του συνόλου των πιστών».

Καραβιδόπουλος, Ι. (2015). Ενότητα της πίστεως και ποικιλία των χαρισμάτων.

3. Α Κορ 12, 12-13: Ένα σώμα με πολλά μέλη

Ο Χριστός μοιάζει με το σώμα, που ενώ είναι ένα, έχει πολλά μέλη· και όλα τα μέλη του ενός σώματος, αν και είναι πολλά, αποτελούν ένα σώμα. Κι εμείς όλοι, είτε Ιουδαίοι είτε μη Ιουδαίοι, είτε δούλοι είτε ελεύθεροι, γίναμε με το βάπτισμα διά του ενός Πνεύματος ένα σώμα, και όλοι ποτιστήκαμε από ένα και το αυτό Πνεύμα.

4. Ομιλία του Μεγάλου Βασιλείου

Καθένας από εμάς που είμαστε μαθητές στο σχολείο του λόγου του Θεού, έχει αναλάβει να προσφέρει κάποια υπηρεσία, από εκείνες που μας έχουν ορίσει σύμφωνα με το Ευαγγέλιο. Γιατί στο μεγάλο σπίτι, δηλαδή σε τούτη την Εκκλησία, δεν υπάρχουν μόνο κάθε είδους σκεύη, χρυσά και ασημένια και ξύλινα και πήλινα, αλλά και κάθε είδους επαγγέλματα. Πράγματι, ο οίκος του Θεού, που είναι η Εκκλησία του ζώντος Θεού, έχει κυνηγούς, οδοιπόρους, αρχιτέκτονες οικοδόμους,

γεωργούς, ποιμένες, αθλητές, στρατιώτες [...]. Είσαι κυνηγός που έχει σταλεί από τον Κύριο, ο οποίος είπε: Να, εγώ αποστέλλω πολλούς κυνηγούς, που θα κυνηγήσουν αυτούς πάνω σε κάθε βουνό. Πρόσεχε λοιπόν με επιμέλεια μήπως σου ξεφύγει το θήραμα· για να οδηγήσεις δηλαδή στο Σωτήρα εκείνους που έχουν εξαγριωθεί από την αμαρτία, αφού τούς συλλάβεις με το λόγο της αλήθειας. Είσαι οδοιπόρος, όπως εκείνος που προσεύχεται· κατεύθυνε τα βήματά μου. Να προσέχεις μην παρεκτραπείς από την ευθεία οδό, να μην παραστρατήσεις δεξιά ή αριστερά· να βαδίζεις στη βασιλική οδό. Ο αρχιτέκτονας ας τοποθετεί με ασφάλεια το θεμέλιο της πίστεως, που είναι ο Ιησούς Χριστός. Ο οικοδόμος ας προσέχει πώς οικοδομεί· ας μη χρησιμοποιεί ξύλα, χορτάρι και καλάμια, αλλά χρυσάφι, ασήμι και πολύτιμους λίθους. Εσύ ο ποιμένας (ο κληρικός) να προσέχεις μήπως σου διαφύγει κάτι από εκείνα που ανήκουν στο ποιμαντικό σου έργο. Ποια είναι αυτά; Να φέρνεις πάλι στον ευθύ δρόμο το πρόβατο που έχει πλανηθεί, να βάλεις κατάλληλο επίδεσμο σ' εκείνο που είναι καταπληγωμένο, να θεραπεύσεις τον άρρωστο. Εσύ ο γεωργός, να σκάβεις τριγύρω από την άκαρπη συκιά και να βάζεις πάνω σ' αυτή όσα βοηθούν την καρποφορία. Εσύ ο στρατιώτης, να κατορθώσεις μαζί (με τον Παύλο) προς χάρη του Ευαγγελίου [...]. Εσύ ο αθλητής, να προσέχεις τον εαυτό σου μήπως κάπου παραβείς κάποιον από τους αθλητικούς κανόνες. Γιατί κανείς δε στεφανώνεται με το στεφάνι της νίκης, αν δεν αγωνιστεί σύμφωνα προς τούς νόμους της αθλήσεως».

Περικοπή από την ομιλία του Μ. Βασιλείου στο «Πρόσεχε σεαυτώ».

5. Πολιτισμός

πολιτισμός (ο) 1. το σύνολο των υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων κοινωνικού συνόλου: ανακαλύφθηκαν απομεινάρια ενός πρωτόγονου - 2. το σύνολο των υλικών και πνευματικών προϊόντων της δράσης ενός συνόλου ανθρώπων (κοινωνικού, εθνικού, θρησκευτικού κ.λπ.) σε ορισμένη ή μη εποχή και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του όπως εκφράζεται μέσα από αυτά: η εμμονή στην ανεξαρτησία του ατόμου είναι στοιχείο του δυτικού ~ || η ανάπτυξη του δικαίου ήταν η ρωμαϊκή συμβολή στον παγκόσμιο ~ || έθνος με - αιώνων || βυζαντινός | λαϊκός | κυρίαρχος ~ ΣΥΝ. κουλτούρα· ΦΡ. σύγκρουση των πολιτισμών [1993] όρος που αναφέρεται στο περιεχόμενο της θεωρίας του Σάμουελ Χάντινγκτον για την παγκόσμια πολιτική μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου· σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα κύρια αίτια των συγκρούσεων δεν θα είναι πλέον ιδεολογικά ή οικονομικά αλλά πολιτισμικά [...].

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

6. «Η ποικιλία των ανθρώπων»

Στην άγια Τριάδα τὰ τρία πρόσωπα είναι ένας Θεός, χωρίς όμως να παύουν να είναι τέλεια πρόσωπα. Στην Έκκλησία ένα πλήθος διαφορετικών ανθρώπων ενώνεται σ' ένα σῶμα, στο οποίο όμως ο καθένας και η καθεμιά διατηρεί ατόφια την προσωπικότητά του. [...]

Τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα ἐλευθερίας. Τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὄχι μόνο μᾶς ἐνώνει, ἀλλ' ἐγγυᾶται καὶ τὴν ἄπειρη ποικιλία τῶν προσώπων μέσα στὴν Ἐκκλησία [...].

Ζωὴ στὴν Ἐκκλησία δὲν σημαίνει ἰσοπέδωση τῆς ποικιλίας τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἐπιβολὴ ἑνὸς ἄκαμπτου καὶ ὁμοιόμορφου προτύπου πάνω σ' ὅλους, ἀλλὰ τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο. Οἱ ἅγιοι, ὄχι μόνο δὲν παρουσιάζουν κάποια ἀνιαρὴ μονοτονία, ἀλλ' ἔχουν ἀναπτύξει τὴν πιὸ ἐντονη καὶ διακεκριμένη προσωπικότητα. Πληκτικὸ εἶναι τὸ κακὸ κι ὄχι ἡ ἀγιότητα.

Ware, K., ἐπίσκοπος Διοκλείας (2001). *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 380, 384-5.

7. Ξενιτεία

Ξενιτεία είναι κάτι πολύ διαφορετικό από τα ταξίδια ενός μάνατζερ. Είναι να δεχτώ να γίνω ξένος σ' έναν τόπο ξένο, κι έτσι να ζήσω στο πετσί μου την αποξένωση και τη διαίρεση της ανθρωπότητας, κρατώντας όμως ταυτόχρονα την πίστη ότι όλη η οικουμένη είναι πατρίδα του εκκλησιαστικού ανθρώπου, αφού 'του Κυρίου είν' η γη και ό,τι τη γεμίζει· η οικουμένη κι όσοι μένουνε σ' αυτήν' (Ψαλμ 24[23], 1). Ξενιτεία δηλαδή είναι να βρεθείς στην ξένη χώρα ως φιλοξενούμενος· όχι σαν ανέμελος τουρίστας ή ως κολλακευόμενος επενδυτής. Κι όμως να ζεις την άφιξή σου εκεί σαν επαναπατρισμό!

[...] ο εκκλησιαστικός άνθρωπος δεν γίνεται μόνο ξένος, αλλά και φιλόξενος. Φίλος δηλαδή του αλλιώτικου, του αλλοεθνούς, του ανέστιου, του περιθωριακού. Ξένος μπορεί να ήταν στην παλιά εποχή ο οδοιπόρος που περνούσε από τον τόπο μας, σήμερα μπορεί να είναι ο εξ ίσου άγνωστος γείτονάς μου, ο νεόπτωχος του ανεπτυγμένου κόσμου, ο τριτοκοσμικός μετανάστης, ο αλλόπιστος.

Παπαθανασίου, Θ. Ν. (2009²). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 298, 300.

1. Τραγούδι: UNITED

Το 2011 ξεκίνησε μία παγκόσμια εκστρατεία με τίτλο «7 Billion Actions» από το United Nations Population Fund (UNFPA), για να εορτάσει το γεγονός ότι ο πληθυσμός της γης έφτασε τα 7 δισεκατομμύρια. Ο ΜΚΟ «Playing for Change» συνεργάστηκε με τα Ηνωμένα Έθνη, για να παρουσιάσει το παρακάτω τραγούδι ως ύμνο γι' αυτή την επέτειο. Για το τραγούδι αυτό συνεργάστηκαν καλλιτέχνες από διάφορα μέρη του κόσμου.

«7 Billion Actions», «Playing for Change», wikipedia

CHORUSES:

1st

I wanna see the world United and learn to live as one

[...]

2nd & 3rd

We have to bring the world together

And learn to live as one

We have to bring the world together

And learn to live as one

4th & 5th

We have to bring the world together

We have to live as one

We have to bring the world together

We shall overcome

6th

We have to live as one

VERSES

Lingala Verse

This is the answer for the people
Who lost their loved ones from war.

This is the answer for the people

3.5. ΟΡΙΑ / ΝΟΜΟΣ

Νόμος και όρια στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη.

1. «Έχετε ακούσει πως δόθηκε η εντολή: “ν’ αγαπήσεις τον πλησίον σου και να μισήσεις τον εχθρό σου”. Εγώ όμως σας λέω: Ν’ αγαπάτε τους εχθρούς σας, να δίνετε ευχές σ’ αυτούς που σας δίνουν κατάρες, να ευεργετείτε αυτούς που σας μισούν, και να προσεύχεστε γι’ αυτούς που σας κακομεταχειρίζονται και σας καταδιώκουν».
2. Ο Θεός μίλησε στο λαό και είπε αυτούς τους λόγους:
  1. Εγώ είμαι ο Κύριος ο Θεός σου, που σε έβγαλα από την Αίγυπτο, τον τόπο της δουλείας. Δεν θα υπάρχουν για σένα άλλοι θεοί εκτός από μένα.
  2. Να τιμάς τον πατέρα σου και τη μητέρα σου[...]
  3. Μην κλέψεις.
  4. Να θυμάσαι την ημέρα του Σαββάτου, για να την ξεχωρίζεις και να την αφιερώνεις στον Κύριο. Έξι μέρες θα εργάζεσαι και θα κάνεις όλες τις εργασίες σου. Αλλά η έβδομη μέρα είναι μέρα ανάπαυσης, αφιερωμένη σ’ εμένα, τον Κύριο, το Θεό σου.
3. «Ποιος από σας, αν έχει ένα πρόβατο και το Σάββατο του πέσει σ’ ένα λάκκο δε θα το πιάσει να το βγάλει έξω; Ένας άνθρωπος είναι πολύ ανώτερος από ένα πρόβατο. Ο νόμος, λοιπόν, επιτρέπει να κάνουμε το καλό την ημέρα του Σαββάτου».
4. «Ο Κύριος κάλεσε το Μωυσή και του μίλησε μέσα από τη σκηνή του Μαρτυρίου. Τον διέταξε να δώσει στους Ισραηλίτες τις ακόλουθες εντολές:

Όταν κάποιος από σας προσφέρει ένα ζώο θυσία στον Κύριο, αυτό θα πρέπει να είναι βόδι, πρόβατο ή κατσίκι».
5. **Ο χρυσός κανόνας**

«Όλα όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να τους κάνετε κι εσείς: σ’ αυτό συνοψίζονται ο νόμος και οι προφήτες»
6. Έχετε επίσης ακούσει την εντολή που δόθηκε παλιά στους προγόνους μας: να μη γίνεις επίορκος, αλλά να τηρήσεις τους όρκους που έδωσες στο όνομα του Κυρίου. Εγώ όμως σας λέω να μην ορκίζεστε καθόλου: [...] Το “ναι” σας να είναι ναι και το “όχι” σας να είναι όχι: [...]».
7. «Αν αμαρτήσει από αμέλεια όλη η ισραηλιτική κοινότητα και παραβεί, χωρίς να το αντιληφθεί, μια από τις εντολές του Κυρίου, αν διαπράξουν κάτι απαγορευμένο και αποδειχθούν όλοι μαζί ένοχοι, τότε, μόλις αποκαλυφθεί η αμαρτία τους, η κοινότητα θα προσφέρει ένα μοσχάρι ως θυσία εξιλέωσης, και θα το οδηγήσουν μπροστά στη σκηνή του Μαρτυρίου».
8. «Μη νομίζετε πως ήρθα για να καταργήσω το νόμο ή τους προφήτες. Δεν ήρθα για να τα καταργήσω, αλλά για να τα πραγματοποιήσω».
9. «Ο νόμος του Κυρίου είναι τέλειος, ανανεώνει τη ζωή· η μαρτυρία του αληθινή, σοφό κάνει τον άσοφο».
10. «Να κάνω ό,τι είν’ ευχάριστο σ’ εσένα, Θεέ μου, επιθύμησα· ο νόμος σου να ’ναι στο βάθος της καρδιάς μου».
11. Γι’ αυτό, όταν προσφέρεις το δώρο σου στο ναό κι εκεί θυμηθείς πως ο αδερφός σου έχει κάτι

1. Rembrandt van Rijn (1659). Ο Μωυσής σπάει τις πλάκες με τις δέκα εντολές.

- εναντίον σου, άφησε εκεί, μπροστά στο θυσιαστήριο του ναού, το δώρο σου και πήγαινε να συμφιλιωθείς πρώτα με τον αδερφό σου, και ύστερα έλα να προσφέρεις το δώρο σου.
12. «Πόθησα να με σώσεις, Κύριε, κι είναι ο νόμος σου χαρά μου».
  13. «Έχετε επίσης ακούσει πως δόθηκε η εντολή: ν' ανταποδίδεις οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος. Εγώ όμως σας λέω να μην αντιστέκεστε στον κακό άνθρωπο· αλλά αν κάποιος σε χτυπήσει στο δεξί μάγουλο, γύρισέ του και το άλλο».
  14. «Δώστε, λοιπόν», τους λέει, «στον αυτοκράτορα ό,τι ανήκει στον αυτοκράτορα, και στο Θεό ό,τι ανήκει στο Θεό».
  15. «Ν' αγαπάς τον Κύριο το Θεό σου μ' όλη την καρδιά σου, μ' όλη την ψυχή σου και μ' όλο το νου σου. Αυτή είναι η πρώτη και πιο μεγάλη εντολή. Δεύτερη, εξίσου σπουδαία με αυτήν: ν' αγαπάς τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου. Σ' αυτές τις δύο εντολές συνοψίζονται όλος ο νόμος και οι προφήτες».
  16. Αλίμονό σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί δίνετε στο ναό το ένα δέκατο από το δυόσμο, το άνηθο και το κύμινο, και δεν τηρείτε τις σπουδαιότερες εντολές του νόμου, τη δικαιοσύνη, την ευσπλαχνία και την πιστότητα. Αυτά όμως έπρεπε να κάνετε, χωρίς βέβαια να παραμελείτε κι εκείνα».
  17. «[...] Σας δίνω μια νέα εντολή, να αγαπάτε ο ένας τον άλλο. Όπως σας αγάπησα εγώ, να αγαπάτε κι εσείς ο ένας τον άλλο. Έτσι θα σας ξεχωρίζουν όλοι πως είστε μαθητές μου, αν έχετε αγάπη ο ένας για τον άλλο».
  18. «Μερικοί μεταξύ σας λένε: «Όλα μου επιτρέπονται». Σωστά· όλα όμως δεν είναι προς το συμφέρον».
  19. «Ξέρουμε όμως πως ο άνθρωπος δεν μπορεί να σωθεί με την τήρηση των διατάξεων του νόμου. Αυτό γίνεται μόνο με την πίστη στον Ιησού Χριστό.
  20. «Εμείς όμως ξέρουμε ότι ο νόμος είναι καλός, αν τον χρησιμοποιεί κανείς όπως πρέπει γνωρίζοντας και τούτο: Ότι ο νόμος δεν ορίστηκε για κείνον που κάνει ό,τι θέλει ο Θεός, αλλά για κείνους που δε λογαριάζουν το σωστό και το δίκαιο ούτε υποτάσσονται σ' αυτό».

«Τα χέρια τ' αδειανά»

Είδα αυτό το όνειρο:
Ένας άνθρωπος παρουσιαζόταν στο
κριτήριο του Κυρίου:
"Κοίταξε, Θεέ μου", του έλεγε·
"τήρησα τον νόμο σου", δεν έκανα
τίποτε το αισχρό, κακό ή αντίθρησκο.
Κύριε, τα χέρια μου είναι καθαρά".
- "Ασφαλώς, ασφαλώς", του
απαντούσε ο καλός Θεός..."αλλά είναι
άδεια".

Ραούλ Φολλερώ
Γάλλος ανθρωπιστής και
ιεραπόστολος του 20ού αι

Τα όρια ως παράγοντας ελευθερίας.

1. Παραδείγματα θρησκευτικού νόμου/θρησκευτικής εντολής:

α. Από τον Δεκάλογο

1. Να τιμάς τον πατέρα σου και τη μητέρα σου [...].
2. Μη φονεύσεις.
3. Μη μοιχεύσεις.
4. Μην κλέψεις.
5. Μην καταθέσεις ψεύτικη μαρτυρία ενάντια στους συνανθρώπους σου.
6. Μην επιθυμήσεις τίποτε απ' ό,τι ανήκει στο συνάνθρωπό σου [...].

β - «Αγάπα και κάνε ό,τι θες». (Ι. Αυγουστίνος)

2. Ελευθερία και υπακοή

Χωρίς ελευθερία λοιπόν η υπακοή είναι δουλεία και χωρίς υπακοή η ανθρώπινη ελευθερία δεν διαφέρει καθόλου από την αυθαιρεσία. [...] η ελευθερία προσφέρεται μόνο από το Θεό κι η υπακοή του ανθρώπου ανάγεται στο Θεό.

Γιούλτσης Β. Τ. (2011). Ελευθερία και υπακοή στην Ορθόδοξη Χριστιανική Ηθική.

3. Ανθρώπινη ελευθερία και θέλημα του Θεού

[...] Από τη μια πλευρά του νομίσματος δεσπόζει το προμηθεϊκό όραμα ενός ανθρώπου ελεύθερου από τους θεούς, ενός ανθρώπου που στις μέρες μας, μέσα από τις εξελίξεις στο χώρο της βιοτεχνολογίας, επιχειρεί να ελευθερωθεί ακόμη και από τα όρια που του θέτει η ίδια η βιολογική του φύση· που φιλοδοξεί να διαμορφώσει και να μεταμορφώσει το σώμα του, το φύλο του, τους απογόνους του, το περιβάλλον του, σύμφωνα με τις ιδιοσυγκρασιακές του προτιμήσεις. Και από την άλλη πλευρά το φωτεινό όραμα εκβάλλει στο σκοτεινό εφιάλτη ενός κόσμου και μιας ανθρώπινης ζωής που κυβερνάται από απρόσωπες οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές δομές εξουσίας, έναν κόσμο που τη θέση της ελευθερίας παίρνει η θέληση για ισχύ και η συνακόλουθη αసుδοσία. [...] Η ελευθερία δεν συνίσταται στην ατελεύτητη δυνατότητα επιλογών, αλλά στη συγκρότηση μιας προσωπικότητας και ενός χαρακτήρα για τον οποίο συγκεκριμένες επιλογές απλούστατα δεν τίθενται ποτέ σε εσωτερική διαβούλευση.

[...] Θα πρέπει να εμβαθύνουμε λίγο ακόμη στην πνευματική παράδοση της εκκλησίας. Εκεί θα διακρίνουμε δύο βασικά στάδια σ' αυτή την πορεία. Στο πρώτο, ο άνθρωπος αρχίζει την προσπάθεια αποδοχής και εφαρμογής του Νόμου του Θεού ενώ παράλληλα μέσα του βαθιά κάτι δυσφορεί. Η προσπάθεια και ο αγώνας για την εφαρμογή του θελήματος του Χριστού γίνεται «μη θελούσης της καρδιάς». Αυτή είναι η κατάσταση την οποία με τόσο εξαιρετικό και σπαρακτικό ρεαλισμό περιγράφει ο απόστολος Παύλος στην επιστολή του προς Ρωμαίους: «Εσωτερικά συμφωνώ και χαίρομαι με όσα λέει ο νόμος του Θεού. Διαπιστώνω όμως πως η πράξη μου ακολουθεί έναν άλλο νόμο, που αντιστρατεύεται στο νόμο με τον οποίο συμφωνεί η συνείδησή μου [...]». Αν όμως ο άνθρωπος επιμένει στην προσπάθεια και τον αγώνα παρά τις αντιξοότητες [...], τότε η εσωτερική του κατάσταση αρχίζει σταδιακά, σχεδόν ανεπαίσθητα, να μεταβάλλεται και εισέρχεται στο δεύτερο στάδιο [...].

Γκανάς, π. Ευ. (2012). Ανθρώπινη ελευθερία και θέλημα του Θεού.

4. Μια νέα ζωή

Αντίθετα προς τις κοινωνίες που οργανώνουν τα διάφορα "πρέπει" σε κώδικα, σε σύστημα ηθικής, σκοπός της Εκκλησίας δεν είναι να προσφέρει ένα σύστημα ηθικής, δηλαδή λεπτομερείς καταλόγους καλών και κακών πράξεων ή κανόνες καλής συμπεριφοράς. Αυτό που προσφέρει είναι η δυνατότητα μιας νέας ζωής, που προκύπτει [...] από τη δημιουργία σχέσης με το Θεό. [...] Η Εκκλησία προτείνει στον άνθρωπο τον τρόπο ζωής της, για να αποφασίσει ο ίδιος ελεύθερα αν θα τον επιλέξει. Τον τρόπο ζωής της η Εκκλησία τον έχει καταγράψει σε σύντομες διατυπώσεις που ονομάζονται *δόγματα*. Ο πολύς κόσμος έχει την εντύπωση πως δόγμα είναι ένα αφηρημένο, εγκεφαλικό κι άσχετο προς την καθημερινή ζωή αξίωμα, που ο άνθρωπος πρέπει να το δεχτεί σαν ιδεολογία. Στην παράδοση της Εκκλησίας, όμως, δόγμα είναι η καταγραφή αληθειών που της έχουν αποκαλυφθεί και, ταυτόχρονα, η συμπύκνωση ενός τρόπου ζωής.

Τι σημαίνει π.χ. για τον άνθρωπο το Τριαδικό δόγμα; Αν είναι κάτι που ο πιστός καλείται να το δεχτεί απλώς λεκτικά ή εγκεφαλικά, τότε δεν φαίνεται ότι θα άλλαζε κάτι στη ζωή του ανθρώπου, αν τη θέση αυτού του δόγματος την έπαιρνε λ.χ. η αποδοχή ενός μονοπρόσωπου θεού. Αν δούμε, όμως, το δόγμα ως διατύπωση της εκκλησιαστικής εμπειρίας και ως μοντέλο τρόπου ζωής, θα βλέπαμε το εξής: Ο Θεός του Χριστιανισμού είναι Τριάδα, τρία Πρόσωπα ισότιμα μεταξύ τους, και το καθένα μοναδικό κι ανεπανάληπτο. Ο Θεός του Χριστιανισμού δεν είναι μια μοναχική ύπαρξη είναι μια αγαπητική συντροφιά αδιάκοπη και άφθαρτη. Καλώντας, λοιπόν, η Εκκλησία τον άνθρωπο να δημιουργήσει σχέση με το Θεό, τον καλεί να γίνει κοινωνός του τρόπου ζωής του Θεού. Να βιώσει, δηλαδή, ως καθημερινό τρόπο ζωής την αγάπη, την ισότητα, τη μοναδικότητα του καθενός και τη συνύπαρξη όλων. Ο Χριστιανός που σοβαρολογεί για την πίστη του σε Θεό Τριαδικό, δεν μπορεί να εγκολπωθεί ούτε τον ατομικισμό, ούτε και τη μαζοποίηση του ανθρώπου, των κοινωνιών και των πολιτευμάτων του.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να κατανοούνται και οι εντολές του Θεού που βρίσκονται στην Αγία Γραφή, καθώς και οι διάφοροι κανόνες της Εκκλησίας. Για να προσεγγίσουμε τη φυσιογνωμία και τη λειτουργία τους δε θα πρέπει να χρησιμοποιούμε δικανική ορολογία, αλλά μάλλον ιατρική. Οι εντολές, δηλαδή, δεν είναι ποινικοί νόμοι που αν παραβιαστούν θα επιβληθεί κάποια ποινή από κάποιον θεό δικαστή, αλλά μάλλον ιατρικές οδηγίες, όπως π.χ. η οδηγία ότι ο οργανισμός του ανθρώπου χρειάζεται νερό. Από κει και πέρα αρχίζει η προσωπική ευθύνη του καθενός. Αν κάποιος δεν προστρέξει στην πηγή, τα αποθέματα νερού στο σώμα του θα εξαντληθούν και θα πάθει αφυδάτωση. Η παραμέληση, δηλαδή, της ιατρικής αυτής οδηγίας οδηγεί σε κάποιο κακό, το κακό αυτό όμως είναι η συνέπεια μιας προσωπικής επιλογής - όχι ποινή την οποία επιβάλλει ο γιατρός ούτε, βεβαίως, η ίδια η πηγή! Όλες οι εντολές, δηλαδή, αφορούν την ύπαρξη του ανθρώπου και τους τρόπους σύνδεσής της με την πηγή της ζωής, δηλαδή το Θεό. Όσον αφορά τους περιορισμούς που φαίνεται να εμπεριέχουν, θα μπορούσαν να παρομοιαστούν και με τους περιορισμούς που οι αθλητές θέτουν στη ζωή τους προκειμένου να διατηρήσουν και να βελτιώσουν τη φυσική τους κατάσταση. Στην ουσία, δηλαδή, πρόκειται για ασφαλιστικές δικλίδες, που εξασφαλίζουν στον άνθρωπο την ελευθερία από τις δυνάμεις της φθοράς, του ατομικισμού και του θανάτου που караδοκούν να τον δουλώσουν.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου, ΔΕ 2, σ. 18-20.

5. Μάρκος Ερημίτης: «Και οι εντολές ακόμα, δεν ξεριζώνουν την αμαρτία - αυτό έχει κατορθωθεί μόνο με τον Σταυρό - αλλά διαφυλάσσουν τους όρους της ελευθερίας που μας δόθηκε» (PG 65,992).

Σχολικό βιβλίο των Θρησκευτικών της Γ' Λυκείου, σ. 22.

Νόμος Θεού και νόμος ανθρώπων.

1. Πραξ 5, 29: «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις»

[Μετάφραση: «Πιο πολύ πρέπει να υπακούμε στο Θεό παρά στους ανθρώπους»]

2. Πραξ 5, 12-28: Μέσω των αποστόλων γίνονταν πολλά εκπληκτικά θαύματα στο λαό. Οι πιστοί συνήθιζαν να συγκεντρώνονται όλοι μαζί στη Στοά του Σολομώντα. Από τους άλλους που ήταν στο ναό κανείς δεν τολμούσε να προσκολληθεί σ' αυτούς, όμως ο λαός τούς είχε σε μεγάλη υπόληψη. Όλο και περισσότερα πλήθη από άντρες και γυναίκες πίστευαν στον Κύριο και γίνονταν μέλη της εκκλησίας. Ακόμη και στις πλατείες έφερναν τους ασθενείς και τους ξάπλωναν σε κρεβάτια και σε φορεία, για να πέσει πάνω σε κάποιον απ' αυτούς έστω και η σκιά του Πέτρου όταν αυτός ερχόταν. Κι από τις πόλεις που ήταν γύρω στην Ιερουσαλήμ συνέρρεε το πλήθος, φέρνοντας αρρώστους κι άλλους που τους βασάνιζαν πνεύματα πονηρά· κι όλοι αυτοί γιατρεύονταν.

Οι απόστολοι οδηγούνται στο συνέδριο

Τότε ο αρχιερέας και όλοι όσοι ήταν μαζί του, δηλαδή αυτοί που ανήκαν στο κόμμα των Σαδδουκαίων, γεμάτοι φθόνο έπιασαν τους αποστόλους και τους έβαλαν στη φυλακή. Αλλά, τη νύχτα, ένας άγγελος Κυρίου άνοιξε τις πόρτες της φυλακής, τους έβγαλε έξω και τους είπε. «Πηγαίνετε στο ναό και κηρύξτε στο λαό το μήνυμα γι' αυτή την καινούρια ζωή». Αυτοί υπάκουσαν· πήγαν πολύ πρωί στο ναό και δίδασκαν. Στο μεταξύ, έφτασε ο αρχιερέας και οι δικοί του, συγκάλεσαν το συνέδριο και όλη τη γερουσία των Ισραηλιτών, και έστειλαν στη φυλακή να φέρουν τους αποστόλους. Όταν όμως πήγαν οι φύλακες, δεν τους βρήκαν στη φυλακή. Γύρισαν λοιπόν και ανάφεραν: «Τη φυλακή τη βρήκαμε κλεισμένη και καλά ασφαλισμένη· οι φύλακες στέκονταν μπροστά στις πόρτες· όταν όμως ανοίξαμε, δε βρήκαμε κανέναν μέσα». Μόλις άκουσαν τα λόγια αυτά, ο ιερέας και ο διοικητής της φρουράς του ναού και οι αρχιερείς απορούσαν κι έλεγαν τι να συνέβη με τους αποστόλους. Τότε έφτασε κάποιος και τους ανάγγειλε: «Οι άνθρωποι που βάλατε στη φυλακή, βρίσκονται στο ναό και διδάσκουν το λαό». Τότε ο διοικητής πήγε μαζί με τη φρουρά και τους έφερε, όχι με τη βία, γιατί φοβούνταν μη λιθοβοληθούν από το λαό.

Τους έφεραν λοιπόν και τους έβαλαν να σταθούν μπροστά στο συνέδριο. Ο αρχιερέας τούς ρώτησε: «Δε σας διατάξαμε να μη διδάσκετε για τον άνθρωπο αυτόν; Εσείς γεμίσατε την Ιερουσαλήμ με τη διδασκαλία σας, και θέλετε να ρίξετε πάνω μας το κρίμα για το θάνατο αυτού του ανθρώπου!»

1. Ελευθερία/Ελευθεροτυπία

ελευθερία 1. (α) η δυνατότητα αυτόβουλης και απεριόριστης δράσης σύμφωνα με τις επιθυμίες (κάποιου), η απουσία εξαναγκασμού ή καταπίεσης [...] ANT. ανελευθερία, εξάρτηση, δέσμευση (β) προσωπική ελευθερία ή δυνατότητα τού φυσικού προσώπου να κινείται ελεύθερα και να αναπτύσσει το πρόσωπο του ως προσωπικότητα· περιλαμβάνει όλες τις ειδικότερες εκφάνσεις ελευθερίας— σωματική, ψυχική, πνευματική, συνείδησης, βούλησης και έκφρασης, δημιουργίας, δράσης, επαγγελματική κ.λπ. 2. (συνεκδ.) κάθε επιμέρους δικαίωμα που συνδέεται με την ελευθερία: ατομικές | θρησκευτικές | συνδικαλιστικές ~ || ~ γνώμης | έκφρασης | τού συνέρχεσθαι (βλ. λ. συνέρχομαι) /τού συνεταιρίζεσθαι (βλ. λ. συνεταιρίζομαι)· ΦΡ. (α) ελευθερία τού λόγου το δικαίωμα τού ανθρώπου να εκφράζει ανεμπόδιστα τις σκέψεις, τις κρίσεις του (β) ελευθερία τού Τύπου η ελευθεροτυπία (βλ.λ.) (γ) ακαδημαϊκή ελευθερία 3. (ειδικότ.) η απουσία καθεστώτος ξένης κατοχής ή τυραννίας, η εθνική ή πολιτική ελευθερία [...] 4. η απουσία εμποδίων, η ευχέρεια [...]

ελευθεροτυπία: η ελευθερία του Τύπου, το δικαίωμα κάθε πολίτη ή ομάδας πολιτών να εκφράζει ελεύθερα τις απόψεις του μέσω του Τύπου. [ETYM. Μετάφρ. δάνειο από γαλλ. *liberté de la presse*].

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

2. Επίθεση στα γραφεία του Charlie Hebdo

Στις 7 Ιανουαρίου 2015 ολιγομελής ομάδα ενόπλων επιτέθηκε στα γραφεία του σατιρικού περιοδικού Charlie Hebdo στο Παρίσι της Γαλλίας. Ο απολογισμός της επίθεσης ήταν 12 νεκροί (ανάμεσά τους δύο νεκροί αστυνομικοί) και επτά τραυματίες. [...] Οι δράστες πραγματοποίησαν την επίθεση ανοίγοντας πυρ και κραυγάζοντας την φράση "Αλλάχ Ακμπάρ", δηλαδή ο Θεός είναι μεγάλος, στο όνομα του προφήτη του Ισλάμ.

[...] Ο πρόεδρος της Γαλλίας Φρανσουά Ολάντ χαρακτήρισε την επίθεση τρομοκρατική και πράξη ακραίας βαρβαρότητας. Από την πλευρά του το Ισλαμικό Κράτος χαρακτήρισε τούς δύο τρομοκράτες ήρωες.

Πλαίσιο

Το 2006, το εβδομαδιαίας κυκλοφορίας περιοδικό είχε προκαλέσει αντιδράσεις δημοσιεύοντας σατιρικά σκίτσα του Μωάμεθ τα οποία είχαν ήδη, προηγουμένως, δημοσιευτεί από τη δανική εφημερίδα Jyllands-Posten. Το 2011, μετά την κυκλοφορία ειδικού τεύχους με τον τίτλο Charia Hebdo το οποίο ασκούσε κριτική στην εκλογική νίκη του ισλαμιστικού κόμματος Εναντά στη Τυνησία, το σατιρικό περιοδικό αποτέλεσε αντικείμενο απειλών και επιθέσεων, ανάμεσά τους ένας εμπρησμός ο οποίος πραγματοποιήθηκε με τη ρίψη μιας βόμβας Μολότοφ. Στη συνέχεια, τα γραφεία του περιοδικού τέθηκαν υπό τακτική αστυνομική περιφρούρηση. Τον Ιανουάριο του 2013, το περιοδικό δημοσίευσε ένα ειδικό τεύχος αποτελούμενο από δύο τμήματα, το La Vie de Mahomet (Η Ζωή του Μωάμεθ), στο οποίο ο Charb διηγούνταν με σκίτσα τη ζωή προφήτη του Ισλάμ.

Το 2013, η Αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο (AQAP) εξέδωσε στο διαδικτυακό περιοδικό της, Inspire, μία λίστα έντεκα Δυτικών προσωπικοτήτων οι οποίες "καταζητούνταν ζωντανές ή νεκρές για εγκλήματα κατά του Ισλάμ", μεταξύ των οποίων βρισκόταν και ο Charb.

Το πρωινό της επίθεσης, το τεύχος n° 1177 εκδόθηκε με πρωτοσέλιδο, ένα σκίτσο του Μισέλ Ουελμπέκ το οποίο είχε σχεδιάσει ο Luz. Στο εσωτερικό του, βρισκόταν ένα από τα τελευταία σκίτσα που είχε σχεδιάσει ο Charb, το οποίο έφερε ως τίτλο «Toujours pas d'attentats en France» (Ακόμη να υπάρξει τρομοκρατική επίθεση στη Γαλλία), δείχνοντας έναν τζιχαντιστή να λέει: «Attendez ! On a jusqu'à la fin janvier pour présenter ses vœux...» (Περιμένετε, έχουμε καιρό μέχρι τα τέλη Ιανουαρίου για να εκφράσουμε τις ευχές μας).

Επίθεση

[...] δύο ένοπλοι κουκουλοφόροι [...] γέμισαν το λόμπι με πυροβολισμούς κατά την είσοδό τους. [...] Οι ένοπλοι εισέβαλαν στην αίθουσα συσκέψεων και φώναξαν το όνομά του Σαρμπ για να τον σημαδέψουν πριν ανοίξουν πυρ. Οι πυροβολισμοί διήρκεσαν πέντε έως δέκα λεπτά. Οι ένοπλοι σκόπευαν στα κεφάλια των δημοσιογράφων και τους σκότωσαν υπό μορφή εκτέλεσης. [...] μάρτυρες ανέφεραν ότι οι ένοπλοι αυτοπροσδιορίστηκαν λέγοντας ότι ανήκουν στην Αλ Κάιντα στην Υεμένη.

λήμμα «Επίθεση στα γραφεία του Charlie Hebdo», Wikipedia

Αξίες

- 4.1 Ελευθερία
- 4.2 Αγάπη
- 4.3 Δικαιώματα
- 4.4 Ισότητα
- 4.5 Ευθύνη

Θ.Ε. 4. ΑΞΙΕΣ
(ελευθερία, αγάπη, δικαιώματα, ισότητα, ευθύνη)

4.1. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Το αίτημα της ελευθερίας σε διάφορες καταστάσεις.

1. Βρυζάκη, Θ. Η έξοδος του Μεσολογγίου (1855).
Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα.

2. Φοιτητές προβάλλουν το αίτημα της πολιτικής ελευθερίας

3. Δεσμά

4. Απόδραση

Η αναίρεση της ελευθερίας και οι συνέπειές της.

1. Πραξ 16, 16-23: Ο Παύλος και ο Σίλας στη φυλακή

Μια μέρα, καθώς πηγαίναμε στον τόπο της προσευχής, συνέβη να συναντήσουμε μια δούλη που είχε μαντικό πνεύμα και με τις μαντείες της απέφερε πολλά κέρδη στους κυρίους της. Αυτή ακο-

λουθούσε τον Παύλο και το Σίλα και φώναζε: «Αυτοί οι άνθρωποι είναι δούλοι του ύψιστου Θεού, που μας κηρύττουν την οδό της σωτηρίας!» Αυτό το έκανε πολλές μέρες. Ο Παύλος αγανάκτησε· γύρισε πίσω και είπε στο πνεύμα: «Σε διατάζω στο όνομα του Ιησού Χριστού να βγεις απ’ αυτήν». Την ίδια στιγμή βγήκε το πνεύμα. Όταν είδαν τ’ αφεντικά της ότι μαζί με το πνεύμα χάθηκε κι η ελπίδα του κέρδους που είχαν από την εργασία της, έπιασαν τον Παύλο και το Σίλα και τους έσυραν στην αγορά για να τους παρουσιάσουν στις αρχές. Τους οδήγησαν μπροστά στους ανώτατους άρχοντες της πόλης και είπαν: «Αυτοί οι άνθρωποι είναι Ιουδαίοι και προκαλούν ταραχές στην πόλη. Θέλουν να εισαγάγουν έθιμα που δεν επιτρέπεται σ’ εμάς, που είμαστε Ρωμαίοι, να τα δεχτούμε ή να τα τηρήσουμε». Τότε ο λαός ξεσηκώθηκε εναντίον τους. Οι άρχοντες τους έσκισαν τα ρούχα και έδωσαν διαταγή να τους ραβδίσουν. Τους έδωσαν πολλά χτυπήματα και μετά τους έβαλαν στη φυλακή κι έδωσαν εντολή στο δεσμοφύλακα να τους φυλάει ασφαλισμένους καλά. Αυτός, εφόσον πήρε μια τέτοια εντολή, τους έβαλε στο πιο εσωτερικό κελί και για λόγους ασφάλειας έσφιξε τα πόδια τους στην ξυλοπέδη.

Γύρω στα μεσάνυχτα, ο Παύλος και ο Σίλας προσεύχονταν και έψελναν ύμνους στο Θεό· και τους άκουγαν οι φυλακισμένοι. Ξαφνικά έγινε ένας σεισμός τόσο δυνατός, που σαλεύτηκαν τα θεμέλια της φυλακής. Αμέσως άνοιξαν όλες οι πόρτες και τα δεσμά των φυλακισμένων λύθηκαν. Ο δεσμοφύλακας ξύπνησε· κι όταν είδε τις πόρτες της φυλακής ανοιχτές, έβγαλε το σπαθί του κι ήθελε να σκοτωθεί, νομίζοντας ότι οι φυλακισμένοι είχαν δραπετεύσει. Τότε ο Παύλος του φώναξε: «Μην κάνεις κανένα κακό στον εαυτό σου! Είμαστε όλοι εδώ». Ο δεσμοφύλακας ζήτησε να του φέρουν φώτα, πήδηξε μέσα στο κελί, και τρομαγμένος έπεσε στα πόδια του Παύλου και του Σίλα. Ύστερα τους έβγαλε έξω και τους ρώτησε: «Κύριοι, τι πρέπει να κάνω για να σωθώ;» Αυτοί του είπαν: «Πίστεψε στον Κύριο Ιησού Χριστό, και θα σωθείς κι εσύ και το σπίτι σου». Και κήρυξαν σ’ αυτόν και σ’ όσους ήταν στο σπίτι του το λόγο του Κυρίου.

2. Στέρηση ελευθερίας

«[...] Σήμερα, με καθαρή ματιά, θα προσπαθήσω να εκτιμήσω τι σημαίνει στέρηση ελευθερίας. Λέω σήμερα, γιατί όλα τα προηγούμενα χρόνια είχε μια διαφορετική έννοια η στέρηση αυτή. Στην τότε λογική μου, ήταν ένα είδος τιμωρίας και μόνο, με στόχο τον μελλοντικό σωφρονισμό σου. Δεν καταλάβαινα τι στερείσαι. [...] Όταν μπαίνεις στη φυλακή, το πρώτο που χάνεις είναι και το τελευταίο ίχνος αξιοπρέπειας που σου έχει μείνει! Την παραδίδεις στον φύλακα, την ώρα που σου λέει να γδυθείς τελείως, στο δωμάτιο της έρευνας [...]. Περνώντας στον εσωτερικό χώρο, νιώθεις έντονα ότι έχεις μπει σ’ έναν κόσμο άλλον, διαφορετικό! Διάδρομοι ψυχροί στο χρώμα του γκριζου, που τελειώνουν πάντα σε πόρτες από κάγκελα, βαμμένα κι αυτά στο γκρι ή μπεζ. Τα αρρωστημένα αυτά χρώματα θα σου προκαλούν πάντα ένα ρίγος και μια θλίψη. [...]

Αυτό που στερείσαι και είναι μία απ’ τις σημαντικότερες απώλειες, είναι ότι στη φυλακή δεν μπορείς ποτέ να απολαύσεις έστω και λίγο χρόνο ησυχίας, ηρεμίας, μόνος σου! Χωρίς ήχους, χωρίς την παρουσία κάποιου άλλου. Από τις 8 το πρωί αρχίζουν στη διαπασών τα μεγάφωνα, χωρίς να σταματούν καθόλου, παρά μόνο τρεις ώρες το μεσημέρι, και συνεχίζουν μέχρι τις 9 το βράδυ. Φωνάζουν εκατοντάδες κρατουμένους για επισκεπτήρια, δικηγόρους, φαρμακείο, νοσοκομείο, εργασίες, θεραπευτικά προγράμματα κτλ. Αυτή η ηχορρύπανση, σε συνδυασμό με τα ραδιόφωνα, τις συζητήσεις, τις φωνές, τα γέλια, τους τσακωμούς, τον χαβαλέ, [...] από τετρακόσια άτομα διαφόρων εθνικοτήτων και διαλέκτων, σου τρυπάει το μυαλό, σου εξοντώνει τον εγκέφαλο, σε αποσυντονίζει, σε διαλύει! [...]

Μέσα σ' αυτή την τρέλα, σ' αυτό το κομμάτιασμα των αισθήσεων, αποζητάς από ανάγκη τη μοναξιά! Κλείνεσαι στον εαυτό σου, τουλάχιστον τις ώρες κοινής ησυχίας, πάντα ξαπλωμένος, γιατί δεν μπορείς κι αλλιώς, κι αρχίζεις να μετράς όσα έχασες, μπαίνοντας στη φυλακή. [...] Αναπολείς την οικογένειά σου, τη χαμένη σου αγάπη, τον έρωτά της, τα χάδια της, τους φίλους σου, τη θάλασσα, τον ουρανό με τα αστέρια, τα δέντρα, τους κήπους, την ευχάριστη μυρωδιά των λουλουδιών, το κελάιδισμα των πουλιών [...]. Τα πάντα ξεθωριάζουν, εικόνες, χρώματα, χαρές, ελπίδες. [...] Αλλάζουν ριζικά οι εικόνες των ματιών σου και της ψυχής σου. Από το πρωί ως το βράδυ βρίσκεσαι ανάμεσα σε ανθρώπους δυστυχισμένους [...].

Θέλεις από ανάγκη να ξανανιώσεις το στοργικό αγκάλιασμα της μητέρας ή των αδελφών σου, ή των παιδιών σου άμα έχεις, ή ενός φίλου, και με φρίκη καταλαβαίνεις ότι θα κάνεις χρόνια να το ξανανιώσεις! Νιώθεις τις απώλειες αυτές και ματώνει η ψυχή σου! Με τον χρόνο διαπιστώνεις ότι όσοι ήταν γύρω σου στις χαρές και ορκίζονταν πίστη, την έκαναν με ελαφρά πηδηματάκια [...]. Μόνο ένας άνθρωπος δεν σε εγκαταλείπει ποτέ! Η Μάνα! Είναι και θα είναι πάντα δίπλα σου! Δεν το λέω μόνο εγώ, είναι και η διαπίστωση όλων!

Όταν ζήσεις όλα αυτά τα συναισθήματα της απώλειας και σε ποτίσουν μέχρι το μεδούλι, υπάρχουν δύο εκδοχές, δύο δρόμοι για να τα αντιμετωπίσεις. Ή αρχίζεις και αναλαμβάνεις τις ευθύνες σου, αναγνωρίζοντας τα λάθη σου με ειλικρίνεια ψυχής, κάνοντας ό,τι χρειαστεί για να μην τα ξαναζήσεις, ή εγκαταλείπεις τον εαυτό σου και συμβιβάζεσαι, με οποιονδήποτε τρόπο και κόστος, οπότε είσαι άξιος της μοίρας σου [...].»

Ελεύθερος, Δ. (2010). *Ο ήχος της χειροπέδας: Ο κόσμος του χρήστη*.

Αθήνα: Μαΐστρος, σ. 341-347.

Ο Θούριος του Ρήγα (1797)

Ως πότε, παλληκάρια,
να ζούμε στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια,
στες ράχες, στα βουνά;
Σπηλιές να κατοικούμεν,
να βλέπωμεν κλαδιά,
να φεύγωμ' απ' τον κόσμον,
για την πικρή σκλαβιά;
Να χάνωμεν αδέλφια,
Πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας
κι όλους τους συγγενείς;

Καλλιό 'ναι μίας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!
Τι σ' ωφελεί αν ζήσης

Τραγούδι: Δημοσθένους λέξις (1972)

Στίχοι-Μουσική-Ερμηνεία: Διον. Σαββόπουλος
Άλμπουμ: Βρώμικο ψωμί

Κι αν βγω απ' αυτή τη φυλακή
κάνεις δε θα με περιμένει
οι δρόμοι θα 'ναι αδειανοί
κι η πολιτεία μου πιο ξένη
τα καφενεία όλα κλειστά
κι οι φίλοι μου ξενιτεμένοι
αέρας θα με παρασέρνει
κι αν βγω απ' αυτή τη φυλακή

Κι ο ήλιος θ' αποκοιμηθεί
μες στα ερείπια της Ολύνθου
θα μοιάζουν πράγματα του μύθου
κι οι φίλοι μου και οι εχθροί
μαρμαρωμένοι θα σταθούν
οι ρήτορες κι οι λωποδύτες
ζητιάνοι, εταίρες και προφήτες

και είσαι στη σκλαβιά;
 Στοχάσου πως σε ψένουν
 καθ' ώραν στη φωτιά.
 Βεζίρης, Δραγουμάνος,
 Αφέντης κι αν σταθής,
 ο Τύραννος αδικώς σε κάμει να χαθής·
 δουλεύεις όλ' ημέρα
 σε ό,τι κι αν σοι πη,
 κι αυτός πασχίζει πάλιν το αίμα σου να πιη

μαρμαρωμένοι θα σταθούν
 Μπροστά στην πύλη θα σταθώ
 με τις κουβέρτες στη μασχάλη
 κι αργοκουνώντας το κεφάλι
 θα χαιρετήσω το φρουρό
 χωρίς βουλή, χωρίς Θεό
 σαν βασιλιάς σ' αρχαίο δράμα
 θα πω τη λέξη και το γράμμα
 μπροστά στην πύλη θα σταθώ

Το αυτεξούσιο του προσώπου ως βάση της χριστιανικής ανθρωπολογίας.

1. Γεν 1,26: «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν».
2. «Τὸ μὲν γάρ κατ' εἰκόνα, τὸ νοερόν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον, τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν, τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν».

(Απόδοση: Διότι το μεν «κατ' εικόνα» δηλώνει το νου (λογικό) και το αυτεξούσιο, το δε «καθ' ομοίωσιν» την όσο το δυνατόν ομοίωση ως προς την αρετή).

Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις Ακριβῆς τῆς Ορθοδόξου Πίστεως*, MPG 94:920B.

3. Ο άνθρωπος έχει δική του βούληση εφόσον είναι εκ φύσεως λογικός. Γιατί αυτό που είναι εκ φύσεως λογικό είναι εκ φύσεως και αυτεξούσιο. Και το αυτεξούσιο, σύμφωνα με τους Πατέρες, είναι η βούληση, άρα ο άνθρωπος εκ φύσεως έχει δική του βούληση. Επίσης, [ενν. έχει δική του βούληση] εφόσον ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα της μακάριος και υπερουσίας Θεότητας. Γιατί η θεία φύση είναι αυτεξούσια από τη φύση της, επομένως και ο άνθρωπος, ως πραγματικά εικόνα αυτής της θείας φύσης, είναι από τη φύση του αυτεξούσιος. Και αν είναι αυτεξούσιος από τη φύση του, τότε από τη φύση του ο άνθρωπος έχει και δική του βούληση.

Μάξιμος Ομολογητής, *Διάλογος με τον Πύρρο*, MPG91:304C. [Απόδοση]

4. Και δημιούργησε τον άνθρωπο αναμάρτητο στη φύση του και αυτεξούσιο στη βούλησή του. Όταν λέω αναμάρτητο, δεν εννοώ ότι ο άνθρωπος δεν υποπίπτει σε αμαρτία. Διότι μόνον το θείο δεν το αγγίζει η αμαρτία. Εννοώ ότι η διάπραξη της αμαρτίας δεν βρίσκεται μέσα στη φύση του αλλά περισσότερο στην ελεύθερη βούλησή του. Δηλαδή, όπως έχει την εξουσία να μένει και να προκόπτει στο αγαθό με τη συνέργεια της θείας χάριτος, με τον ίδιο τρόπο μπορεί και να απομακρύνεται από το αγαθό και να περιέρχεται στο κακό, αφού ο Θεός του παραχωρεί το αυτεξούσιο. Γιατί αυτό που γίνεται με τη βία δεν είναι αρετή.

Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις Ακριβῆς τῆς Ορθοδόξου Πίστεως*, MPG 94:924B. [Απόδοση]

5. «Ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον...»

Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 14,25*, PG35,892A.

6. Η ζωτική σημασία της ελευθερίας

Ο Δημιουργός Θεός είναι ελεύθερος: με τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ἀνθρώπινα δημιουργήματα πού εἶναι φτιαγμένα κατ' εἰκόνα του εἶναι προικισμένα με ελευθερία. Τί εἶναι αὐτὸ πού κάνει τὰ ἀνθρώπινα ὄντα νὰ ξεχωρίζουν, με ἓνα τρόπον πού ὑπερέχει, ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄντα; Πέρα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα,

είναι ή αυτοσυνειδησία, ή φωνή τής συνείδησης, ή δύναμη τής ελεύθερης απόφασης, ή ικανότητα τής ήθικης έκλογής. Ένώ τὰ ἄλλα ὄντα ἐνεργοῦν ἀπὸ ἔνστικτο, τὸ ἀνθρώπινο ὄν στέκεται εὐσυνείδητα ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ - στέκεται μὲ πλήρη ἐπίγνωση στὸ σημεῖο τοῦ καιροῦ, στὴ στιγμή τής κρίσης καὶ τής εὐκαιρίας - καὶ διαλέγει. Μόνο μὲ τὴν ἄσκηση αὐτῆς τής δύναμης, τής ελεύθερης ἐκλογῆς, ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄνθρωπος πραγματικά.

Ἡ ζωτικὴ σημασία τής ἐλευθερίας μπορεῖ νὰ φανεῖ στὴν περίπτωση τής εὐλογημένης Παρθένου Μαρίας, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ τί σημαίνει νὰ εἶσαι γνήσιος ἄνθρωπος. Στὸν Εὐαγγελισμό, ὁ Ἀρχάγγελος δὲν ἐπληροφόρησε ἀπλῶς τὴν Παναγία γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ περίμενε τὴν ἐλεύθερη καὶ ἐθελοντικὴ τῆς ἀπάντηση: «Ἴδου ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμα σου» (Λουκ. 1:38). Θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε ἀρνηθεῖ. Ὁ Θεὸς λαμβάνει τὴν πρωτοβουλία, ὅμως ἡ ἐθελοντικὴ συνεργασία τής Παναγίας εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητη. Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα παθητικὸ ἐργαλεῖο ἀλλὰ ἓνας ἐνεργητικὸς μέτοχος στὸ ἔργο τής σωτηρίας. Ἡ ἀπάντησή τῆς μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἦταν ἓνα ἐκ τῶν προτέρων γνωστὸ συμπέρασμα· σ' αὐτὴ τὴν ἐλεύθερα δοσμένη ἀπάντηση κρεμόταν ὁλόκληρο τὸ μέλλον τής ἀνθρώπινης ἱστορίας.

Ware, Κάλλιστος, ἐπίσκοπος Διοκλείας (1991). *Ἄνθρωπος καὶ Κοινωνία. Δοκίμια γιὰ τὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου στὸν σύγχρονο κόσμο*. Πάφος: I. M. Αγ. Νεοφύτου.

Ρωμ 7, 15-20: Ἐτσι, δὲν ξέρω οὐσιαστικά τι κάνω· δὲν κάνω αὐτὸ που θα 'θελα νὰ κάνω ἀλλὰ, ἀντίθετα, ὅ,τι θα 'θελα νὰ ἀποφύγω. Κάνοντας ὅμως αὐτὸ που κατὰ βάθος δε θέλω, ἀναγνωρίζω ἐμπρακτα πὼς οἱ ἐντολές τοῦ νόμου εἶναι σωστές.

Ἐτσι φτάνω πια στὸ σημεῖο νὰ μὴ διαπράττω ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸ κακὸ ἀλλὰ ἡ ἀμαρτία, που ἔχει ἐγκατασταθεῖ μέσα μου. Ἡ ἴδια ἡ συνείδησή μου μαρτυρεῖ γι' αὐτὸ: Δὲν κατοικεῖ μέσα μου, δηλαδή στὸ εἶναι μου, τὸ καλὸ. Ἀπόδειξη εἶναι πὼς ἐγὼ θέλω νὰ κάνω τὸ καλὸ, δὲν βρίσκω ὅμως τὴ δύναμη νὰ το μετατρέψω σὲ πράξη. Κι ἔτσι, δὲν κάνω τὸ καλὸ που θα 'θελα, ἀλλὰ υπηρετῶ τὸ κακὸ, που δὲν το θέλω. Ἀν ὅμως κάνω αὐτὸ που δε θέλω, τότε τὴν πράξη μου δὲν τὴν καθορίζω πια ἐγὼ ἀλλὰ ἡ ἀμαρτία, που ἔχει θροναστεῖ μέσα μου.

Ὁ Θεὸς ὡς ἐλευθερωτὴς καὶ πηγὴ ἐλευθερίας

[Ὁ Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι στὸ ἀριστοῦργημα τοῦ "Ἀδελφοί Καραμαζώφ" μας μεταφέρει στὴ Σεβίλλη τῆς Ἰσπανίας τοῦ 15ου αἰώνα. Ἡ Ἱερά Εξέταση ἔχει φέρεи στὴν πυρὰ ἀνθρώπους που καταδίκασε ὡς αἰρετικούς. Ὁ Μεγάλος Ἱεροεξεταστὴς εἶναι παρών, μαζί με τὴν ἀριστοκρατία τῆς πόλης. Ξαφνικά ὁ κόσμος ἀναταράζεται, φωνάζει, δοξολογεῖ. Ὁ Χριστὸς ἔχει ἐμφανιστεῖ ξανά καὶ βαδίζει μέσα στὸ πλήθος. Ὁ Μεγάλος Ἱεροεξεταστὴς ἐρχεται πρόσωπο με πρόσωπο μαζί του καὶ διατάζει τὴ σύλληψή του. Με "ἐκκλησιαστικὴ", λοιπόν, διαταγή, ὁ Χριστὸς κλείνεται στὴ φυλακή. Ἀργότερα, ὁ Μεγάλος Ἱεροεξεταστὴς τὸν ἐπισκέπτεται καὶ του μιλάει. Τὸν κατηγορεῖ καὶ του ἀναγγέλλει τὴν ἐκτέλεσή του. Ὁ Χριστὸς μένει σιωπηλός. Ὅ,τι ἀκούγεται μέσα στὸ κελί, εἶναι ὁ μονόλογος τοῦ Μεγάλου Ἱεροεξεταστῆ: υπενθυμίζει στὸν κρατούμενο τὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς τρεῖς πειρασμοὺς-ερωτήσεις που εἶχε υποβάλει κάποτε ὁ διάβολος στὸν Χριστὸ στὴν ἔρημο, λίγο πρὶν αὐτὸς ξεκινήσει τὸ δημόσιο ἔργο του. Ὁ διάβολος εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Χριστὸ νὰ ἀποδείξει ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μετατρέποντας τὶς πέτρες σὲ ψωμιά. Ὁ Χριστὸς ἀρνήθηκε νὰ κάνει ἓνα τέτοιο, "καθ' ὑπαγόρευσιν" θαύμα (Μτ 4, 1-4). Ὁ Μεγάλος Ἱεροεξεταστὴς, λοιπόν, λέει:]

Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής

"[...] Θυμήσου την πρώτη ερώτηση, την έννοιά της, αν όχι ακριβώς τα λόγια: Θέλεις να πας στον κόσμο με αδειανά χέρια κηρύσσοντας στους ανθρώπους μια ελευθερία που η φυσική τους βλακεία και η φυσική τους προστυχιά δεν τους αφήνουν να την καταλάβουν, μια ελευθερία που τους φοβίζει, γιατί δεν υπάρχει και δε θα υπάρξει τίποτε πιο ανυπόφορο απ' αυτή για τον άνθρωπο και την κοινωνία; Βλέπεις αυτές τις πέτρες της άγονης ερήμου; Κάνετες ψωμιά και οι άνθρωποι θα τρέξουν πίσω σου μ' ευγνωμοσύνη, σαν υπάκουο κοπάδι, τρέμοντας μήπως πάρεις το χέρι σου και δεν έχουν πια ψωμί. Εσύ όμως δε θέλησες να στερήσεις απ' τον άνθρωπο την ελευθερία και αρνήθηκες, κρίνοντας πως είναι ασυμβίβαστη με την υπακοή που εξαγοράζεται με ψωμιά [...]. Επαύξησες την ανθρώπινη ελευθερία, αντί να την περιορίσεις και επέβαλες έτσι για πάντα στον ηθικό άνθρωπο τα μαρτύρια αυτής της ελευθερίας. Ήθελες να σ' αγαπούν ελεύθερα, να σε ακολουθούν οι άνθρωποι με τη θέλησή τους, καταγοητευμένοι [...]. Δεν κατέβηκες απ' τον σταυρό όταν σε κορόιδευαν και σου φώναζαν ειρωνικά: "Κατέβα απ' το σταυρό για να σε πιστέψουμε". Δεν το 'κάνες, γιατί δεν ήθελες πάλι να υποδουλώσεις τον άνθρωπο μ' ένα θαύμα. Ήθελες μια πίστη ελεύθερη και όχι υπαγορευμένη από το θαύμα. Χρειαζόσουνα την ελεύθερη αγάπη και όχι τη δουλική έξαρση ενός τρομοκρατημένου σκλάβου [...].

Δεν σε φοβάμαι καθόλου. Κι εγώ πήγα στην έρημο, κι εγώ έζησα με ρίζες και ακρίδες, κι εγώ μακάρισα την ελευθερία που χάρισες στους ανθρώπους [...]. Αλλά συνήλθα και δε θέλησα να υπηρετήσω μια υπόθεση παράλογη. Γύρισα πίσω κι ενώθηκα με εκείνους που διόρθωσαν το έργο σου [...]. Σ' το ξαναλέω, αύριο, μ' ένα νόημά μου, θα ιδείς αυτό το πειθήνιο κοπάδι να φέρνει αναμμένα κάρβουνα στη φωτιά όπου θα σε ρίξω, γιατί ήρθες να εμποδίσεις το έργο μας. Γιατί αν υπάρχει κάποιος που του αξίζει πιο πολύ απ' όλους να καεί, αυτός είσαι εσύ. Αύριο θα σε κάψω. Τελείωσα".

Φ. Ντοστογιέφσκι, *Φ. Αδελφοί Καραμαζώφ* (μτφρ. Σ. Π.), Θεσσαλονίκη: Σύγχρονες Εκδόσεις, σ. 220-229.

(Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου, ΔΕ 5, σ. 40-41)

5. π. Σταμάτης Σκλήρης, *Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής και ο Χριστός κατάδικος*

Wade In The Water*

«Wade in the Water, Wade in the Water children
Wade in the Water, God's gonna trouble the
Water
Who's that young girl dressed in red
Wade in the Water
Must be the Children that Moses led
God's gonna trouble the Water
Who's that young girl dressed in white
Wade in the Water

Go down Moses*

«When Israel was in Egyptland,
let my people go,
oppressed so hard they could
not stand let my people go.
Go down Moses,
Way down in Egyptland,
tell old Pharaoh,
to let my people go.
«Thus spoke the Lord»,

Must be the Children of Israeli
God's gonna trouble the Water
Who's that young girl dressed in blue
Wade in the Water
Must be Children that's coming true
God's gonna trouble the Water
You don't believe I did begin to wade in the Water
Just see the holy ghost looking for me
God's gonna trouble the Water»

* Το *Wade in the water* είναι συνθηματικό «πλατσούρισε στα νερά» –όπως ο Μωυσής– για να σωθείς. Η πρακτική όψη του θέματος ήταν πως στο νερό δεν μπορούσαν τα σκυλιά να μυρίσουν τους δραπετές, και η θεωρητική αναφορά στη διάβαση της Ερυθράς θαλάσσης.

*bold Moses said.
Let my people go,
«If not I'll smite your
first born dead»,
let my people go.
Let my people go».*

* Η *Έξοδος* θεωρήθηκε ανά τους αιώνες σύμβολο ελευθερίας. Οι μαύροι σκλάβοι της Αμερικής τραγουδούν την *Έξοδο* ως κεντρικό θέμα στα τραγούδια τους, τα spirituals.

Η ελευθερία ως προσωπική επιλογή και ως κοινωνική κατάσταση.

Ο Θεός δεν δημιούργησε ρομπότ

Όπως συνήθιζε να λέει ο Paul Evdokimov [Ρώσος θεολόγος], ο Θεός μπορεί να κάνει το κάθε τι εκτός από το να μας αναγκάσει να τον αγαπάμε. Ο Θεός επομένως δεν εδημιούργησε ρομπότ που θα τον υπάκουαν μηχανικά αλλά αγγέλους και ανθρώπινες υπάρξεις προικισμένες με ελεύθερη εκλογή. Και μ' αυτό, για να θέσουμε το ζήτημα με ανθρωπομορφικό τρόπο, ο Θεός ριψοκινδύνευσε: γιατί μαζί με αυτό το δώρο της ελευθερίας δόθηκε επίσης και η δυνατότητα της αμαρτίας. Αλλ' αυτός που δεν θα ριψοκινδυνεύσει δεν αγαπάει. Δίχως ελευθερία δεν θα υπήρχε αμαρτία. Αλλά δίχως ελευθερία ο άνθρωπος δεν θα ήταν εικόνα του Θεού. Δίχως ελευθερία ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να επικοινωνήσει με τον Θεό με μια σχέση αγάπης.

Ware, Κάλλιστος, Επισκ. Διοκλείας (1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*. Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 68-69.

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Εκφράζουμε επιχειρήματα για την ελευθερία ως θεμελιώδους γνωρίσματος του Χριστιανισμού.
- ✓ Αναλύουμε τη σχέση πίστης και ελευθερίας.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.2. ΑΓΑΠΗ

Τρόποι έκφρασης της αγάπης.

1. Τραγούδι: *Κόμης Χ, Αγάπη είναι φίλε...* (2007)

Στίχοι: Κόμης Χ

Μουσική: Diveno

Ερμηνευτές: Κόμης Χ – Β. Αλεξίου

«Αγάπη είναι να κλαις να γελάς,
 Αγάπη είναι, φίλε μου, αγάπη να σκορπάς
 και όποτε μπορείς τους άλλους να βοηθάς
 και όσους σε βοήθησαν ποτέ να μην ξεχνάς.
 Αγάπη είναι τα φαγητά της γιαγιάς
 κι αυτή η γεύση χωριού που παντού θα κουβαλάς.
 Αγάπη είναι...
 μια θεϊκή βραδιά κι εννιά μήνες μετά ένα μικρό να το
 γεμίζεις φιλιά.
 Αγάπη είναι η ίδια η ζωή θα το καταλάβει μόνο αυτός που
 θα τη σεβαστεί.
 Αγάπη νιώθει κάποιος που μπορεί και συγχωρεί
 κάποιον που τον πλήγωσε να μην τον τιμωρεί.
 Η αγάπη είναι αλήθεια κι η αλήθεια είναι ανάγκη,
 δεν είναι μια παραίσθηση δεν παίρνεται σε χάπι.
 Μην τα παρατάς ρε, πίστεψε σε κάτι.
 Παντού αυτή υπάρχει από μόνη της θα 'ρθει η αγάπη είναι:

Η ελπίδα κι η πίστη μαζί είναι να ζεις τη ζωή για την κάθε στιγμή
 Αγάπη είναι το φως που χαρίζει ο ουρανός του πόνου καρπός
 Αγάπη είναι Θεός

Αγάπη είναι μια ηλιόλουστη μέρα, ευτυχία στον αέρα.

Είναι τα μάτια μου που σε κοιτάνε μαγεμένα να θέλω να γίνω καλύτερος μόνο για σένα. Αγάπη είναι το να δίνουμε αίμα, γιατί στην τελική μπορεί να χρειαστεί σε σένα, σε κάποιον δικό σου ή ακόμη σε μένα.

Αγάπη είναι ρε, μπορεί να τύχει στον καθένα. Είναι το χάδι και τα άγγιγμα της μαμάς, μόνο αυτή θα σ' αγαπάει ό,τι κάνεις κι όπου πας.

Είναι οι συμβουλές το κήρυγμα του μπαμπά, τίμημα μικρό να ξεχωρίζεις λάθος απ' τα σωστά.

Είναι, καρδιά μου, για άλλους να 'μαι δειλός, αλλά στα μάτια σου να 'μαι σαν ήρωας ο πιο δυνατός. Αγάπη είναι να είμαι πάντα σωστός και πιστός, όποιος και να είναι ο πειρασμός

Αγάπη είναι...

Αγάπη είναι ένα τραγούδι σαν κι αυτό, να εννοώ ό,τι λέω και, όσα λέω ν' αγαπώ.

Αγάπη είναι να κάνεις το πιο απλό κι αυτό να χαρίσει χαμόγελο στον διπλανό.

1. Γ. Ιακωβίδης, *Μητρική στοργή* (1889). Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα.

Γιατί είναι αρκετό, σαν μια προσευχή πριν κοιμηθώ, δεν χρειάζομαι ένα θαύμα για να πειστώ για κάτι ανώτερο.

Αγάπη είναι να πιστεύω κι εγώ πως το αύριο θα 'ναι λίγο καλύτερο, πιο όμορφο.

Αγάπη είναι το *συγνώμη* να εννοείς κι όχι επειδή δεν μπορείς με τύψεις να ζεις.

Είναι να βρίσκεις λόγους να ζεις, παρά τους χίλιους πόνους που τώρα πρέπει να υποστείς.

Είναι ένα βράδυ με φίλους και κρασί, βγάλε ό,τι έχεις στην ψυχή, έχουμε ως το πρωί

Αγάπη είναι κάθε νέα αρχή, αν αγαπάς, δεν σταματάς να ζητάς ό,τι γεμίζει τη ζωή.

2. Άσμα Ασμάτων

[Το *Άσμα Ασμάτων* (ο τίτλος ισοδυναμεί με υπερθετικό [= "ωραιότατο άσμα"]) είναι ένα λυρικό τραγούδι με διαλογική μορφή και ερωτικό περιεχόμενο. Σύμφωνα με την παράδοση, δημιουργός του είναι ο Σολομώντας (10^{ος} π.Χ. αι.) αλλά τα πραγματολογικά στοιχεία του κειμένου, η γλώσσα και το ύφος του παραπέμπουν σε μεταγενέστερη εποχή και σύμφωνα με τους μελετητές το έργο παραδόθηκε προφορικά (πιθανώς απαγγελλόταν σε γαμήλιες τελετές), έως ότου κατεγράφη και απέκτησε την τελική του μορφή κατά πάσα πιθανότητα μεταξύ 450-400π.Χ. Αν και το περιεχόμενο του Άσματος είναι αναμφισβήτητα ερωτικό, ενσωματώθηκε στον εβραϊκό και στον χριστιανικό κανόνα, επειδή ερμηνεύτηκε αλληγορικά: οι Εβραίοι είδαν στο Άσμα μια παράσταση της σχέσης του Γιαχβέ, δηλαδή του Θεού, προς τον περιούσιο λαό του Ισραήλ, ενώ οι χριστιανοί τη σχέση του Χριστού προς την Εκκλησία.]

Απόσπασμα από το *Άσμα ασμάτων* στη μετάφραση των Ο΄ έχει μελοποιηθεί από τον Μ. Χατζιδάκι
(*Ο Μεγάλος Ερωτικός*, 1972).

«[...] Θές με ως σφραγίδα επί τήν καρδίαν σου,
ως σφραγίδα επί τόν βραχίονά σου·
ὅτι κραταιά ως θάνατος ἀγάπη, σκληρὸς ὡς
ἄδης ζῆλος· περίπτερα αὐτῆς περίπτερα πυρός,
φλόγες αὐτῆς· ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι
τὴν ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν
αὐτήν».

Άσμα Ασμάτων 8, 6-7

[...] Βάλε με σφραγίδα στην καρδιά σου
ωσάν σφραγίδα στο μπράτσο σου
είναι δυνατή η αγάπη σαν το θάνατο
και σκληρός ο πόθος σαν τον άδη
οι σπίθες της είναι σπίθες της φωτιάς,
φλόγα του Θεού.
Νερά ποτάμια δεν μπορούν
να σβήσουν την αγάπη.

(μεταγραφή Γιώργου Σεφέρη) (1967).

Αθήνα: Ίκαρος, σ. 33

Πηγή: Πύλη Ελληνικής Γλώσσας

Αγάπη και εγωισμός με βάση τη χριστιανική θεολογία

1. Το παράδειγμα του κύκλου

«Ας υποθέσουμε ότι είναι ένας κύκλος πάνω στη γη, σαν ένα στρογγυλό χάραγμα που έχει γίνει με διαβήτη, και έχοντας ένα κέντρο. Ας υποθέσουμε ότι αυτός ο κύκλος είναι όλος ο κόσμος. Το κέντρο του κύκλου είναι ο Θεός, οι δε ευθείες γραμμές που ξεκινούν από την περιφέρεια του κύκλου προς το κέντρο είναι οι τρόποι ζωής των ανθρώπων. Οι άνθρωποι όσο πλησιάζουν το κέντρο, θέλοντας να πλησιάσουν τον Θεό, ανάλογα με το πόσο προχωρούν, πλησιάζουν και τον Θεό και μεταξύ τους. Όσο πλησιάζουν τον Θεό, πλησιάζονται μεταξύ τους και όσο πλησιάζονται, πλησιάζουν τον Θεό.»

Κατά τον ίδιο τρόπο να καταλάβετε και τον χωρισμό. Γιατί όταν απομακρύνονται από τον Θεό και γυρίζουν πίσω, προς τα έξω, είναι ολοφάνερο ότι, όσο βγαίνουν προς τα έξω και απομακρύνονται από τον Θεό, τόσο απομακρύνονται και μεταξύ τους, και όσο απομακρύνονται μεταξύ τους, τόσο απομακρύνονται και από τον Θεό. Αυτή, λοιπόν, είναι η φύση της αγάπης. Όσο πλησιάζουμε τον Θεό με την αγάπη μας σε Αυτόν, σε ανάλογο βαθμό ενωνόμαστε με την αγάπη του πλησίον και όσο ενωνόμαστε με τον πλησίον, τόσο ενωνόμαστε με τον Θεό».

Αββά Δωροθέου (2000). *Έργα Ασκητικά*, Καρέας: Ετοιμασία, Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου, σ. 203.

2. Περί αγάπης

«Όποιος αγαπά τον Θεό, δεν μπορεί να μην αγαπήσει και κάθε άνθρωπο σαν τον εαυτό του, αν και τον δυσαρεστούν τα πάθη εκείνων που δεν έχουν ακόμη καθαριστεί. Γι' αυτό χαίρεται με αμέτρητη και ανέκφραστη χαρά για τη διόρθωσή τους. Εκείνος που βλέπει και ίχνος μόνο μίσους μέσα στην καρδιά του, προς οποιονδήποτε άνθρωπο για οποιοδήποτε φταίξιμό του, είναι εντελώς ξένος από την αγάπη προς τον Θεό. Γιατί η αγάπη προς τον Θεό δεν ανέχεται διόλου το μίσος κατά του ανθρώπου.

Όποιος με αγαπά -λέει ο Κύριος- θα τηρήσει τις εντολές μου. Και η δική μου εντολή είναι να αγαπάτε ο ένας τον άλλο". Άρα λοιπόν εκείνος που δεν αγαπά τον πλησίον του, δεν τηρεί την εντολή του Κυρίου. Εκείνος που δεν τηρεί την εντολή, ούτε τον Κύριο μπορεί να αγαπήσει.

Μακάριος ο άνθρωπος που μπορεί να αγαπήσει τον κάθε άνθρωπο στον ίδιο βαθμό. Όποιος αγαπά τον Θεό, αγαπά δίχως άλλο τον πλησίον του. Ένας τέτοιος άνθρωπος δεν μπορεί να φυλάει χρήματα· τα διαχειρίζεται κατά το θέλημα του Θεού και τα μοιράζει σ' εκείνους που έχουν ανάγκη. Όταν σε προσβάλει κανένας ή σε εξευτελίσει σε κάτι, τότε φυλάξου από τους λογισμούς της οργής, μήπως με τη λύπη σε χωρίσουν από την αγάπη και σε μεταφέρουν στη χώρα του μίσους».

Μάξιμος Ομολογητής (1991³). *Φιλοκαλία των ιερών Νηπτικών*. Μτφρ. Α. Γαλίτης, τόμ. Β΄, Θεσσαλονίκη: Το περιβόλι της Παναγίας, σ. 49-51 (επιλογή).

3. Αγαπάμε τους εχθρούς μας;

[...] Πώς θα αγαπήσουμε τους εχθρούς μας; Οι λόγοι του Χριστού περί αγάπης για τους εχθρούς μας, περιφέρονται ακόμα στον κόσμο από στόμα σε στόμα, αλλά ακόμα δεν καταφέρνουν να βρουν το δρόμο από το στόμα στην καρδιά.

Δεν αγαπάμε τους εχθρούς μας. Άραγε δεν είναι οφθαλμοφανές, χωρίς αποδείξεις; Αγαπάμε μόνον εκείνους που μας αγαπούν και δανείζουμε μόνον σε εκείνους που μπορούν να μας τα επιστρέψουν, και κάνουμε καλό μόνο σε εκείνους που μπορούν διπλά να μας ξεχρεώσουν.

Αγαπάμε τον εαυτό μας και τους φίλους μας. Αγαπάμε τους κοντινούς μας, τους πιο κοντινούς μας, με την κυριολεκτική σημασία. Οι απόμακοί μας βρίσκονται μακριά από την αγάπη μας. Η καρδιά μας προσκολλάται σε εκείνο που προσκολλώνται και τα μάτια μας. Τα μάτια μας είναι οδηγός και της καρδιάς μας.

Σκεπτόμαστε: Ας αγαπάμε τον εαυτό μας και τους φίλους μας. Και σ' αυτό εξαπατώμεθα, αφού τον εγωισμό τον αποκαλούμε αγάπη προς τον εαυτό μας και τους ασπασμούς αγάπη απέναντι στους φίλους μας. Στην πραγματικότητα δεν αγαπάμε ούτε τον εαυτό μας ούτε τους φίλους μας και κατά τον ίδιο τρόπο ούτε τους εχθρούς μας. Γιατί σε αυτό που εμείς ονομάζουμε αγάπη δεν υπάρχουν τα πιο καλά στοιχεία της. Και τα πιο καλά στοιχεία της αγάπης είναι: η επίγνωση, ο σεβασμός και η θυσία. [...]

Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς (2008). *Αργά βαδίζει ο Χριστός*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 76-77.

4. Απελευθέρωση από τον εαυτό

[...] Εδώ έχουμε ένα ξεκίνημα απελευθέρωσης από τον εαυτό: τη στιγμή που γινόμαστε ικανοί να αγαπάμε, ξεκινάμε να απαγκιστρωνόμαστε από αυτή τη φυλακή που μας κρατά δέσμους με το πρόσωπό μας. Υπάρχει στην πραγματικότητα μια τέλεια ένωση μεταξύ του «αγαπάν» και του «θανείν». Να αγαπάς σημαίνει να απαγκιστρώνεσαι λίγο-λίγο από το αποκλειστικό ενδιαφέρον σου για τον εαυτό σου και να στρέφεις αυτό το ενδιαφέρον και αυτή την έγνοια προς κάποιον άλλο. [...] Τελικά, όσο συμβαίνει αυτό και όσο ο εγωιστικός εαυτός απελευθερώνεται, τόσο περισσότερο ελεύθεροι γινόμαστε. [...] μόνο στο μέτρο που γινόμαστε ικανοί να αγαπάμε, γινόμαστε ικανοί και να βλέπουμε, να αντιλαμβανόμαστε. Να βλέπουμε και να αντιλαμβανόμαστε, είτε αυτό είναι ο Θεός και ο κόσμος γύρω μας, είτε ο μεμονωμένος πλησίον μας. [...]

Bloom, Anthony (2011). *Προσευχή και Αγιότητα*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 109-111.

Α Κορ 13, 1-13: Ο ύμνος της Αγάπης

Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καὶ ἐὰν ἔχω προφητεῖαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

Αν μπορώ να λαλώ όλες τις γλώσσες των ανθρώπων, ακόμα και των αγγέλων, αλλά δεν έχω αγάπη για τους άλλους, οι λόγοι μου ακούγονται σαν ήχος χάλκινης καμπάνας ή σαν κυμβάλου αλαλαγμός. Κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα κι όλα κατέχω τα μυστήρια κι όλη τη γνώση, κι αν έχω ακόμα όλη την πίστη, έτσι που να μετακινώ βουνά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα. Κι αν ακόμα μοιράσω στους φτωχούς όλα μου τα υπάρχοντα, κι αν παραδώσω στη φωτιά το σώμα μου για να καεί, αλλά δεν έχω αγάπη, σε τίποτα δεν μ' ωφελεί.

Εκείνος που αγαπάει έχει μακροθυμία, έχει και καλοσύνη· εκείνος που αγαπάει δεν ζηλοφθονεί· εκείνος που αγαπάει δεν κομπάζει ούτε περηφανεύεται· είναι ευπρεπής, δεν είναι εγωιστής ούτε ευερέθιστος· ξεχνάει το κακό που του έχουν κάνει. Δεν χαίρεται για το στραβό που γίνεται, αλλά μετέχει στη χαρά για το σωστό. Εκείνος που αγαπάει, όλα τα ανέχεται· σε όλα εμπιστεύεται, για όλα ελπίζει, όλα τα υπομένει.

Ποτέ η αγάπη δεν θα πάψει να υπάρχει. Τα θεία μηνύματα των προφητών κάποτε δεν θα υπάρχουν πια· η γλωσσολαλία θα πάψει· θα σταματήσει η γνώση των μυστηρίων του Θεού. Γιατί και η γνώση μας και η προφητεία μας περιορίζονται μονάχα σ' ένα μέρος της αλήθειας. Όταν όμως το τέλειο που περιμένουμε θα 'ρθει, τότε το μερικό θα πάψει να υπάρχει.

ὄτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμουν· ὄτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήρηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Μικρό παιδί ὅταν ἤμουν, σαν μικρό παιδί μιλούσα, αισθανόμουν και σκεφτόμουν. Ἄντρας πια ὅταν ἐγίνα, κατήρησα τους τρόπους του μικρού παιδιού. Αλήθεια, τώρα βλέπουμε τα πράγματα θαμπά, σαν μέσα από μεταλλικό καθρέφτη· τότε ὅμως πρόσωπο με πρόσωπο θα δούμε τον Θεό. Τώρα γνωρίζω μόνο ένα μέρος τότε ὅμως θα γνωρίσω με πληρότητα, ὅπως και ο Θεός μ' ἔχει γνωρίσει.

Θα μείνουν τελικά για πάντα αυτά τα τρία: η πίστη, η ἐλπίδα κι η ἀγάπη. Και ἀπ' αυτά, το πιο σπουδαίο εἶναι η ἀγάπη.

Διαστάσεις της χριστιανικής ἀγάπης ως θεμελιώδους αξίας του σύγχρονου κόσμου

1. Ἀγάπη δε σημαίνει να δίνεις, ἀλλά να μοιράζεσαι

Η ἀγάπη εἶναι η προβολή του προσώπου του Χριστοῦ ἐπάνω στο πρόσωπο του φτωχοῦ, του πονεμένου, του καταδιωγμένου [...]. Ο παράδεισος εἶναι να ἀγαπάς τους ἄλλους. [...] Ἀπὸ το λογικό που προδίδει, ἀπὸ το χρέμα που σαπίζει, ἀπὸ τη μηχανή που υποδουλώνει, Κύριε, σώσε την ἀγάπη...

Για να ξεφύγουμε ἀπὸ την ἀγάπη, “κάνουμε ἐλεημοσύνη”. Ἐλεημοσύνη δίχως ἀγάπη, εἶναι ἕνα τίποτε. Ἀγάπη σημαίνει να ἀνακαλύψεις πρῶτα ἀπ' ὅλα τον ἄνθρωπο, μέσα σ' αὐτόν που ἔχει ἀνάγκη, και να τον σεβαστεῖς [...].

Ἀγάπη δεν σημαίνει να λυπάσαι. Με τον οἶκτο, αὐτό το ἀσθενικό σχῆμα της ἀγάπης κάνουμε μακαρίως γαργάρες. Ο οἶκτος εἶναι η πρόφραση. Εἶναι μια πράξη βδελυρή να ξεφορτώνεσαι ἐπάνω στην πλάτη των δυστυχισμένων ἢ στην ἀγκαλιά των μικρῶν παιδιῶν τους, αὐτά που θα πετούσες ἀσφαλῶς στα σκουπίδια [...].

Μέχρι την ἡμέρα που θα σταματήσουμε να λέμε: ἐγώ, τα ἀγαθά μου, οἱ υποθέσεις μου, η περιουσία μου. Τότε οἱ ἄνθρωποι θα φωνάξουν μέσα στην ἀπελευθερωμένη καρδιά τους: ὄ,τι κατέχω εἶναι αὐτό που ἔδωσα. Ἀγάπη δε σημαίνει να δίνεις, ἀλλά να μοιράζεσαι [...].

Η ἀγάπη που ἀγνοεῖ τις τάξεις, τις διακρίσεις και τις φυλές. Η ἀγάπη που ἀγνοεῖ τα σύνορα. Η ἀγάπη που κοροϊδεύει τον πόλεμο, η ἀγάπη πιο δυνατή κι ἀπὸ τον θάνατο. Η ἀγάπη που τα πάντα νικά κι ὅλα θεραπεύει. Η σταυρωμένη ἀγάπη: εἶναι η βεβαιότητα της Ἀνάστασης [...].

Ὅσο ὑπάρχει στη γη ἕνας ἀθῶος που πεινά, που θα κρυώνει ἢ που θα καταδιώκεται, ὅσο θα ὑπάρχει ἐπάνω στη γη ἕνας λιμός που θα μπορούσαμε να ἀποφύγουμε ἢ μια φυλακή, η Ἐπανάσταση της ἀγάπης του Χριστοῦ δεν θα ἔχει συμβεῖ!

Ραοῦλ Φολλερῶ (χ. χ.). Ἀγάπη και Πράξη. Ἀθήνα: Ι.Μ. Νίκαιας, σ. 15, 16, 19, 20, 29, 30, 32.

2. Η αγάπη

[...] Τέλος, ζητούμε «πνεύμα αγάπης». Στην Κλίμακα των αρετών, όπως την παρουσιάζει ο άγιος Ιωάννης, εμφανίζεται η διάκριση ως «η μείζων των αρετών». Στο τέλος υπάρχει ένα κεφάλαιο για τρεις αρετές: την πίστη, την ελπίδα και την αγάπη. «Τα τρία ταύτα», όπως λέει ο απόστολος Παύλος, «μείζων δε τούτων η αγάπη» (Α΄ Κορ. 13, 13). Αγάπη γενική: και προς τον Θεό και προς τον αδελφό και προς όλο τον κόσμο. Δεν υπάρχει αγαπώ έναν, δυο, πέντε, την οικογένειά μου, τους φίλους μου και δεν αγαπώ τους άλλους. Αγάπη έχει αυτός που αγαπά όλη την κτίση. Αγαπά τα ζώα, αγαπά τους εχθρούς, αγαπά τους γνωστούς και τους αγνώστους, αγαπά τους ευεργέτες και αυτούς που τον αντιπαθούν, όπως ο Θεός «βρέχει επί δικαίους και αδίκους». Αγάπη μεριζομένη και μη καθολική δεν είναι αγάπη.

Η αγάπη δεν διαιρεί ούτε ξεχωρίζει τους αποδέκτες της, αλλά κομματιάζει την πηγή της. Αν δεν υπάρχει αυτή η αγάπη που μας κάνει να κομματιαζόμαστε, γιατί ο διπλανός είναι ο αδελφός, η εικόνα του Θεού, δεν θα μπορούσαμε να περάσουμε στο πρόσωπο του Θεού. Από την εικόνα περνάμε στο πρωτότυπο. Από τον αδελφό στο Θεό. Τον αδελφό έβαλε ο Θεός δίπλα μας, για να μας θυμίζει ότι η πόρτα της σωτηρίας μας είναι η άσκηση της αγάπης. Τι φοβερή αρετή! Αλλά τι δύσκολη που μας φαίνεται! Πόσο όμως διαφορετική δεν θα ήταν η κοινωνία μας, η κοινωνία μας ως πιστών, εδώ σε αυτή την ενορία που βρισκόμαστε όλοι μαζί, αν μπορούσαμε να είχαμε αυτήν την ελευθερία, την πληρότητα, τη θυσιαστικότητα της αγάπης, την υπερβολή της αγάπης! Να αγαπάμε τους άλλους όχι σαν τον εαυτό μας, αλλά πιο πολύ από τον εαυτό μας, γιατί ο άλλος, ο πλησίον, είναι κομμάτι μας, είναι ο καλύτερος εαυτός μας, είναι παιδί και αδελφός του Χριστού, είναι ο ορατός Θεός εκείνης της στιγμής· είναι η αφορμή για την έξοδο από τον εγωισμό μας, είναι η ευκαιρία για τη συνάντηση με τον Θεό μας. [...]

Νικολάου, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2008). *Από το καθ' ημέραν στο καθ' ομοίωσιν*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 166-168 .

Όποιος αγαπάει λίγο, δίνει λίγο.
Όποιος αγαπάει περισσότερο, δίνει περισσότερο.
Κι όποιος αγαπάει πάρα πολύ, τι αντάξιο έχει να δώσει;
Δίνει τον εαυτό του!
Όσιος Πορφύριος ο Κουσοκαλυβίτης

3. Βαθμίδες ηθικής ωριμότητας

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επισημαίνουν ότι τρία κίνητρα ωθούν τους ανθρώπους στη σχέση τους με το Θεό, ο φόβος, ο μισθός και η αγάπη, που αντιστοιχούν σε τρεις ανθρώπινους τύπους, στο δούλο, το μισθωτό και τον ελεύθερο ή υιό.

Ο "δούλος" (με την έννοια που είχε ο όρος στην αρχαιότητα) προσπαθεί να τηρεί τις εντολές του Θεού, για να αποφύγει την τιμωρία που πιστεύει πως επισύρει η παράβασή τους. Βασικό κίνητρο του είναι ο φόβος της κόλασης. [...]

Στην επόμενη βαθμίδα ο άνθρωπος ενεργεί επειδή προσβλέπει στην ανταπόδοση, στο "μισθό" που θα λάβει από το Θεό. [...] Τούτη η βαθμίδα, μολονότι ελευθερώνεται από τον βραχνά του φόβου, [...] θεμελιώνει μια "λογιστική" και υπαλληλική σχέση με το Θεό. Και στις δυο αυτές βαθμίδες το πρόσωπο του Θεού παραμορφώνεται. Ο "δούλος" έχει μπροστά στα μάτια του ένα Θεό δικαστή κι εκδικητικό, κι ο "μισθωτός" ένα Θεό ταμιά.

Η κατεξοχήν βαθμίδα ωριμότητας είναι αυτή που κίνητρο έχει την αγάπη. Ο άνθρωπος εδώ ενεργεί σαν ελεύθερος κι όχι σαν δούλος, σαν γιος κι όχι σαν υπάλληλος. Ανοίγεται στον απέναντι (είτε αυτός είναι ο Θεός είτε ο συνάνθρωπος) επειδή βρίσκει νόημα σ' αυτό το άνοιγμα και το θέ-

λει ελεύθερα και συνειδητά. Κι ο Θεός, επί τέλους, βιώνεται ως φίλος κι ως πατέρας.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 34.

Προσωπικές απόψεις και συγκεκριμένα πρότυπα αγάπης

1. «Ο Θεός αγάπη εστί» (Α Ιω 4, 16)

Η αγάπη είναι το ιδιαίτερο γνώρισμα του χριστιανικού Θεού. Η ιδιότητα αυτή άρχισε να εκδηλώνεται από την αρχή της δημιουργίας του κόσμου, της οποίας κίνητρα ήταν η αγάπη και η ελευθερία Του. Η πρόνοια του Θεού εκδηλώνεται ως συντήρηση και κυβέρνηση του κόσμου για την ύπαρξη και κατεύθυνσή του προς την επιτυχία του σκοπού του φανερώνεται στο ενδιαφέρον και την αγάπη του Θεού προς τον κόσμο και τον άνθρωπο. Και η θαυματουργική Του δράση είχε ως κίνητρο την αγάπη προς τον πάσχοντα άνθρωπο. Η παραβολή του ασώτου υιού τονίζει την αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο και μάλιστα προς τον αμαρτωλό. Μεγαλύτερη απόδειξη της μεγάλης αγάπης του Θεού αποτελεί το γεγονός της ενανθρώπισης του Υιού και Λόγου του Θεού. [...] Αποκορύφωση της αγάπης αυτής είναι η σταυρική θυσία του Χριστού».

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Γενικού Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 43.

2. Τοιχογραφία του Φώτη Κόντογλου. Παρεκκλήσι οικ. Πεσματζόγλου, Κηφισιά.

2. Η γεμάτη αγάπη ταπείνωση

Ο Ιησούς, ο Θεός μας, αγάπησε τους δικούς του ως το έσχατο σημείο. Από αγάπη δημιούργησε τον κόσμο, από αγάπη γεννήθηκε σαν άνθρωπος μέσα σ' αυτό τον κόσμο, από αγάπη πήρε πάνω του τη διασπασμένη ανθρώπινη φύση μας και την έκανε δική του. Από αγάπη ταυτίστηκε μ' όλη μας την απελπισία. Από αγάπη πρόσφερε τον εαυτό του θυσία, διαλέγοντας στη Γεθσημανή να πάει εκούσια προς το Πάθος του [...]. Ο Σταυρός σαν νίκη μας θέτει το παράδοξο της παντοδυναμίας της αγάπης. Η γεμάτη αγάπη ταπείνωση είναι μια τρομερή δύναμη· όποτε θυσιάζουμε κάτι ή υποφέρουμε όχι μ' αίσθηση επαναστατικής πίκρας, αλλά με τη θέλησή μας και από αγάπη, αυτό μας κάνει πιο δυνατούς κι όχι πιο αδύνατους».

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (†1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 95-96.

3. Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, *Η Σταύρωση*. Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα.

3. Προσωπική μαρτυρία

Ήμωνα περίπου έντεκα χρόνων, όταν με έστειλαν σέ μία κατασκήνωση αγοριών. Έκει συνάντησα έναν ιερέα που θά ήταν περίπου τριάντα χρόνων. Κάτι απ' αυτόν τόν άνθρωπό μου τράβηξε τήν προσοχή. Είχε αγάπη που τήν σκορπούσε στον καθένα από μᾶς. Αύτη δέ ή αγάπη του δέν είχα

σχέση με τὸ ἂν εἴμαστε καλοί, καὶ δὲν ἄλλαζε ὅταν εἴμαστε κακοί. Μποροῦσε νὰ μᾶς ἀγαπάει χωρὶς προϋποθέσεις. Ποτέ πρὶν στὴ ζωὴ μου δὲν εἶχα συναντήσει κάτι τέτοιο. Εἶχα φίλους ποῦ μ' ἀγαποῦσαν στὸ σπίτι, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἔβρισκα φυσικό. Τέτοιο εἶδος ἀγάπης δὲν εἶχα συναντήσει ποτέ. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν προσπάθησα νὰ δώσω καμιά ἐξήγηση σ' αὐτό. Ἀπλὰ βρῆκα σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο κάτι ποῦ μὲ προβλημάτιζε καὶ ταυτόχρονα μοῦ ἄρεσε πολὺ. Μόνο μετὰ ἀπὸ χρόνια, ὅταν πιά ἦρθα σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο, σκέφτηκα πὼς αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ἀγαποῦσε μὲ μὴ ἀγάπη ποῦ ἦταν πέρα ἀπὸ τὸν ἴδιο. Δηλαδή μοιραζόταν μαζί μας τὴ θεία ἀγάπη. Ἡ, ἂν προτιμάτε, ἡ ἀγάπη ἦταν τόσο βαθιὰ καὶ πλατιὰ, μὲ τέτοια ἀνοιγματα ὥστε, μποροῦσε νὰ ἀγκαλιάσει ὅλους μας, εἴτε μέσα ἀπὸ τὸν πόνο εἴτε μέσα ἀπὸ τὴ χαρὰ, ἀλλὰ πάντα μέσα στὴν ἴδια καὶ μοναδικὴ ἀγάπη. Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία, νομίζω, ἦταν ἡ πρώτη βαθιὰ πνευματικὴ ἐμπειρία ποῦ εἶχα.

Bloom, Anthony, Μητροπολίτης Σουρόζ (2010). *Μικρὸ Συναξάρι*. Μτφρ. Σ. Κακαλή. Αθήνα: Εν πλω.

4. Ορθόδοξη ιεραποστολή στην Τανζανία

5. Οι γιαγιάδες της Λέσβου

6. Κοινωνικό παντοπωλεῖο Λήμνου

7. «Κιβωτός του Κόσμου» π. Αντώνιος Παπανικολάου

Τελειώνοντας τη Διδακτικὴ Ενότητα...

- ✓ Αναλύουμε τὴ σχέση ἀγάπης καὶ ἐγωισμοῦ με θεολογικοὺς ὅρους στὸν Χριστιανισμό.
- ✓ Παρουσιάζουμε τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐπίδρασή της στὶς ἀξίες τοῦ σύγχρονου κόσμου.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

4.3. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

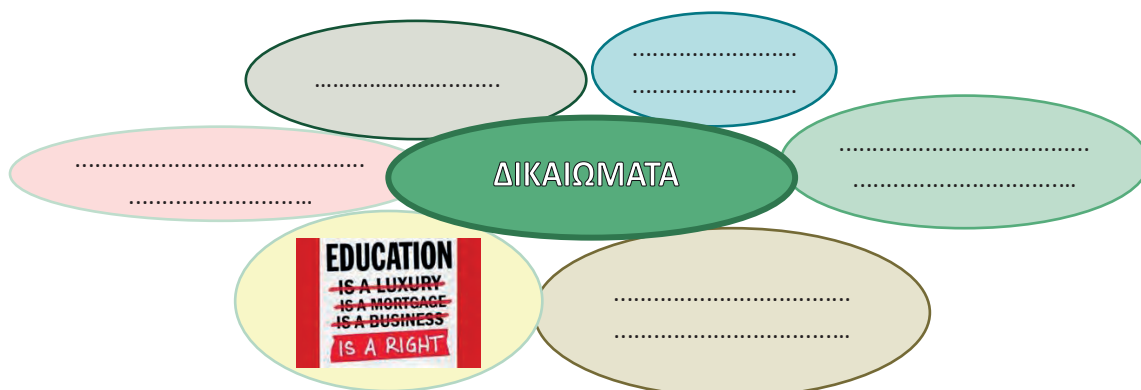
Ανθρώπινα δικαιώματα και καθημερινότητα.

1. Γυναίκες στο Αφγανιστάν

2. Εργασία στα χρυσορυχεία της Γκάνα

1. Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948)

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Επειδή η αναγνώριση της αξιοπρέπειας, που είναι σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας, καθώς και των ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων τους αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο.

Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδήγησαν σε πράξεις βαρβαρότητας, που εξεγείρουν την ανθρώπινη συνείδηση, και η προοπτική ενός κόσμου όπου οι άνθρωποι θα είναι ελεύθεροι να μιλούν και να πιστεύουν, λυτρωμένοι από τον τρόμο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη του ανθρώπου...

Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

Διακηρύσσει ότι η παρούσα Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί το κοινό ιδανικό στο οποίο πρέπει να κατατείνουν όλοι οι λαοί και όλα τα έθνη[...]

ΑΡΘΡΟ 3 Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική του ασφάλεια.

ΑΡΘΡΟ 4 Κανείς δεν επιτρέπεται να ζει υπό καθεστώς δουλείας, ολικής ή μερικής. Η δουλειά και το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή απαγορεύονται [...].

ΑΡΘΡΟ 12 Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψής του. Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους. [...]

ΑΡΘΡΟ 18 Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών.

ΟΗΕ, Ανθρώπινα Δικαιώματα (UN Human Rights)

2. Παιδική εργασία: Ένα σύνθετο κοινωνικό πρόβλημα

«Μερικά παιδιά υποχρεώνονται να δουλεύουν, γιατί ολόκληρη η κοινωνία συνεχίζει να παίζει».

- [...] Σχεδόν κάθε φορά που ένα παιδί βρίσκεται στο δρόμο και επαιτεί, η μητέρα του βρίσκεται και αυτή στο δρόμο.
- [...] Η παιδική εργασία είναι η ζοφερή απόδειξη της ύπαρξης άλλων προβλημάτων όπως η φτώχεια, η αυξημένη ανεργία, η αποτυχία της σχολικής κοινότητας να κρατήσει τα παιδιά αυτά κοντά, ο θεσμικός και κοινωνικός αποκλεισμός που υφίστανται οι συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες κ.ά.
- [...] Η κριτική και η απόρριψη δεν είναι λύση. Είμαστε εδώ για να δούμε πίσω από το πρόβλημα, να κατανοήσουμε τα αδιέξοδα των ανθρώπων αυτών, με τη στάση μας να τους αποδεχτούμε και με γνήσιο ενδιαφέρον να τους βοηθήσουμε να διεκδικήσουν τα δικαιώματα εκείνα, που όλοι οι υπόλοιποι απολαμβάνουμε απερίσπαστοι.

Ενημερωτικό υλικό του προγράμματος "Παιδιά Διπλανής Πόρτας" της Μ.Κ.Ο. PRAKSIS (απόσπασμα)

Αναφορές στη σχέση του Χριστιανισμού με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Παλαιά Διαθήκη

- Παρ 16, 18: «Πιότερο αξίζει λιγοστό και με δικαιοσύνη, παρά εισοδήματα πολλά φτιαγμένα με αδικία».
- Παρ 22, 2: «Ο πλούσιος κι ο φτωχός σ' ένα σημείο συμπίπτουν: ο Κύριος και τους δυο τους έπλασε».
- Ησ 1, 17: «Μάθετε το καλό να κάνετε, τη δικαιοσύνη επιδιώξτε, τον καταπιεσμένο βοηθήστε· το δίκιο αποδώστε στο ορφανό, υποστηρίξτε την υπόθεση της χήρας».
- Ησ 26, 9: «Κύριε, όταν οι κρίσεις σου εφαρμόζονται στη γη, μαθαίνει την δικαιοσύνη η οικουμένη».
- Ησ 32, 17: «Το έργο της δικαιοσύνης θα 'ναι ειρήνη, και της δικαιοσύνης το αποτέλεσμα θα 'ναι ησυχία και ασφάλεια παντοτινή».

Καινή Διαθήκη

- Ακ 6, 31: «Όπως θέλετε να σας συμπεριφέρονται οι άνθρωποι, έτσι ακριβώς να συμπεριφέρεστε κι εσείς σ' αυτούς».
- Κολ 3, 11: «Σ' αυτή τη νέα κατάσταση δεν υπάρχουν πια εθνικοί και Ιουδαίοι, περιτμημένοι κι απεριτμητοι, βάρβαροι, Σκύθες, δούλοι, ελεύθεροι· του Χριστού είναι όλα και ο Χριστός τα διέπει όλα».
- Γαλ 3, 28: «Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό».

- *Γαλ 5, 13*: «Ο Θεός, λοιπόν, αδερφοί μου, σας κάλεσε για να ζήσετε ελεύθεροι. Μόνο να μη γίνει η ελευθερία αφορμή για αμαρτωλή διαγωγή, αλλά με αγάπη να υπηρετείτε ο ένας τον άλλο».
- *Β Τιμ 2, 22*: «Να αγωνίζεσαι για τη δικαιοσύνη, την πίστη, την αγάπη, την ειρήνη, μαζί μ' εκείνους που ομολογούν με καθαρή καρδιά ότι ανήκουν στον Κύριο».
- *Ιακ 1, 1.4-6*: «Ακούστε με τώρα κι εσείς οι πλούσιοι.[...]. Ακούτε! Κραυγάζει ο μισθός των εργατών που θέρισαν τα χωράφια σας κι εσείς τους τον στερήσατε· και οι κραυγές των θεριστών έφτασαν ως στ' αυτιά του παντοδύναμου Κυρίου. Ζήσατε πάνω στη γη με απολαύσεις και σπατάλες. [...] Καταδικάσατε και φονεύσατε τον αθώο· δε σας πρόβαλε αντίσταση καμιά».

1. Τα ανθρώπινα δικαιώματα

[...] Ο [σύγχρονος] πολιτισμός δεν μπορεί να ερμηνευθεί χωρίς τη χριστιανική παράδοση, όπως βέβαια αυτή διαμορφώθηκε και διαδόθηκε στον δυτικό χριστιανικό κόσμο.

Χαρακτηριστική είναι η διακήρυξη της ελευθερίας, της ισότητας και της αξιοπρέπειας των ανθρώπων και η αναγνώριση των αναφαίρετων δικαιωμάτων τους. Οι θέσεις αυτές, που προβάλλονται ως υψηλές κατακτήσεις του πολιτισμένου κόσμου, έχουν τις ρίζες τους στην μακράννη χριστιανική παράδοση. Ακριβέστερα, είναι τα κελύφη χριστιανικών θέσεων χωρίς το πνευματικό τους περιεχόμενο. Η ανεπανάληπτη αξία του ανθρώπου, που δικαιολογεί και τα αναφαίρετα δικαιώματά του, πηγάζει από την ιδιότητά του ως δημιουργήματος «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού. Επειδή ο άνθρωπος αξιολογείται σε σχέση με τον Θεό, γι' αυτό δεν υπόκειται σε τίποτε άλλο και έχει αναφαίρετα δικαιώματα. Χωρίς την θεολογική αυτή βάση η Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραμένει μετέωρη. Ταυτόχρονα όμως ο τρόπος με τον οποίο προβάλλονται τα ανθρώπινα δικαιώματα φανερώνει την άμεση επίδραση του νεωτερικού ατομοκεντρικού ανθρωπισμού. Στην πραγματικότητα ο ανθρωπισμός αυτός ανατρέπει τον χριστιανικό ανθρωπισμό που ανάγει την ανθρώπινη αξία στον Θεό. Αποξενώνοντας τον άνθρωπο από τον Θεό [...] τον συρρικνώνει σε απλή ατομικότητα και φαλκιδεύει την προσωπική και την κοινωνική ζωή του. Τα ίδια τα ανθρώπινα δικαιώματα παραμορφώνονται και μετατρέπονται σε διασπαστικά στοιχεία της κοινωνικής ζωής και μέσα καταδυναστεύσεως των αδυνάτων.

Μαντζαρίδης, Γ. (2015³). *Χριστιανική Ηθική*, τ. 1. Άγιον Όρος: Ι. Μ. Βατοπαιδίου, σ. 241-242.

2. Εκκλησία και εργασία

[...] Η ευημερία κατανοείται μόνον ως ένας οικονομικός όρος, που δεν αφορά όλους τους ανθρώπους, αλλά λίγους. Γι' αυτό επικρατεί ο φόβος. Ο φόβος της απώλειας της κυριαρχίας στους αδύνατους και της ευημερίας των ολίγων.

Απέναντι στη νέα αυτή πραγματικότητα η Εκκλησία έρχεται και εποικοδομεί τον χρόνο. Με τον όρο «Εκκλησία» νοείται τόσο το μυστήριο της Εκκλησίας, όσο και το φρόνημα, το ήθος, ο τρόπος ζωής, που διαμορφώνεται με τη μετοχή του πιστού στη ζωή της Εκκλησίας, τα μυστήρια και το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας. Εκεί ο άρτος και ο οίνος, που είναι αγνοί καρποί της ανθρώπινης εργασίας, προσφέρονται στον Θεό από την εκκλησιαστική κοινότητα. Αυτός ο καρπός του ανθρώπινου μόχθου αγιάζεται και μεταβάλλεται σε Σώμα και Αίμα Χριστού, που τρέχει στις φλέβες των ανθρώπων. Τότε, έχοντας κοινωνήσει, γινόμαστε πραγματικοί αδελφοί και αληθινοί σύντροφοι. Έτσι η εργασία δεν είναι μια ξερή οικονομική συναλλαγή, αλλά διαπροσωπική σχέση που συνδέει τον άνθρωπο με τον Θεό και την κτίση και τον μαθαίνει να συνεργάζεται με το συνάνθρωπο του.

Αυτή είναι η καθοριστική μας απάντηση στη σύγχρονη λαίλαπα της μετατροπής του ανθρώπου απλώς σε οικονομικό δείκτη και της ζωής, σε κόστος και συναλλαγή (Μήνυμα του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου Α', την Ημέρα της Πρωτομαγιάς, 1999).
Ζορμπάς, Κ. (2000). "Μεμέρισται" ο χρόνος. Περ. *Σύναξη*, τ. 73 (Ιαν.-Μάρτ. 2000), σ. 51-52.

Περιπτώσεις σεβασμού και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ζητήματα ευθύνης των θρησκειών.

1. Καταπάτηση της θρησκευτικής ελευθερίας

[...] Εκατό ως εκατόν πενήντα εκατομμύρια χριστιανοί στον κόσμο στερούνται το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Το ανησυχητικότερο είναι ότι τα πράγματα χρόνο με το χρόνο χειροτερεύουν. Ο αριθμός των χριστιανών που δολοφονήθηκαν το 2014 είναι διπλάσιος από εκείνον του 2013. Ο διωγμός των χριστιανών συντελείται κυρίως στις ισλαμικές χώρες, δεν περιορίζεται όμως σε αυτές. Άγριος είναι, επί παραδείγματι, ο διωγμός τους στην κομμουνιστική Βόρεια Κορέα: από το 1953 και εξής δεκάδες χιλιάδες χριστιανοί έχουν εκτελεστεί ή εγκλειστεί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ το 2014 η σύλληψη ενός Νοτιοκορεάτη ιεραποστόλου προκάλεσε τη φυλάκιση, τα βασανιστήρια και την εκτέλεση δεκάδων χριστιανών.

Ζουμπουλάκης, Στ. (2015). Χριστιανική μαρτυρία στη Γάζα. Περ. *Σύναξη*, τ. 136 (Οκτ.-Δεκ. 2015), σ. 25.

2. Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (γενικά)

Οι υπέρμαχοι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμφωνούν ότι χρόνια μετά την έκδοσή της η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων παραμένει ακόμα περισσότερο όνειρο παρά πραγματικότητα. Παραβιάσεις σημειώνονται σε κάθε μέρος του κόσμου. Για παράδειγμα, η Παγκόσμια Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας του 2009 και άλλες πηγές δείχνουν ότι συμβαίνουν τα εξής:

- Βασανιστήρια ή κακοποίηση σε τουλάχιστον 81 χώρες
- Άδικες δίκες σε τουλάχιστον 54 χώρες
- Περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης σε τουλάχιστον 77 χώρες

Ειδικά οι γυναίκες και τα παιδιά περιθωριοποιούνται με διάφορους τρόπους, ο τύπος δεν είναι ελεύθερος σε πολλές χώρες και επιβάλλεται σιωπή στους διαφωνούντες, πολύ συχνά μόνιμα. Ενώ κατά τη διάρκεια των εξήντα χρόνων υπάρχουν κάποια κέρδη, οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν ακόμα και σήμερα μάλιστα για τον κόσμο μας.

[...] Παραδείγματα παραβιάσεων έξι άρθρων της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΔΔΑ):

ΑΡΘΡΟ 3 – ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΖΩΗ

«Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία και στην προσωπική του ασφάλεια».

Το 2007 εκτιμάται ότι 6.500 άτομα πέθαναν κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων στο Αφγανιστάν και σχεδόν οι μισοί ήταν θάνατοι αμάχων πολιτών από αντάρτες. [...]

Το 2007 στη Βραζιλία, σύμφωνα με την επίσημη δήλωση, η αστυνομία σκότωσε τουλάχιστον 1.260 άτομα – ο μεγαλύτερος αριθμός, μέχρι σήμερα. Όλα τα περιστατικά καταχωρήθηκαν επίσημα ως «ενέργειες αντίστασης» και ερευνήθηκαν ελάχιστα ή καθόλου.

[...] Οι Βιετναμέζικες αρχές έκλεισαν δια της βίας τουλάχιστον 75.000 εθισμένους σε ναρκωτικές ουσίες και πόρνες σε 71 ασφυκτικά γεμάτα στρατόπεδα «αποκατάστασης» κατατάσσοντάς τους στην κατηγορία «υψηλού κινδύνου» προσβολής από HIV/AIDS χωρίς όμως να τους προσφέρουν μέσα θεραπείας.

ΑΡΘΡΟ 4 – ΟΧΙ ΣΤΗ ΔΟΥΛΕΙΑ

«Κανείς δεν επιτρέπεται να ζει υπό καθεστώς δουλείας, ολικής ή μερικής. Η δουλεία και το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή απαγορεύονται.»

Στη βόρεια Ουγκάντα, οι αντάρτες [...] έχουν απαγάγει 20.000 παιδιά τα τελευταία χρόνια και τα έχουν υποχρεώσει να υπηρετήσουν ως στρατιώτες ή ως σεξουαλικοί σκλάβοι για το στρατό.

[...] Στην Ασία, η Ιαπωνία είναι η κύρια χώρα προορισμού για γυναίκες που μεταφέρονται παράνομα, ειδικά από τις Φιλιππίνες και την Ταϊλάνδη. [...]

Το Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών εκτιμά ότι 600.000 με 820.000 άντρες, γυναίκες και παιδιά διακινούνται παράνομα μέσω διεθνών συνόρων κάθε χρόνο, οι μισοί από τους οποίους είναι ανήλικοι και μεταξύ των οποίων ένας αριθμός ρεκόρ γυναικών και νεαρών κοριτσιών που εγκαταλείπουν το Ιράκ. [...]

ΑΡΘΡΟ 5 – ΟΧΙ ΣΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ

«Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε σκληρή, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ποινή.»

Το 2008, οι αρχές των ΗΠΑ συνέχιζαν να κρατούν 270 φυλακισμένους στο Γκουαντάναμο Μπέι, στην Κούβα, χωρίς να τους έχουν απαγγελθεί κατηγορίες και χωρίς να έχουν δικαστεί και με εμφανείς αποδείξεις ότι υπέστησαν βασανισμούς. [...]

Στη Δημοκρατία του Κονγκό, διαπράττονται συνεχώς πράξεις βασανισμών και βίαιης μεταχείρισης από κυβερνητικές υπηρεσίες ασφαλείας και από ένοπλες ομάδες, περιλαμβανομένων ξυλοδαρμών, μαχαιρωμάτων και βιασμών των κρατουμένων. [...]

ΑΡΘΡΟ 19 – ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

«Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης, που σημαίνει το δικαίωμα να μην υφίσταται δυσμενείς συνέπειες για τις γνώμες του, και το δικαίωμα να αναζητεί, να παίρνει και να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες, με οποιοδήποτε μέσο έκφρασης, και από όλο τον κόσμο.»

[...] Η Ρωσία, καταπιέζει τους αντιφρονούντες, ασκεί πίεση ή κλείνει ανεξάρτητα μέσα ενημέρωσης και παρενοχλεί μη κυβερνητικές οργανώσεις. [...] Από το 2000, παραμένουν ανεξιχνίαστες οι δολοφονίες δεκαεπτά δημοσιογράφων, οι οποίοι ασκούσαν κριτική στις κυβερνητικές πολιτικές και δράσεις.

Στο Ιράκ, τουλάχιστον τριάντα-επτά Ιρακινοί εργαζόμενοι σε δίκτυα μέσων ενημέρωσης σκοτώθηκαν το 2008 και ένας συνολικός αριθμός 235 ατόμων έχει σκοτωθεί από την εισβολή του Μαρτίου του 2003, κάνοντας έτσι το Ιράκ τον πιο επικίνδυνο τόπο του κόσμου για τους δημοσιογράφους.

Από την ιστοσελίδα του διεθνούς ΜΚΟ «Ενωμένοι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Uhr)»

Θρησκευτικά δικαιώματα στον σύγχρονο κόσμο - διδασκαλίες και πρακτικές των θρησκειών.

1. Θρησκευτικά δικαιώματα

Η θρησκεία ως λόγος φόβου δίωξης (στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 και / ή του Πρωτοκόλλου του 1967) **για το Καθεστώς των Προσφύγων**

[...] **12.** Η δίωξη για θρησκευτικούς λόγους μπορεί να εκδηλώνεται με διάφορες μορφές. Ανάλογα με τα ειδικότερα πραγματικά περιστατικά κάθε υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένων των συνεπειών τους για τον ενδιαφερόμενο αιτούντα άσυλο, δίωξη μπορεί να αποτελεί για παράδειγμα η απαγόρευση συμμετοχής σε θρησκευτική κοινότητα, λατρείας δημόσια ή κατ' ιδίαν, θρησκευτικής κατάρτισης ή η δυσμενής διακριτική μεταχείριση λόγω της άσκησης θρησκευτικών καθηκόντων ή της ταύτισης με συγκεκριμένη θρησκευτική κοινότητα ή της αλλαγής της θρησκείας. Επίσης, σε κοινότητες όπου υπάρχει επικρατούσα θρησκεία ή στενή σχέση κρατικών και θρησκευτικών θεσμών μπορεί υπό προϋποθέσεις να συνιστά δίωξη η διακριτική μεταχείριση που επικαλείται ο αιτών άσυλο λόγω της παράλειψής του να ασπασθεί την επικρατούσα θρησκεία ή να προσχωρήσει στη λατρεία της. Η δίωξη μπορεί να είναι διαθρησκευτική (με στόχο τους πιστούς ή τις κοινότητες διαφορετικών θρησκειών), ενδοθρησκευτική (στους κόλπους της ίδιας θρησκείας, με στόχο διάφορες αιρέσεις ή στους κόλπους της ίδιας αίρεσης) ή συνδυασμός και των δύο. Ο αιτών άσυλο μπορεί να ανήκει σε θρησκευτική μειονότητα ή πλειοψηφία. Φόβο δίωξης λόγω θρησκείας μπορεί να επικαλεστούν σύζυγοι δια-θρησκευτικών γάμων.

UNCHR, Γενεύη, 2004.

2. Πανανθρώπινες αξίες. Η άποψη των Θρησκειών

Από τις αναζητήσεις των τελευταίων δεκαετιών μπορούμε να επισημάνουμε συνοπτικά ως κοινώς αποδεκτές από τις θρησκείες τις ακόλουθες αρχές και αξίες:

(α) Κοινή καταγωγή όλων των ανθρώπων. Οι μονοθεϊστικές θρησκείες βεβαιώνουν ότι ο Θεός εδημιούργησε το πρώτο ανθρώπινο ζεύγος. Είναι γνωστοί οι στίχοι-κλειδιά της Αγίας Γραφής: “Και εποίησεν ο Θεός τον άνθρωπον· κατ’ εικόνα Θεού εποίησεν αυτόν, άρσεν και θήλυ εποίησεν αυτούς” (Γεν. 1:27, πρβλ. 1:26, 5:1). Όπως και η φράση του Αποστόλου Παύλου: “Εποίησέ τε εξ ενός αίματος παν έθνος ανθρώπων ο Θεός” (Πραξ. 17:26). [...]

(β) Θεμελιώδης αρχή σε όλες σχεδόν τις ανεπτυγμένες θρησκείες είναι ο Χρυσός Κανόνας. Στο κλασικό ινδουιστικό βιβλίο Μαχαμπαρατά διαβάζουμε: «Αυτή είναι η σύνοψη του χρέους: Μην κάνεις ποτέ στους άλλους κάτι το οποίο θα σου προξενούσε πόνο αν γινόταν σε σένα». Όταν ο Κομφούκιος ρωτήθηκε: “Υπάρχει μια λέξη η οποία να χρησιμεύει ως κανόνας πρακτικός για όλη τη ζωή;”, απάντησε: “Δεν είναι αυτή η λέξη η αμοιβαιότητα; Λοιπόν, μην κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θα ήθελες να κάνουν σε σένα”. [...] Στην ιουδαϊκή σκέψη επαναλαμβάνεται συχνά η αρχή “ό μισείς, μηδενί ποιήσης” (Τωβίτ 4:15) ή με τα λόγια του μεγάλου ραββί Χιέλ (1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.): “Μην κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θα ήθελες να κάνουν αυτοί σε σένα”. [...] Στα αποφθέγματα που αποδόθηκαν αργότερα στον Μωάμεθ, συναντούμε και το εξής: “Κανείς από σας δεν είναι πιστός εφόσον δεν επιθυμεί για τον αδελφό του αυτό το οποίο επιθυμεί για τον εαυτό του”. Για να μην δημιουργούνται όμως αποσπασματικές εξιδανικευμένες εικόνες, πρέπει να πούμε ότι στα διάφορα ιερά κείμενα των θρησκειών υπάρχουν και φράσεις που οδηγούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις.

(γ) Σεβασμός στη ζωή. Όλες οι θρησκείες απαγορεύουν τον φόνο. Ινδικές θρησκευτικές σχολές συνιστούν σεβασμό σε κάθε μορφή ζωής και την αποφυγή θανατώσεως των ζώων. Στις περί φόνου εντολές μπορεί να θεωρηθεί ότι λανθάνει και η απαγόρευση κάθε μορφής βασανισμού. Επίσης, η τρομοκρατία και η βία στις οικογενειακές, στις επαγγελματικές και στις διεθνείς σχέσεις. Το θέμα, πάντως, του πολέμου -αμυντικού ή επιθετικού- παραμένει πολύπλοκο και διατυπώνονται θέσεις εκ διαμέτρου αντίθετες.

(δ) Η δικαιοσύνη και η εντιμότητα αναγνωρίζονται ως θεμελιώδεις αρετές σε πολλές θρησκείες (π.χ. στον Κομφουκιανισμό η δικαιοσύνη είναι μία από τις τέσσερις σημαντικότερες. [...]) Και στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες η δικαιοσύνη θεωρείται βασικό χαρακτηριστικό των ανθρώπων του Θεού. Στην έννοιά της συνυπάρχουν οι έννοιες της εντιμότητας, της θεοσεβείας, ακόμη και της αγιότητας. Διότι αυτή φέρει τον άνθρωπο πλησιέστερα στον Θεό. Η γενική αρχή αποσαφηνίζεται ακόμα ειδικότερα στις προστακτικές «ου κλέψεις», μην εκμεταλλεύεσαι, μη δωροδοκείς, μη στηρίζεις τη διαφθορά, [...]

(ε) Σε όλες τις θρησκείες υπάρχουν εντολές ή απλές οδηγίες για τη συμπεριφορά των φύλων μεταξύ τους, που καθορίζουν τον σεβασμό στις γενετήσιες σχέσεις. Εδώ, όμως, οι παραλλαγές είναι πολύ περισσότερες. Βασική πάντως παραμένει η εντολή «μην ασελγήσεις», μην εκτραπείς σε γενετήσια ανηθικότητα. Κατά βάσιν, οι εκπρόσωποι των διαφόρων θρησκευτικών παραδόσεων συμφωνούν ότι κανείς δεν έχει το δικαίωμα να υποτιμά τους άλλους στις γενετήσιες σχέσεις, να τους οδηγεί ή να τους κρατεί σε σεξουαλική εξάρτηση. Η έξαρση της εκμεταλλεύσεως νεαρών γυναικών και παιδιών, που παρατηρείται στις ημέρες μας, καταδικάζεται ομόφωνα.

(στ) Τα περισσότερα θρησκευόμενα αναφέρονται στην ειρήνη, ως ευχή, ως χρέος, ως σκοπό [...] ως τρόπο για την αρμονική συμβίωση μιας κοινωνίας βάσει συγκεκριμένων κανόνων συμπεριφοράς και ως εσωτερική ειρήνη, με την κατασίγαση των παθών, του φόβου, της αγωνίας. [...]

(ζ) Στο πρόβλημα της φτώχειας υπάρχει μεγαλύτερη απόκλιση ως προς τις ερμηνείες και τη λύση. [...] Θρησκευτικά συστήματα που ξεκίνησαν από την ινδική χερσόνησο υιοθέτησαν την άποψη ότι οι συνθήκες ζωής είναι συσώρευση του “κάρμα”, των καλών ή κακών έργων των προτέρων μορφών ζωής, των μεταβιώσεων (“σαμσάρα”). Η διέξοδος από την κατάσταση αυτή είναι δυνατή σε μια επόμενη φάση υπάρξεως. Η καλοσύνη προς τους ενδεείς επαινείται και εξασφαλίζει θετικό «κάρμα». Ο Βουδισμός, υιοθετώντας τις περί “κάρμα” και “σαμσάρα” αρχές, πρότεινε ως ουσιαστική λύση, ως ιδανικό του τέλειου ανθρώπου, του βουδιστή μοναχού, την απόλυτη φτώχεια. Συγχρόνως έλαβε πρόνοια για τη συντήρηση των μοναχών, προβάλλοντας ως βασική αρετή των λαϊκών την ευσπλαχνία (τη “μέτα”) προς όσους βρίσκονται σε ένδεια ή άλλη ανάγκη και καταδικάζοντας την πλεονεξία και τη χλιδή. [...] Ο κατ’ εξοχήν πάντως υπερασπιστής των φτωχών αναδείχθηκε ο Ιησούς Χριστός με τη ζωή και τη διδασκαλία Του. Υπογράμμισε την αξιοπρέπεια του φτωχού, την αξία του ενώπιον του Θεού, στηλίτευσε την ασπλαχνία των πλουσίων, ύμνησε τη δικαιοσύνη, αποκάλυψε την αγάπη και επέμεινε σ’ αυτή...»

Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2015). *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες. Θρησκευτολογική θεώρηση*. Αθήνα: Αρμός, σ. 168-174.

Προσωπική τοποθέτηση έναντι της προάσπισης αλλά και της καταπάτησης των δικαιωμάτων.

3. Δικαίωμα ...

4. Δικαίωμα ...

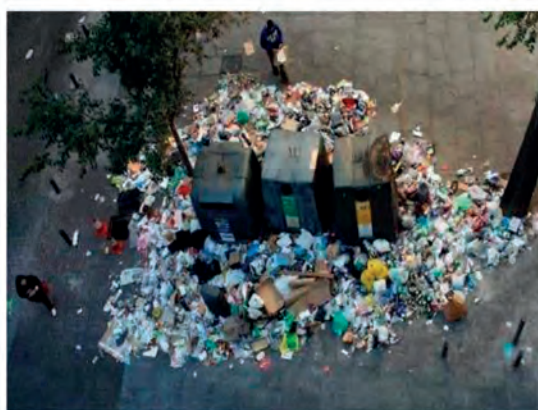
5. Δικαίωμα ...

6. Δικαίωμα ...

7. Δικαίωμα ...

8. Δικαίωμα ...

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Αναγνωρίζουμε τη σχέση Χριστιανισμού και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- ✓ Αναλύουμε την ευθύνη των θρησκειών για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

4.4. ΙΣΟΤΗΤΑ

Ισότητα και ανισότητα στην ανθρώπινη κοινωνία.

1.

2.

3.

4.

Τραγούδι: Παύλος Σιδηρόπουλος, *Εν Κατακλείδι* (1978)

Στίχοι, μουσική, ερμηνεία: Παύλος Σιδηρόπουλος

Δίσκος: Φλου

Μια καληνύχτα στη μαμά
και λίγη στάχτη στα μαλλιά
καιρός να πούμε αντίο.
Σκεπάσαμε όλους τους νεκρούς
με αρρωσιάρικους ψαλμούς
κλόουν με σοβαρούς σκοπούς
γυμνοί μέσα στο κρύο.

*

Κατά τα άλλα εσείς
που 'σαστε υγιείς
και αξιοπρεπείς
βοηθήστε μας και λίγο.
Δώστε μας πνοή
στέγη και τροφή
για ιδέα στεγανή
που να μην μπάζει κρύο.

Πουλάμε σώμα και ψυχή
δώστε μας λίγη προσοχή
στα υπόγεια μαύροι ποντικοί
λουφάζουνε δύο δύο.
Παίρνουμε σβάρνα τους γιατρούς
αδύνατοι μπροστά στους δυνατούς
και συναντάμε ξέμπαρκους Θεούς
που χάσανε το πλοίο.

*

Κατά τα άλλα εσείς
που 'σαστε υγιείς [...]

Η ισότητα στον Χριστιανισμό και στο κοινωνικό γίγνεσθαι

1. Από την Καινή Διαθήκη

- *Μτ 5, 44-45*: Ν' αγαπάτε τους εχθρούς σας, [...] Έτσι θα γίνετε παιδιά του ουράνιου Πατέρα σας, γιατί αυτός ανατέλλει τον ήλιο του για κακούς και καλούς και στέλνει τη βροχή σε δικαίους και αδίκους.
- *Μτ 18,1-5*: **Ποιος είναι ο ανώτερος**
Εκείνη την ώρα, πήγαν οι μαθητές στον Ιησού και τον ρώτησαν: «Ποιος είναι άραγε ανώτερος στη βασιλεία του Θεού;» Ο Ιησούς φώναξε τότε ένα παιδάκι, το 'βαλε να σταθεί ανάμεσά τους και είπε: «Σας βεβαιώνω πως αν δεν αλλάξετε κι αν δε γίνετε σαν τα παιδιά, δε θα μπείτε στη βασιλεία του Θεού. Όποιος λοιπόν ταπεινώσει τον εαυτό του σαν αυτό το παιδί, αυτός είναι ο ανώτερος στη βασιλεία του Θεού. Και όποιος δεχτεί ένα τέτοιο παιδί στο όνομά μου, δέχεται εμένα τον ίδιο.
- *Πραξ 17, 21*: [Ο Θεός] δημιούργησε από έναν άνθρωπο όλα τα έθνη των ανθρώπων και τους εγκατέστησε πάνω σ' όλη τη γη [...].
- *Α Κορ 11, 11-12*: Μέσα στην οικονομία του Κυρίου όμως, ούτε ο άντρας νοείται ανεξάρτητα από τη γυναίκα ούτε η γυναίκα ανεξάρτητα από τον άντρα. Γιατί όπως η πρώτη γυναίκα έγινε από τον πρώτο άντρα, έτσι κι ο άντρας γεννιέται από τη γυναίκα, και τα πάντα προέρχονται από το Θεό που τα δημιούργησε.
- *Γαλ 3, 26-28*: Είστε, λοιπόν, όλοι παιδιά του Θεού, αφού πιστεύετε στον Ιησού Χριστό. Κι αυτό, γιατί όσοι βαφτιστήκατε στο όνομα του Χριστού, έχετε ντυθεί το Χριστό. Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.
- *Κολ 3, 10-11*: Τώρα πια έχετε ντυθεί τον καινούριο άνθρωπο [...]. Σ' αυτή τη νέα κατάσταση δεν υπάρχουν πια εθνικοί και Ιουδαίοι, περιτμημένοι κι απεριτμητοι, βάρβαροι, Σκύθες, δούλοι, ελεύθεροι· του Χριστού είναι όλα και ο Χριστός τα διέπει όλα.
- *Λκ 16, 19-31*: **Η παραβολή του πλούσιου και του φτωχού Λάζαρου**

«Κάποιος άνθρωπος ήταν πλούσιος, φορούσε πολυτελή ρούχα και το τραπέζι του κάθε μέρα ήταν λαμπρό. Κάποιος φτωχός όμως, που τον έλεγαν Λάζαρο, ήταν πεσμένος κοντά στην πόρτα του σπιτιού του πλούσιου, γεμάτος πληγές, και προσπαθούσε να χορτάσει από τα ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι του πλούσιου. Έρχονταν και τα σκυλιά και του έγλειφαν τις πληγές. Κάποτε πέθανε ο φτωχός, και οι άγγελοι τον πήγαν κοντά στον Αβραάμ. Πέθανε κι ο πλούσιος και τον έθαψαν. Στον άδη που ήταν και βασανιζόταν, σήκωσε τα μάτια του και είδε από μακριά τον Αβραάμ και κοντά του το Λάζαρο. Τότε φώναξε ο πλούσιος και είπε: “πατέρα μου Αβραάμ, σπλαχνίσου με και στείλε το Λάζαρο να βρέξει με νερό την άκρη του δάχτυλού του και να μου δροσίσει τη γλώσσα, γιατί υποφέρω μέσα σ' αυτή τη φωτιά”. Ο Αβραάμ όμως του απάντησε: “παιδί μου, θυμήσου ότι εσύ απόλαυσες την ευτυχία στη ζωή σου, όπως κι ο Λάζαρος τη δυστυχία. Τώρα λοιπόν αυτός χαίρεται εδώ, κι εσύ υποφέρεις. Κι εκτός απ' όλα αυτά, υπάρχει ανάμεσά μας μεγάλο χάσμα, ώστε αυτοί που θέλουν να διαβούν από 'δω σ' εσάς να μην μπορούν· ούτε οι από 'κει μπορούν να περάσουν σ' εμάς”. Είπε πάλι ο πλούσιος: “τότε σε παρακαλώ, πατέρα, στείλε τον στο σπίτι του πατέρα μου, να προειδοποιήσει τους πέντε αδερφούς μου, ώστε να μην έρθουν κι εκείνοι σ' αυτόν εδώ τον τόπο

5. Έργο της Χριστίνας Δουληγέρη.

των βασάνων”. Ο Αβραάμ του λέει: “έχουν τα λόγια του Μωυσή και των προφητών’ ας υπακούσουν σ’ αυτά”. “Όχι, πατέρα μου Αβραάμ”, του λέει εκείνος, “δεν αρκεί· αλλά αν κάποιος από τους νεκρούς πάει σ’ αυτούς, θα μετανοήσουν”. Του λέει τότε ο Αβραάμ: “αν δεν υπακούνε στα λόγια του Μωυσή και των προφητών, ακόμη κι αν αναστηθεί κάποιος από τους νεκρούς, δεν πρόκειται να πεισθούν”».

2. Γρηγόριος ο Θεολόγος: Ισοτιμία άντρα και γυναίκας

[...] Ένας είναι ο δημιουργός του άνδρα και της γυναίκας... και έχουν ένα νόμο, ένα θάνατο, μια ανάσταση. Από έναν άνδρα και μια γυναίκα γεννηθήκαμε [...]. Γιατί λοιπόν εσύ, ενώ ζητάς από τη γυναίκα φρονιμάδα, δεν ανταποδίδεις τα ίδια; Γιατί απαιτείς αυτό που εσύ δεν προσφέρεις; Γιατί νομοθετείς άνισα, αφού είστε ένα σώμα; Ας δούμε τώρα και το χειρότερο: αμάρτησε η πρώτη γυναίκα; Το ίδιο έκανε και ο Αδάμ. Τους εξαπάτησε και τους δυο το φίδι. Δεν υπερίσχυσε ο ένας του άλλου. Δες τώρα και την άλλη όψη, την καλύτερη: και τους δυο τους σώζει ο Χριστός με τα πάθη Του. Γιατί, σαρκώθηκε για τον άνδρα; Όχι μόνο, μα και για τη γυναίκα. Για τον άνδρα πέθανε μονάχα; Όχι, και η γυναίκα σώζεται με το θάνατό Του. Λένε το Χριστό απόγονο του Δαυίδ, ότι κατάγεται, δηλαδή από άνδρα. Θαρρείς πως έτσι τιμάται ο άνδρας; Να όμως που γεννήθηκε και από Παρθένο, άρα ενισχύονται οι γυναίκες. Θα ενωθούν λέει αλλού, οι δυο σε σάρκα μία. Αυτή η σάρκα ας τιμάται εξίσου[...].»

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΖ΄ PG36, 289ST- 292A.

3. Γρηγόριος ο Θεολόγος: Η δουλειά και η φτώχεια είναι εφεύρεση της κακίας

Θα μιμηθούμε τον άγνωστο και πρώτο νόμο του Θεού, ο Οποίος «βρέχει σε δικαίους κι αμαρτωλούς», «ανατέλλει σε όλους τον ήλιο» (πρβλ. Μτ 5, 45)· τη γη την άπλωσε για όλα τα χερσαία ζώα, και τους ποταμούς και τις πηγές και τα δάση· τον αέρα για τη φύση των πτηνών, και το νερό για τα υδρόβια που ζουν μέσα σ’ αυτό, και χάρισε αφθόνως τα προς το ζην σ’ όλους, χωρίς να περιορίζει καμιά εξουσία και κανέναν νόμο και σύνορα, τα οποία περιορίζουν την παροχή αυτών· όλα κοινά και πλούσια τα κατέστησε για όλους και κανείς δεν πρέπει να τα στερείται· διότι είμαστε όλοι ίσοι ως προς τη φύση μας και οι τιμές των δωρεών δίνονται σ’ όλους μας ανεξαιρέτως [...]. Οι άνθρωποι αφότου κατασκεύασαν τα χρυσά, τα αργυρά, τα μαλακά ενδύματα [...], αποκτούν έπειτα παράλογη υπεροψία [...] και δεν σκέπτονται ότι φτώχεια και πλούτος, ελευθερία, όπως τη θεωρούμε, και δουλειά, κι όλα τα σχετικά ονόματα, αργότερα εμφανίσθηκαν στο ανθρώπινο γένος [...].

Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγοι ΙΔ΄ 25.

4. Μέγας Βασίλειος: Η γυναίκα είναι ίση με τον άντρα

Ο Δημιουργός έκανε ίση τη γυναίκα με τον άνδρα ως προς την απόκτηση της αρετής. Και μήπως δεν είμαστε συγγενείς με τους άνδρες καθ’ όλα; Διότι όχι μόνο σάρκα πάρηκε από την άνδρα για την κατασκευή της γυναίκας, αλλά και «όστουν από τὰ ὀστά» του. [Γεν 2, 5].

Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν μάρτυραν Ἰουλίτταν*, παράγρ. 2.

5. Μέγας Βασίλειος: Ισοτιμία

Σε τι πρέπει να στραφούμε και να γίνουμε όπως τα νήπια; [Μτ 18, 3] Αυτή η περικοπή του Ευαγγελίου μας διδάσκει, δηλώνοντας τον σκοπό, για τον οποίο έχει λεχθεί αυτό· ώστε να μην επιζητούμε να υπερέχουμε, αλλά αναγνωρίζοντας την ισοτιμία της φύσεως, και να αγαπάμε την ισοτιμία και

μ' αυτούς που φαίνονται ότι υστερούν σε κάτι. Διότι έτσι είναι και τα παιδιά μεταξύ τους, τα οποία δεν συνήθισαν ακόμη στην κακία των ανθρώπων, που συναναστρέφονται.

Μέγας Βασίλειος, *Όροι κατ' επιτομήν*, 216.

6. Κλήμης Αλεξανδρείς: Συμπεριφορά στους εχθρούς

Έτσι συμπεριφερόμενος ο γνωστικός προς το σώμα και την ψυχή, και προς τους πλησίον, ακόμη κι αν είναι δούλοι ή εχθροί, τους θεωρεί ίσους και όμοιους με αυτόν. Διότι δεν βλέπει υπεροπτικά τον αδελφό, ο οποίος κατά τον νόμο του Θεού είναι ίσος με αυτόν ως ομοπάτριος και ομομήτριος [...].

Κλήμης Αλεξανδρείς, *Στρωματεῖς Ζ' 12*.

7. Ιδιόμελο νεκρώσιμης ακολουθίας

Ἐμνήσθην τοῦ Προφήτου βοῶντος· Ἐγὼ εἶμι γῆ καὶ σποδός· καὶ πάλιν κατενόησα ἐν τοῖς μνήμασι καὶ εἶδον τὰ ὅσα τὰ γεγυμνωμένα καὶ εἶπον· ἄρα τίς ἐστι, βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος ἢ πένης, ἢ δίκαιος ἢ ἀμαρτωλός; [...]

Θυμήθηκα τα λόγια του Προφήτη που ἔλεγε ὅτι ἐγὼ εἶμαι χῶμα καὶ στάχτη καὶ εἶδα με το νου μου τα μνήματα καὶ εἶδα τα ἀσάρκα οστά καὶ εἶπα. Ἄρα ποῖος εἶναι (ο νεκρός) βασιλιάς ἢ στρατιώτης; πλούσιος ἢ φτωχός; δίκαιος ἢ ἀμαρτωλός; [...]

8. Ορθόδοξη Εκκλησία και ισότητα ανδρών-γυναικών

Η Εκκλησία καλείται να συνεχίσει να στηρίζει και να ενισχύει πρωτοβουλίες για την εξάλειψη των ανισοτήτων στην οικογένεια, το σχολείο, την εργασία, ιδιαίτερα σήμερα, καθώς κατακτήσεις που

κερδήθηκαν καθίστανται επισφαλείς [...]. Η Ορθόδοξη Εκκλησία χρειάζεται να τονίζει πάντα ότι θεμελιώδης αρχή της χριστιανικής ανθρωπολογίας είναι η ισότητα ανδρών και γυναικών, ότι δίπλα στους αγίους υπάρχουν οι άγιες γυναίκες, ως έμφυλες αναπαραστάσεις της αγιοσύνης την οποία δύναται να επιτύχει ο άνθρωπος με τη χάρη του Θεού. Οι γυναίκες στην Εκκλησία δεν είναι απύσες, άμορφες, άνοες, άφωνες, στατικές ή άβουλες. Ούτε θεωρούνται αποκλειστικά με βάση βιολογικούς παράγοντες παραγνωρίζοντας τα πνευματικά δώρα του Τριαδικού Θεού προς αυτές. Το αντίθετο συμβαίνει, καθώς η Ορθόδοξη Εκκλησία «ομολογεί ότι ἕκαστος ἄνθρωπος, ανεξαρτήτως χρώματος, θρησκείας, φυλής, φύλου, εθνικότητας, γλώσσης, εἶναι φορεὺς τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, ἰσότημον μέλος τῆς ἀνθρώπινης κοινωρίας. Συνεπῆς πρὸς τὴν πίστιν αὐτὴν, ἡ Ορθόδοξος Εκκλησία δὲν δέχεται τὰς διακρίσεις δι' ἕκαστον ἐκ τῶν προαναφερθέντων λόγων, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προϋποθέτουν ἀξιολογικὴν διαφορὰν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων».

Σταθοκώστα, Β. (2015). Η γυναίκα στην Εκκλησία και στον κόσμο σήμερα (εισήγηση).

1. *Ιω 8, 1-11*: Ο Ιησούς συγχωρεί τη μοιχαλίδα

Ο Ιησούς πήγε στο ὄρος των Ελαιών. Αλλά πρωί πρωί γύρισε πάλι στο ναό, κι ὄλο το πλήθος ἐρχόταν κοντά του. Αὐτός κάθισε καὶ τοὺς δίδασκε. Τότε οἱ δάσκαλοι τοῦ νόμου καὶ οἱ Φαρισαῖοι φέρνουν μιὰ γυναίκα ποὺ τὴν εἶχαν πιάσει νὰ διαπράττει μοιχεῖα· τὴν ἔβαλαν στὴ μέση καὶ τοὺς εἶπαν: «Διδάσκαλε, αὐτὴ τὴν γυναίκα τὴν ἔπιασαν ἐπ' αὐτοφώρῳ νὰ διαπράττει μοιχεῖα. Ὁ Μωσὴς στο

νόμο μάς έχει δώσει εντολή να λιθοβολούμε τέτοιου είδους γυναίκες. Εσύ τι γνώμη έχεις;» Αυτό το ἔλεγον για να του στήσουν παγίδα, ὥστε να βρουν κάποια κατηγορία εναντίον του. Ο Ιησούς τότε ἔσκυψε κάτω και με το δάχτυλο ἔγραφε στο χῶμα. Καθώς ὁμως ἐπέμεναν να τον ρωτούν, σηκώθηκε πάνω και τους εἶπε: «Ὅποιος ἀπὸ σας εἶναι ἀναμάρτητος, ἀς ρίξει πρῶτος πέτρα πάνω της». Κι ἔσκυψε πάλι κάτω κι ἔγραφε στο χῶμα. Αὐτοὶ ὁμως, ὅταν ἀκούσαν τὴν ἀπάντηση, ἄρχισαν με πρῶτους τους γεροντότερους να φεύγουν ἕνας ἕνας, μέχρι και τὸν τελευταῖο· κι ἔμεινε μόνος ὁ Ιησούς και ἡ γυναίκα στη μέση. Τότε σηκώθηκε ὀρθιος ὁ Ιησούς και τὴ ρώτησε: «Γυναίκα, πού εἶναι οἱ κατηγοροὶ σου; Κανένας δε σε καταδίκασε;» «Κανένας, Κύριε», ἀπάντησε ἐκείνη. «Ούτε ἐγὼ σε καταδικάζω», τὴς εἶπε ὁ Ιησούς· «πήγαινε, κι ἀπὸ ἴδω και πέρα μην ἀμαρτάνεις πια».

2. Μκ 10, 13-16: Ο Ιησούς ευλογεί τα παιδιά

Ἐφεραν στον Ιησοῦ παιδιά για να τα ευλογήσει· οἱ μαθητές ὁμως μάλωσαν αὐτοὺς που τα εἶχαν φέρει. Ὄταν το εἶδε ὁ Ιησούς ἀγανάκτησε και τους εἶπε: «Αφήστε τα παιδιά να ἔρχονται σ’ ἐμένα. Μην τα ἐμποδίζετε. Γιατί ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀνήκει σε ἀνθρώπους που εἶναι σαν κι αὐτά. Σας βεβαιώνω πως ὅποιος δε δεχτεῖ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ σαν παιδί, δε θα μπει σ’ αὐτήν». Τότε πήρε τα παιδιά στην ἀγκαλιά του και τα ευλόγησε βάζοντας τα χέρια του πάνω τους.

Θρησκευτικές προσωπικότητες στον αγώνα για τὴν ἰσότητα.

1. Μάρτιν Λούθερ Κινγκ

«Ἐχω ἕνα ὄνειρο ὅτι μια μέρα στους κόκκινους λόφους τῆς Γεωργίας, οἱ γιοι τῶν πρῶν σκλάβων και οἱ γιοι τῶν πρῶν δουλοκτητῶν θα μποροῦν να κάθονται ὅλοι μαζί στο τραπέζι τῆς ἀδελφοσύνης. Ἐχω ἕνα ὄνειρο ὅτι κάποια μέρα ἀκόμη και ἡ πολιτεία τοῦ Μισισιπή, που φλέγεται ἀπὸ τὴν ἀδικία, θα μεταμορφωθεῖ σε μια ὄαση ἐλευθερίας και δικαιοσύνης. Ἐχω ἕνα ὄνειρο ὅτι τα τέσσερα παιδιά μου θα ζουν μια μέρα σε ἕνα ἔθνος ὅπου δεν θα κρίνονται ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ δέρματός τους ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ποιὸν τοῦ χαρακτήρα τους».

Απόσπασμα ἀπὸ τὴν ομιλία του στὴν Ουάσιγκτον, 28 Αυγούστου 1963

2. Νέλσον Μαντέλα

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δίκης του για τὴς δραστηριότητές του, ὁ Μαντέλα διακήρυξε, «Πάλεψα ἐνάντια στὴν κυριαρχία τῶν λευκῶν, πάλεψα και ἐνάντια στὴν κυριαρχία τῶν μαύρων. Αὐτὸ που ἐπιθυμῶ εἶναι τὸ ἰδανικό μιας δημοκρατικῆς και ἐλεύθερης κοινωνίας, ὅπου ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ συμβιώνουν ἀρμονικά και ἀπολαμβάνουν ἴσων ευκαιριῶν. Εἶναι ἕνα ἰδανικό, τὸ ὁποῖο ἐλπίζω να ζήσω και να το πραγματοποιήσω. Αλλὰ ἀν χρειαστεῖ, εἶναι ἕνα ἰδανικό για τὸ ὁποῖο εἶμαι προετοιμασμένος να πεθάνω».

Απὸ τὴν ιστοσελίδα τῆς ΜΚΟ «Νεολαία υπὲρ τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων»

1. Διδαχές αγίου Κοσμά Αιτωλού

α. «...Και όλοι οι άνθρωποι, όλος ο κόσμος από ένα πατέρα και από μια μητέρα είναι και κατά τούτο είμεθα όλοι αδελφοί, μόνον η πίστις μας χωρίζει. Είναι κανένας γύπτος εδώ; Εσύ από πού είσαι παιδί μου; Αποκρίσου.

- Από τον Αδάμ και την Εύαν, άγιε του Θεού.

- Και σε καταδέχονται τούτοι οι τσελεπήδες διά αδελφόν;

- Μου λένε ότι δεν πιάνεται η λειτουργία μου και με περιγελούν.

- Άκουε παιδί μου, εσύ όπου είσαι γύπτος, ωσάν είσαι βαπτισμένος εις το όνομα της αγίας Τριάδος και φυλάγης τα προστάγματα του Θεού, πηγαίνεις εις τον Παράδεισον και χαίρεις πάντοτε, και εγώ που δεν είμαι γύπτος, ωσάν δεν κάμω καλά, πηγαίνω εις την Κόλασιν και καίομαι πάντοτε».

β. «[...] έτσι και η ευγένειά σας να μην προτιμάτε τα αρσενικά παιδιά σας από τα θηλυκά, διατί όλα είναι πλάσματα του Θεού».

γ. «Πρέπει και εσύ, ω άνδρα αδελφέ μου, να μην μεταχειρίζεσαι την γυναίκα σου ωσάν σκλάβα, διατί πλάσμα του Θεού είναι και εκείνη καθώς είσαι και εσύ, τόσον εσταυρώθηκεν ο Θεός διά εσένα, ωσάν και διά εκείνην, πατέρα λέγεις εσύ τον Θεόν, πατέρα τον λέγει και εκείνη, έχετε ένα βάπτισμα, μίαν πίστιν, τα Άχραντα Μυστήρια οπού κοινωνείς και εσύ κοινωνεί και εκείνη. Δεν την έχει ο Θεός την γυναίκα κατωτέραν από εσένα, διά τούτο την έκαμε από την μέσην του ανδρός [...]».

Μενούνος, Ι., *Κοσμά Αιτωλού, Διδαχές και Βιογραφία*, (®2007). Αθήνα: Ακρίτας, σ. 46, 97, 41.

2. Η κοινωνική θέση της γυναίκας την εποχή του Αγίου Κοσμά

[...] Ο Μ. Γκιόλιας σκιαγραφεί έντονα την εικόνα της γυναίκας: «*Η σκλάβα Ελληνίδα του καιρού δεν ήταν (sic) μόνο ένα σκεύος ηδονής, αλλά κι ένα κοινωνικό υποζύγιο στα χωράφια [...] των κοτζαμπάσηδων.... Δούλα στην παραγωγή και δούλα στο σπίτι, έκθετη σε όλους τους κινδύνους κι απροστάτευτη από κάθε μεριά, είχε μόνο υποχρεώσεις και κανένα δικαίωμα. ...αποτελούσε αντικείμενο της πιο απάνθρωπης ηθικής καταπίεσης και κοινωνικής εκμετάλλευσης. Το ράβδισμα και η κακομεταχείρισή της έγιναν ως και έθιμο σε διάφορες υπόδουλες περιφέρειες*». Όσο σκληρή [...] και αν είναι αυτή η περιγραφή, ωστόσο είναι ενδεικτική για τη θέση της γυναίκας στην τουρκοκρατούμενη κοινωνία. Προς επίρρωση της περιγραφής αυτής έρχονται τα λόγια του ίδιου του Πατροκοσμά, που [...] προσπαθεί να εξυψώσει τη γυναίκα με συμβουλές που δίνει κυρίως προς τους συζύγους τους. Στα δεινά της γυναίκας προστίθεται και το οικονομικό βάρος της προίκας. Η προικοδοσία αποτελεί τόσο μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα, που το ίδιο το Οικουμενικό Πατριαρχείο προσπαθεί να επιλύσει με εγκυκλίους του. Όλα αυτά όμως συνθέτουν την εικόνα της γυναίκας των λαϊκών τάξεων, η οποία διαφέρει ριζικά από εκείνη της αρχοντοπούλας, π.χ. κόρης του κοτζάμπαση. Αυτή δεν εργάζεται, ζει με ανέσεις στην ασφάλεια του σπιτιού της και διασκεδάζει με το κέντημα και τον αργαλειό. Όσον αφορά στην εκπαίδευση, στα κοινά σχολεία μπορούν να παρακολουθήσουν μαθήματα και τα κορίτσια, ενώ δε σώζονται μαρτυρίες για την αντίστοιχη δυνατότητα στον ανώτερο κύκλο σπουδών.

Ακανθοπούλου, Κ. (2009). *Η παιδαγωγική επικοινωνία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού μέσα από τις Διδαχές του*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 25-27.

Σύγχρονα ζητήματα ισότητας.

1. Ιωάννης Χρυσόστομος: Η θέση των λαϊκών και η θέση της γυναίκας στην εκκλησία

α. «...αν δεν υπήρχε ανάμεσά σας μεγάλη διαφορά, δεν θα αποτελούσατε σώμα. Αν δεν απαρτίζατε σώμα, δεν θα συνιστούσατε σύνολο, αν δεν ήσασταν σύνολο, δεν θα ήσασταν ισότιμοι [...]. Ώστε αυτή η διαφορά είναι που δημιουργεί την ισοτιμία. Τώρα υπάρχουν πολλά μέλη, όμως ένα σώμα».

Ι. Χρυσόστομος. *Ομιλία 30 εις την Α' προς Κορινθίους*, PG 61,251.

β. «...Αυτός που πρόκειται να προβεί σε χειροτονία αναφωνεί τις εκκλησιαστικές ευχές και ο Λαός ψηφίζει διά βοής, όπως γνωρίζουν οι μυημένοι. Είναι λοιπόν περιπτώσεις όπου διαφαίνεται ότι δεν διαφέρει ο ιερέας από τον λαϊκό, όπως για παράδειγμα όταν μετέχει των φρικτών μυστηρίων, διότι όλοι μετέχουμε σε αυτά. Δεν συμβαίνει όπως παλαιότερα (στους Ιουδαίους) άλλα να τρώει ο ιερέας και άλλα ο λαϊκός και δεν ήταν επιτρεπτό στον λαό να μετέχει σε όσα μετέχε και ο ιερέας. Τώρα δεν είναι έτσι, αλλά όλοι είμαστε ένα σώμα μέσω του ενός ποτηρίου. Και στην κοινή προσευχή θα μπορούσε κάποιος να δει τον λαό πολύ να συμμετέχει. Διότι και για όσους τελούν τα μυστήρια και για όσους μετανοούν, οι ευχές είναι κοινές και από τον ιερέα και από τον λαό, και όλοι λένε μian ευχή, την ευχή του ελέους. Πάλιν, όταν εμποδίζουμε από την ιερά λατρεία αυτούς που δεν μπορούν να μετέχουν στην ιερή τράπεζα, γίνεται και άλλη ευχή και όλοι όμοια γονατίζουμε και πάλι όμοια σηκωνόμαστε. Όπως επίσης και για τα φρικτά μυστήρια επεύχεται ο ιερέας στον λαό, επεύχεται και ο λαός στον ιερέα. Διότι το «μετά του πνεύματός σου» δεν είναι άλλο παρά τούτο: τα δώρα της ευχαριστίας είναι κοινά. Ούτε ο ιερέας μόνος ευχαριστεί αλλά και ο λαός όλος».

Ι. Χρυσόστομος. *Υπόμνημα εις την προς Κορινθίους Β' επιστολήν εις ομιλίας*. ΙΗ, PG 61, 527.

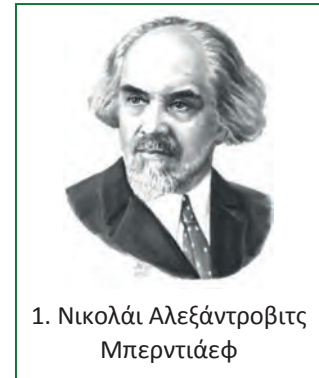

4.5. ΕΥΘΥΝΗ

Δικαιώματα και ευθύνες.

Νικολάι Μπερντιάεφ, Ρώσος φιλόσοφος (1874-1948):

«Το ψωμί μου είναι ζήτημα υλικό,
το ψωμί του αδελφού μου είναι ζήτημα πνευματικό».

1. Νικολάι Αλεξάντροβιτς Μπερντιάεφ

Η ευθύνη του πιστού για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου.**1. α. Αγία Μαρία Σκόμπτσοβα (1891 - 1945)**

1942: Γερμανική Κατοχή. Το Παρίσι ζει τη σκληρότητα των Γερμανών κατακτητών καθημερινά. Οι Εβραίοι αρχίζουν να διώκονται χωρίς έλεος. Στάδια ολόκληρα μετατρέπονται σε φυλακές, όπου συγκεντρώνονται άντρες, γυναίκες και μικρά παιδιά. Κανείς δεν μπορεί να αντιδράσει [...]. Μόνο μια αγαθή καλόγρια θα καταφέρει να βρει τρόπο να γλυτώσει πολλά παιδιά από βέβαιο θάνατο! Είναι η αδελφή Μαρία Σκομπτσόβα - μια αγία του καιρού μας!

Forest, J. (2008). *Ακίνητη σαν πέτρα! Μια αληθινή ιστορία για μια αγία του καιρού μας.*
Αθήνα: Εν πλω

β. Μαρία Σκόμπτσοβα, η δια Χριστόν σαλή

Χαράματα στο σιδηροδρομικό σταθμό του Παρισιού.

Οι λαμπτήρες ακόμη αναμμένοι
αντιδικούν με το φως της αυγής
που αχνοφέγγει πίσω απ' τη θολή τζαμαρία.
[...] στοιβαγμένοι πάνω στους ξύλινους πάγκους
σαν αποσκευές αφηρημένων επιβατών,
οι άστεγοι.

Την έχουσε δει να πλησιάζει
και πασχίζουν να μαζέψουν στη στιγμή
[...] λιγοστά ψίχουλα αξιοπρέπειας.
Κάποιος τσαλακώνει βιαστικά την προχτεσινή
εφημερίδα που είχε τυλιχτεί για το κρύο
άλλος σηκώνει το αδειανό μπουκάλι με το σπίρτο
έναν τρίτος τρίβει τα μάτια του με σάλιο.

Εκείνη, στο βάθος [...]

καμώνεται πως δεν τους βλέπει.

Το βλέμμα της πίσω από τα μυωπικά γυαλιά
σκύβει -με περίσκεψη τάχα ή θυμό;-
κατά τη μεγάλη πάνινη τσάντα που κρατάει στο ένα της χέρι
(Μες στο σκοτάδι σεργιάνισε τη λαϊκή αγορά
για να τρυγήσει από τη γενναιοδωρία των χωρικών
παραγινωμένα φρούτα, σάπια λαχανικά,

2. Αγία Μαρία Σκόμπτσοβα

κρέας φτηνό για τη μεσημεριάτικη σούπα)
[...] Φαίνεται πως την περίμεναν οι ανέστιοι
να τους καλέσει με τα αστεία
σπαστά γαλλικά της
σε γεύμα.

Αν κι αγνοούν τ' όνομά της,

[...] τη μαρτυρούνε βουβά

«Μητέρα ξένων παιδιών,

αδελφή αλλοφύλων,

απίστων αγία».

Υφαντής, Π. (2003). Μαρία Σκόμπτσοβα, η διά Χριστόν σαλή. Περ. *Σύναξη*, τ. 87.

2. Ραούλ Φολλερώ (1903-1977)

Ο Ραούλ Φολλερώ θεωρείται σήμερα μία από τις πλέον εξέχουσες φυσιογνωμίες του αιώνα μας. Είναι ο άνθρωπος που αγάπησε περισσότερο απ' όλους τους άλλους τις πονεμένες υπάρξεις-προπάντων τους λεπρούς.

Γεννήθηκε στο Νεβέρ της Γαλλίας του 1903 και μολονότι σπούδασε Νομικά, δεν άργησε να εγκαταλείψει το επάγγελμά του για χάρη των θλιμμένων ανθρώπων.

Όταν σε ηλικία 25 ετών, ταξίδεψε στην Αφρική για επαγγελματικές υποθέσεις και είδε την αθλιότητα των δυστυχημένων λεπρών, πήρε τη μεγάλη απόφαση να ασχοληθεί ειδικά και μόνον μ' αυτούς και να εργασθεί για την ανακούφισή τους.

Η τριακονταετία που ακολούθησε ήταν γεμάτη αγάπη και έργα θυσίας. Ήταν μια αδιάκοπη ανοδική πορεία και πρόοδος στο θέμα της περίθαλψης των φτωχών.

Άρχισε πρώτα να κάνει διαλέξεις σε όλα τα μεγάλα κέντρα του πολιτισμένου κόσμου και να προσκαλεί τους λαούς στην επιστράτευση της αγάπης. Από τα χρήματα που μάζευε αγόραζε φάρμακα και τα πήγαινε ο ίδιος στους λεπρούς ασθενείς. Κατά τους μετριοτέρους υπολογισμούς ο Ραούλ Φολλερώ έχει μέχρι σήμερα διατρέξει την απόσταση 1.500.000 χιλιομέτρων προς χάριν των αγαπημένων του Χανσενικών. Αυτή η μεγάλη απόσταση, που ισοδυναμεί περίπου με 30 φορές τον γύρο της γης, ονομάσθηκε απ' όλους «Λεωφόρος Αγάπης».

Αν ο Χριστός χτυπήσει αύριο την πόρτα σας...

Αν ο Χριστός χτυπήσει αύριο την πόρτα σας θα τον αναγνωρίσετε;

Θα έλθει ίσως σαν άλλοτε φτωχός

κι αποδιωγμένος.

σαν ένας εργάτης,

σαν ένας άεργος

Ή ένας απεργός που αγωνίζεται σε δίκαιη απεργία.

Μπορεί να είναι ασφαλιστής

Κι ακόμη πωλητής ανεμιστήρων...

Θ' ανεβαίνει, αδιάκοπα σκαλοπάτια,

θα σταματά σε κεφαλόσκαλα

μ' ένα χαμόγελο γλυκό

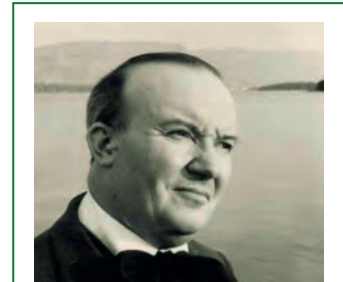
στο θλιμμένο του πρόσωπο...

Μα το κατώφλι σας είναι τόσο σκοτεινό...

Άλλωστε, πώς να δεις το χαμόγελο αυτών που διώχνεις!

«Δεν μ' ενδιαφέρει...», θα πείτε,
πριν ακόμη τον ακούσετε.

[...] Μπορεί ακόμη να είναι πρόσφυγας,
Ένας από τα δεκαπέντε εκατομμύρια προσφύγων,
με κάποιο διαβατήριο του Ο.Η.Ε. στο χέρι,
ένας από αυτούς που κανείς δεν τους θέλει
και που περιπλανιούνται σ' αυτή την έρημο,
τον Κόσμο,
ένας από εκείνους που πρέπει να πεθάνουν,
«γιατί κανείς δεν ξέρει από που έρχονται
άνθρωποι σαν κι αυτούς...».
Μπορεί να είναι κάποιος μαύρος,
στην Αμερική,
ένας νέγρος, όπως τον λεν,
που κατάκοπος ζητιανεύει άσυλο μες στα ξενοδοχεία της Νέας Υόρκη,
σαν άλλοτε, στην Ναζαρέτ,
η Παναγία.
Αν ο Χριστός χτυπήσει αύριο την πόρτα σας, θα τον αναγνωρίσετε;
Θα έχει όψη κουρασμένη,
καθώς είναι εξαντλημένος,
συντριμμένος,
αφού πρέπει να βαστάζει
όλα τα βάσανα της γης...
Πρόσεξε!... Κανείς δεν δίνει δουλειά
Σ' έναν τόσο κουρασμένο...
Καθώς μάλιστα αν Τον ρωτήσεις:
«Τι ξέρεις να κάνεις;»
δεν μπορεί ν' απαντήσει: όλα.
«Από πού έρχεσαι;»
δεν μπορεί να σου πει: από παντού.
«Τι θέλεις να κερδίσεις;»
δεν μπορεί να πει: εσάς!
Έτσι, θα ξαναφύγει,
πιο κουρασμένος και συντριμμένος,
παίρνοντας μαζί Του, μες στα γυμνά Του χέρια,
την Ειρήνη.

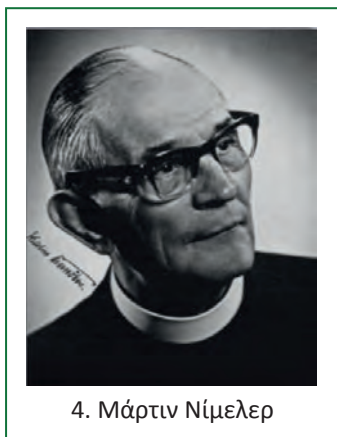
3. Raul Follereau

Φολλερών, Ρ. (1981), *Αν ο Χριστός αύριο χτυπήσει την πόρτα σας... θα Τον αναγνωρίσετε;*
Αθήνα: Η Δαμασκός, σ. 7-8, 26.

3. Martin Niemöller (Μάρτιν Νίμελερ) (1892-1984)

Γερμανός λουθηρανός πάστορας και αντι-ναζιστής θεολόγος
[«Πρώτα ήρθαν...» είναι ο τίτλος μιας ευρέως γνωστής ρήσης, που αποδίδεται στον Γερμανό λουθηρανό πάστορα Μάρτιν Νίμελερ, και πραγματεύεται την αδράνεια των Γερμανών συμπατριωτών του έναντι των μεθόδων του ναζιστικού τυραννικού καθεστώτος και συγκεκριμένα των εκκαθαρίσεων στοχευμένων πολιτικών, εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ομάδων ανθρώπων, που πραγματοποιήθηκαν από το καθεστώς.]

Βικιπαίδεια

«Πρώτα ήρθαν...»

«Όταν οι Ναζί πήραν τους κομμουνιστές,
εσιώπησα,
δεν ήμουν δα κομμουνιστής.
Όταν έκλεισαν μέσα τους σοσιαλδημοκράτες,
εσιώπησα,
δεν ήμουν δα σοσιαλδημοκράτης.
Όταν πήραν τους συνδικαλιστές,
εσιώπησα,
δεν ήμουν δα συνδικαλιστής.
Όταν πήραν εμένα,
δεν υπήρχε κανείς πλέον,
που να μπορούσε να διαμαρτυρηθεί».

Η χριστιανική αντίληψη της ευθύνης (Θεός-άνθρωπος-κόσμος).

1. Από την Αγία Γραφή

- *Γένεση 2,15*: Πήρε, λοιπόν, ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο και τον έβαλε μέσα στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον προσέχει.
- *Μτ 5, 14-16*: **Οι μαθητές αλάτι και φως του κόσμου**
Ό,τι είναι το αλάτι για την τροφή, είστε κι εσείς για τον κόσμο. Αν το αλάτι χάσει την αρμύρα του, πώς θα την ξαναποκτήσει; Δε χρησιμεύει πια σε τίποτε· το πετούν έξω στο δρόμο και το πατούν οι άνθρωποι. Εσείς είστε το φως για τον κόσμο· μια πόλη χτισμένη ψηλά στο βουνό, δεν μπορεί να κρυφτεί. Οι άνθρωποι, όταν ανάψουν το λυχνάρι, δεν το βάζουν κάτω από το δοχείο με το οποίο μετρούν το σιτάρι, αλλά το τοποθετούν στο λυχνοστάτη, για να φωτίζει όλους τους ανθρώπους του σπιτιού. Έτσι να λάμψει και το δικό σας φως μπροστά στους ανθρώπους, για να δουν τα καλά σας έργα και να δοξολογήσουν τον ουράνιο Πατέρα σας».
- *Μτ 20, 26-28*: «Όποιος θέλει να γίνει μεγάλος ανάμεσά σας, πρέπει να γίνει υπηρέτης σας· κι όποιος από σας θέλει να είναι πρώτος, πρέπει να γίνει δούλος σας. Όπως κι ο Υιός του Ανθρώπου δεν ήρθε για να τον υπηρετήσουν, αλλά για να υπηρετήσει και να προσφέρει τη ζωή του λύτρο για όλους».
- *Μτ 28, 18-20*: Ο Ιησούς πλησίασε [τους μαθητές] και τους είπε: «[...] Πηγαίnete λοιπόν και κάνετε μαθητές μου όλα τα έθνη, βαφτίζοντάς τους στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος και διδάξτε τους να τηρούν όλες τις εντολές που σας έδωσα [...]».

2. Το νόημα της ευθύνης στη χριστιανική αντίληψη

«[...] Ενώ η λέξη ελευθερία αφθονεί στην Καινή Διαθήκη, ιδιαίτερα στις επιστολές του Απ. Παύλου, η λέξη ευθύνη δεν απαντάται ούτε μια φορά. Ίσως οι συγγραφείς της Καινής Διαθήκης αποφεύγουν τη λέξη “ευθύνη”, γιατί είναι συνυφασμένη στον αρχαίο ελληνικό κόσμο με τη νομική έννοια της λογοδοσίας των δημοσίων υπαλλήλων στο τέλος της θητείας τους, ιδίως της λογοδοσίας για κακή διαχείριση των δημοσίων χρημάτων. Αντίθετα στον Απ. Παύλο, η ευθύνη είναι η ελεύθερη ανταπόκριση των ανθρώπων στη δωρεά του Θεού πέρα από κάθε νομική έννοια. Οστόσο, παρά την απουσία της λέξης, η έννοια της ευθύνης είναι παρούσα σε όλη τη θεολογία και ιδίως στην

ηθική της ΚΔ και του Απ. Παύλου ιδιαίτερα. Στην Α΄ προς Κορινθίους επιστολή (6,12) γράφει: “Όλα μου επιτρέπονται. Σωστά. Όλα όμως δεν είναι προς το συμφέρον. Όλα μου επιτρέπονται, εγώ όμως δεν θα αφήσω τίποτε να με κυριέψει”. Στο “όλα μου επιτρέπονται” βρίσκεται η ελευθερία του ανθρώπου, στο “εγώ όμως δεν θα αφήσω τίποτε να με κυριέψει” βρίσκεται η ευθύνη του.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των ανθρώπων της εποχής μας, ιδίως των νέων, είναι το αίτημα της ελευθερίας σε όλους τους τομείς της ζωής αλλά όχι και της ευθύνης που συνεπάγεται η ελευθερία. Στο συναπάντημα ελευθερίας και ευθύνης βρίσκεται η ολοκλήρωση του ανθρώπου. Για να καταλήξουμε σε μια αποστροφή της φράσης του Γάλλου υπαρξιστή φιλοσόφου Σάρτρ που είπε: “Είμαι καταδικασμένος να είμαι ελεύθερος”, για τον Παύλο και τον χριστιανισμό ισχύει: Είμαι δημιουργημένος από το Θεό με το προνόμιο να είμαι ελεύθερος. Μόνο που το προνόμιο αυτό συνεπάγεται και ανάλογη προσωπική ευθύνη».

Καραβιδόπουλος, Ι. (2015). *Η ελευθερία και η ευθύνη του ανθρώπου*.

3. Ελευθερία και Αγάπη

[...] Σέβεται την ελευθερία του ανθρώπου ο Θεός λοιπόν, γιατί; Γιατί ο άνθρωπος έχει την τελική ευθύνη γι’ αυτήν. Είπε στον πρώτο άνθρωπο ο Θεός: “Ίδού, δέδωκα υμίν την ζωήν και τον θάνατον”· διάλεξε. Κι ο άνθρωπος διάλεξε τον θάνατο. Δεν τιμώρησε ο Θεός τον άνθρωπο, ο άνθρωπος τιμώρησε τον εαυτό του, στερώντας τον από τη Χάρη του Θεού, απ’ αυτό που συνιστούσε την υπόστασή του. Και τώρα πάλι μας βεβαιώνει ο Χριστός ότι “δεν ήρθα να κρίνω τον κόσμο, ήρθα να σώσω τον κόσμο”. Κι ο Χριστός μας σώζει όχι με κάτι που κάνει αλλά μ’ αυτό που είναι. Γιατί ακριβώς γι’ αυτό είναι Σωτήρας ο Χριστός, γιατί στο πρόσωπό Του ενώνει τη δική μας θνητότητα και κτιστότητα με το άκτιστο και αθάνατο το δικό Του. [...]

Γι’ αυτό μας λέει πάλι ότι “ουσιαστικά δεν είμαι εγώ που κρίνω τον κόσμο”. Αλλά να ποια είναι η κρίση. Ότι, ενώ το Φως ήρθε στον κόσμο, οι άνθρωποι επέλεξαν το σκοτάδι αντί για το Φως. Είναι λοιπόν η ευθύνη του ανθρώπου. Ο Θεός λοιπόν έτσι σχετίζεται με μας. Με την αγάπη Του και την ελευθερία Του. Με την αγάπη που έρχεται να μας δημιουργήσει, και μετά την πτώση μας, και με το σεβασμό της ελευθερίας μας από την πλευρά Του, να μας ανακαινίσει, καθώς την τελική ευθύνη την αφήνει στο δικό μας θέλημα έχοντας όμως δημιουργήσει τις προϋποθέσεις της σωτηρίας μας.

Παύλος, Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης (2009). *Ελευθερία και Αγάπη. Οι βασικές συντεταγμένες των ανθρωπίνων σχέσεων. Συλλογικός τόμος, Ονειρεύομαι μια οικογένεια και ένα σχολείο*, Αθήνα: Αρχονταρίκι, σ. 53-72.

4. Η αυτοδικαίωση

Το κείμενο της Βίβλου είναι καταπληκτικό στο βάθος του. Με μικρές πινελιές αλλά με τόσο ζωτανά χρώματα περιγράφει μια άλλη συνέπεια της πτώσης, που αφορά την εσωτερική κατάσταση του ανθρώπου. Ο φόβος μπήκε στην ψυχή του, φοβάται τον Θεό, γιατί αισθάνεται ένοχος και προσπαθεί να δικαιολογηθεί. Δεν αναλαμβάνει την ευθύνη των πράξεων του, αγωνίζεται να αυτοδικαιωθεί και ρίχνει το βάρος και την ευθύνη στον άλλον.[...]

Μέσα λοιπόν σ’ όλα τα δεινά που επέφερε η πτώση του ανθρώπου προστέθηκαν και τούτα. Ο φόβος αντικατέστησε την αγάπη, η υποκρισία την ειλικρίνεια και την ευθύτητα, η πονηρία την απλότητα. Ο άνθρωπος πλέον δεν μπορεί να κοιτάξει κατάματα τον εαυτό του. Κρύβεται από τον

εαυτό του, κρύβεται από τον Θεό και τον συνάνθρωπό του. Δεν αντέχει και δεν θέλει να αναλάβει τις ευθύνες του για τις πράξεις του και προσπαθεί να βρει τρόπους αυτοδικαίωσης. [...]

Οι δύο λίμνες

Στην Παλαιστίνη υπάρχουν δύο λίμνες πασίγνωστες. Στο βορρά η λίμνη της Τιβεριάδος, στο νότο η Νεκρά θάλασσα. Η Τιβεριάδα είναι μικρή λίμνη αλλά ζωντανή, έχει πολλά ψάρια κι εκεί ψάρευαν οι μαθητές του Χριστού. Η Νεκρά θάλασσα είναι 3-4 φορές μεγαλύτερη, αλλά είναι Νεκρά, δεν έχει ίχνος ζωής. Τις δύο λίμνες τις συνδέει ο Ιορδάνης ποταμός. Ξεκινάει από την Τιβεριάδα και καταλήγει στη Νεκρά θάλασσα. Κι εδώ συμβαίνει το παράδοξο φαινόμενο. Αιώνες τώρα η μικρή λίμνη της Τιβεριάδος προσφέρει το νερό της μέσω του Ιορδάνου στη Νεκρά θάλασσα. Και όμως δεν αδειάζει αλλά παραμένει ζωντανή. Η Νεκρά θάλασσα αιώνες τώρα δέχεται το νερό της Τιβεριάδος, αλλά δεν ζωντανεύει, παραμένει νεκρή.

Αυτές οι δύο λίμνες είναι τύπος και εικόνα του ανθρώπου. Ο αγαπών άνθρωπος αισθάνεται υπεύθυνος για τον άλλο άνθρωπο κενώνεται, δίνει, προσφέρει και προσφέρεται, αλλά παραμένει ζωντανός και δεν στερεύει. Ο άνθρωπος που γυρίζει γύρω από τον εαυτό του και λατρεύει μόνο τον εαυτό του και δεν έχει μάθει να δίνει παρά μόνο να παίρνει, παραμένει νεκρός.

Ατwnόπουλος, Ν., αρχιμανδρίτης (2007). Υπεύθυνοι για όλα. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 16-17, 159-160.

5. Ενεργός συμμετοχή

[...] Τον κάθε άνθρωπο τον βαρύνει προσωπική ευθύνη για την πορεία του κόσμου, έστω κι αν αυτή έχει ήδη λάβει σαφή φορά και κατεύθυνση. Η ευθύνη είναι ανάλογη με τις δυνατότητές του αλλά δεν εξαιρείται κανείς. Πρόκειται για ένα είδος δημοκρατίας της ευθύνης [...].

Συσσωμάτωση στην Εκκλησία, κοινωνία με τον Χριστό, σημαίνει [...] μίμηση του Χριστού στις προσωπικές συνθήκες, ζωή εν Χριστώ σήμερα. Ο χριστιανικός πόθος για μια κοινωνία αγάπης δεν αποτελεί φυγή σε κάποιο όραμα που αποτελείται από ωραίες προσδοκίες· εκφράζεται στις συνθήκες του παρόντος ως συγκεκριμένη διακονία: ως καθημερινή συνεχής προσφορά προς όλους τους ανθρώπους, τους εγγύς και τους μακράν, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική τους πίστη, το ηθικό ποιόν, την πνευματική ή πολιτιστική κατάστασή τους· σύμφωνα με το πρότυπο του Ιησού, του κατ' εξοχήν διακόνου της ανθρωπότητας, ο οποίος «οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντί πολλῶν» (Ματθ 20,28). Η κεντρική οπτική γωνία, από την οποία βλέπει την ευθύνη του ο χριστιανός για την παγκόσμια κοινότητα, η κεντρική πηγή εμπνεύσεως και ενεργείας παραμένει η ΑΓΑΠΗ, με το βάθος και το πλάτος που προσέδωσε σ' αυτήν η χριστιανική θεολογία και ζωή.

Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2002). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 44-45.

I. Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος: Θεολογική θεώρηση της οικονομικής κρίσης

«[...] Η Εκκλησία ενώ δεν προέρχεται από τον κόσμο, εργάζεται στον κόσμο· ενώ είναι πνευματική, δρα στην ιστορία· νοηματοδοτεί την ζωή των ανθρώπων και αντιμετωπίζει τα βιολογικά προβλήματα τους, αφού ο άνθρωπος είναι ψυχοσωματικό ον. Όμως η Εκκλησία εργάζεται στην κοινωνία,

χωρίς να κάνει πολιτική. [...] έχει τον δικό της θεολογικό-πνευματικό λόγο και την δική της θεραπευτική πράξη. Μέσα από αυτήν την προοπτική βλέπει τα πράγματα και θέλει με απλότητα και αγάπη να διατυπώσει τον λόγο Της στο πλήρωμά της, Κληρικούς και λαϊκούς, για την κρίση που διερχόμαστε.

[...] Αυτήν την περίοδο πρέπει να αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό η φιλαλληλία, η φιλανθρωπία, η αλληλεγγύη, η προσφορά στους αδελφούς μας που έχουν ανάγκη. Κανείς δεν μπορεί να προ-

φασισθεί ότι δεν τους γνωρίζει. Είναι δίπλα μας και τους συναντούμε καθημερινά. Είναι η χήρα γυναίκα, που ξενοδολεύει για να μεγαλώσει τα παιδιά της· είναι ο άνεργος πατέρας, που πονάει επειδή δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες της οικογένειάς του· είναι ο ασθενής που δεν έχει ικανή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη· είναι ο μαθητής, ο φοιτητής, που δεν μπορεί να ικανοποιήσει τον πόθο του να σπουδάσει, όπως θα ήθελε· είναι ο πτυχιούχος που δεν μπορεί να αποκατασταθεί επαγγελματικά και να προσφέρει στην κοινωνία· είναι ο συνταξιούχος που στερεί-

ται τα αναγκαία για να αισθανθεί την θαλπωρή στην τρίτη ηλικία που βρίσκεται, και τόσο άλλοι. Έτσι, όσοι έχουν επάρκεια υλικών αγαθών πρέπει να προσφέρουν αυτοπροαίρετα ό,τι μπορούν περισσότερο στους αδελφούς τους εν Χριστώ που υποφέρουν. Πώς μπορεί κανείς να αισθάνεται τον Θεό ως Πατέρα, όταν δεν αισθάνεται τον πλησίον του ως αδελφό; [...]

Η ευμάρεια, η ευδαιμονία, η υπερκατανάλωση, είναι τα γενεσιουργά αίτια των οικονομικών κρίσεων. Βεβαίως, είναι σημαντικό να ζει κανείς “αξιοπρεπώς”, από πλευράς υλικών αγαθών, αλλά όλα έχουν και τα όριά τους. Η εκκλησιαστική ζωή συνδέεται στενά με την ασκητικότητα και την ολιγάρκεια. Και οι Χριστιανοί πρέπει να ζουν με λιτότητα. Δυστυχώς όμως σε υπερκαταναλωτικές κοινωνίες δεν βιώνεται η άσκηση, που είναι η βάση της χριστιανικής ζωής. Λέγοντας δε άσκηση εννοούμε την καλή χρήση των υλικών αγαθών που είναι αναγκαία για την ζωή και όχι την συσσώρευση και την υπερκατανάλωση αυτών. [...] Η ευθύνη της οικονομικής κρίσεως ανήκει και σε όσους κατά καιρούς διαχειρίζονται τα κοινά πράγματα, όταν δεν δίνουν σωστές κατευθύνσεις στον λαό, αλλά τον προκαλούν ακόμη περισσότερο· όταν δεν διαχειρίζονται καλά τους εισπραττόμενους φόρους, οι οποίοι πρέπει να είναι ανταποδοτικοί· όταν δεν ομιλούν την αλήθεια, δεν σέβονται τους ανθρώπους που τους εμπιστεύθηκαν και δεν λαμβάνουν μέτρα με υψηλό αίσθημα δικαιοσύνης. Η ευθύνη τους είναι μεγάλη, διότι κατά τον Μέγα Βασίλειο: “τα των αρχόντων κακά, συμφορά τοις αρχομένοις γίνεται” [...].

Ι. Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Εγκύκλιος υπ. αριθμ. 2894: «Θεολογική θεώρηση της οικονομικής κρίσεως» (15/3/2010).

Κακό

- 5.1 Αμαρτία
- 5.2 Θάνατος
- 5.3 Αδικία
- 5.4 Φανατισμός
- 5.5 Υποδούλωση-Εξάρτηση

Θ.Ε. 5. ΚΑΚΟ (αμαρτία, θάνατος, αδικία, φανατισμός, υποδούλωση/εξάρτηση)

5.1. ΑΜΑΡΤΙΑ

Το αίτημα της ελευθερίας σε διάφορες καταστάσεις.

1. Τραγούδι/Μελοποιημένο ποιήμα

1. *Να με προσέχεις* (1993)

Στίχοι – μουσική: Ν. Πορτοκάλογλου,
Δίσκος: Τα καράβια μου καίω.

Έλα κοντά, μην κάνεις πίσω
το χέρι κράτα μου στα σκοτεινά
Έλα κοντά, να σου μιλήσω
γι' αυτά που μέσα δε χωράνε πια

Να με προσέχεις
γιατί έχω πέσει χαμηλά, έχω πέσει χαμηλά
μάτια μου γλυκά, να με αντέχεις
να με προσέχεις
μέχρι να σηκωθώ ξανά
λίγο ακόμα μοναχά
μάτια μου γλυκά, να με αντέχεις
να με προσέχεις

Έλα κοντά, τον κόσμο κρύψε
τον κόσμο αυτό που μου ζητά πολλά
Έλα κοντά, μια σπίθα ρίξε
να βγει απ' την στάχτη μου ξανά φωτιά [...].

2. *Άρνηση (Στο περιγιάλι το κρυφό)* (1931/1962)

Ποιητική συλλογή Γ. Σεφέρη, *Στροφή*
Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης
Ερμηνευτής: Γιώργος Μούτσιος

Στο περιγιάλι το κρυφό
κι άσπρο σαν περισσότερι
διψάσαμε το μεσημέρι
μα το νερό γλυφό.

Πάνω στην άμμο την ξανθή
γράψαμε τ' όνομά της
ωραία που φύσηξεν ο μπάτης
και σβήστηκε η γραφή.

Με τι καρδιά, με τι πνοή,
τι πόθους και τι πάθος
πήραμε τη ζωή μας· λάθος!
κι αλλάξαμε ζωή.

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Θεολογική κατανόηση της αμαρτίας στο βιβλικό πλαίσιο και στην πατερική παράδοση.

1. Η Πτώση και η έξωση από τον Παράδεισο. Μωσαϊκό 12ου αι. Cappella Palatina, Παλέρμο.

2. William Blake, *God judging Adam*, 1795.

3. Κωνσταντίνος Κονταρίνης (αρχές 18ου αι., Επτά-νησα). *Σκηνές από τη Γένεση (λεπτομέρεια)*, Αθήνα: Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

1. Έννοια της αμαρτίας

[Στην ορθόδοξη θεολογία] η αμαρτία μονάχα ως αλλοτρίωση, καθυστέρηση και αρρώστια αντιμετωπίζεται. Έτσι, ούτε για το προπατορικό αμάρτημα λογίζεται καμιά ενοχή ούτε και για τα προσωπικά αμαρτήματα του καθενός λογίζεται ενοχή ως νομική συνέπεια. Η ενοχή του ανθρώπου είναι η αμέλειά του, η αμετανοησία του και η άρνησή του να δεχθεί τη θεία ζωοποίηση. Γι' αυτό από την άλλη μεριά υπάρχει άφεση και συγνώμη, εφόσον ο άρρωστος άνθρωπος τη ζητάει. “Συγγνωστόν γάρ οὐ τιμωρητόν ἢ ἀσθένεια”, η αρρώστια συγχωρείται, δεν τιμωρείται, λέγει ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής. Αυτή είναι η κοινή γραμμή όλης της ορθόδοξης θεολογίας και ζωής.

Η αμαρτία προκύπτει από μια ανταρσία του ανθρώπου, [...] που επιδιώκει την ισοθεΐα ή την εξομοίωση με τον Θεό, όχι τη σχέση κτιστού και ακτίστου, φθαρτού και αφθάρτου, θνητού και αθανάτου, δημιουργήματος και δημιουργού αλλά επί ίσοις όροις. Τούτο σημαίνει διάρρηξη των σχέσεων [...] Ο θάνατος [...] πλήττει όχι μονάχα το είδος ή τη βιολογική υπόσταση, αλλά το πρόσωπο.

Ματσούκας, Ν. (1985). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σελ. 52.

2. Το προπατορικό αμάρτημα

[...] Το αμάρτημα των αμαρτημάτων – το αληθινά «προπατορικό αμάρτημα» – δεν είναι η παράβαση των κανόνων, αλλά πρώτα από όλα το λοξοδρόμημα της αγάπης του ανθρώπου και το αποξένωμά του από το Θεό. Το πώς ο άνθρωπος προτίμησε κάτι άλλο – τον κόσμο, τον εαυτό του – από το Θεό, αυτό είναι το μοναδικό πραγματικό αμάρτημα μέσα στο οποίο όλα τα άλλα αμαρτήματα καταντούν φυσικά και αναπότρεπτα. Γιατί αυτό καταστρέφει την αληθινή ζωή του ανθρώπου. Ξεστρατίζει τη ζωή από το μοναδικό νόημα και την κατεύθυνσή της. Και το αμάρτημα αυτό – το αληθινά προπατορικό – βρίσκει στο Θεό συγχώρεση, όχι επειδή ο Θεός το «λησμόνησε» πια τώρα και δεν του δίνει προσοχή, αλλά επειδή στο Χριστό ο άνθρωπος γύρισε πίσω στο Θεό, και γύρισε πίσω στο Θεό επειδή Τον αγάπησε και βρήκε σε Εκείνον το μοναδικό αληθινό αντικείμενο της αγάπης και της ζωής. Και ο Θεός δέχτηκε τον άνθρωπο και – στο Χριστό – τον συμφιλίωσε με τον εαυτό Του.

Schememann, ΑΙ. (1986). *Για να ζήσει ο κόσμος*. Μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος, σ. 115-116.

3. Η παρουσία του κακού στην ανθρώπινη ζωή

Ο Χριστός σώζει τον κόσμο ακριβώς αποκαλύπτοντας αυτή την κρίσιμη αλήθεια όσον αφορά την παρουσία του κακού στην ανθρώπινη ζωή, προτείνοντας τον μόνο τρόπο με τον οποίο το κακό μπορεί να αντιμετωπισθεί, που είναι αποστροφή μεν για το κακό, αποδοχή, κατανόηση και αγάπη δε γι' αυτόν που το διαπράττει και την Εκκλησία, που είναι ακριβώς η εφαρμογή αυτού του τρόπου[...]

Οι εντολές του Χριστού, που είναι βασικά η αγάπη για τον Θεό και τον συνάνθρωπο, δεν είναι νόμοι, αλλά αποκάλυψη του τρόπου ζωής που είναι σύμφωνος με την ανθρώπινη φύση και που εξασφαλίζει στον άνθρωπο πληρότητα ζωής. Οι εντολές του Χριστού δεν περιέχουν ποινές γι' αυτούς που δεν τις εφαρμόζουν. Ο Χριστός βέβαια, αποκαλύπτοντας στον άνθρωπο τον τρόπο ζωής που είναι σύμφωνος με τη φύση του αποκαλύπτει και τις συνέπειες που υφίσταται ο άνθρωπος όταν υιοθετεί τρόπο ζωής με τον οποίο βιάζει τη φύση του. Αλλά αυτό δεν είναι ποινή, και επομένως δεν βιώνεται από τον άνθρωπο που διαπράττει το κακό ως απόρριψη και γι' αυτό δεν συνεχίζει το φαύλο κύκλο.

Φάρος, π. Φιλόθεος (2003). Η πραγματική εκκοσμίκευση της Εκκλησίας και η μεθοδευμένη αποπροσανατολιστική εκδοχή της, περ. *Αναλόγιον*, τ. 4, σ. 10-11.

4. «Το κακό πέφτει στα χέρια του καλού»

[...] Το κακό πάντοτε χαρακώνει την ανθρώπινη σάρκα ή την ανθρώπινη ψυχή και βυθίζεται μέσα της. Υπάρχει πάντοτε μια πρόσωπο προς πρόσωπο σχέση, η οποία γίνεται ο τόπος της οδύνης, του μίσους, της απληστίας, ή της ανανδρίας. Όμως η νίκη είναι αποφασιστικής σημασίας: το κακό πέφτει στα χέρια του καλού, τρόπον τινά, διότι τη στιγμή που γινόμαστε θύματα, κατακτάμε ένα δικαίωμα που είναι κανονικά θείο, το δικαίωμα να συγχωρούμε.

Bloom, Anthony (2011). *Προσευχή και Αγιότητα*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 38.

5. Αμαρτία, ελεύθερη επιλογή

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία είναι σαφές ότι η παρουσία του κακού στην ανθρώπινη ζωή είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης επιλογής του ανθρώπου να διακόψει τη σχέση του με την ίδια τη Ζωή, δηλαδή το Θεό. Η επιλογή αυτή συνιστά την αμαρτία. Άρα η καταπολέμηση του κακού ταυτίζεται με την καταπολέμηση της αμαρτίας. Το άγχος, όμως, για επιβίωση και αυτοσυντήρηση ωθούν τον άνθρωπο στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Τον κρατούν δέσμιο ποικίλων μεριμνών ως αποτέλεσμα του φόβου που συνεπάγεται η γνώση της ανθρώπινης αδυναμίας. Με τη σειρά του ο αγώνας για αυτοσυντήρηση προϋποθέτει τον αγώνα για εξασφάλιση ισχύος. Και ο άνθρωπος εγκλωβίζεται σε ένα φαύλο κύκλο χωρίς δυνατότητα λύτρωσης, αφού η αιτία του πόνου και του θανάτου βρίσκεται αλλού. Πρόκειται για τον ίδιο εγκλωβισμό που ένιωσαν οι πρωτόπλαστοι και ο οποίος τους οδήγησε στην πτώση τους από τον Παράδεισο.

Η παρουσία του Χριστού στον κόσμο δεν είχε άλλο σκοπό από την εξάλειψη της αιτίας του κακού, δηλαδή την εξάλειψη της πολύμορφης αμαρτίας. Ο Χριστός προσέλαβε τα αδιάβλητα πάθη της ανθρώπινης φύσης, στα οποία περιλαμβάνονταν ο πόνος και ο θάνατος, για να λυτρώσει τον άνθρωπο από τα πάθη του και το θάνατο. Δεν προσέλαβε όμως την αιτία τους, την αμαρτία, διατηρώντας ως άνθρωπος αδιατάρακτη την σχέση του με το Θεό και εξασφαλίζοντας με τη θυσία του την υπέρβαση του πόνου και του θανάτου. Πρόκειται για μια ελεύθερη προσωπική πράξη που ξεπερνά τα όρια της ατομικής ύπαρξης και αγκαλιάζει όλες τις ανθρώπινες υπάρξεις, αναλαμβάνοντας τις ευθύνες τους.

Μπέκος, Γ. Το κακό σήμερα, περ. *Σύναξη*, τ. 94 (2005), σ. 9-10.

Συνέπειες της αμαρτίας σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

Παλαιά Διαθήκη

■ Γεν 3, 15-19: Η Πτώση του ανθρώπου

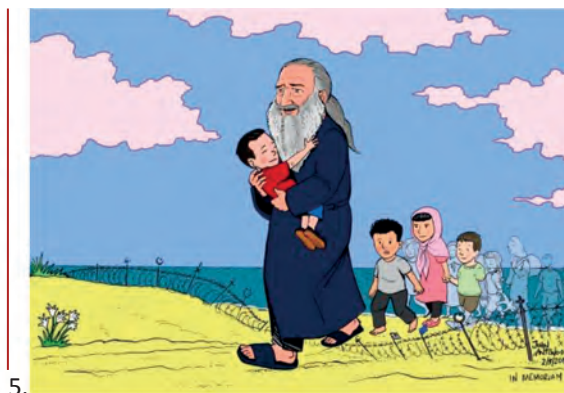
Έχθρα θα βάλω ανάμεσα σ' εσένα και στη γυναίκα, κι ανάμεσα στο σπέρμα σου και στο σπέρμα της. Εκείνος θα σου συντρίψει το κεφάλι κι εσύ θα του πληγώσεις τη φτέρνα».

Και στη γυναίκα είπε: «Θ' αυξήσω κατά πολύ τη θλίψη και τους πόνους της κυοφορίας σου, και με πόνους θα γεννάς τα παιδιά σου. Η επιθυμία σου θα στρέφεται προς τον άντρα σου, αλλά αυτός θα σε εξουσιάζει». Μετά είπε στον Αδάμ: «Επειδή άκουσες τη γυναίκα σου κι έφαγες από το δέντρο, απ' το οποίο σε είχα διατάξει να μη φας, καταραμένη θα είναι η γη εξαιτίας σου. Με μόχθο θα την καλλιεργείς σ' όλη σου τη ζωή. Αγκάθια και τριβόλια θα σου βλασταίνει και θα τρως το χορτάρι του αγρού. Με τον ιδρώτα του προσώπου σου θα τρως το ψωμί σου, ώσπου να ξαναγυρίσεις στη γη από την οποία προήλθες, γιατί χώμα είσαι, και στο χώμα θα επιστρέψεις».

■ Γεν 4, 8-12: Κάιν και Άβελ

Τότε ο Κάιν είπε στον Άβελ, τον αδερφό του: «Πάμε στα χωράφια». Κι εκεί, στα χωράφια, όρμησε ο Κάιν εναντίον του Άβελ και τον σκότωσε.

Ο Κύριος ρώτησε τον Κάιν: «Πού είναι ο αδερφός σου ο Άβελ;» Εκείνος απάντησε: «Δεν ξέρω. Μήπως φύλακας του αδερφού μου είμαι εγώ;» Είπε τότε ο Κύριος: «Τι πήγες κι έκανες; Άκου! Το αίμα του αδερφού σου μου φωνάζει γοερά από τη γη! Από 'δω και πέρα θα σε καταριέται η ίδια η γη, που άνοιξε για να δεχτεί το αίμα του αδερφού σου, που εσύ τον σκότωσες. Όταν θα την καλλιεργείς, δεν θα σου δίνει πια τους καρπούς της. Φυγάς θα είσαι και περιπλανώμενος για πάντα πάνω στη γη».

6.

7.

Η μετάνοια ως αντίδοτο της αμαρτίας στον Χριστιανισμό.

1. Ο Ιησούς και ο Ζακχαίος (Λκ 19, 1-10)

Ο Ιησούς μπήκε στην Ιεριχώ και περνούσε μέσα από την πόλη. Εκεί υπήρχε κάποιος, που το όνομά του ήταν Ζακχαίος. Ήταν αρχιτελώνης και πλούσιος. Αυτός προσπαθούσε να δει ποιος είναι ο Ιησούς· δεν μπορούσε όμως εξαιτίας του πλήθους και γιατί ήταν μικρόσωμος. Έτρεξε λοιπόν μπροστά πριν από το πλήθος κι ανέβηκε σε μια συκομουριά για να τον δει, γιατί θα περνούσε από ‘κει. Όταν έφτασε ο Ιησούς στο σημείο εκείνο, κοίταξε προς τα πάνω, τον είδε και του είπε: «Ζακχαίε, κατέβα γρήγορα, γιατί σήμερα πρέπει να μείνω στο σπίτι σου». Εκείνος κατέβηκε γρήγορα και τον υποδέχτηκε με χαρά. Όλοι όσοι τα είδαν αυτά διαμαρτύρονταν κι έλεγαν ότι πήγε να μείνει στο σπίτι ενός αμαρτωλού. Τότε σηκώθηκε ο Ζακχαίος και είπε στον Κύριο: «Κύριε, υπόσχομαι να δώσω τα μισά από τα υπάρχοντά μου στους φτωχούς και ν’ ανταποδώσω στο τετραπλάσιο όσα έχω πάρει με απάτη». Ο Ιησούς, απευθυνόμενος σ’ αυτόν, είπε: «Σήμερα αυτή η οικογένεια σώθηκε· γιατί κι αυτός ο τελώνης είναι απόγονος του Αβραάμ. Ο Υιός του Ανθρώπου ήρθε για ν’ αναζητήσει και να σώσει αυτούς που έχουν χάσει το δρόμο τους».

2. Η παραβολή του σπλαχνικού πατέρα (ή του Ασώτου υιού) (Λκ 15, 11-32)

Τους είπε επίσης ο Ιησούς: «Κάποιος άνθρωπος είχε δύο γιους. Ο μικρότερος απ’ αυτούς είπε στον πατέρα του: “πατέρα, δώσε μου το μερίδιο της περιουσίας που μου αναλογεί”· κι εκείνος τους μοίρασε την περιουσία. Ύστερα από λίγες μέρες ο μικρότερος γιος τα μάζεψε όλα κι έφυγε σε χώρα μακρινή. Εκεί σκόρπισε την περιουσία του κάνοντας άσωτη ζωή. Όταν τα ξόδεψε όλα, έτυχε να πέσει μεγάλη πείνα στη χώρα εκείνη, και άρχισε κι αυτός να στερείται. Πήγε λοιπόν κι έγινε εργάτης σε έναν από τους πολίτες εκείνης της χώρας, ο οποίος τον έστειλε στα χωράφια του να

βόσκει χοίρους. Έφτασε στο σημείο να θέλει να χορτάσει με τα ξυλοκέρατα που έτρωγαν οι χοίροι, αλλά κανένας δεν του έδινε. Τελικά συνήλθε και είπε: “πόσοι εργάτες του πατέρα μου έχουν περίσσιο ψωμί, κι εγώ εδώ πεθαίνω της πείνας! Θα σηκωθώ και θα πάω στον πατέρα μου και θα του πω: πατέρα, αμάρτησα στο Θεό και σ’ εσένα· δεν είμαι άξιος πια να λέγομαι γιος σου· κάνε με σαν έναν από τους εργάτες σου”. Σηκώθηκε, λοιπόν, και ξεκίνησε να πάει στον πατέρα του.

»Ενώ ήταν ακόμη μακριά, τον είδε ο πατέρας του, τον σπλαχνίστηκε, έτρεξε, τον αγκάλιασε σφιχτά και τον καταφιλούσε. Τότε ο γιος του του είπε: “πατέρα, αμάρτησα στο Θεό και σ’ εσένα και δεν αξίζω να λέγομαι παιδί σου”. Ο πατέρας όμως γύρισε στους δούλους του και τους διέταξε: “βγάλτε γρήγορα την καλύτερη στολή και ντύστε τον· φορέστε του δαχτυλίδι στο χέρι και δώστε του υποδήματα. Φέρτε το σιτευτό μοσχάρι και σφάξτε το να φάμε και να ευφρανθούμε, γιατί αυτός ο γιος μου ήταν νεκρός και αναστήθηκε, ήταν χαμένος και βρέθηκε”. Έτσι άρχισαν να ευφραίνονται. »Ο μεγαλύτερος γιος του βρισκόταν στο χωράφι· και καθώς ερχόταν και πλησίαζε στο σπίτι, άκουσε μουσικές και χορούς. Φώναξε, λοιπόν, έναν από τους υπηρέτες και ρώτησε να μάθει τι συμβαίνει. Εκείνος του είπε: “γύρισε ο αδερφός σου, κι ο πατέρας σου έσφαξε το σιτευτό μοσχάρι, γιατί του ήρθε πίσω γερός”. Αυτός τότε θύμωσε και δεν ήθελε να μπει μέσα. Ο πατέρας του βγήκε και τον παρακαλούσε, εκείνος όμως του αποκρίθηκε: “εγώ τόσα χρόνια σού δουλεύω και ποτέ δεν παράκουσα καμιά εντολή σου· κι όμως σ’ εμένα δεν έδωσες ποτέ ένα κασίκι για να ευφρανθώ με τους φίλους μου. Όταν όμως ήρθε αυτός ο γιος σου, που κατασπατάλησε την περιουσία σου με πόρνες, έσφαξες για χάρη του το σιτευτό μοσχάρι”. Κι ο πατέρας του του απάντησε: “παιδί μου, εσύ είσαι πάντοτε μαζί μου κι ό,τι είναι δικό μου είναι και δικό σου. Έπρεπε όμως να ευφρανθούμε και να χαρούμε, γιατί ο αδερφός σου αυτός ήταν νεκρός κι αναστήθηκε, ήταν χαμένος και βρέθηκε”».

3. Μετάνοια

Αν έστω και το ελάχιστο φως μπει μέσα σε εμάς που πράττουμε το κακό και λέμε όσα δεν πρέπει, σε εμάς που ζοφερές σκέψεις κι ένα μαύρο πέπλο σκιάζει την καρδιά μας, τότε νιώθουμε τις πρώτες τύψεις συνειδήσεως. Όμως οι τύψεις αυτές δεν αποτελούν ακόμη μετάνοια. Μπορεί να περάσουμε όλη μας τη ζωή κατηγορώντας τους εαυτούς μας για την κακή μας πορεία τόσο στα έργα και τα λόγια, όσο και στις σκοτεινές σκέψεις και τα συναισθήματα, κι όμως παρόλα αυτά να μην βελτιωθούμε καθόλου. Οι τύψεις κάνουν τη ζωή μας πραγματική κόλαση, αλλά δεν θα μας ανοίξουν τη Βασιλεία των ουρανών-πρέπει κάτι άλλο να συνδέσουμε με αυτές, κάτι που βρίσκεται στον πυρήνα της μετάνοιας: να στραφούμε στο Θεό με ελπίδα, με τη βεβαιότητα ότι διαθέτει Εκείνος αγάπη ικανή να μας συγχωρεί και δύναμη ικανή να μας αλλάξει. Μετάνοια είναι αυτή η στροφή της ζωής, αυτή η αλλαγή του νου, η μεταμόρφωση της καρδιάς, που μας φέρνει «ενώπιος ενωπίω» με το Θεό, γεμάτους με μία ελπίδα διστακτική αλλά χαρμόσυνη, σίγουρους πως δεν αξίζουμε το θείο έλεος, μα και βέβαιους ότι ο Κύριος ήλθε στη γη όχι για να κρίνει αλλά για να σώσει-ήλθε στη γη όχι για τους δίκαιους αλλά για τους αμαρτωλούς [...]

Η μετάνοια πρέπει να πυροδοτείται από αυτή ακριβώς την ελπίδα στην αγάπη του Θεού και από μια γενναία προσπάθεια να παραμένουμε στο σωστό τρόπο της ζωής, εγκαταλείποντας τις παλιές μας συνήθειες.

Bloom, Anthony (2008). Το μυστήριο της ίασης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 97-99.

1. Αγίου Ανδρέα Κρήτης, Μεγάλος Κανόνας (αποσπάσματα).

Τὸν πρωτόπλαστον Ἀδάμ
τῆ παραβάσει παραζηλώσας,
ἔγνω ἑμαυτὸν
γυμνωθέντα Θεοῦ
καὶ τῆς αἰδίου
βασιλείας καὶ τρυφῆς
διὰ τὰς ἀμαρτίας μου.

[...]

Εἶ καὶ ἤμαρτον, Σωτήρ,
ἀλλ' οἶδα ὅτι φιλόανθρωπος εἶ·
πλήττεις συμπαθῶς
καὶ σπλαγχνίζῃ θερμῶς·
δακρύοντα βλέπεις
καὶ προστρέχεις ὡς Πατὴρ
ἀνακαλῶν τὸν Ἄσωτον.

[...]

Τὰ ἐκούσια, Σωτήρ,
καὶ τὰ ἀκούσια πταισμάτά μου,
καὶ τὰ φανερά
καὶ κρυπτά, καὶ γνωστὰ
καὶ ἄγνωστα πάντα
συγχωρήσας ὡς Θεός,
ἰλάσθητι καὶ σῶσόν με.

Ἐκ νεότητος, Σωτήρ,
τὰς ἐντολάς σου ἐπαρωσάμην·
ὄλον ἔμπαθῶς
ἀμελῶν, ραθυμῶν,
παρῆλθον τὸν βίον·
διὸ κράζω σοι, Σωτήρ·
κἂν ἐν τῷ τέλει σῶσόν με.

[...]

Ληστήν τοῦ Παραδείσου, Χριστέ, πολίτην,
ἐπὶ Σταυροῦ σοι βοήσαντα
τὸ Μνήσθητί μου, προαπειργάσω·
αὐτοῦ τῆς μετανοίας
ἀξίωσον κάμει τὸν ἀνάξιον.

[...]

Ἡμάρτηκα, ἐπλημμέλησα
καὶ ἠθέτησα τὴν ἐντολήν σου·
ὅτι ἐν ἀμαρτίαις προήχθην
καὶ προσέθηκα τοῖς μῶλωψι
τραῦμα ἑμοί.
Ἄλλ' αὐτός με ἐλέησον ὡς εὐσπλαγχνος,
ὁ τῶν Πατέρων Θεός.

Ἔνωσα τὸν ἑαυτό μου,
καθὼς προσπαθοῦσε νὰ ξεπεράσει
στὴν παράβαση τῆς ἐντολῆς
τὸν πρωτόπλαστο Ἀδάμ,
νὰ μένει γυμνὸς ἀπ' τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ
καὶ νὰ χάνει,
γιὰ τὶς ἀμαρτίες μου,
τὴν αἰώνια βασιλεία καὶ ἀπόλαυση.

[...]

Ἀμάρτησα, Σωτήρα μου!
Γνωρίζω ὅμως τὴ φιλοανθρωπία Σου.
Τιμωρεῖς μὲ συμπάθεια
καὶ σπλαγχνίζεσαι μὲ θερμότητα.
Βλέπεις τὰ δάκρυα
καὶ τρέχεις σὰν Πατέρας στοργικὸς
γιὰ νὰ φέρεις πίσω τὸν ἄσωτο.

[...]

Συγχώρεσε, Σωτήρα, τὰ ἀμαρτήματά μου.
Ἵλα ὅσα κάνω μὲ τὴ θέλησή μου
ἢ χωρὶς αὐτήν. Ὅσα φανερά
καὶ ὅσα κρυφά, ὅσα γνωρίζω
καὶ ὅσα δὲν γνωρίζω. Ὅλα
συγχώρεσέ τα ὡς Θεός.
Γίνε εὐσπλαχνος καὶ σῶσε με.

Ἀπ' τὰ χρόνια τῆς νιότης, Σωτήρα μου,
περιφρόνησα τὶς ἐντολές Σου!
Πέρασα τὴ ζωὴ μου ὀλόκληρη
δουλεύοντας στὰ πάθη,
μ' ἀμέλεια καὶ τεμπελιά!
Γι' αὐτὸ φωνάζω δυνατά, Σωτήρα μου:
Ἔστω καὶ στὸ τέλος τῆς ζωῆς μου σῶσε με.

[...]

Τοῦ Παραδείσου πρῶτο πολίτη, Χριστέ μου,
ἔκανες τὸν ληστή, ὅταν ἐπάνω στὸν σταυρὸ
Σοῦ φώναξε τὸ «μνήσθητί μου».
Ἐκείνου τὴ μετάνοια
κάνει ν' ἀποχτήσω κι ἐγὼ ὁ ἀνάξιος.

[...]

Ἀμάρτησα! Ἔσφαλα
καὶ ἀθέτησα τὴν ἐντολή Σου!
Στὴ ζωὴ πορεύτηκα ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη
ἀμαρτία
καὶ στὶς πληγές μου πρόσθεσα
κι ἄλλα τραύματα.
Ἄλλὰ Σὺ, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων μου,
σὰν σπλαχνικὸς ἐλέησέ με.

2. Απόσπασμα από το έργο του Φ. Ντοστογιέφσκι, Αδελφοί Καραμαζόφ.

[Απάντηση του σάρετς Ζωσιμά σε μια γυναίκα που του διηγείται μια πράξη της τόσο σοβαρή που, ενώ την έχει εξομολογηθεί, συνεχίζει να την βαραίνει.]

«Τίποτα μη φοβάσαι, ποτέ μη φοβάσαι και μη θλίβεσαι. Μια και μετανοείς, όλα θα στα συγχωρέσει ο Θεός. Μα και ούτε υπάρχει ούτε μπορεί να γίνει στον κόσμο τέτοιο κρίμα που να μην το συγχωρεί ο Κύριος σε κείνον που μετανοεί αληθινά. Μα κι ούτε μπορεί ο άνθρωπος να κάνει ένα τόσο μεγάλο αμάρτημα που θα μπορούσε να εξαντλήσει την αστείρευτη αγάπη του Θεού. Ή μήπως μπορεί να υπάρξει τάχα ένα τόσο μεγάλο αμάρτημα που να ξεπεράσει την αγάπη του Θεού; Φρόντιζε μονάχα για την μετάνοια, για την αδιάκοπη μετάνοια, κι όσο για τον φόβο, διώξε τον εντελώς από την καρδιά σου. Πίστευε πως ο Θεός σε αγαπάει τόσο που ούτε εσύ να το φανταστείς δεν μπορείς. Σ' αγαπάει παρόλο που αμάρτησες. Σ' αγαπάει μέσα στην αμαρτία σου. Για έναν μετανοούντα στον ουρανό χαίρονται περισσότερο παρά για χίλιους αναμάρτητους, είπε ο Χριστός[...]».

Ντοστογιέφσκι, Φ. (1990). *Αδελφοί Καραμαζόφ*, τ. Α΄. Μτφρ. Άρη Αλεξάνδρου. Αθήνα: Γκοβόστη, σ. 97-98.

Η αμαρτία σε σχέση με την ανθρώπινη ελευθερία.

1. Γιατί άφησε ο Θεός τον άνθρωπο να αμαρτήσει;

«...Στην κατοχή και άσκηση της ελεύθερης θέλησης του ανθρώπου δεν θα βρούμε καθόλου μια πλήρη εξήγηση αλλά τουλάχιστον την αρχή και μια απάντηση στο πρόβλημά μας. Γιατί άφησε ο Θεός τους αγγέλους και τον άνθρωπο να αμαρτήσουν; Γιατί ο Θεός επιτρέπει το κακό και τη δυστυχία; Απαντάμε. Γιατί είναι ένας Θεός αγάπης. Η αγάπη προϋποθέτει μετοχή και η αγάπη επίσης προϋποθέτει ελευθερία. Σαν μια Τριάδα αγάπης ο Θεός επιθύμησε να μοιραστεί τη ζωή του με δημιουργημένα πρόσωπα, φτιαγμένα κατά την εικόνα Του, που θα μπορούσαν να του ανταποκριθούν ελεύθερα και εκούσια σε μια σχέση αγάπης. Όπου δεν υπάρχει ελευθερία εκεί δεν υπάρχει αγάπη[...]».

Ware, Κάλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (1982⁷). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 68-69.

2. Ελευθερία και αυθαιρεσία

Όταν λοιπόν ο άνθρωπος εισέρχεται στην περιοχή της ελευθερίας, υψώνεται μπροστά του το πρόβλημα, εάν και κατά πόσο είναι δεμένος σε ηθικούς κανόνες και αν του επιτρέπονται όλα. Η ελευθερία που καταλήγει στην αυθαιρεσία δεν θέλει να ακούσει για τίποτε άγιο, για κανένα περιορισμό. Όταν δεν υπάρχει Θεός ή όταν ο άνθρωπος είναι Θεός, τότε τα πάντα επιτρέπονται. Ο άνθρωπος αρχίζει να κατέχεται από μια ιδέα και σε μια δαιμονική κατάσταση βλέπει την ελευθερία του να χάνεται, να γίνεται σκλάβος μιας ανεξέλεγκτης δυνάμεως [...].

Μπερδιάγιεφ, Ν. (1972). *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*. Μτφρ. Ν. Ματσούκας, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 98.

3. «Πού βρίσκεται η ελευθερία;»

Πού βρίσκεται η ελευθερία; Με τα ίδια μας τα μάτια είδαμε τους ανθρώπους εκείνους που βεβαίως πώς είχαν βρει την αυθεντικότερη, οικουμενικότερη και επιστημονικά εγκυρότερη ευτυχία, να στέλνουν εκατομμύρια άλλους στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως στο όνομα της ευτυχίας, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας τους. Η τρομακτική φρίκη και το μίσος αντί να μειώνονται, αυξάνονται. Η δυστυχία αντί να ελαττώνεται, διογκώνεται. [...]

Σμέμαν, Αλ. (2004²). Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος. Μτφρ. – επιμ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 75.

5.2. ΘΑΝΑΤΟΣ

Ο θάνατος ως στοιχείο της ζωής.

1. Gustav Klimt (1910-1915). *Death and Life*.
Leopold Museum.

2. Επιτάφιος θρήνος (12^{ος} αι.). Nerezi (Σερβία).

3. Van Gogh (1889). *Pietà* (ελαιογραφία
βασισμένη σε λιθογραφία του Eugène Delacroix).
Van Gogh Museum, Amsterdam.

4. Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (1586-1588). *Η
ταφή του κόμη Οργκάθ*. Άγιος Θωμάς, Τολέδο.

Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα.

1. Ποίημα Γ. Δροσίνη (1859-1951),

Τι λουπόν; (ή Μήπως;)

«Τι λουπόν; Της ζωής μας το σύνορο
θα το δείχνει ένα ορθό κυπαρίσσι;
Κι απ' ό,τι είδαμε, ακούσαμε, αγγίξαμε
τάφου γη θα μας έχει χωρίσει;
Ό,τι αγγίζουμε, ακούμε και βλέπουμε,
τούτο μόνο Ζωή μας το λέμε;
Κι αυτό τρέμουμε μήπως το χάσουμε
και χαμένο στους τάφους το κλαίμε;
Σ' ό,τι αγγίζουμε, ακούμε και βλέπουμε
της ζωής μας ο κόσμος τελειώνει;
Τίποτε άλλο; Στερνό μας απόρριμα
το κορμί που σκορπιέται και λιώνει;
Κάτι ανέγγιχτο, ανάκουστο, αθώρητο
μήπως κάτω απ' τους τάφους ανθίζει
κι ό,τι μέσα μας κρύβεται αγνώριστο
μήπως πέρα απ' το θάνατο αρχίζει;
Μήπως ό,τι θαρρούμε βασίλειμα
γλυκοχάραμα αυγής είναι πέρα
κι αντί να 'ρθει μια νύχτα αξημέρωτη
ξημερώνει μι' αβράδιαστη μέρα;
Μήπως είναι η αλήθεια στο θάνατο
κι η ζωή μήπως κρύβει την πλάνη;
Ό,τι λέμε πως ζει μήπως πέθανε
κι είναι αθάνατο ό,τι έχει πεθάνει;»

3. Η τοποθέτηση των θρησκειών απέναντι στο πρόβλημα του θανάτου

Στην πλειονότητά τους, οι θρησκείες, είδαν το θάνατο αρνητικά. Αυτό φαίνεται π.χ. από το γεγονός ότι στην αρχική κατάσταση του κόσμου, όπως αυτή παρουσιάζεται στους διάφορους κοσμογονικούς μύθους, δε συμπεριλαμβάνεται ο θάνατος. Αυτός έρχεται πάντα μετά. Φαίνεται ακόμη π.χ. από το γεγονός ότι καμιά θρησκεία, ξεκινώντας από την αρχαιότερη γνωστή, της παλαιολιθικής εποχής, δε δέχεται το θάνατο σαν μια τελική κατάσταση. Τον βλέπουν συνήθως σαν μια μεταβατική κατάσταση μεταξύ αυτής και μιας άλλης ζωής ή μιας επανόδου σ' αυτήν τη ζωή. Η πολύμορφη πίστη στην αθανασία κάποιου στοιχείου της ύπαρξης του ανθρώπου, όπως π.χ. της ψυχής, αποτελεί μια από τις πρώτες γνωστές πεποιθήσεις του ανθρώπινου είδους. [...] Σε θρησκείες όπως ο Ινδουισμός, όπου ο θάνατος είναι μια κατά-

2. Τραγούδι: Μάνα (1972)

Στίχοι: Κ. Χ. Μύρης

Μουσική: Γιάννης Μαρκόπουλος

Δίσκος: Ιθαγένεια

Μάνα μου πόσο μέστωνα το στάρι στις ταφόπετρες
πόσο γλυκό στη γέψη το ψωμί το ψυχοσάββατο
και το κρασί στυφή παρηγοριά στο ξόδι του
παππούλη.

Στο γάμο του μικρού μικρού μεταλαβιά του βλάμη.

Μάνα κρασί, μάνα ψωμί, μάνα μ' ελιά και λάδι
μάνα μου χώμα και νερό, βάστα γερά το πρόσφορο
τώρα που θ' ανταμώσετε με τον παππού στον Άδη.

Κι όταν στην έρμη ρεματιά
φυτρώνουν οι μικρές ελιές

κι όταν μαζεύαμε καρπό σε ερωτικά νυχτέρια
κι όταν πιθάρια πήλινα το σώμα τρώγαν του λαδιού,
μάνα καλή το ξέραμε πως φύλαγες το πιο καλό
στην πιο κρυφή και σκοτεινή βενέτικη κασέλα.

Λίγο για τα βαφτιστικά, λίγο για τα στερνά στερνά,
λίγο για την αβασκανιά και την κακή την ώρα.

Μάνα κρασί, μάνα ψωμί, μάνα μ' ελιά και λάδι
μάνα μου χώμα και νερό, βάστα γερά το πρόσφορο
τώρα που θ' ανταμώσετε με τον παππού στον Άδη.

5. Vincent van Gogh (1890). *Saint-Rémy - Road with Cypress and Star*. Kröller-Müller Museum.

σταση που επανέρχεται συνεχώς μεταξύ δύο αναγεννήσεων σε διάφορες μορφές ύπαρξης, είναι και πάλι μια από τις σκιερότερες πλευρές της γενικά αρνητικής εικόνας της ύπαρξης. [...]

Αν οι θρησκείες βλέπουν το θάνατο αρνητικά και τη ζωή θετικά, ακόμη βαθύτερα βλέπουν το θάνατο ως αποτέλεσμα του κακού και τη ζωή ως αποτέλεσμα του καλού. Σε όλους τους κοσμολογικούς μύθους ο θάνατος εισέρχεται στον κόσμο μετά την είσοδο του κακού στον κόσμο. Αυτό επιφέρει την καταστροφή της αρχικής καλής κατάστασης και το θάνατο ως το χειρότερο αποτέλεσμα του. Οι θρησκείες δείχνουν με διάφορους τρόπους ότι το βασικό κακό είναι η τοποθέτηση κάποιου άλλου μεγέθους ως Θεού στη θέση εκείνου που καθεμιά από αυτές θεωρεί ως Θεό, ο οποίος εκπροσωπεί το αγαθό. Το μέγεθος αυτό μπορεί να είναι ένα πράγμα ή μια κατάσταση, ένα ον ή μια ιδέα [...].

Ο τρόπος με τον οποίο υπερνικάται το κακό και ο θάνατος διακρίνει τις θρησκείες. Σε κάποιες, αυτό γίνεται μέσα από την υπέρβαση του κόσμου. Σε άλλες, η υπερνίκηση αυτή γίνεται μέσα από τη διάσωση του κόσμου. Οι πρώτες χαρακτηρίζονται συνήθως από αρνητική διάθεση προς τον κόσμο. Τυπικό δείγμα των πρώτων είναι ανατολικές θρησκείες, όπως ο Ινδουισμός. Τυπικό δείγμα των δεύτερων είναι ο Χριστιανισμός. Στο Χριστό συνυπάρχει η ολοκλήρωση της σχέσης ανθρώπου και Θεού με την κατάργηση του θανάτου. Το ίδιο αναμένεται να επεκταθεί στο τέλος της ιστορίας σε όλο το νέο κόσμο του Θεού.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου, ΔΕ 38, σ. 307, 310-311.

4. Ταφή και καύση των νεκρών

Ιδιαίτερη μεταχείριση των νεκρών παρατηρείται ήδη από την εποχή του ανθρώπου του Πεκίνου (περ. 500.000 π.Χ.). Από την εποχή του ανθρώπου του Νεάντερταλ με κλιμακούμενη συχνότητα αλλά και σαφήνεια ότι αυτή η μεταχείριση σημαίνει πίστη σε μια μετά θάνατον επιβίωση του νεκρού, οι νεκροί θάβονται και μάλιστα όλο και με περισσότερη φροντίδα, όπως π.χ. συνοδευόμενοι με διάφορα αντικείμενα, στολιζόμενοι με κοσμήματα, κτερίσματα κτλ. Ιστορικά ο τρόπος απόθεσης των νεκρών με ταφή προηγείται του τρόπου απόθεσης με καύση, η οποία εμφανίζεται αργότερα. [...]

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία έχει επικρατήσει η ολόσωμη ταφή των νεκρών, γιατί αυτό εκφράζει το σεβασμό προς τον όλο άνθρωπο (σώμα και ψυχή). Το σώμα έχει δημιουργηθεί από τα στοιχεία της γης και είναι προορισμένο να επιστρέψει στη γη, από όπου ελήφθη. Αυτή η αντίληψη έγινε παραδοσιακή πρακτική της Εκκλησίας, χωρίς να αποτελεί δεσμευτική δογματική αλήθεια.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου, ΔΕ 38, σ. 308-309.

5. Τρόποι μνήμης των νεκρών στον Χριστιανισμό

[...] Αυτό που λέμε καθώς στέκουμε και προσευχόμαστε για το νεκρό, είναι το εξής: «Κύριε, η ζωή του ανθρώπου αυτού δεν ήταν μάταιη. Αυτό που άφησε στη γη είναι η αγάπη μας γι' αυτόν κι ένα υπόδειγμα. Το υπόδειγμα θα το ακολουθήσουμε· η αγάπη δεν θα πεθάνει ποτέ». Η διακήρυξη ενώπιον του Θεού της αθάνατης αγάπης μας για το νεκρό, είναι ένας τρόπος κατάφασης του ανθρώπου αυτού, όχι μόνο στο χρόνο, αλλά και στην αιωνιότητα. Όταν στέκουμε στην Ακολουθία κρατώντας αναμμένες λαμπάδες, διακηρύσσουμε ασφαλώς την πίστη μας στην Ανάσταση· όμως διακηρύσσουμε επιπλέον, ενώπιον του προσώπου του Θεού, ότι ο άνθρωπος αυτός κόμισε φως μέσα σε τούτο τον κόσμο – «έτσι πρέπει να λάμψει το φως σας μπροστά στους ανθρώπους, για να δουν τα καλά σας έργα και να δοξάσουν τον Πατέρα σας που είναι στον ουρανό» [Ματθ. 5,16]. Διακηρύσσουμε πως ο άνθρωπος που έφυγε από τούτη τη ζωή, δεν έλαμψε απλά μ' ένα δημιουργικό φως, δεν μας εντυπωσίασε με την οξυδέρκειά του, με την ομορφιά ή το ταλέντο του μόνο,

αλλά επέτρεψε στο φως του Θεού, στην άκτιστη θεία δόξα του, να λάμψει. Κι αυτό είναι κάτι που θα παραμείνει αθάνατο πάνω στη γη. [...]

Κι ωστόσο, υπάρχει συνάμα η βεβαιότητά μας πως ο θάνατος, που σημαίνει για μας πένθος και απώλεια, είναι μια γέννηση στην αιωνιότητα, είναι μια αφετηρία όχι ένα τέρμα, είναι ένα υπέροχο και άγιο συναπάντημα του Θεού με τη ζωντανή ψυχή που μπορεί να βρει το πλήρωμά της μονάχα σ' Εκείνον.

Bloom, Anth. (2008³). *Ο θάνατος ως κέρδος*. Μτφρ.-επιμ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 122-125.

6. Ο τελευταίος ασπασμός...

... αποτελεί μια παράδοση χιλιετιών [...] Η σύγχρονη ψυχολογία έχει διαπιστώσει ότι είναι κρίσιμη για την ψυχική υγεία και συναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου η ακολούθηση της σωστής διαδικασίας αποχωρισμού.

Ο τελευταίος ασπασμός στο ναό αποτέλεσε μέχρι των ημερών μας και ακόμη αποτελεί στα περισσότερα μέρη της Ελλάδας καθιερωμένη λαϊκή παράδοση. [...]

Πάντως ο τελευταίος ασπασμός δίνει την ευκαιρία στο θλιμμένο να αποχαιρετήσει για πάντα τον αγαπημένο του νεκρό με τις καλύτερες δυνατές συνθήκες, δηλαδή μέσα στην κοινότητα των αδελφών που τον στηρίζει και τον θερμαίνει και σ' ένα χώρο που διαδηλώνει την ενότητα ανάμεσα στη στρατευομένη και τη θριαμβεύουσα Εκκλησία. Σ' ένα χώρο που θυμίζει στο θλιμμένο ότι τελικά στο Χριστό δεν υπάρχει χωρισμός.

Λαογραφικές και θεολογικές παραδόσεις για το πένθος

Η διαφύλαξη του νεκρού σ' όλη τη διάρκεια της νύχτας είναι αρχαία συνήθεια που μαρτυρείται ήδη από την Ομηρική περίοδο και αναφέρεται συχνά στα αγιολογικά κείμενα. [...] Κατά τη διάρκεια της νύχτας λένε ιστορίες και παραμύθια, διηγούνται στιγμιότυπα από τη ζωή του νεκρού, μιλάνε για πολέμους και σκοτωμούς και συζητάνε διάφορες σκέψεις για το θάνατο.

Σχεδόν πάντοτε ανάμεσα τους βρίσκεται ένα πρόσωπο που, ανταποκρινόμενο σ' ένα σπάνιο εσωτερικό αισθητήριο, κατά περιόδους διακόπτει τη βαριά πένθιμη ατμόσφαιρα λέγοντας ορισμένα αστεία. Αυτό το λειτουργήμα έχει μια σπάνια ψυχολογική αξία, γιατί κάνει δυνατή την απρόσκοπτη συνέχιση της διεργασίας της θλίψης που θα μπορούσε να διακοπεί, αν η συναισθηματική ένταση διατηρόταν διαρκώς αμείωτη.[...]

Ο λαός πιστεύει ότι όσο πιο πολλοί άνθρωποι παρακολουθούν την κηδεία τόσο πιο πολλοί άγγελοι παρευρίσκονται σ' αυτή, αφού κάθε άνθρωπος έχει και τον φύλακα άγγελο του σύμφωνα με τη χριστιανική παράδοση.[...]

Τα μοιρολόγια και οι θρήνοι συνεχίζονται μέχρι το νεκροταφείο. Στον τάφο ο παπάς κλείνοντας τη νεκρώσιμη ακολουθία ρίχνει λάδι και κρασί σταυρωτά απάνω στο νεκρό και λέει «ραντιείς μέ ύσώπω καί καθαρισθήσομαι» και μετά του ρίχνει χώμα και λέει «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς». Θεωρείται καλό να ρίξουν λίγο χώμα στο νεκρό όλοι οι παριστάμενοι.

[...] Μετά την επιστροφή από το νεκροταφείο γίνονται ορισμένοι καθαρμοί, όπως το πλύσιμο των χεριών κ. ά. και ύστερα ακολουθεί το νεκρόδειπνο. [...] Το νεκρόδειπνο είναι «σύμβολον της κοι-

6. Μποκόρος, Χρ. *Κυπαρίσσι-δέντρο μνήμης* (2011)

ωνικής αλληλεγγύης, ήτοι της ενώσεως εν αυτώ των επιζώντων, οι οποίοι, τρώγοντες μαζί και πίνοντες μετά το λυπηρόν γεγονός του θανάτου, εκδηλώνουν ομαδικώς, ούτως ασυναίσθητως, την συμπαραστάσιν αυτών εις την δυστυχίαν, [...], και την εσωτερικήν διάθεσιν προς λήθην του λυπηρού γεγονότος και συνέχισιν της ζωής».

Φάρος, π. Φιλόθεος (2001). *Το Πένθος*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 167-168, 187-190.

7. Τα κόλλυβα

Βρασμένο σιτάρι (συνήθως ανάμικτο με άλλους καρπούς και ζάχαρη), που προσφέρεται με θρησκευτική τελετουργία στη μνήμη των πεθαμένων («κεκοιμημένων») ή στη μνήμη κάποιου αγίου την ημέρα της επέτειας εορτής του.

[...] Η αρχή της εκκλησιαστικής καθιέρωσής τους με τη σημερινή γνωστή έννοια των επιμνημόσυνων προσφορών τοποθετείται στο έτος 362 και συνδέεται παραδοσιακά με το λεγόμενο «θαύμα των κολλύβων, που έκανε ο άγιος Θεόδωρος ο Τήρων. [...]

Αν και η παράδοση τοποθετεί την αρχή της καθιέρωσής τους στον 4ο αιώνα, είναι βέβαιο ότι τα κόλλυβα συνεχίζουν παλαιότερη συνήθεια

και αποτελούν μεταλλαγή των προσφορών στους νεκρούς (μακαριών, ελεημοσυνών κ.λπ.) κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους. Οι προσφορές πάλι αυτές αποτελούσαν συνέχεια όμοιων ή ανάλογων προχριστιανικών εθίμων, όπως ήταν τα νεκρικά περιδειπνα και η πανσπερμία. Η επιλογή του σιταριού ως επιμνημόσυνης προσφοράς εξηγείται από τη συμβολική έννοια (θάνατος-ανάσταση), με την οποία περιβάλλει η Εκκλησία το δημητριακό αυτό (πρβλ. Ιωάννου 12, 24: «έάν μή ό κόκκος του σίτου πεσών εις τήν γήν άποθάνη, αυτός μόνος μένει· έάν δε άποθάνη, πολύν καρπόν φέρει»).

[...] Τα κόλλυβα παρασκευάζονται με αγνά υλικά και στέλνονται μέσα σε δίσκο ή σε πιάτο στην εκκλησία, όπου ευλογούνται από τον παπά.

[...] Κόλλυβα για να «συχωρεθεί» η ψυχή των πεθαμένων δεν προσφέρονται μόνο στις καθιερωμένες μετά τον θάνατο επιμνημόσυνες ημέρες (γνωστές ως: τρίμερα, εννιάμερα, σαράντα, τρίμηνα κ.λπ.), αλλά και σε άλλες τακτές ημέρες του χρόνου, αφιερωμένες στους νεκρούς (Ψυχοσάββατα κ.λπ.).

λήμμα «κόλλυβα», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα.

7. Τα κόλλυβα της Παναγίας (Άγιο Όρος)

8. Θεοφάνης ο Κρης (1546). Κοίμηση της Θεοτόκου. Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.

Θάνατος και Ανάσταση στην ορθόδοξη Χριστιανική παράδοση.

1. Η Πτώση του ανθρώπου (Γεν 2, 15-17 και 3, 1-14. 23)

Πήρε, λοιπόν, ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο και τον έβαλε μέσα στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον προσέχει. Του έδωσε αυτήν την εντολή: «Απ' όλα τα δέντρα του κήπου μπορείς να τρως. Από το δέντρο όμως της γνώσης του καλού και του κακού να μη φας· γιατί την ίδια μέρα που θα φας απ' αυτό, εξάπαντος θα πεθάνεις [θα γίνεις θνητός]». [...] Απ' όλα τα ζώα του αγρού, που είχε δημιουργήσει ο Κύριος ο Θεός, το φίδι ήταν το πιο πανούργο. Είπε λοιπόν το φίδι στη γυναίκα: «Αλήθεια είπε ο Θεός να μη φάτε από κανένα δέντρο του κήπου;» Η γυναίκα τού απάντησε: «Μπορούμε να φάμε καρπούς απ' όλα τα δέντρα, εκτός από κείνο που βρίσκεται στη μέση του κήπου. Ο Θεός είπε να μη φάμε τον καρπό του, ούτε καν να τον αγγίξουμε, για να μην πεθάνουμε». Τότε το φίδι είπε στη γυναίκα: «Όχι βέβαια! Δε θα πεθάνετε· ξέρει όμως ο Θεός ότι την ημέρα που θα φάτε απ' αυτό, θα ανοιχτούν τα μάτια σας και θα γίνετε σαν θεοί, και θα γνωρίζετε το καλό και το κακό».

Η γυναίκα είδε ότι οι καρποί του δέντρου ήταν εύγευστοι, ελκυστικοί και ξεσήκωναν την επιθυμία για την απόκτηση γνώσης. Πήρε, λοιπόν, από τους καρπούς του κι έφαγε· έδωσε και στον άντρα της που ήταν μαζί της, και έφαγε κι αυτός. Τότε άνοιξαν τα μάτια και των δύο και κατάλαβαν ότι ήταν γυμνοί. Έραψαν, λοιπόν, φύλλα συκιάς και έφτιαξαν καλύμματα για να σκεπάσουν τη γύμνια τους. Τότε άκουσαν το θόρυβο που έκανε ο Κύριος ο Θεός, καθώς περπατούσε στον κήπο το δειλινό, και κρύφτηκαν απ' αυτόν ο Αδάμ και η γυναίκα του ανάμεσα στα δέντρα του κήπου. Αλλά ο Κύριος ο Θεός φώναξε τον Αδάμ και του είπε: «Πού είσαι;»

Εκείνος απάντησε: «Σε άκουσα στον κήπο, φοβήθηκα και κρύφτηκα, γιατί είμαι γυμνός».

«Ποιος σου είπε πως είσαι γυμνός;» ρώτησε ο Θεός. «Μήπως έφαγες από το δέντρο που σου είχα απαγορέψει να φας;»

Ο Αδάμ αποκρίθηκε: «Η γυναίκα που μου έδωσες, εκείνη μου πρόσφερε έναν καρπό και έφαγα». Ο Κύριος ο Θεός ρώτησε τη γυναίκα: «Γιατί το έκανες αυτό;» Εκείνη απάντησε: «Το φίδι με εξαπάτησε και έφαγα».

Τότε είπε ο Κύριος ο Θεός στο φίδι: «Γι' αυτό που έκανες, καταραμένο να 'σαι μόνο εσύ απ' όλα τα ζώα της γης! Με την κοιλιά θα σέρνεσαι, και χώμα θα τρως σ' όλη σου τη ζωή. Έχθρα θα βάλω ανάμεσα σ' εσένα και στη γυναίκα, κι ανάμεσα στο σπέρμα σου και στο σπέρμα της. Εκείνος θα σου συντρίψει το κεφάλι κι εσύ θα του πληγώσεις τη φτέρνα».

Έτσι, ο Κύριος ο Θεός έδιωξε τον άνθρωπο από τον κήπο της Εδέμ, για να καλλιεργεί τη γη απ' την οποία είχε προέλθει.

2. Προέλευση του κακού

Όσον αφορά στη φύση και την προέλευση του κακού πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το κακό δεν υπάρχει ως δημιουργήμα και ο Θεός δεν ευθύνεται γι' αυτό. Υπάρχει ως διακοπή της σχέσης του κτιστού κόσμου με το Θεό, σχέση που είναι απαραίτητη για να παραμείνει ο κόσμος ζωντανός, αφού από μόνος του δεν έχει ζωή. Η διακοπή της σχέσης προέρχεται από τον άνθρωπο που ως «αυτεξούσιος» θέλησε να γίνει θεός χωρίς το Θεό. Έτσι επέλεξε τη διακοπή της σχέσης του με το Θεό που τον ζωοποιούσε και επιστρέφει στο μηδέν συμπαρασύροντας και την υπόλοιπη κτίση, αφού είναι ο ηγέτης της. Ο Θεός δε δημιουργεί το κακό, αλλά δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα της επιλογής, αφού τον έχει δημιουργήσει με ελεύθερη βούληση (αυτεξούσιο) κι εκείνος επιλέγει να γίνει ίσος με το Θεό μέσω της ανυπακοής.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 11, σ. 100.

1. Άδης-Θάνατος

"Άδης" δεν είναι κάποιος τόπος, αλλά στη βιβλική γλώσσα σημαίνει αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα του θανάτου, την κατάσταση του σκότους, της απελπισίας, της καταστροφής, ό,τι δηλαδή είναι ο θάνατος. Και αυτή η πραγματικότητα του θανάτου - την οποία φυσικά δεν δημιούργησε ο Θεός, ούτε τη θέλησε ποτέ για τα δημιουργήματα Του- τονίζει έντονα ότι ο "Άρχων του κόσμου τούτου" έχει τεράστια δύναμη στον κόσμο. Σατανάς, Αμαρτία, Θάνατος είναι οι "διαστάσεις" του Άδη, είναι το περιεχόμενο του. Διότι η αμαρτία έρχεται από το σατανά και ο θάνατος είναι το αποτέλεσμα της αμαρτίας: 'δι' ενός ανθρώπου ή άμαρτία εις τόν κόσμον εισήλθεν και διά τής άμαρτίας ό θάνατος" (Ρωμ 5,12)

Σμέμαν, Αλ. (2003). *Η Μεγάλη Εβδομάδα*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 46.

2. Προσδοκώ την Ανάσταση

[...] Προσδοκώ, περιμένω την ανάσταση των νεκρών, γιατί η πίστη εντός μου – έστω και μόνο στις καλύτερες, αγνότερες και πιο ανεβασμένες στιγμές της ζωής μου – έχει διαπεραστεί από το φως της αναστάσεως, από αυτή και μυστηριώδη αλλά και υπέρτατα χαρούμενη γνώση πως ο Χριστός αναστήθηκε από τους νεκρούς, διανοίγοντας το δρόμο και για τη δική μας ανάσταση. Μας χάρισε την ίδια Του τη ζωή – αθάνατη, που λάμπει μέσα από το μνήμα, ελεύθερη από το θάνατο – και συνεπώς μεταμόρφωσε το θάνατό μας σε είσοδο, σε προσέγγιση, σε αρχή της νίκης. Περιμένω, προσδοκώ ανάστασιν νεκρών, γιατί αυτή μου έχει ήδη δοθεί, γιατί όλη η χριστιανική πίστη δεν είναι τίποτα άλλο παρά η λογικά αναπόδεικτη μα ωστόσο αυταπόδεικτη εσωτερική γνώση, πως ο άνθρωπος κλήθηκε για την αιωνιότητα.

Να γιατί το Σύμβολο της Πίστεως κλείνει με τη χαρά αυτού του "Προσδοκώ", Αναμένω. Η ζωή συνεχίζεται. Η κάθε μέρα φέρνει μαζί της τις χαρές και τις λύπες της. Πέφτουμε, σηκωνόμαστε, ξαναπέφτουμε. [...]

Krishti u ngjall! - al-Masih qām!

**Χριστός ανέστη έκ νεκρών,
θανάτω θάνατον πατήσας
και τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.**

***

*Ο Χριστός αναστήθηκε απ' τους νεκρούς
Με τον θάνατό του νίκησε τον θάνατο
και σε όλους τους νεκρούς
χάρισε τη ζωή.*

Christ is Risen! - Χριστος Βοσκει!

Σμέμαν, Αλ. (2003³). *Πιστεύω*. Μτφρ. Στάθης Κομνηνός. Σειρά: Ορθόδοξη Μαρτυρία 52. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 146.

3. Η χαρά της Ανάστασης

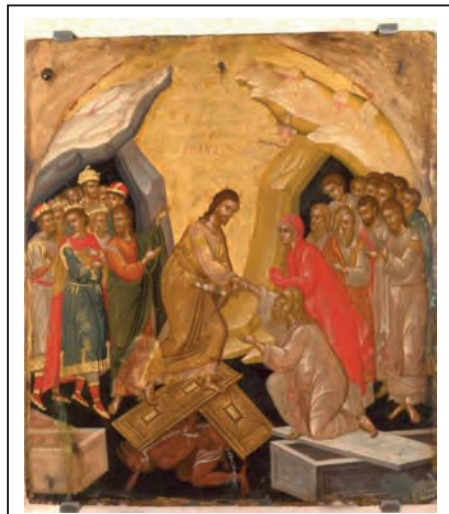
Είναι, άραγε, η χαρά της Ανάστασης χαρά παρόμοια μ' αυτή που νιώθουμε όταν, σε κάποιο έργο που παρακολουθούμε, ο "καλός" στο τέλος νικά; Μια τέτοια χαρά καρυκεύει ίσως τον θεατή με ένα αίσθημα ικανοποίησης, δεν αλλάζει όμως την ύπαρξή του.

Αν λοιπόν επιχειρήσουμε να ψηλαφίσουμε το ακατόρθωτο που κατορθώθηκε και ποια είναι η αιτία των πανηγυρισμών, θα πρέπει να κοινοσταθούμε σε ορισμένα σημεία:

Με τη σάρκωσή του ο Υιός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση για να την "επεξεργαστεί", δηλαδή να τη μπολιάσει με τη θεότητα του, να την αναπλάσει, να ανακαινίσει τον άνθρωπο και να λυτρώσει το σύμπαν από όλες τις δυνάμεις που το φθείρουν και το κολοβώνουν, δηλαδή από κάθε είδους θάνατο - από την αποσύνθεση της βιολογικής μας υπόστασης μέχρι την εξάτμιση της αγάπης και τη θανάτωση της σχέσης μας με τους άλλους. [...] Η Γέννηση του Χριστού λοιπόν υπήρξε το θαυμαστό ξεκίνημα αυτού του έργου, πλην όμως ξεκίνημα, κι όχι συνάμα τέρμα, όπως μερικές φορές

την εμφανίζουμε αυτονομημένη. Το έργο του κορυφώθηκε με την Ανάστασή του. Αυτό που εγέρθηκε από τον τάφο δεν ήταν γυμνή η θεότητα του Θεανθρώπου, ούτε απλώς ένα ασώματο πνεύμα. Αν γινόταν αυτό, θα σήμαινε το θρίαμβο του θανάτου[...] Ο Χριστός όμως εγέρθηκε πλήρης. Ουδέποτε αποσαρκώθηκε. Όταν εμφανίστηκε μετά την Ανάστασή του στους μαθητές, τους διαβεβαίωσε ακριβώς γι' αυτό. "Βεβαιωθείτε ότι είμαι εγώ ο ίδιος. Ψηλαφίστε με και δείτε. Ένα φάντασμα δεν έχει σάρκα και οστά, όπως βλέπετε πως έχω εγώ" (Λουκ. 24:39). [...] Η Ανάσταση κοντολογίς σήμανε την πραγμάτωση του ολότελα καινούριου στην ιστορία, την ανάδυση του νέου τύπου ανθρώπου, του ανακαινισμένου, του μη υποκειμένου σε κάθε είδος φθοράς και θανάτου, κοντολογίς, του ανθρώπου έτσι όπως θα έπρεπε να είναι.

Παπαθανασίου Θ. Ν. (2007). *Με την ψυχή στα πόδια*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 25-27.

9. Μάρκος Μπαθάς. *Η εις Άδου κάθοδος* (1498 – 1578).

4. «Ένθα οὐκ ἔστι πόνος...»

Η εμπειρία του [θανάτου] είναι βασανιστική. Πληγώνει ο επώδυνος χωρισμός και το κενό, τα ανεκπλήρωτα όνειρα, οι ζωντανές αναμνήσεις, η αίσθηση της άγνωστης συνέχειας, ο φόβος του οριστικού τέλους, η υποψία ότι μπορεί να ξεχάσουμε το πρόσωπο, οι τύψεις, τα αν, τα μήπως, οι ενοχές, οι αμφιβολίες. Μας λείπει το σώμα αυτό που βλέπουμε, που εκφράζει την εικόνα του προσώπου, που μιλάει και σκέπτεται, αυτό που φιλούμε, που αγκαλιάζουμε. [...] Μας τυραννάει και η ασυνείδητη ή υποσυνείδητη σκέψη του δικού μας θανάτου.

Όλα αυτά δημιουργούν βαθύ φυσικό πόνο στην ψυχή. Και αυτό είναι καθολικό γεγονός, το ζούμε όλοι, δεν έχει εξαιρέσεις. Ακόμη και η Εκκλησία, κατά την εξόδιο ακολουθία, ψάλλει: "Θρηνώ καί οδύρομαι όταν έννοήσω τόν θάνατον". Οι ύμνοι της Μεγάλης Παρασκευής και τα εγκώμια δεν δυσκολεύονται να περιγράψουν με πολύ έντονους όρους το ανθρώπινο δράμα της Παναγίας.

Παρά ταύτα, η Εκκλησία μάς δίνει και μία άλλη διάσταση του θανάτου. Μας μιλάει για μακαριότητα, για ανάπαυση, για Βασιλεία Θεού, για κατάσταση «ένθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη οὐ στεναγμός, ἀλλά ζωή ἀτελεύτητος". Μιλάει για ζωή και ανάσταση που κρύβονται πίσω από τη θλίψη, το αδιέξοδο, την τραγικότητα του θανάτου, τον οποίο μάλιστα ονομάζει κοίμηση. Και όλα αυτά δεν προσφέρονται ως παρηγορητική διδασκαλία, ως ανακουφιστική ψευδαίσθηση, ως αναγκαία τεχνητή απομάκρυνση από την πραγματικότητα, ως ενδεχόμενο, αλλά ως η μόνη, μεγάλη και κεντρική αλήθεια, ως η διαχρονική εμπειρία της εκκλησίας και ως η βιωματική απόδειξη της χάριτος των αγίων.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 257-258.

5. Από την Ακολουθία του Επιτάφιου Θρήνου (Εγκώμια, Στάσις πρώτη)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ή ζωή έν τάφω
κατετέθης Χριστέ,
καί θανάτω σου τόν θάνατον ὤλεσας,

ΑΠΟΔΟΣΗ

Χριστέ, Εσύ, που είσαι η (όντως) ζωή,
τοποθετήθηκες σε τάφο, και με τον θάνατό Σου
κατέστρεψες (και εξαφάνισες) τον θάνατο, και

καὶ ἐπήγασας τῷ κόσμῳ, τὴν ζωὴν.
Ἦ ζωὴ πῶς θνήσκεις; πῶς καὶ τάφῳ οἰκεῖς; τοῦ
θανάτου τὸ βασίλειον λύεις δέ, καὶ τοῦ Ἰησοῦ
τοὺς νεκροὺς ἐξανιστᾶς.

Ὡς βροτὸς μὲν θνήσκεις, ἐκουσίως Σωτήρ,
ὡς Θεὸς δὲ τοὺς θνητοὺς ἐξανέστησας, ἐκ
μνημάτων καὶ βυθοῦ ἀμαρτιῶν.

Κἂν νεκρὸς ὠράθης, ἀλλὰ ζῶν ὡς Θεός,
ἐπανάγεις ἀπὸ γῆς πρὸς οὐράνια, τοὺς ἐκεῖθεν
πεπτωκότας, Ἰησοῦ.

Μετάφραση Επιφάνιου Θεοδωρόπουλου, αρχιμανδρίτη (1988). *Ἡ Μεγάλῃ Ἐβδομάτῃ μετὰ ἐρμηνείας*.
Αθήνα: Αποστολικὴ Διακονία (σε ἀπόδοση).

6. Ευλογητάρια ἀπὸ τὴν Εξόδιον Ακολουθία

Ὁ πάλαι μὲν, ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με, καὶ εἰκόνι
σου θεῖα τιμήσας, παραβάσει ἐντολῆς δὲ πάλιν
με ἐπιστρέψας, εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθην, εἰς τὸ
καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος
ἀναμορφώσασθαι.

Εἰκὼν εἰμι, τῆς ἀρρήτου δόξης σου, εἰ καὶ
στίγματα φέρω πταισμάτων· οἰκτείρησον
τὸν σὸν πλάσμα, Δέσποτα, καὶ καθάρισον
σὴ εὐσπλαχνίᾳ· καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα
παράσχου μοι, Παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην
με.

ἐγίνες πηγὴ ζωῆς γιὰ τὸν κόσμον.
(Εσύ, Κύριε, που εἶσαι) ἡ ζωὴ, πῶς πεθαίνεις;
Και πῶς κατοικεῖς σε τάφο; Ἀλλ' ὁμως (με τὸν
θάνατό σου) καταργεῖς τὸ βασίλειο τοῦ θανάτου
καὶ ἐπαναφέρεις σὴ ζωὴ τοὺς νεκροὺς που
κατεῖχε (ὡς αἰχμαλώτους) ὁ ἄδης.
Ὡς ἄνθρωπος μὲν πεθαίνεις με τὴ θέλησή σου,
Σωτήρα, ὡς Θεός δε (παντοδύναμος) ἀνέστησες
τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ μνήματα καὶ
ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τῶν ἀμαρτιῶν.
Ἄν καὶ εθεάθης νεκρός, ὁμως ὡς ζωντανός
(ἀληθινός) Θεός ἐπαναφέρεις ἀπὸ τὴ γῆ πρὸς
τὸν οὐρανὸ (στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ) ἐκεῖνους,
Ἰησοῦ, που ἀπὸ ἐκεῖ εἶχαν (ἐκ)πέσει.

Εσύ που τὸν παλιὸ καιρὸ με ἐπλάσες ἀπὸ τὸ
μηδέν καὶ με τίμησες με τὴ θεία σου εἰκόνα,
ἀφοῦ παρέβηκα τὴν ἐντολή σου με γύρισες πάλιν
στὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχομαι, ἐπανάφερε
με στὸ καθ' ὁμοίωσιν γιὰ νὰ ξαναβρῶ τὴν παλιὰ
μορφιά.

Εἰμι εἰκόνα τῆς ἀνείπωτης δόξης σου, ἂν καὶ
φέρω σημάδια τῆς ἀμαρτίας. Λυπήσου τὸ
πλάσμα σου, Δέσποτα, καὶ καθάρισέ το με τὴν
εὐσπλαχνία σου. Δώσε μοι τὴν πατρίδα που
ποθῶ κάνοντάς με ξανά πολίτη τοῦ Παραδείσου.

Προσωπικὴ στάση ἀπέναντι στὸν θάνατο.

1. Το «διώροφο κτίριο»

Αὐτὸ που συχνὰ ἔχουμε στὸ νοῦ μας εἶναι μιὰ εἰκόνα στατική: Ὁ ἀνθρώπινος κόσμος μοιάζει νὰ ἀποτελεῖ τὸν κάτω ὄροφο ἐνὸς διώροφου κτιρίου, τοῦ ὁποῦ ο ἐπάνω ὄροφος εἶναι οἱ οὐρανοί. Σωτηρία στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ μοντέλου, εἶναι ὁ ἀπεγκλωβισμὸς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ἀπὸ τὸν κάτω ὄροφο τῶν βασάνων γιὰ νὰ ἀναπαυθεῖ στὸν ἐπάνω. Ὅσο αἰώνια ὁμως εἶναι ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο διάταξη τῶν ορόφων, τόσο αἰώνιος εἶναι καὶ ὁ θάνατος ἀφοῦ εἶναι τὸ ἀπαραίτητο ὄργανο γιὰ τὴ λύτρωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν κόσμον. Πού χωράει σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ; [...] Ὅταν ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε, δε μετέτρεψε αὐτομάτως, μαγικά καὶ ἀναγκαστικά ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σε ἀφθαρτες, ἀναστημένες υπάρξεις, ἀλλὰ τοὺς προσφέρει μιὰ ολότελα νέα υπαρξιακὴ δυνατότητα, ἡ ὁποία δύναται νὰ θέσει ὀριστικὸ τέρμα στὸ θάνατο. Ὁ ἀναστάς Χριστὸς (ἂς μοι ἐπιτραπῆ ἡ παρομοίωση) εἶναι σαν τὸ φάρμακο που ἐπιτέλους φτιάχθηκε γιὰ νὰ ἐκμηδενίσει μιὰ χρόνια ἀρρώστια. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ φάρμακο οὔτε γεννιέται νομοτελειακά ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν

5.3. ΑΔΙΚΙΑ

Δίκαιο και άδικο.

Αρθρα από ηλεκτρονικές εφημερίδες

1. Κοινωνία χτισμένη στην αδικία

ΝΙΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΡΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ 21.03.2014

«Το σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα ήταν απροετοίμαστο για την οικονομική και κοινωνική κρίση», σημείωσε ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη στην έκθεση που δόθηκε στη δημοσιότητα την Τρίτη. «Πριν από την κρίση, η Ελλάδα προόριζε σχεδόν το 30% των κρατικών εξόδων για κοινωνικούς σκοπούς, αλλά μεγάλο μέρος αυτών των χρημάτων πήγαινε σε σχετικώς εύπορα νοικοκυριά. Από το 2007/08, το σύνολο των δαπανών για την κοινωνική προστασία και την υγεία μειώθηκε κατά 18% σε πραγματικές τιμές, σε αντίθεση με αύξηση 14% στη μέση χώρα-μέλος του ΟΟΣΑ».

Εφημ. Η Καθημερινή (21.3.2014)

<http://www.kathimerini.gr/759140/opinion/epikairothta/politikh/koinwnia-xtismenh-sthn-adikia>

2. «Ραγίζει» η καρδιά από την αδικία στην εργασία μας

ΚΟΣΜΟΣ 03.11.2005

The New York Times

Σπασμένα νεύρα και «ραγισμένη» καρδιά φαίνεται ότι προκαλεί η έλλειψη δικαιοσύνης στον εργασιακό χώρο. Σύμφωνα με μελέτη Φινλανδών επιστημόνων, που δημοσιεύτηκε στα τέλη του περασμένου μήνα στην επιστημονική επιθεώρηση Archives of Internal Medicine, οι άνδρες που θεωρούν ότι στην εργασία τους δεν υπάρχει «δικαιοσύνη» για όλους και ότι οι ίδιοι αδικούνται έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες να πάθουν έμφραγμα, καρδιακή προσβολή ή ακόμα και να πεθάνουν από στεφανιαία νόσο συγκριτικά με όσους θεωρούν ότι στο γραφείο επικρατεί αξιοκρατία και δικαιοσύνη[...].

Ομπρέλα η δικαιοσύνη

Οι άνδρες που πιστεύαν ότι στο εργασιακό τους περιβάλλον πρυτάνευε η δικαιοσύνη ήταν στην πλειοψηφία τους μεγαλύτερης ηλικίας, παντρεμένοι, είχαν καλύτερη εκπαίδευση και είχαν φτάσει σε αρκετά υψηλές θέσεις στην εργασιακή ιεραρχία. Συνήθως είχαν φυσιολογικό σωματικό βάρος. Ακόμα όμως και όταν με τα κατάλληλα στατιστικά πρότυπα έγιναν οι απαιτούμενες προσαρμογές, το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο: Όσοι θεωρούσαν ότι ήταν θύματα ενός «κόσμου κακού και άδικου» εμφάνιζαν συχνότερα συμπτώματα στεφανιαίας νόσου.

Εφημ. Η Καθημερινή (3.11.2005)

<http://www.kathimerini.gr/232649/article/epikairothta/kosmos/ragizei-h-kardia-apo-thn-adikia-sthn-ergasia-mas>

3. Μεγάλη ομάδα, μεγάλη αδικία

Στο Μεξικό το 1986 το μεγάλο σκάνδαλο δεν ήταν μόνο το χέρι του Μαραντόνα. Στην ιστορία έχει περάσει και η "σφαγή" μιας εξαιρετικής ομάδας, της Σοβιετικής Ενωσης του Βαλερί Λομπανόφσκι. Ο Γιάννης Φιλέρης σας θυμίζει-παρουσιάζει την ιστορία της

Επιμέλεια: Γιάννης Φιλέρης Δημοσίευση: 27 Ιουν. 2014

Το 1986 στο Μεξικό δεν ήταν μόνο το χέρι του Θεού. Δεν υπήρχε μόνο ο Μαραντόνα, που έβαλε γκολ με το χέρι πανηγυρίζοντας σα να μην είχε συμβεί τίποτε. Στην ιστορία έχει περάσει και η "σφαγή" των Σοβιετικών από τον Σουηδό διαιτητή Φρέντρικσον, στο περίφημο παιχνίδι με το Βέλγιο. Οι "διάβολοι" νίκησαν με 4-3 στην παράταση, αλλά τα δυο πρώτα τους γκολ ... σημειώθηκαν από θέση οφ-σάιντ.

Ηλ/νική εφημερίδα «Sport24» (27.6.2014)

<http://www.sport24.gr/Columns/longform/megalh-omada-megalh-adikia.2865794.html>

Ο Θεός και η αδικία στον κόσμο (Θεοδικία).

1. Από την Αγία Γραφή

- Ψλμ 118, 137: Δίκαιος είσαι, Κύριε,
κι οι αποφάσεις σου σωστές.
- Μτ 5, 6: Μακάριοι όσοι πεινούν και διψούν για την επικράτηση του θελήματος του Θεού, γιατί ο Θεός θα ικανοποιήσει την επιθυμία τους.
- Ιω 9, 1-2: **Ο εκ γενετής τυφλός**
Καθώς πήγαινε στο δρόμο του ο Ιησούς, είδε έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί τυφλός. Τον ρώτησαν, λοιπόν, οι μαθητές του: «Διδάσκαλε, ποιος αμάρτησε και γεννήθηκε αυτός τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;»
- Α Κορ 6, 9: «Δεν ξέρετε ότι άνθρωποι άδικοι δε θα έχουν θέση στη βασιλεία του Θεού;»
- Α Κορ 10, 13: [...] ο Θεός, που κρατάει τις υποσχέσεις του, δε θα επιτρέψει σε κανέναν πειρασμό να ξεπεράσει τις δυνάμεις σας· αλλά, όταν έρθει ο πειρασμός, θα δώσει μαζί και τη διέξοδο, ώστε να μπορέσετε να τον αντέξετε.

2. Τραγούδι: *Αν είσαι Θεός (2000)*

Στίχοι: Πάνος Κατσιμίχας & Χάρης Κατσιμίχας

Μουσική/Ερμηνεία: Πάνος Κατσιμίχας & Χάρης Κατσιμίχας

Άλμπουμ: Τρύπιες σημαίες

Πόσα ποτάμια αίμα
Πόσα ποτάμια δάκρυ
Και πόσα παρακάλια
Θέλεις ακόμα από μας

Τώρα που τρελαθήκαμε
Και λύσσαξε η μπόρα
Αν ήσουνα ποτέ εδώ
Πες μου που είσαι τώρα;

Αν είσαι θεός
Γιατί δε μας λυπάσαι;
Αν είσαι θεός
Γιατί δε μας μιλάς;
Αν είσαι θεός
Γιατί δε μας θυμάσαι,
γιατί γυρνάς την πλάτη,
γιατί μας παρατάς;

Φτύνουνε τ' όνομά σου
Κατώτεροι θεοί
Ουρλιάζουνε κατάρες

γιατί σιωπάς εσύ;

Κρατούνε τις ζωές μας
Του δαίμονα τα κτήνη
Αν είμαστε παιδιά σου εμείς
γιατί νικάν' αυτοί;
γιατί νικάν' αυτοί;
γιατί νικάν' εκείνοι;

3. Γιατί σε μένα, Θεέ μου;

Δεν είμαι παιδί Σου; Δεν είσαι Θεός αγάπης; Τι σχέση μπορεί να έχει η αγάπη Σου με το μαρτύριό μου; Πώς να με προσελκύσουν τα μαστιγώματά σου; Πώς συνδυάζεται η καλοσύνη Σου με την ανερμήνευτη λογική του πόνου, με τη θλίψη, με το ενδεχόμενο του σκανδαλισμού;

[...] Ο πόνος δεν απαντιέται με επιχειρήματα. Ούτε η αδικία και ο θάνατος αντιμετωπίζονται με τη λογική. Τα προβλήματα αυτά λύνονται με το εμφύσημα και την πνοή που μόνο ο Θεός δίνει. Λύνονται με το Άγιο Πνεύμα. Ξεπερνιούνται με την ταπεινή αποδοχή του θελήματος του Θεού, που είναι τόσο αληθινό αλλά συνήθως και τόσο ακατανόητο. [...] Στο διάλογο με τον πόνο, την αδικία και το θάνατο είμαστε υποχρεωμένοι να βρούμε από τα ανθρώπινα μέτρα. Αυτή είναι όχι μόνο η έξοδος από τη δοκιμασία αλλά και η ευεργεσία της.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2006³). *Άνθρωπος μεθόριος, Από τα αναπάντητα διλήμματα στα περάσματα της «άλλης λογικής»*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 19, 32-33, 36.

4. Θεοδικία

[...] Ο Θεός ως αγαθός και παντοδύναμος, κυρίαρχος πάνω σε όλα, δεν πρέπει να επιτρέπει τη δυστυχία και την οδύνη των αθώων υπάρξεων, όπως άλλωστε το απαιτεί ο στοιχειώδης κανόνας του δικαίου και της ηθικής. Όποιος προβάλλει μια τέτοια απαίτηση καταρχήν σωστά αποδέχεται το μεγαλείο και την κυριότητα του Θεού. [...] Η αγαθότητα, η παντοδυναμία και η δικαιοσύνη του Θεού εκλαμβάνονται με φυσική και νομική έννοια. Η απαίτηση του ανθρώπου σ' αυτά τα πλαίσια της θεοδικίας είναι περίπου τα εξής: όπως ο άνθρωπος έχει δυνάμεις με τις οποίες κυριαρχεί πάνω στη φύση και στην κοινωνική ζωή, το ίδιο θα έπρεπε να κάνει και ο Θεός κατά μείζονα λόγο. Όσοι κάνουν αυτή τη σκέψη δεν αντιλαμβάνονται ότι ζητούν χωροφύλακα, εισαγγελέα και ένα προστάτη και τροφοδότη συνεχώς πάνω από τη δημιουργία και τα κεφάλια μας. Τίποτα να μη γίνεται που να μας γεννάει οδύνη, και καμιά αδικία να μην επιτελείται, αφού ο Θεός θα τη σταματάει ή θα την ανατρέπει αμέσως. Πέρα από το ότι ένας τέτοιος Θεός θα ήταν πολύ στενάχωρο πράγμα, θα ήταν συνάμα μια φυσική δύναμη και μια αναγκαιότητα. Κατά βάση, αφού θα προστατευόταν συνεχώς, κυριαρχικώς και μηχανικώς, δεν θα υπήρχε χώρος για την προσωπική και ελεύθερη αυτοδημιουργία. Και έτσι ο άνθρωπος κατά βάση πρέπει να παραιτηθεί από το δώρο της συνδημιουργίας. Θα ήταν ένα λιθάρι, ένα φυτό, ένα ζώο ίσως, μια μηχανή, ποτέ όμως συνδημιουργός. [...] Με ένα λόγο, δεν θα υπάρχουν ελεύθερα πλάσματα, αλλά κατευθυνόμενα. [...]

Το βιβλίο του Ιώβ είναι κλασικό για την περίπτωση της θεοδικίας. Πέρα από την απaráμιλλη λογοτεχνική δύναμη αυτού του βιβλίου, το θεολογικό του περιεχόμενο καταυγάζει τον ανθρώπινο προορισμό και τη σχέση προς το Δημιουργό του. Οι τρεις φίλοι του Ιώβ παγιδεύονται στο νομικό

πνεύμα, θεωρώντας το κακό ως μέσο τιμωρίας για τις αμαρτίες του ανθρώπου. [...] Ποιος ξέρει ποια είναι η δικαιοσύνη του Θεού; Και γιατί αυτή να μοιάζει με την ανθρώπινη; Πώς ο άνθρωπος, ο «γη και σποδός» και επομένως δημιούργημα από το μηδέν, μπορεί να αποδίδει στον Θεό ιδιότητες ειλημμένες από τη φυσική και τη νομική τάξη; [...]

Άλλωστε η υποδούλωση του ανθρώπου στη φυσική και στη νομική πραγματικότητα τον εξωθεί στην απαίτηση να ζητάει από τον Θεό, καθώς κυριαρχεί στον κόσμο η αρρώστια και η αδικία, να ενεργεί κάθε φορά σαν επιδέξιος γιατρός και εισαγγελέας. [...]

Ματσούκας, Ν. (19862). *Το πρόβλημα του κακού*. Δοκίμιο πατερικής θεολογίας. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 279-283.

5. Ένα γιατί που γίνεται πίστη...

«Γιατί;» [...] Μια λέξη που κυριαρχεί στη γλώσσα μας ζητώντας λύτρωση. [...] Μια οργή κι ένας θυμός που δεν φανερώθηκε.

«Γιατί;» Μια λέξη που αγιάστηκε πάνω στον Σταυρό του Χριστού μας, εκείνη τη στιγμή που η καρδιά του φοβήθηκε και κραύγασε απεγνωσμένα, «Ηλί, Ηλί, λαμά σαβαχθανί», τουτέστιν, «Θεέ μου, Θεέ μου, ίνα τί μέ έγκατέλιπες;».

Την πρόφερε και νοηματοδοτήθηκε. Έγινε οδός, τρόπος να ρωτάς και να εμπιστεύεσαι συγχρόνως μια μεγάλη Αγάπη. Πάνω στον Σταυρό ο πόνος έγινε σχέση.

[...] Μην ξεχνάμε ότι ο μεγαλύτερος πόνος είναι το «γιατί» του πόνου.

Πες λοιπόν το «γιατί» της καρδιάς σου, μην φοβάσαι ότι θα αμαρτήσεις, το είπε πρώτος ο Χριστός μπροστά στη μοναξιά και την προδοσία.

Να θυμάσαι, όμως, ότι Εκείνος μετά την αγωνία, μετά το βαθύ υπαρξιακό ερώτημα, πέρασε στην παράδοση του εαυτού του στο θέλημα του Θεού. Δηλαδή σταμάτησε να σκέφτεται κι αφέθηκε να νιώσει. Δεν ρωτούσε πλέον αλλά αισθανόταν. Τι αισθανόταν; Το σχέδιο του Θεού. Την παρουσία Εκείνου. Το μυαλό ρωτά μα η καρδιά γνωρίζει, πιστεύει και εμπιστεύεται.

Παπαδόπουλος, π. Χαράλαμπος (2015). *Κάθε τέλος μια αρχή*. Αθήνα: Αρμός, σ. 45-46.

1. Ιωβ 1, 1-3· 13-22. 2, 7-13: Η ιστορία του Ιώβ

Στην Αυσίτιδα ζούσε κάποτε ένας άνθρωπος που ονομαζόταν Ιώβ. Ο άνθρωπος αυτός ήταν δίκαιος και τέλειος· σεβόταν το Θεό και αποστρεφόταν το κακό. Είχε αποκτήσει εφτά γιους και τρεις θυγατέρες. Είχε επίσης περιουσία εφτά χιλιάδες γιδοπρόβατα, τρεις χιλιάδες καμήλες, πεντακόσια ζευγάρια βόδια, πεντακόσια γαϊδούρια, καθώς και πλήθος υπηρέτες. Ήταν ο πλουσιότερος άνθρωπος απ' όλους που κατοικούσαν στην Ανατολή. [...]

Μια μέρα [...] φτάνει στον Ιώβ ένας αγγελιοφόρος και του λέει: «Εκεί που τα βόδια όργωναν και τα γαϊδούρια έβοσκαν κοντά τους, όρμησαν Σαβαιοί ληστές και τα άρπαξαν! Σκότωσαν τους δούλους σου με τα ξίφη τους και μονάχα εγώ κατάφερα να γλιτώσω, για να σου φέρω τα νέα».

Ενώ αυτός ακόμα μιλούσε, έρχεται άλλος αγγελιοφόρος και του λέει: «Φωτιά έπεσε απ' τον ουρανό κι έκαψε τα πρόβατα και τους δούλους σου! Τα 'κανε όλα στάχτη [...]

Ενώ αυτός ακόμα μιλούσε, έρχεται κι άλλος και του λέει: «Τρεις ομάδες Χαλδαιών ρίχτηκαν στις καμήλες και τις άρπαξαν! Σκότωσαν τους δούλους σου με τα ξίφη τους [...]

Ενώ και αυτός μιλούσε ακόμη, έρχεται κι άλλος αγγελιοφόρος και λέει: «Οι γιοι σου και οι θυγατέρες σου έτρωγαν κι έπιναν στο σπίτι του μεγαλύτερου αδερφού τους. Ξαφνικά φύσηξε άνεμος δυνατός [...], χτύπησε το σπίτι από παντού και το γκρέμισε! Τα παιδιά πλακώθηκαν στα ερείπια και σκοτώθηκαν [...]

Τότε σηκώθηκε ο Ιώβ και ξέσκισε το μανδύα του· ξύρισε το κεφάλι του κι έπεσε καταγής. Προσκυνούσε κι έλεγε:

«Γυμνός απ΄ την κοιλιά βγήκα της μάνας μου, γυμνός και θα γυρίσω πίσω στη μάνα γη.

Ο Κύριος όλα τα ΄δωσε, ο Κύριος και τα πήρε πίσω. Ευλογημένο να ΄ναι τ΄ όνομά του!»

Έτσι, παρ΄ όλες αυτές τις συμφορές, ο Ιώβ δεν αμάρτησε και δεν ξεστόμισε τίποτα το ανάρμοστο ενάντια στο Θεό.

[...] γέμισε ο Ιώβ πληγές, από την κορφή ως τα νύχια. [...] Εκείνος όμως έλεγε: «[...] Μόνο τα καλά θα δεχόμαστε απ΄ το Θεό; Δεν πρέπει να δεχτούμε και τα άσχημα;»

Ο Ιώβ είχε τρεις φίλους [...]. Όταν, λοιπόν, αυτοί οι φίλοι του έμαθαν τη μεγάλη συμφορά που βρήκε τον Ιώβ, ήρθαν [...] να τον επισκεφθούν για να του συμπαρασταθούν και να τον παρηγορήσουν. Καθώς όμως τον είδαν από μακριά δεν τον αναγνώρισαν και ξέσπασαν σε κλάμα γοερό. [...] Έπειτα κάθισαν μαζί του καταγής εφτά μερόνυχτα. Κανένας τους δεν του μιλούσε, γιατί έβλεπαν πόσο μεγάλος ήταν ο πόνος του.

Όταν τελικά πήγαν κοντά του, άρχισε ένας διάλογος ανάμεσα σ΄ αυτούς και τον Ιώβ. Στη συζήτησή τους αυτοί, αντί να προσφέρουν παρηγοριά, έγιναν κατηγοροί του Ιώβ υποστηρίζοντας με απόλυτη βεβαιότητα την παλιά ιουδαϊκή άποψη. Η πείρα των πατέρων, του έλεγαν, μας έχει διδάξει ότι μόνο ο άδικος πάσχει και βασανίζεται. Ψάξε λοιπόν να θυμηθείς τα σφάλματα που έκανες και ζήτησε από το Θεό να σε συγχωρήσει και να σε αποκαταστήσει. Ο Ιώβ επέμενε ότι είναι αθώς και πάσχει άδικα. Βλέπει ότι στον κόσμο αυτό πολλοί κακοί περνούν ζωή αξιοζήλευτη. Αναγνωρίζει ότι ο Θεός είναι παντοδύναμος. Φτάνει όμως στο σημείο να αμφιβάλλει: είναι δίκαιος; Μέσα στον πόνο του καταράστηκε την ώρα που γεννήθηκε και προκαλούσε το Θεό να παρουσιαστεί και να του δείξει σε ποιο σημείο έσφαλε.

Η συζήτηση έχει καταλήξει σε αδιέξοδο. Η κάθε πλευρά είναι σίγουρη πως έχει το δίκαιο με το μέρος της. Η βεβαιότητα του Ιώβ ξεκινάει από την προσωπική του εμπειρία. Η επιμονή των φίλων του από την πίστη και το σεβασμό στη σοφία της παράδοσης.

Η απάντηση δίνεται στο τέλος του βιβλίου από τον ίδιο το Θεό, ο οποίος ελέγχει τόσο τον Ιώβ, όσο και τους τρεις φίλους του για τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται.

Θυμίζει στον Ιώβ ότι ως δημιουργήμα που είναι δεν μπορεί να κατανοήσει και να κρίνει το δημιουργό του. Η ανθρώπινη σοφία δεν μπορεί να συγκριθεί με τη θεία σοφία που δημιούργησε και κυβερνά τον κόσμο. Αντί λοιπόν να προσπαθεί να καταλάβει ο άνθρωπος πώς ενεργεί ο Θεός, ας έχει εμπιστοσύνη στη σοφία, την παντοδυναμία και την αγάπη του. Τα λόγια του Θεού έκαναν τον Ιώβ να αναγνωρίσει ότι έσφαλε και να μετανοήσει ειλικρινά για τα παράπονά του.

Ο Θεός στη συνέχεια, κατηγορεί και τους τρεις φίλους του Ιώβ ότι μίλησαν απερίσκεπτα, επειδή κι εκείνοι ήθελαν να ενεργεί ο Θεός σύμφωνα με τον τρόπο που σκέφτονται και επιθυμούν οι άνθρωποι.

Η ιστορία τελειώνει με την πληροφορία ότι ο Ιώβ αποκαταστάθηκε σε διπλάσια αγαθά και ευτυχία από εκείνα που είχε πριν από τη δοκιμασία.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ Γυμνασίου [Δόικος Δ., Κωνσταντίνου Μ., Καζλάρη Π. (1995).

Προετοιμασία των ανθρώπων για τον καινούριο κόσμο του Θεού], ΔΕ 38, σ. 200.

2. Ιω 9, 1-7. 13-14. 16-18. 24-39: Η θεραπεία του εκ γενετής τυφλού

Καθώς πήγαινε στο δρόμο του ο Ιησούς, είδε έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί τυφλός. Τον ρώτησαν, λοιπόν, οι μαθητές του: «Διδάσκαλε, ποιος αμάρτησε και γεννήθηκε αυτός τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;» Ο Ιησούς απάντησε: «Ούτε αυτός αμάρτησε ούτε οι γονείς του, αλλά γεννήθηκε τυφλός για να φανερωθεί η δύναμη των έργων του Θεού πάνω σ' αυτόν. Όσο διαρκεί η μέρα, πρέπει να εκτελώ τα έργα εκείνου που μ' έστειλε. Έρχεται η νύχτα, οπότε κανένας δεν μπορεί να εργάζεται. Όσο είμαι σ' αυτόν τον κόσμο, είμαι το φως για τον κόσμο». Όταν τα είπε αυτά ο Ιησούς, έφτιαξε κάτω, έφτιαξε πηλό από το φτύμα, άλειψε με τον πηλό τα μάτια του τυφλού, και του είπε: «Πήγαινε να νιφτείς στην κολυμβήθρα του Σιλβάμ» –που σημαίνει «απεσταλμένος από το Θεό». Ξεκίνησε, λοιπόν, ο άνθρωπος, πήγε και νίφτηκε και, όταν γύρισε πίσω, έβλεπε. [...]

Τον έφεραν τότε στους Φαρισαίους, τον άνθρωπο που ήταν άλλοτε τυφλός. Η μέρα που έφτιαξε ο Ιησούς τον πηλό και του άνοιξε τα μάτια ήταν Σάββατο. [...] Μερικοί από τους Φαρισαίους έλεγαν: «Αυτός ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι σταλμένος από το Θεό, γιατί δεν τηρεί την αργία του Σαββάτου». Άλλοι όμως έλεγαν: «Πώς μπορεί ένας αμαρτωλός άνθρωπος να κάνει τέτοια σημεία;» Και υπήρχε διχογνωμία ανάμεσά τους. Ρωτούν λοιπόν πάλι τον τυφλό: «Εσύ τι λες γι' αυτόν; πώς εξηγείς ότι σου άνοιξε τα μάτια;» Κι εκείνος τους απάντησε: «Είναι προφήτης».

Οι Ιουδαίοι όμως δεν εννοούσαν να πιστέψουν πως αυτός ήταν τυφλός κι απέκτησε το φως του, ώσπου κάλεσαν τους γονείς του ανθρώπου [...].

Κάλεσαν, λοιπόν, για δεύτερη φορά τον άνθρωπο που ήταν πριν τυφλός και του είπαν: «Πες την αλήθεια ενώπιον του Θεού· εμείς ξέρουμε ότι ο άνθρωπος αυτός είναι αμαρτωλός». Εκείνος τότε τους απάντησε: «Αν είναι αμαρτωλός, δεν το ξέρω· ένα ξέρω: πως, ενώ ήμουν τυφλός, τώρα βλέπω». Τον ρώτησαν πάλι: «Τι σου έκανε; Πώς σου άνοιξε τα μάτια;» «Σας το είπα κιόλας», τους αποκρίθηκε, «αλλά δεν πειστήκατε· γιατί θέλετε να το ξανακούσετε; Μήπως θέλετε κι εσείς να γίνετε μαθητές του;» Τον περιέλασαν τότε και του είπαν: «Εσύ είσαι μαθητής εκείνου· εμείς είμαστε μαθητές του Μωυσή· εμείς ξέρουμε πως ο Θεός μίλησε στο Μωυσή, ενώ γι' αυτόν δεν ξέρουμε την προέλευσή του». Τότε απάντησε ο άνθρωπος και τους είπε: «Εδώ είναι το παράξενο, πως εσείς δεν ξέρετε από πού είναι ο άνθρωπος, κι όμως αυτός μου άνοιξε τα μάτια. Ξέρουμε πως ο Θεός τούς αμαρτωλούς δεν τους ακούει, αλλά αν κάποιος τον σέβεται και κάνει το θέλημά του, αυτόν τον ακούει. Από τότε που έγινε ο κόσμος δεν ακούστηκε ν' ανοίξει κανείς τα μάτια ενός γεννημένου τυφλού. Αν αυτός δεν ήταν από το Θεό δε θα μπορούσε να κάνει τίποτα». «Εσύ είσαι βουτηγμένος στην αμαρτία από τότε που γεννήθηκες», του αποκρίθηκαν, «και κάνεις το δάσκαλο σ' εμάς;» Και τον πέταξαν έξω.

Ο Ιησούς έμαθε ότι τον πέταξαν έξω και, όταν τον βρήκε, του είπε: «Εσύ πιστεύεις στον Υιό του Θεού;» Εκείνος αποκρίθηκε: «Και ποιος είναι αυτός, κύριε, για να πιστέψω σ' αυτόν;» «Μα τον έχεις κιόλας δει», του είπε ο Ιησούς. «Αυτός που μιλάει τώρα μαζί σου, αυτός είναι». Τότε εκείνος είπε: «Πιστεύω Κύριε», και τον προσκύνησε. Κι ο Ιησούς είπε: «Ήρθα για να φέρω σε κρίση τον κόσμο, έτσι ώστε αυτοί που δε βλέπουν να βρουν το φως τους, κι εκείνοι που βλέπουν ν' αποδειχθούν τυφλοί».

Ο Χριστός (ως συμπαραστάτης των αδικημένων και ως πηγή δικαιοσύνης) και οι Πατέρες έναντι της αδικίας.

1. Θεοφάνης ο Κρης (1546), *Η Σταύρωση*, Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.

Ο πόνος γεννά αλήθεια, συμπόνια, κοινωνία

Λέγει ο Μέγας Βασίλειος προς πενθούντα πατέρα ότι ο πόνος κάνει τον άνθρωπο τόσο ευαίσθητο, ώστε μοιάζει με το μάτι που δεν ανέχεται ούτε το πούπουλο. [...] Ο λόγος που εκφέρεται ως λογικό επιχείρημα ενοχλεί αβάσταχτα. Μόνο το δάκρυ, η κοινωνία της απορίας, η σιωπή, η εσωτερική προσευχή θα μπορούσαν να ανακουφίσουν τον πόνο, να φωτίσουν το σκοτάδι ή να γεννήσουν μια μικρή ελπίδα.

Ο πόνος δεν ξυπνάει μόνον εμάς, αλλά γεννάει και την αγάπη στους γύρω μας. Προσπαθούν να μπουν στη θέση μας. Αγωνίζονται στον καιρό της ασφάλειάς τους να μοιραστούν τα πιο ανεπιθύμητα γι' αυτούς δικά μας αισθήματα. Και το κάνουν. Ο πόνος γεννά την υπομονή μας, ταυτόχρονα όμως γεννά και τον εξ αγάπης σύνδεσμο με τους αδελφούς μας. Ο πόνος γεννά την αλήθεια. Η συμπόνια των άλλων τη φυτεύει στη δική μας καρδιά. Εκεί διακριτικά κρύβεται και η απάντηση.

Έτσι γεννιέται στην καρδιά η παρηγοριά, η γλύκα και η ανακούφιση της οποίας είναι πολύ εντονότερες ως εμπειρίες από το βάρος του πόνου.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 124-125.

1. *Μτ 5, 10*: «Μακάριοι οί δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»

[Μετάφραση: Μακάριοι όσοι διώκονται για την επικράτηση του θελήματος του Θεού, γιατί σ' αυτούς ανήκει η βασιλεία του Θεού.]

2. *Λκ 18, 2-8*: Η παραβολή του άδικου κριτή και της χήρας

«Σε κάποια πόλη», τους είπε, «ήταν ένας δικαστής, που ούτε Θεό φοβόταν ούτε άνθρωπο υπολόγιζε. Σ' αυτή την πόλη κατοικούσε μια χήρα, που ερχόταν στο δικαστή και του έλεγε: “προστάτεψέ με απ' αυτόν που με κατατρέχει”. Εκείνος για πολύν καιρό αρνιόταν, αλλά ύστερα είπε μέσα του: “παρ' όλο που δε φοβάμαι το Θεό κι ούτε υπολογίζω άνθρωπο, όμως επειδή τούτη εδώ η χήρα μου έγινε φορτική, θα της δώσω το δίκιο της, για να μην έρχεται συνεχώς και με ταλαιπωρεί”». Ki ο Κύριος πρόσθεσε: «Προσέξτε τι είπε ο άδικος δικαστής. Θα αναβάλει, λοιπόν, ο Θεός να αποδώσει το δίκιο στους εκλεκτούς του, που του φωνάζουν για βοήθεια μέρα και νύχτα; Σας βεβαιώνω ότι θα τους αποδώσει το δίκιο τους πολύ γρήγορα [...]».

3. *Ιωάννης Χρυσόστομος: Μήπως έχεις αδικηθεί;*

Μήπως όμως έχεις αδικηθεί από αυτόν; Ελέησέ τον λοιπόν και μην τον μισήσεις· κλάψε και θρήνησε γι' αυτόν και μην τον αποστραφείς· γιατί δεν είσαι εσύ εκείνος που ήλθε σε σύγκρουση με το Θεό, αλλά αυτός· εσύ δε και θα σημειώσεις πρόοδο στην αρετή, αν υποφέρεις την αδικία. Σκέψου πως, όταν επρόκειτο ο Χριστός να σταυρωθεί, για τον εαυτό Του μεν έχαιρε, για τους σταυρωτές Του όμως δάκρυζε.

Είς Ματθαῖον ὁμιλία ΞΑ΄, 5, ΕΠΕ 11, 446-MG 58, 595.

4. *Ιωάννης Χρυσόστομος: Όταν γίνεται παρανομία*

Όταν λοιπόν γίνει κάτι το παράνομο, κανείς να μην παραμένει νωθρός και αδιάφορος, αλλά να γίνεται θερμότερος από τη φωτιά και να μην πονάει λιγότερο από εκείνους που αδικούνται και έτσι θα σταματήσουν τα περισσότερα από τα κακά.

Είς Ψαλμόν ΡΛΔ΄, 5, ΕΠΕ 7, 150 – ΡG 55, 394.

5. Μήπως ο Θεός είναι άδικος;

«Μήπως ο Θεός είναι άδικος που άνισα μοιράζει σε εμάς τα αναγκαία για τη ζωή; Διατί εσύ πλούσιος και εκείνος είναι πτωχός; Για κανένα άλλον λόγο παρά διά να λάβεις εξάπαντος και εσύ τον μισθό της αγαθότητας και της καλής διαχείρισεως, και εκείνος για να τιμηθεί με τα μεγάλα έπαθλα της υπομονής. Εσύ όμως, αφού τα περιέλαβες όλα εις τους αχόρταγους κόλπους της πλεονεξίας, νομίζεις ότι κανέναν δεν αδικείς, όταν τόσους πολλούς αποστερείς.

Ποίος είναι ο πλεονέκτης; Αυτός που δεν αρκείται εις την αυτάρκεια. Ποίος δε είναι ο άρπαγας; Αυτός που αφαιρεί αυτά που ανήκουν στον καθένα. Δεν είσαι συ ο πλεονέκτης; Δεν είσαι συ ο άρπαγας, όταν ιδιοποιείσαι αυτά τα ίδια που εδέχθης προς διαχείριση; Ή αυτός μεν που απογυμνώνει τον ντυμένο θα ονομαστεί λωποδύτης, εκείνος δε που δεν ενδύει τον γυμνό, ενώ μπορεί να το κάνει, αξίζει να ονομαστεί με άλλο όνομα; [...] Λοιπόν τόσους αδικείς, όσους μπορούσες να ευεργετήσεις! [...]».

Μ. Βασιλείου, «Καθελώ μου τας αποθήκας και μείζονας οικοδομήσω» και «περί πλεονεξίας», PG 31, 276.7 (προσαρμογή).

6. Το ποτήρι των θλίψεων

Όταν, όμως, οι θλίψεις έρχονται από μόνες τους, μην τις φοβάσαι. Μη νομίζεις πως ήρθαν τυχαία, από τη συνδρομή των περιστάσεων. Όχι. Από την ανεξιχνίαστη πρόνοια του Θεού παραχωρήθηκαν. Γεμάτος πίστη, γεμάτος ανδρεία και μεγαλοψυχία, ταξίδευε άφοβα μέσα στο σκοτάδι και τα άγρια κύματα προς το ήσυχο λιμάνι της αιωνιότητας. Ο ίδιος ο Ιησούς σε καθοδηγεί άορατα.

Μάθε να λες με βαθιά ευλάβεια την προσευχή που έκανε ο Κύριος στον Πατέρα Του εκεί, στον κήπο της Γεθσημανή, τις τόσο δύσκολες ώρες πριν από τα παθήματα και τον σταυρικό θάνατό Του. Μ' αυτή την προσευχή να αντιμετωπίζεις και να νικάς κάθε θλίψη. «Πατέρα μου», είπε ο Κύριος, «αν είναι δυνατόν, ας μην πιω αυτό ποτήρι· όμως ας μη γίνει το δικό μου θέλημα αλλά το δικό Σου» (Μτ 26, 39).

2. Η προδοσία

Αγ. Ιγνατίου Μπριαντσανίνωφ (2012¹⁰). *Το ποτήρι των θλίψεων*. «Φωνή των Πατέρων». Αθήνα: Ι. Μ. Παρακλήτου Ωρωπός Αττικής, σ. 14.

Θρησκευτικές παραδόσεις και διαχείριση της αδικίας.

1. Αδικία και συγχώρηση

«[...] Ο άλλος δρόμος που περνάει από το σταυροδρόμι της αδικίας είναι η συγχώρηση. Η πίκρα της αδικίας διαβρώνει την ύπαρξη τόσο βαθιά και μόνιμα που αποκλείει τη δυνατότητα χαράς από την προσωπική ζωή και από τις σχέσεις με τους άλλους. Όταν είσαι αναστατωμένος από τη συκοφαντία που έχεις δεχτεί δεν μπορείς να είσαι δημιουργικός. Όταν ασχολείσαι συνεχώς μ' αυτόν που σε έβλαψε ξεχνάς εκείνους που σε αγαπούν. Όταν βαλτώνεις στο παρελθόν ενθυμούμενος συνεχώς την αδικία που υπέστης, δεν μπορείς να κάνεις σχέδια φωτεινά, δημιουργικά κι ελπιδοφόρα για το μέλλον, παρά μόνο σχέδια αντεκδίκησης. Η αίσθηση της αδικίας είναι εγκλωβιστική, καθώς θέτει

αδιέξοδα διλήμματα. Η κατάθλιψη είναι η κατάσταση στην οποία οδηγείται όποιος βουλιάζει. [...] Η συγχώρηση είναι μια απόφαση συνάντησης του άλλου προσώπου. Είναι η κατανόηση της αδυναμίας της ανθρώπινης φύσης. Είναι η στροφή προς το μέλλον. Είναι η επιθυμία να μη μείνουμε προσκολλημένοι σ' ένα οδυνηρό παρελθόν, αλλά να δώσουμε πρώτα στον εαυτό μας αλλά και στους άλλους τη δυνατότητα και τις ευκαιρίες για νέα όμορφα βιώματα. Η συγχώρηση είναι η προϋπόθεση της χαράς, του ευχαριστιακού βιώματος και της ελευθερίας [...].

Όταν αισθανόμαστε αδικημένοι, να σκεφτόμαστε πως αυτός που έσφαλε απέναντί μας είναι ένας αδύναμος άνθρωπος, ακόμα κι αν φαίνεται ισχυρός, ακόμα κι αν με ανθρώπινα κριτήρια έχει εξουσία ή κύρος ή καλή μαρτυρία. Σε άλλη περίπτωση εμείς θα αποδειχθούμε αδύναμοι και άδικοι. Κοινή μας μοίρα είναι να υποπίπτουμε σε λάθη. Κοινή μας επιθυμία και ελπίδα είναι να μας συγχωρούνται τα λάθη, για να μπορούμε να συνεχίζουμε την πορεία μας, τον αγώνα μας σ' αυτή τη ζωή. Αν δούμε τον κάθε διπλανό μας ως έναν ομοιοπαθή ασθενή, που προσδοκά όπως κι εμείς λίγη συμπόνια και κατανόηση, ακόμα κι αν δεν το δείχνει, τότε νομίζω πως δεν θα δυσκολευτούμε να συγχωρήσουμε.

Κακαμούκα, Μ. - Κουμενίδου, Στ. (2011), *Στο σταυροδρόμι της αδικίας*, Σεμινάρια Γονέων, Θεσσαλονίκη: Εκπαιδευτήρια Απ. Παύλος, σ. 78-81.

2. Τα πικρά φαρμάκια, μυστική τρυφή

[...] Πριν από λίγες μέρες με πλησίασε κάποια νεαρή κοπέλα, που το καντηλάκι της ζωής της φαίνεται να τρεμοσβήνει. Μέσα στον αβάσταχτο πόνο της διέκρινα την ελπίδα. Μέσα από τα δακρυσμένα μάτια της αντίκρισα τη χαρά, τη δύναμη και τη σοφία.

– Θέλω να ζήσω, μου είπε. Αλλά δεν ήρθα για να μου το επιβεβαιώσετε. Ήλθα για να με βοηθήσετε να φύγω έτοιμη από αυτό τον κόσμο.

– Εγώ είμαι παπάς της ζωής και όχι του θανάτου, της απαντώ. Γι' αυτό και θέλω να ζήσεις. Επίτρεψέ μου, όμως, να σε ρωτήσω κάτι: Μέσα στη δοκιμασία σου, ρωτάς ποτέ «γιατί σε μένα, Θεέ μου;»

– Δεν σας καταλαβαίνω, πάτερ, μου λέει. Εγώ ρωτώ «γιατί όχι σε μένα, Θεέ μου;» Και δεν περιμένω το θάνατό μου, αλλά προσδοκώ το φωτισμό μου! [...]

[...] Είναι φοβερό! Πώς αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν τα ίδια ερωτήματα με μας μέσα τους; Πάντα χαμογελαστοί, πάντα χαρούμενοι, πάντα μεγαλειώδεις. Ίσως τελικά για τον Θεό η τραγικότητα του θανάτου ή μιας αναπάντεχης δοκιμασίας να μην ζυγίζει το ίδιο με τη δική μας ζυγαριά. Ίσως γι' αυτόν τον λόγο οι άγιοι εκφράζονται με προκλητικά θετικό τρόπο για τους πειρασμούς, τις θλίψεις και τις δοκιμασίες. «Δόξα τω δεσπότη τω εν φαρμάκοις στριφνοίς την τρυφήν της υγείας προσάγοντι», γράφει ο μέγας ασκητής και ησυχαστής αββάς Ισαάκ (Ασκητικά, σ. 199). Ονομάζει τρυφή της πνευματικής ζωής τα πικρά φαρμάκια. Μέτοχοι αυτής της λογικής και εμπειρίας, κάποιοι συνάνθρωποι μας μεταμορφώνουν τις φοβερές δοκιμασίες τους σε εξωτερική μόνον εικόνα, με περιεχόμενο όμως αδύναμο να καταστρέψει την ευτυχία της ψυχής τους και με τη ζωή τους αναδίδουν την αίσθηση μιας μυστικής τρυφής, ενώ με τον λόγο τους εκφράζουν μια συνεχή και βαθειά δοξολογία.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 104-105.

3. Ο θυμός του Αχιλλέα

Η αξιοποίηση του Ομηρικού έπους, της *Ιλιάδας*, με την ψυχοδυναμική μελέτη των δυναμικών του Αχιλλέα επιτρέπει την καταγραφή των υπαρξιακών δυναμικών της κατάθλιψης, όταν η εμμονή στην αδικία εγκλωβίζει. Παράλληλα όμως αναζητούνται οι όροι της υπέρβασης, όπου η συγχώρη-

ση δεν αποτελεί ηθική επιταγή, αλλά ικανότητα που απαιτεί πολυεπίπεδη απαιτητική επεξεργασία, η οποία οδηγεί στην κατάκτηση της ελευθερίας μέσω της θαυμαστής υπέρβασης των φορτίων του παρελθόντος.

[...] Ο Εκτορας [...] επιτίθεται στον Πάτροκλο και τον σκοτώνει.

Ο Αχιλλέας πια νιώθει αφόρητο γνήσιο πόνο, που ξεπερνά την οργή του για τον Αγαμέμνονα. Βγαίνει να πολεμήσει όχι για τον Αγαμέμνονα, όχι για τους Έλληνες, αλλά για τον ίδιο. Θέλει να εκδικηθεί την απώλεια του αγαπημένου του φίλου.

Όσο πιο βαθιά έχεις επιτρέψει να σε αγγίξει η αδικία, τόσο πιο πολύ αναζητάς τη δριμύτητα στην εκδίκηση. Όποιος κινητοποιείται από το μένος της εκδίκησης, κινδυνεύει να ρισκάρει με επικίνδυνο τρόπο. Επιτίθεται αυτοκαταστροφικά σ' εκείνους που τον αδίκησαν.

Τα λογικά επιχειρήματα για τις συνέπειες της εμμονής δεν έχουν ισχύ στο οργισμένο θύμα της αδικίας. Ο συναισθηματικός κόσμος είναι τόσο φορτισμένος, που το μόνο που ενδιαφέρει είναι η δικαίωση έναντι οιαδήποτε τιμήματος.

Οι ανθρώπινες όμως επιλογές δεν βρίσκονται σε μονόδρομο. [...] Άνθρωποι που ήταν ναρκωμένοι στον εθισμό της πίκρας ξεσηκώνονται για να συμπαρασταθούν σε [...] άλλους αδικημένους, και μεταμορφώνονται σε κοινωνικούς εργάτες. [...] Η απόκτηση προσωπικού νοήματος επιτρέπει στους ανθρώπους να ανατρέπουν μια αρνητική πορεία και να εκπλήσσουν με τις ικανότητές τους που παρέμεναν ανενεργές, σε ύπνωση.

Επομένως [...] οι άνθρωποι μπορούν να αλλάξουν, όταν έχουν προσωπικούς λόγους για να το πετύχουν.

Οι άνθρωποι είναι δυνατόν να αλλάξουν, όταν ξεφύγουν από την καταγγελία των συνθηκών που ευθύνονται για τα προβλήματά τους.

Οι άνθρωποι είναι δυνατόν να αλλάξουν, όταν σταματήσουν να στρέφονται κατά των άλλων και αναλάβουν ευθύνη για τη ζωή τους.

Οι άνθρωποι είναι δυνατόν να αλλάξουν, όταν δεν κλείνονται στα όρια της ατομικότητάς τους, αλλά ανοίγονται προς τους άλλους.

Τελικά οι άνθρωποι είναι δυνατόν να αλλάξουν, όταν αγαπήσουν όχι συναισθηματικά, αλλά οντολογικά, με όλη τους την ύπαρξη. Είναι η αγάπη που αλλάζει τους ανθρώπους.

Καραγιάννης, Δ. (2010). *Η αδικία που πληγώνει*. Αθήνα: Αρμός, σ. 14, 244-248.

Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Συνδέουμε τη δικαιοσύνη με τον Χριστό.
- ✓ Αξιολογούμε την επίδραση του κηρύγματος του Χριστού για τη δικαιοσύνη στην αντιμετώπιση της αδικίας.
- ✓ Διατυπώνουμε συλλογισμούς σχετικούς με τη θεοδικία.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.4. ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ

Εννοιολόγηση του θρησκευτικού φανατισμού.

1. Ζαμπτικός, Μ., *Θρησκευτικός φανατισμός* (2010).**Ο Νεομάρτυρας Άγιος Ακάκιος ο Ασβεστοχωρίτης**

Ο Αθανάσιος (κοσμικό όνομα του Ακακίου) καταγόταν από το Νεοχώρι (σημερινό Ασβεστοχώρι) της Θεσσαλονίκης.

Οι γονείς του [...] αναγκάζονται να παραδώσουν τον εννιάχρονο Αθανάσιο σε κάποιον υποδηματοποιό, για να του διδάξει την τέχνη του. Η σκληρή συμπεριφορά του αφεντικού του και η κακομεταχείριση τον εξώθησαν στην εξωμοσία, προκειμένου να απαλλαγεί από τα βάσανα, για να ζήσει μια καλύτερη ζωή. Υιοθετήθηκε από τον Τούρκο ηγεμόνα της περιοχής Ισούφ Μπέη κι έμεινε κοντά του εννιά χρόνια.

Σε ηλικία δεκαοχτώ ετών και εξαιτίας προβλημάτων που είχε με τη μητριά του συκοφαντήθηκε και εκδιώχθηκε. Τότε άρχισε ο δρόμος της επιστροφής. Γυρίζει κοντά στους γονείς του, στη Θεσσαλονίκη. Ακολουθώντας τις συμβουλές τους μεταβαίνει στο Άγιον Όρος, όπου [...] καταλήγει τελικά στη Σκήτη του Τιμίου Προδρόμου [...]. Γίνεται μοναχός με το όνομα Ακάκιος και έπειτα από διάστημα έντονης ασκήσεως, έχοντας τις ευλογίες των πατέρων, ξεκινάει στις 10 Απριλίου 1816 για την Κωνσταντινούπολη, για να ξεπλύνει τη ντροπή που ένωθε [...].

Το Σάββατο 29 Απριλίου, αφού προετοιμάστηκε κατάλληλα λαμβάνοντας τα άχραντα μυστήρια, φτάνει «εις τό ανώτατον κριτήριο των Οθωμανών», όπου ομολογεί δημοσίως και με παρρησία την πίστη του στον Χριστό [...]. Στην προσπάθειά τους να τον μεταπείσουν, τον φυλακίζουν, τον

κολακεύουν, τον εκφοβίζουν, του δίνουν υποσχέσεις, τον βασανίζουν. Δεν τον κλονίζουν όμως. Και όταν βλέπουν το σταθερό του φρόνημα, καταλαβαίνουν πως μάταια κοπιάζουν. Αποφασίζουν, λοιπόν, να τον σκοτώσουν. Έτσι, την 1η Μαΐου 1816 [...] «εις τόπον καλούμενον Δακτυλόπορτον» ο Ακάκιος παρέδωσε διά του ξίφους το αίμα του.

Από την ιστοσελίδα της Ι. Μ. Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως

1. Σύνταγμα Ελλάδος

[ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα]

Άρθρο 13: (Θρησκευτική Ελευθερία)

1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.
2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.
3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας.
4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους.

Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρο 13, 2013, Βουλή των Ελλήνων.

2. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (Ο.Η.Ε., 1948)

ΑΡΘΡΟ 18

Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών.

ΑΡΘΡΟ 26

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους. Η πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία πρέπει να είναι ανοικτή σε όλους, υπό ίσους όρους, ανάλογα με τις ικανότητες τους.

3. ΜΑΛΑΛΑ ΓΙΟΥΣΑΦΖΑΪ, Η μαθήτρια που αφήφισε τους Ταλιμπάν

Τα χέρια του δολοφόνου έτρεμαν, λες και δεν πίστευε απόλυτα στη φριχτή αποστολή που του είχαν αναθέσει. Ίσως γ' αυτό η Μαλάλα Γιουσαφζαΐ, εννέα μήνες μετά τη δολοφονική απόπειρα εναντίον της κατάφερε να σταθεί στην αίθουσα του ΟΗΕ τον Ιούλιο στα 16α γενέθλια της, και να μιλήσει για το δικαίωμα των κοριτσιών στην εκπαίδευση. Ένα κομμάτι του κρανίου της είναι από τιτάνιο, το αριστερό της μάτι έχει προβλήματα και η ακοή της αποκαταστάθηκε με τη βοήθεια εμφυτεύματος. Η σφαίρα του Πακιστανού Ταλιμπάν, ο οποίος ανέβηκε στο σχολικό λεωφορείο της στις 9 Οκτωβρίου του 2012, δεν της άφησε ούτε κινητικές, ούτε νευρολογικές βλάβες, ούτε και της στέρησε τη θέληση να συνεχίσει να παλεύει.

Όταν το 2009, οι Ταλιμπάν κυριάρχησαν στην απομακρυσμένη κοιλάδα Σουάτ του Πακιστάν, απαγορεύοντας την εκπαίδευση των κοριτσιών η δωδεκάχρονη τότε Μαλάλα μίλησε για τη "χειρότερη μέρα της ζωής" της. Ήταν το ξεκίνημα της εκστρατείας της, στην οποία τη στήριξαν η αναλφάβητη μητέρα της και ο δάσκαλος πατέρας της. Στην πορεία βρήκε κι άλλους υποστηρικτές σε δυτικές πρωτεύουσες, που αναζητούσαν επιχειρήματα για τον δεκαετή αιματηρό πόλεμο εναντίον των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν και στο Πακιστάν.

Μπερσή, Ευρ., ΜΑΛΑΛΑ ΓΙΟΥΣΑΦΖΑΪ, Η μαθήτριά που αψήφισε τους Ταλιμπάν.
Στο περ. Κ (εφημ. Η Καθημερινή), τ. 552 (29/12/2013).

Διαστάσεις του θρησκευτικού φανατισμού. Η θέση του Χριστιανισμού.

1. Έννοια του φανατισμού

«Φανατισμός (fanum = ιερό) γενικά ονομάζεται η αποκλειστική και με πάθος προσπάθεια επιβολής των ιδεών ενός ατόμου ή μιας ιδεολογίας. Ο φανατικός δεν ανέχεται αντίθετες απόψεις και είναι πρόθυμος να χρησιμοποιήσει βία για να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του. Σχεδόν συνώνυμη είναι και η μισαλλοδοξία (μίσος για τις απόψεις του άλλου) [...]. Ο θρησκευτικός φανατισμός έχει πολλές μορφές: εμφανίζεται με τη μορφή της θρησκοληψίας (σχολαστικής τήρησης θρησκευτικών εντολών με δεισιδαιμονικά και ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά), του πουριτανισμού (άκριτης αυστηρότητας στην ηθική καθαρότητα), του συντηρητισμού (προσκόλλησης στο παρελθόν) ή του προσηλυτισμού (στρατολόγησης οπαδών με δόλια μέσα). Σε μεγάλες κοινωνικές ομάδες μπορεί να πάρει μορφές, όπως η θεοκρατία (διοίκηση του κράτους με θρησκευτικούς νόμους) ή ο θρησκευτικός επεκτατισμός (με κάθε μέσον προσπάθεια επέκτασης μιας θρησκείας, όπως συνέβη με τον Ισλαμισμό). Έδαφος για να ριζώσει ο φανατισμός είναι κυρίως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων, η άγνοια, η έλλειψη δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης και διαμόρφωσης δημοκρατικής συνείδησης (άρνηση της άλλης άποψης) και η μειωμένη κριτική ικανότητα».

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 21, σ. 173-175.

2. Μισαλλοδοξία

Το πρώτο γνώρισμα του φανατικού είναι η μισαλλοδοξία του. Χωρίς να ενδιαφερθεί καν να μάθει τι ακριβώς υποστηρίζουν οι αντίπαλοί του, απορρίπτει ευθύς εξ αρχής κάθε θέση τους ως εσφαλμένη και στη συνέχεια ψάχνει να βρει τα επιχειρήματα για την απόρριψη. Άλλωστε βλέπει πάντα τα πράγματα άσπρα – μαύρα, χωρίς καμιά ενδιάμεση απόχρωση. Όλες οι δικές του απόψεις είναι σωστές, ενώ όλες οι διαφορετικές απόψεις είναι εσφαλμένες. Αυτή η στάση του φανατικού προέρχεται από την πεποίθησή του ότι οι δικές του απόψεις και πράξεις είναι απόλυτα σωστές και ορθές. Καμιά αμφιβολία δεν γεννιέται ποτέ μέσα του για ό,τι λέγει και πράττει. Πάντα έχει δίκιο και ενεργεί σωστά. Όχι μόνον οι γενικές αλήθειες, αλλά και κάθε λεπτομέρειά τους είναι αναμφισβήτητα ορθή. Σ' όλα πορεύεται όπως πρέπει. Με τέτοιες προϋποθέσεις δεν είναι δυνατόν να ανοίξει διάλογο ο φανατικός. Όταν μιλεί, το κάνει μόνο για να διαφωτίσει τους άλλους και να τους φέρει στο σωστό δρόμο. Όταν μιλούν οι άλλοι, συνήθως κλείνει τ' αυτιά του και συνεχίζει μετά το δικό του, το ίδιο πάντα τροπάριο, χωρίς καμιά παραλλαγή. Ουσιαστικά δεν ενδιαφέρεται για απόψεις που απορρίπτει ευθύς εξ αρχής με μόνη τη δικαιολογία ότι δεν συμφωνούν με τις δικές του!

Στογιάννος, Β. Π. (2011). *Η Εκκλησία στην ιστορία και στο παρόν*.
Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 117-118.

3. Ο φανατισμός δεν μπορεί να επικαλείται Θεό

[...] Θεωρώ τον θρησκευτικό φανατισμό ως παρέκκλιση του γνήσιου θρησκευτικού βιώματος. Ο φανατισμός αυτός, που συχνά εξελίσσεται σε μισαλλοδοξία, αναπτύσσεται είτε από σπέρματα θρησκευτικού τύπου είτε από μη θρησκευτικές ρίζες, όπως από παράγοντες πολιτικούς, εθνικιστικούς, που ζητούν να χρησιμοποιήσουν τη θρησκεία για άλλες επιδιώξεις [...].

Εκτός όμως από τον φανατισμό, που εκδηλώνεται με βίαιο τρόπο, με όπλα, οι διάφοροι φανατικοί χρησιμοποιούν και άλλα μέσα: συκοφαντικά δημοσιεύματα, παραχάραξη κειμένων, περιφρονητικούς χαρακτηρισμούς και διάφορες υποτιμητικές ετικέτες, για να πλήξουν τους αντιφρονούντες και να παραπλανήσουν τους απλοϊκούς. [...]

Ο θρησκευτικός φανατισμός δεν εκφράζεται μόνο με καλάνικοφ, εκφράζεται και με τις τηλεοπτικές κάμερες, και με την επιτίμηση, διότι συνομιλούμε με έναν αλλόθρησκο άνθρωπο, και με τον σνομπισμό του αθεϊσμού της μόδας.

Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας.
Συνέντευξη στον Νίκο Ξυδάκη, εφημ. *Η Καθημερινή*, 31 Δεκεμβρίου 2010.

4. Θρησκεία και βία

[...] Καθημερινά γινόμαστε μάρτυρες εγκλημάτων που διαπράττονται στο όνομα του Θεού ή στο όνομα της θρησκείας, ενώ η διαδικτυακή και τηλεοπτική αναμετάδοση των εγκλημάτων αυτών αυξάνει τη φρίκη και τον αποτροπιασμό, διαχέοντας παράλληλα στις δυτικές κοινωνίες, όπως και στον τόπο μας, το αίσθημα ανασφάλειας και αβεβαιότητας, καθώς και την εχθρότητα έναντι των άλλων, ιδιαίτερα όσων έχουν πιο σκούρα επιδερμίδα από τη δική μας και ασπάζονται τη θρησκεία του Ισλάμ.

Σε όποια γωνιά του πλανήτη και αν κοιτάξει κανείς θα δει είτε θρησκευτικής φύσεως πολέμους είτε εγκλήματα και σφαγές που διαπράττονται στο όνομα της θρησκείας — στην καλύτερη περίπτωση βία και καταναγκασμός που ασκούνται στο όνομα της θρησκείας: Αφγανιστάν, Πακιστάν, Ιράν, Υεμένη, Σαουδική Αραβία, Ιράκ, Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος, Λιβύη, Σουδάν, Τυνησία, Αλγερία, Νιγηρία, Κένυα, ο κατάλογος μοιάζει μακρύς και ατελείωτος με τις χώρες και τις περιοχές, όπου δεν γίνεται σεβαστή η θρησκευτική ελευθερία και ανεξιθρησκία και όπου καταπατούνται βάνουσα και βάρβαρα στοιχειώδη και θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτό της θρησκευτικής ελευθερίας.

Το ίδιο διαδεδομένη είναι η θρησκευτική νομιμοποίηση της βίας ή η εξύμνηση σύγχρονων μορφών «δικαίου πολέμου», όπως στην περίπτωση των υπερσυντηρητικών χριστιανών φονταμενταλιστών της Αμερικής, ή η συγκεκριμένη, και μερικές φορές ακόμη και ανοιχτή, ευλογία των όπλων του πολέμου και των συγκρούσεων από θρησκευτικούς λειτουργούς, με τις περιπτώσεις του πολέμου στην Γεωργία και την Ουκρανία να αγγίζουν και τη δική μας, την ορθόδοξη οικογένεια. [...]

Αποκεφαλισμοί ανθρώπων, πυρπολήσεις εκκλησιών και ανείπωτες φρικαλεότητες και πρακτικές, που ο μέσος άνθρωπος του πολιτισμένου κόσμου θεωρούσε πως έχουν πια απωθηθεί και εξοριστεί στις πιο σκοτεινές γωνιές της ιστορίας, έχουν γίνει θέαμα καθημερινό και αποτρόπαιο [...].

Αναμφισβήτητο, αυτό το οποίο έχουμε επειγόντως ανάγκη είναι μοντέλα ειρηνικής συνύπαρξης, διαλόγου, ανοχής και καταλλαγής μεταξύ θρησκευτικών κοινοτήτων. Τρόποι επικοινωνίας, αλληλογνωριμίας και αποδοχής. [...]

Το φαινόμενο του θρησκευτικού φανατισμού, όμως, καλεί και εμάς τους Ορθόδοξους Έλληνες σε μετάνοια και αυτοκριτική εγρήγορση καθώς και στην υπέρβαση του διαχρονικού πειρασμού μας πως είμαστε ο νέος περιούσιος, ο νέος εκλεκτός λαός του Θεού, ένας πειρασμός που συχνά οδη-

γεί στον αποκλεισμό των άλλων και των διαφορετικών, καθώς και στην απόρριψη των ξένων, των προσφύγων και των μεταναστών. Επιτρέψτε μου να θυμίσω στην αγάπη σας ότι είμαστε αληθινοί χριστιανοί στο μέτρο και το βαθμό που παραμένουμε πιστοί στην ευαγγελική εντολή της αγάπης όλων ανεξαιρέτως των ανθρώπων, ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, θρησκείας, κοινωνικής τάξης και προέλευσης, μιας αγάπης που περιλαμβάνει ακόμη και τους εχθρούς, είμαστε αυθεντικοί ορθόδοξοι, όταν δεν υποκύπτουμε στον πειρασμό να επιβάλουμε, με τα κοσμικά μέσα, τη βασιλεία του Θεού και να εκριζώσουμε με τη βία τα ζιζάνια που εμποδίζουν ή καθυστερούν την έλευσή της. Και είμαστε πιστοί στο διαχρονικά οικουμενικό πνεύμα του Ελληνισμού, όταν παραμένουμε ανοιχτοί και καταδεκτικοί σε όσους, διά των γραμμάτων, της παιδείας και της υιοθέτησης των αξιών μας επιθυμούν να ενταχθούν, να ζήσουν και να προκόψουν στην κοινωνία μας. [...]

Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος και Αλμυρού (2015). Η εξάπλωση του φαινομένου του θρησκευτικού φανατισμού και η μαρτυρία και το μαρτύριο των χριστιανών στο σύγχρονο κόσμο. Εισήγηση στο Διεθνές Διεπιστημονικό Συνέδριο με θέμα: «Θρησκεία και Βία» (Α.Π.Θ., 27-29 Απριλίου 2015), (απόσπασμα)

5. Φονταμενταλισμός

- **φονταμενταλισμός:** θεολογικό ρεύμα του αμερικανικού προτεσταντισμού, εχθρικό απέναντι στην επιστήμη, που στοχεύει στην επιστροφή στις εθνικές και θρησκευτικές παραδόσεις. || (επέκτ.) κάθε ιδεολογικό, πολιτικό κτλ. ρεύμα με παρόμοιες αρχές και στόχους: Μουσουλμανικός ~.

Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη)

- **φονταμενταλισμός:**

Κάθε μορφή βίας στο όνομα της αλήθειας (θρησκευτικής, εθνικής, ιδεολογικής) επονομάζεται φονταμενταλισμός και αποτελεί συνώνυμο του φανατισμού είτε εκδηλώνεται ως μαζική δολοφονία [...] είτε ως «ιερός πόλεμος» της ισλαμικής τρομοκρατίας, των χριστιανικών σταυροφοριών και του επονείδιστου αντισημιτισμού.

Μπέγγος, Μ., Ο φονταμενταλισμός του ατομικισμού, εφημ. *Το Βήμα* (ηλ/νική έκδοση), 31.7.2011.

- **Ισλαμικός Φονταμενταλισμός**

[...] παρατηρούμε κυρίως στα οικονομικά αδύνατα αλλά και στα μεσαία στρώματα μια ριζική αντίδραση στον μεταμοντέρνο, δυτικό τρόπο ζωής που χαρακτηρίζεται από φαινόμενα όπως η ευρεία εξάπλωση της αθεΐας, η σεξουαλική ελευθεριότητα, ο ηθικός σχετικισμός, ο φεμινισμός, η νομιμοποίηση της ομοφυλοφιλίας, η αποδυνάμωση των συγγενικών δεσμών κ.τ.λ. Έτσι, στο επίπεδο της κουλτούρας, μπορούμε να δούμε την άνοδο του θρησκευτικού φονταμενταλισμού ως μια αντίδραση στους βασικούς προσανατολισμούς και ηθικούς κώδικες της ύστερης, παγκοσμιοποιημένης νεωτερικότητας. [...]

Η αντίδραση ενός αριθμού μουσουλμάνων είναι ένας αγώνας για επιστροφή στα fundamentals (δηλαδή, «στα βασικά»). Ο οδηγός σε αυτή τη στροφή προς τα πίσω είναι τα ισλαμικά ιερά κείμενα, κυρίως το Κοράνι, που οι φονταμενταλιστές ερμηνεύουν «κατά γράμμα». [...]

Μουζέλης Ν. Ο ισλαμικός φονταμενταλισμός. Εφημ. *Το Βήμα* (ηλ/νική έκδοση), 3.4.2016.

6. Ο ξένος μου εαυτός

[...] Χτίζουμε τείχη γύρω από την οικογένειά μας και τους συγγενείς μας για τους οποίους είμαστε πρόθυμοι να δώσουμε και τη ζωή μας, αδιαφορώντας αν στην υπόλοιπη δραστηριότητα μας πατάμε επί πτωμάτων για να εξελιχθούμε ή κλέβουμε το δημόσιο χρήμα ή ρυπαίνουμε το περιβάλλον ή προκαλούμε ατυχήματα κ.ο.κ [...]

Η ανακάλυψη των δικών μας ελαττωμάτων και αντιφάσεων, εγείρουν έντονο άγχος το οποίο απαιτεί κατευνασμό. Αυτός έρχεται συνήθως με την απόδοση στον άλλον του αρνητικού προσήμου, με το να χαρακτηρίσω την ιδιαιτερότητα του επικίνδυνη. Ο ξένος

δηλαδή "πληρώνει" το γεγονός ότι σε ένα βαθμό ο εαυτός μου μου είναι ξένος. Γίνεται περισσότερο κακός στα μάτια μου διότι του έχω αποδώσει και μέρος της δικής μου κακίας την οποία δεν αντέχω να αντικρίσω.[...] Σπάνια αντιμετωπίζουμε τη διαφορετικότητα του άλλου θετικά, διότι τότε θα έπρεπε αναγκαστικά να δούμε τον εαυτό μας περισσότερο κριτικά. [...]

Η έννοια του ξένου στους Τρεις Ιεράρχες

Αν οι Τρεις Ιεράρχες αντιμετώπιζαν το ξένο και το διαφορετικό πολιτικά, θα αρνιόντουσαν τη συνάντηση και την ώσμωση με τον ελληνισμό. Το αποτέλεσμα θα ήταν ένας χριστιανισμός κατώτερος από αυτόν που ζούμε σήμερα. Ο ελληνισμός αποτελούσε έναν ριζικά διαφορετικό πολιτισμό από τον Ιουδαϊκό. Οι Τρεις Ιεράρχες λόγω της σοφίας και της αγιότητάς τους, χωρίς να το γνωρίζουν ουσιαστικά εφάρμοσαν τη λογική των ζώντων οργανισμών: το κύτταρο βρίσκεται σε διαρκή ανταλλαγή της ύλης με τα γειτονικά του κύτταρα και με το αίμα που κυκλοφορεί μέσα στα αγγεία. Η ανταλλαγή αυτή είναι απαραίτητη προκειμένου το κύτταρο να μη νεκρωθεί και, έμμεσα, προκειμένου να διατηρήσει την ταυτότητά του. Διότι νεκρό και αποσυντεθειμένο παύει να έχει ταυτότητα.

Οι πολιτισμοί, επειδή είναι ζωντανοί, βρίσκονται σε διαρκή ανταλλαγή και ώσμωση. Έτσι εμπλουτίζονται οι ίδιοι αφ' ενός, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλουν σε μεγαλύτερη προσέγγιση και καλύτερη κατανόηση των ανθρώπων. Χωρίς αυτή την αλληλεπίδραση των πολιτισμών οι διάφοροι λαοί και τα έθνη θα παρέμεναν απολύτως ξένα και ακατανόητα το ένα για το άλλο. Και φυσικά, αυτό θα κατέληγε σε ακόμη μεγαλύτερη εχθρότητα από αυτή που βλέπουμε σήμερα, αφού το άγνωστο το φοβόμαστε. Και, φυσικά, χωρίς αυτή την κινητικότητα και ανάμιξη των πολιτισμών δεν θα ήταν δυνατό η Εκκλησία να επιτελέσει το ιεραποστολικό έργο της διάδοσης του Ευαγγελίου.

Θερμός, π. Β. (2005). *Οι δικοί μου οι ξένοι*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 162-165.

7. Θρησκευτικές διαφορές

Η ειρηνική συμβίωση των θρησκευτικών κοινοτήτων μπορεί γενικά να προέλθει από δύο αντίθετες αφετηρίες. Είτε από την αδιαφορία για τη θρησκευτική εμπειρία, είτε από τη συνειδητή βίωση της βαθύτερης ουσίας της θρησκείας, όπως προβάλλει στη ζωή πολλών εξαιρετικών προσωπικοτήτων όλων των θρησκειών. Αντιστρόφως, η θρησκευτική μισαλλοδοξία και η εχθρότητα ανάμεσα σε συνυπάρχουσες θρησκευτικές κοινότητες είναι δυνατόν να αναπτυχθούν είτε από σπέρματα θρησκευτικού τύπου, έναν ακραίο φανατισμό, είτε από μη θρησκευτικές ρίζες, π.χ. παράγοντες πολιτικούς, εθνικιστικούς ή αιτίες ψυχολογικές, ιδιοτελείς, που ζητούν να χρησιμοποιήσουν τη

θρησκεία για άλλες επιδιώξεις... Βάση κοινής αποδοχής για την ειρηνική συνύπαρξη των θρησκευτικών κοινοτήτων, αλλά και των μη θρησκευτικών κύκλων... νομίζω ότι πρέπει να αποτελέσει η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως και γενικότερα ο έμπρακτος σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. [...]

Ελευθερία και Αγάπη

Η ελευθερία της αγάπης δεν δεσμεύεται από τις πεποιθήσεις του άλλου[...]. Η χριστιανική αγάπη έχει εξ ορισμού πανανθρώπινες, παγκόσμιες διαστάσεις. Κανένας φραγμός δεν μπορεί να την αναστείλει, ούτε εθνικός ούτε θρησκευτικός. Όταν αποδεχόμαστε τον άλλο άνθρωπο και την άλλη κοινότητα με βαθύ σεβασμό της ελευθερίας τους, χωρίς την απαίτηση να δεχθούν αναγκαστικά τις δικές μας απόψεις, έχουμε άνεση αναστροφής με τους οπαδούς διαφορετικών θρησκευτικών αντιλήψεων, βαθύ σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα, προθυμία ουσιαστικής συνεργασίας για την παγκόσμια αποδοχή και την υπεράσπισή τους. [...]

Διάλογος

Διάλογος που σέβεται τις θρησκευτικές αρχές και απόψεις των άλλων δεν σημαίνει συγκρητισμό και αποχρωματισμό της πίστεώς μας. Αντίθετα, απαιτεί ουσιαστική γνώση της πίστεώς μας μαζί με συνεχή βίωσή της [...]. Παράλληλα με τον θεωρητικό διάλογο, στις πολυθρησκευτικές κοινωνίες προσφέρονται σημαντικές ευκαιρίες για έναν “διάλογο ζωής”. Ο τελευταίος δεν απαιτεί αποδοχή ή συμφωνία σε θέματα θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά επικεντρώνεται στην κοινή αντιμετώπιση των καθημερινών προβλημάτων [...]. Εγκατάλειψη του διαθρησκειακού διαλόγου οδηγεί στην ανάπτυξη νέων εκφράσεων θρησκευτικού φανατισμού, που τελικά καταλήγουν σε έναν άλλο φοβερό, “διάλογο”, ανάμεσα στις αιφνιδιαστικές ενέργειες των τρομοκρατών και τους πυραύλους των ισχυρών.

Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2015). *Συνύπαρξη: Ειρήνη, Φύση, Φτώχεια, Τρομοκρατία, Αξίες. Θρησκευολογική θεώρηση*. Αθήνα: Αρμός, σ. 45, 73-74, 149-150.

8. Ισοτιμία

[...] Λέγει ο Γέροντας Αρσένιος: "Κανένας δεν έχει κάτι παραπάνω ως δώρο από τον δημιουργό, ώστε να μεταβληθεί από άνθρωπο σε δεσπότη ανθρώπου [...]. Μεγάλο αμάρτημα είναι, και επομένως σοβαρό νόσημα, να γίνεται κανείς δεσποτικός κυρίαρχος πάνω στον άλλον. Μονάχα διάκονος οφείλει να είναι, όποια εξουσία και όποιο χάρισμα κι αν έχει. Αλλά όσο η ισοτιμία αυτή δεν πραγματώνεται στις πολιτείες μας, κι όσο ο άνθρωπος αγωνίζεται να τη φτάσει, οφείλει να εφαρμόζει το νόμο του Θεού για την φιλανθρωπία".

Ματσούκας, Ν. (1993). *Ζηλωτικά πόλεως Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 108.

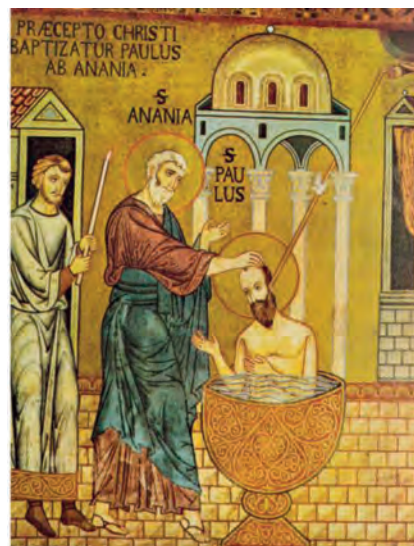
1. Κλήση Παύλου

«Ασφαλώς ακούσατε για τη διαγωγή μου όσο ανήκα στην ιουδαϊκή θρησκεία, πως κατεδίωκα με πάθος την εκκλησία του Θεού και προσπαθούσα να την εξαφανίσω. Και πρόκοβα στον Ιουδαϊσμό πιο πολύ από πολλούς συνομήλικους συμπατριώτες μου, γιατί είχα μεγαλύτερο ζήλο για τις προγονικές μου παραδόσεις (Γαλ. 1,13-14).

Την πίστη των χριστιανών την κατεδίωξα μέχρι θανάτου, συλλαμβάνοντας και κλείνοντας στις φυλακές άντρες και γυναίκες, όπως μπορεί να μαρτυρήσει και ο Αρχιερέας και όλο το Μέγα Συνέδριο. Απ' αυτούς πήρα και επιστολές συστατικές για τους αδελφούς μας τους Ιουδαίους στη Δαμασκό, και πήγαινα να φέρω στην Ιερουσαλήμ δεμένους και τους εκεί χριστιανούς για να τιμωρηθούν. Καθώς πήγαινα και πλησίαζα στη Δαμασκό, ξαφνικά κατά το μεσημέρι άστραψε γύρω μου δυνα-

τό φως από τον ουρανό. Έπεσα στη γη κι άκουσα μια φωνή που μου έλεγε: “Σαούλ, Σαούλ, γιατί με καταδιώκεις;” Κι εγώ απάντησα: “ποιος είσαι, Κύριε;” Η φωνή μου είπε: “Εγώ είμαι ο Ιησούς ο Ναζωραίος, που εσύ τον καταδιώκεις”. Όσοι ήταν μαζί μου είδαν το φως και φοβήθηκαν· δεν άκουσαν όμως τη φωνή εκείνου που μιλούσε. Εγώ είπα: “Τι να κάνω, Κύριε;” Τότε ο Κύριος μου απάντησε: “Σήκω και πήγαινε στη Δαμασκό. Εκεί θα μάθεις όλα όσα σου όρισε ο Θεός να κάνεις”.

Καθώς δεν έβλεπα από τη λαμπρότητα του φωτός εκείνου, μ΄ έπιασαν από το χέρι αυτοί που ήταν μαζί μου και με οδήγησαν στη Δαμασκό. Εκεί ζούσε κάποιος Ανανίας, άνθρωπος που ακολουθούσε πιστά όσα λέει ο Μωσαϊκός Νόμος, και τον τιμούσαν όλοι οι Ιουδαίοι που κατοικούσαν στη Δαμασκό. Αυτός ήρθε να με συναντήσει, στάθηκε μπροστά μου και μου είπε: “Σαούλ, αδελφέ μου, απόκτησε πάλι το φως σου”. Κι εγώ την ίδια στιγμή βρήκα το φως μου και τον κοίταξα. Κι αυτός μου είπε: “Ο Θεός των πατέρων μας σε διάλεξε να γνωρίσεις το θέλημά του, να δεις εκείνον που το εκπλήρωσε και ν΄ ακούσεις τη φωνή από το ίδιο του το στόμα. Γιατί εσύ θα γίνεις μάρτυράς του και θα μαρτυρήσεις σ΄ όλους τους ανθρώπους αυτά που είδες και άκουσες. Και τώρα, τι καθυστερείς, σήκω και βαφτίσου και ομολόγησε ότι αυτός είναι ο Κύριος, για να καθαριστείς από τις αμαρτίες σου”» (Πράξ. 22, 4-16).

2. Η βάπτιση του Παύλου

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ΄ Γυμνασίου, ΔΕ 6, σ. 25-26.

2. «Κύριε, πάρε με και δώσε τον εαυτό μου σε Σένα!»

Ο Μεσσίας του Ιουδαϊσμού εκείνης της εποχής δεν ήταν "ο πάσχων δούλος" του Ησαία, αλλά μάλλον μια ανέκφραστα μεγαλοπρεπή ουράνια μαζί και γήινη μορφή, με πολεμικές και διοικητικές ικανότητες, υψωμένη πάνω από την ανθρώπινη αδυναμία και το θάνατο. Ένας τέτοιος υπεράνθρωπος ήρωας δεν καταβάλλεται από τους εχθρούς του, ούτε αφήνει να σταυρωθεί. Η αποστολή του είναι η εξουσία, η καταδίκη, η εξαφάνιση των εχθρών του, κι η εγκαθίδρυση μιας αιώνιας κοσμοκρατορίας και μιας αιώνιας παγκόσμιας ειρήνης. [...] Αυτό λοιπόν ήταν το μεσσιανικό ιδανικό που κυριαρχούσε στο νου του Σαύλου. Ο σταυρικός του θάνατος στα μάτια του τον αποδείκνυε ψευτομεσσία, κι αυτό ήταν η αλάνθαστη απόδειξη που ξεσκέπαζε τις ψευδολογίες των οπαδών του. Και ιδιαιτέρως, εκείνη η συναδέλφωση Ιουδαίων και αλλοφύλων σε μια βασιλεία, αυτό ήταν κάτι το τερατώδες.

Πρέπει κανείς να τα έχει υπ΄ όψη του όλα αυτά, για να μπορέσει να μετρήσει τι σημασία είχε η είσοδος του χριστιανικού πνεύματος στη συνείδηση ενός ανθρώπου σαν τον Σαύλο, την στιγμή της μεταστροφής του στη Δαμασκό. [...]

Καμιά απολύτως αμφιβολία δεν απέμενε μέσα του για ό,τι είχε ζήσει αυτές τις λίγες στιγμές.

Και να, ο Σαύλος ήταν πάλι εντελώς ο ίδιος. Όχι κανείς ονειροπαρμένος, αλλά με τις σταθερές του σκέψεις, άνθρωπος της πράξης. " Τί ποιήσω, Κύριε; "

Υπεράσπισε το οχυρό του σαν ήρωας, μόλις όμως είδε ότι ο ζήλος του ήταν λανθασμένος, αποφασίζοντας γρήγορα, κατατάσσεται στην υπηρεσία του νικητή. Όχι θρήνοι για την κομματιασμένη ζωή του, ούτε απελπισμένα διαβήματα, αλλά έργα, το μάθημα απ΄ την αρχή, ανασύνταξη σε όλη τη γραμμή! Κύριε, πάρε με και δώσε τον εαυτό μου σε Σένα!

Holzner, J. (2001). *Παύλος*. Μτφρ. τ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου. Αθήνα:

Η Δαμασκός, σ. 46-49.

5.5. ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΗ/ΕΞΑΡΤΗΣΗ

Μαρτυρίες πρώην εξαρτημένων ανθρώπων

ΓΙΑΝΝΗΣ

[...] τελικά δεν είχα ποτέ φίλους [...]. Στο λύκειο δεν πήγα.

[...] Την δύναμή μου την έκανα βία, ακόμη και σε ανθρώπους που αγαπούσα. Με φοβόντουσαν και οι δικοί μου άνθρωποι και οι ξένοι. [...] Πάθαινα μπλακ άουτ [...] και ξυπνούσα σε νοσοκομεία ή σε πάρκα. Πολλές φορές κινδύνεψα να πεθάνω.

ΒΑΣΩ

[...] κατέστρεψα ό,τι είχα δημιουργήσει, ήμουν φορτωμένη ενοχές απέναντι στον εαυτό μου, στο γιο μου, έγινα ελεεινή μητέρα, κόρη, σύντροφος, ήμουν μια κινούμενη ωρολογιακή βόμβα, με συχνές εκρήξεις όπου ασκούσα βία σε ανθρώπους και πράγματα, έγινα επικίνδυνη και για μένα [...]. Το τελευταίο εξάμηνο της χρήσης μου ζούσα μέσα στο σπίτι, δεν έβγαίνα ποτέ, δεν κοιμόμουν, δεν έτρωγα, ήμουν η σκιά του εαυτού μου, ήμουν ασυνεπής στις επαγγελματικές μου υποχρεώσεις, ήμουν ασυνεπής στον εαυτό μου σε τέτοιο βαθμό που [...] κατάλαβα ότι ήμουν αιχμάλωτη [...]. Είχα ξεμείνει από ανθρώπους και λεφτά. Και για όποιον αγαπούσα ήμουν επικίνδυνη κι αυτό έκανε τα πράγματα απελπιστικά. [...]

Οasis, αστική μη κερδοσκοπική εταιρία (Θεσσαλονίκη)
<http://vkosmidis.wixsite.com/oasis/prosopikes-istories>

Αφοσίωση και υποδούλωση στον Χριστιανισμό.

1. Από την Παλαιά Διαθήκη

- *Γεν 26, 24*: Ο Κύριος παρουσιάστηκε [στον Ισαάκ] εκείνη τη νύχτα και του είπε: «Εγώ είμαι ο Θεός του Αβραάμ, του πατέρα σου. Μη φοβάσαι! Εγώ θα είμαι μαζί σου· θα σε ευλογήσω και θα σου δώσω πάρα πολλούς απογόνους, για χάρη του Αβραάμ του δούλου μου».
- *Εξ 32, 11. 13*: [Ο Μωυσής απευθυνόμενος στο Θεό] είπε: «[...] Θυμήσου τον Αβραάμ, τον Ισαάκ και τον Ιακώβ, τους δούλους σου, που τους υποσχέθηκες να τους δώσεις τόσο πολλούς απογόνους, όσα τ' αστέρια του ουρανού, και σ' αυτούς τους απογόνους να δώσεις ολόκληρη αυτή τη χώρα, για ιδιοκτησία παντοτινή».
- *Α Βασ 8, 22-23*: Μετά στάθηκε ο Σολομών μπροστά στο θυσιαστήριο του Κυρίου, απέναντι σ' όλη την ισραηλιτική κοινότητα. Άπλωσε τα χέρια του στον ουρανό και είπε: «Κύριε, Θεέ του Ισραήλ, δεν υπάρχει Θεός όμοιος μ' εσένα στον ουρανό πάνω κι εδώ κάτω στη γη. Τηρείς τη διαθήκη σου με τους δούλους σου και δεν παύεις να τους αγαπάς, όταν ζουν ενώπιόν σου με απόλυτη τιμιότητα.

2. Από την Καινή Διαθήκη

- *Ιω 15, 14-15*: Εσείς είστε φίλοι μου, αν κάνετε αυτά που εγώ σας παραγγέλλω. Δε σας ονομάζω πια δούλους, γιατί ο δούλος δεν ξέρει τι κάνει ο κύριός του. Σας ονομάζω φίλους, γιατί σας έκανα γνωστά όλα όσα άκουσα από τον Πατέρα μου.
- *Γαλ 1, 10*: [Μιλάει ο απ. Παύλος] Τι νομίζετε; Των ανθρώπων την εύνοια επιδιώκω τώρα ή του Θεού; Ή μήπως ζητώ να αρέσω στους ανθρώπους; Όχι· γιατί αν πράγματι ζητούσα να αρέσω στους ανθρώπους, δεν θα ήμουν υπηρέτης του Χριστού.
- *Τιτ 1, 1*: Ο Παύλος, δούλος του Θεού, που με έστειλε ο Ιησούς Χριστός, για να διαδώσω την πίστη των εκλεκτών του Θεού και τη βαθιά γνώση της χριστιανικής αλήθειας.

3. «Δούλος του Θεού»

«Η Εκκλησία συχνά αποκαλεί τον πιστό άνθρωπο “δούλο Θεού” (π.χ. “βαπτίζεται ο δούλος του Θεού...”, “νυμφεύεται ο δούλος του Θεού...”). Αυτό δεν πρέπει να προκαλεί σύγχυση. Η Εκκλησία διαμόρφωσε τα σχετικά κείμενά της σε μια εποχή όπου υπήρχε ο θεσμός της δουλείας. Με την έκφραση αυτή η Εκκλησία δεν αποδεχόταν τη δουλεία, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Δήλωνε κάτι ανατρεπτικό: ότι ο άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος από κάθε δουλεία σε ανθρώπους ή σε καταστάσεις.

Απέναντι, λοιπόν, σε όλους τους επίδοξους αφέντες και τυράννους που επιθυμούν να τον σκλαβώσουν, ο Χριστιανός δηλώνει ότι δε δέχεται να δουλωθεί από κανέναν, αφού ο ίδιος είναι ήδη δουλωμένος σε έναν Κύριο, αλλά και κανένας δεν έχει δικαίωμα να υποδουλώνει αυτόν που ελεύθερα επέλεξε να είναι “δούλος” του Θεού. Μόνο που ο Κύριος αυτός είναι παράξενος. Έγινε δούλος και θυσιάστηκε για να κάνει το “δούλο” του παιδί του και ελεύθερο. Με δυο λόγια, δούλος Θεού σημαίνει γιος του Θεού, άρα ελεύθερος από κάθε εξαναγκασμό και σκλαβιά. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Απ. Παύλου, ο οποίος επανειλημμένα αποκαλεί τον εαυτό του “δούλο” του Θεού και βιώνει αυτήν την πραγματικότητα ως κατεχοχόν πράξη ελευθερίας».

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 38-39.

4. Δουλεία στον Θεό = ελευθερία

Ο Χριστός προσφέρει στον άνθρωπο την αληθινή ελευθερία. Και η χριστιανική ζωή είναι ζωή πορείας προς την αληθινή ελευθερία. [...] Για να κερδίσει όμως ο άνθρωπος αυτή την ελευθερία, γίνεται δούλος του Θεού. Η δουλεία στο Θεό είναι ελευθερία από την αμαρτία και το θάνατο. [...] Σημαντικότερη όμως για τον άνθρωπο είναι η ελευθερία από τον ίδιο τον εαυτό του. Η ελευθερία αυτή πραγματοποιείται με την καταπολέμηση των παθών, που υποδουλώνουν τον άνθρωπο και ανατρέπουν τον εσωτερικό του κόσμο. [...] Απαλλασσόμενος ο πιστός από τα πάθη και αποκαθιστώντας την κυριαρχία του νου μέσα στην ύπαρξή του κάνει δυνατή τη φανέρωση των ενεργειών του Αγίου Πνεύματος [...].

Μαντζαρίδης, Γ. (1991). *Χριστιανική Ηθική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 231, 234.

5. «Οὐ ποιῶ τό θέλημα τό ἐμόν»

Όταν ο Χριστιανός τηρεί τις εντολές και διατηρεί τη θεία χάρη που δέχθηκε στο βάπτισμα, εγκαταλείπει «το ίδιον θέλημα» [το δικό του θέλημα]. Γίνεται δούλος Θεού [...].

Ο Χριστός έλεγε: «Οὐ ποιῶ τό θέλημα τό ἐμόν ἀλλά τοῦ πέμψαντός με πατρός» [δεν κάνω αυτό που θέλω εγώ, αλλά αυτό που θέλει εκείνος που μ' έστειλε, Ιω 6, 38)]. Και πρόσθετε: «Πάτερ μου εἰ δυνατόν ἐστι παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τό ποτήριον τοῦτο· πλήν οὐχ ὡς ἐγώ θέλω ἀλλ' ὡς σύ» [«Πατέρα μου, αν είναι δυνατό, ας μην πιω αυτό το ποτήρι· όμως ας μη γίνει το δικό μου θέλημα αλλά το δικό σου»] (Μτ 26, 39). Με τον τρόπο αυτόν, ο Χριστός δίδασκε τους μαθητές του, αλλά και όλους τους Χριστιανούς, να εκζητούν στους πειρασμούς τη βοήθεια του Θεού. Και ακόμη να υποτάσσουν το ανθρώπινο θέλημα στο θείο.

Καλλιακμάνης, Β. π. (1993). *Από το φόβο στην αγάπη*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 104-105.

6. **δούλος: 1^α**. αυτός που είχε στερηθεί την προσωπική του ελευθερία και κάθε ανθρώπινο δικαίωμα και που αποτελούσε ιδιοκτησία κάποιου. (πρβ. *σκλάβος*) [[...]] || (επέκτ.) άνθρωπος στον οποίο δεν αναγνωρίζονται, στην πράξη, ορισμένα δικαιώματα [...]. **β.** (μτφ., αρσ.) αυτός που είναι απόλυτα εξαρτημένος από κτ., με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ενεργεί ως πνευματικά ή ψυχικά ελεύθερος άνθρωπος: *Είναι ~ των παθών του / του ποτού / των ναρκωτικών*. [[...]] **β.** (εκκλ.) Ο ~ / η δούλη του Θεού, χαρακτηρισμός του πιστού και ταπεινού χριστιανού.

Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη)

1. Η ιστορία του Ονήσιμου (Η Προς Φιλήμονα επιστολή, του Αποστόλου Παύλου)

Ο Φιλήμων είναι εύπορος χριστιανός που ζει στις Κολοσσές και οφείλει τη μεταστροφή του στο χριστιανισμό στον ίδιο τον Παύλο. [...] Όχι μόνο διαθέτει το σπίτι του για τις χριστιανικές συνάξεις αλλά έχει και μεγάλη φιλανθρωπική δραστηριότητα [...]. Από το σπίτι του χριστιανού αυτού των Κολοσσών δραπέτευσε ο δούλος Ονήσιμος, αφού πρώτα διέπραξε κάποια αδικία, ενδεχομένως κλοπή, και κατέφυγε [...] στην Έφεσο. [...]

Στην περίπτωση του Ονήσιμου δεν ξέρουμε με ποιες συνθήκες έγινε η συνάντησή του με τον Παύλο στη φυλακή. [...] Ίσως τα πράγματα συνέβησαν ως εξής: Μετά την απομάκρυνση του από το σπίτι του Φιλήμονα, άρχισε να αντιμετωπίζει τα γνωστά προβλήματα που είχαν οι φυγάδες και σε δεινή θέση βρισκόμενος πληροφορήθηκε στην Έφεσο (όπου υπήρχε και το ιερό της Άρτεμης για τους δραπέτες) για τον φυλακισμένο απόστολο, για τον οποίο θα είχε ακούσει να γίνεται λόγος στο σπίτι του Φιλήμονα. Έτσι ίσως μετανιωμένος κατέφυγε στον Παύλο, δέχθηκε το κήρυγμά του και αποφάσισε να μεταβάλει ριζικά τη ζωή του. Ο Παύλος βρήκε στον Ονήσιμο ένα πολύτιμο, χρήσιμο ("εύχρηστο" κατά τη σημασία άλλωστε και του ονόματος του) βοηθό στα δεσμά του ευαγγελίου, δεν τον κράτησε όμως κοντά του, παρόλο που θα το ήθελε, αλλά τον έστειλε πίσω στον Φιλήμονα εφοδιασμένο και με το συστατικό γράμμα. Ήταν για τον απόστολο μια καλή ευκαιρία να δείξει και έμπρακτα τη διδασκαλία του ότι για τους πιστούς δεν υπάρχει διάκριση δούλου και ελεύθερου. [...]

4. Άγιος Ονήσιμος, St. Petka Chapel, Βελιγράδι (ψηφιδωτό).

Το μήνυμα της επιστολής είναι ότι ο χριστιανισμός δεν καθιερώνει καμιά οριστική κοινωνική τάξη μέσα στον κόσμο, του οποίου η δομή παρέρχεται, αλλά ελευθερώνει τους ανθρώπους από τις παρερχόμενες, μεταβαλλόμενες συνεχώς και φθειρόμενες τελικά κοινωνικές δομές, και τους κάνει, μέσα σε οποιαδήποτε κοινωνική κατάσταση κι αν βρίσκονται, να αισθάνονται, να ζουν και να δρουν ελεύθεροι, έχοντας επίγνωση της ελευθερίας που τους χορηγεί ο Χριστός.

Καραβιδόπουλος, Ι. (1983). *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 275-281.

2. Φιλημ 1, 8-17: Η αδερφική παράκληση για τον Ονήσιμο

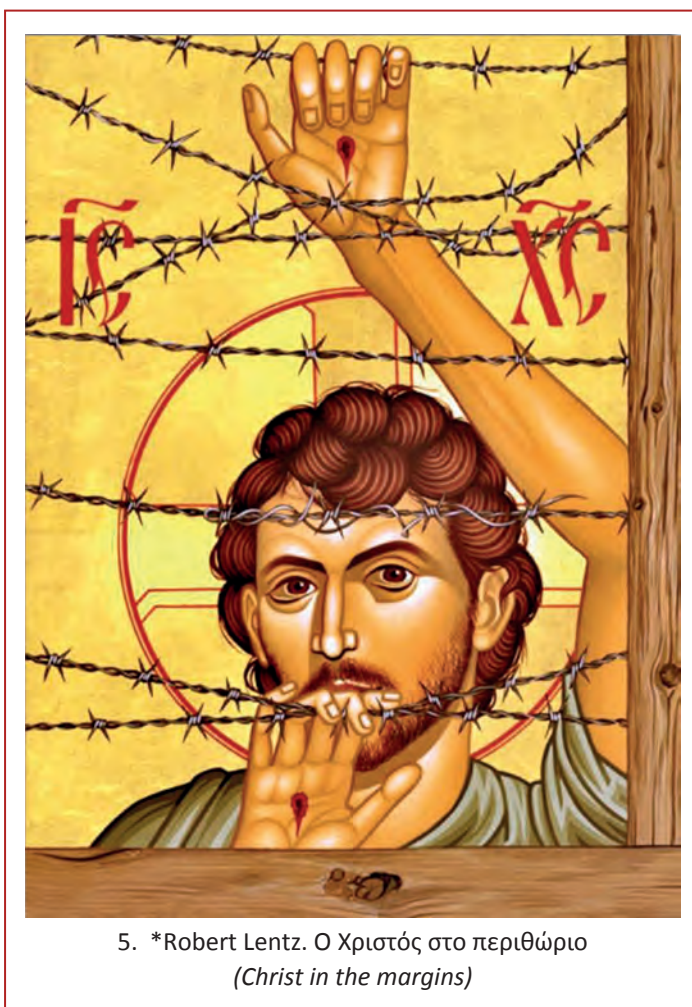
(Μιλάει ο Απ. Παύλος προς τον Φιλήμονα)

Γι' αυτό, παρ' όλη την εξουσία που έχω από το Χριστό να σε προστάζω τι πρέπει να κάνεις, προτιμώ στο όνομα της αγάπης να σε παρακαλέσω. Εγώ, λοιπόν, ο Παύλος, έτσι που είμαι προχωρημένος στα χρόνια και τώρα μάλιστα φυλακισμένος για τον Ιησού Χριστό, σε παρακαλώ για τον Ονήσιμο, το παιδί μου, που εδώ στη φυλακή μου το γέννησα στη νέα πίστη. Αυτός που κάποτε σου ήταν άχρηστος, τώρα είναι χρήσιμος σ' εμένα και σ' εμένα. Σου τον στέλνω λοιπόν πίσω. Δέξου τον, αυτόν που είναι τα ίδια μου τα σπλάχνα. Ήθελα να τον κρατήσω κοντά μου, ώστε να με διακονεί αντί για σένα, τώρα που είμαι στη φυλακή επειδή κηρύττω το ευαγγέλιο. Χωρίς τη συγκατάθεσή σου όμως δεν θέλησα τίποτε να κάνω, γιατί δε θέλω να σε αναγκάσω να μου κάνεις αυτό το καλό· προτιμώ να το κάνεις με τη θέλησή σου.

Ίσως μάλιστα γι' αυτό απομακρύνθηκε από σένα ο Ονήσιμος προσωρινά: για να τον πάρεις πίσω για πάντα. Όχι πια ως δούλο, αλλά παραπάνω από δούλο –ως αγαπητό αδερφό. Σ' εμένα είναι πράγματι πολύ αγαπητός, πολύ περισσότερο θα είναι σ' εμένα και ως άνθρωπος και ως χριστιανός.

Σχέσεις εξάρτησης, σχέσεις ελευθερίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις.

5. *Robert Lentz. Ο Χριστός στο περιθώριο
(Christ in the margins)

* Σχόλιο στο έργο του R. Lentz, Ο Χριστός στο περιθώριο.

Παρατηρώ προσεκτικά την εικόνα. Ο Χριστός, όχι όπως τον έχω συνηθίσει...

Εν ετέρα μορφή; Πίσω από συρματοπλέγματα. Με κοιτάζει. Έντονα; Έρχεται στο μυαλό μου το ευαγγέλιο της κρίσης. Ο Χριστός φυλακισμένος ως ένας των ελαχίστων, ταυτισμένος με όλους εκείνους στις φυλακές, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, στα γκέτο των μεγαλουπόλεων.

Κοιτάζω συνεχώς την εικόνα.

Το βλέμμα μου έλκεται από τα επιμέρους. Ξύλινο πλαίσιο, συρματοπλέγμα, χρυσό φως. Διαβάζω το σχόλιο του ζωγράφου. Μου ανοίγει δρόμο να σκεφτώ.

Σε ποια πλευρά του φράκτη είναι ο Χριστός;

Είναι φυλακισμένος εκείνος ή μήπως είμαστε εμείς οι φυλακισμένοι κι εκείνος εκεί, δίπλα μας, στέκει σταθερός, παραμερίζει τα δεσμά μας και μας απευθύνει το δικό του κάλεσμα; Αναρωτιέμαι. Και τα δεσμά;

Ποιος τα τοποθέτησε εκεί και γιατί.

Μήπως είναι δική μου η απόφαση; Πόσες φορές δεν βάζω ένα φράκτη ανάμεσα στον εαυτό μου και στην αληθινή ευτυχία.

Διαβάζω στον Ελύτη «όλοι μας είμαστε δέσμοι μιας ευτυχίας που από δικό μας λάθος αποστερούμαστε». Πόσες φορές ακολουθούμε προσωπικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές και άλλες συμβάσεις που γίνονται φραγμοί για την όντως ζωή;

Εμείς και τα δεσμά μας.

Ή μήπως εμείς με τα δεσμά μας φτιάχνουμε αγκαθτούς φράκτες κι έτσι κλείνουμε έξω Εκείνον και ό,τι συνεπάγεται η σχέση μας μαζί του. Φράκτες – δεσμά για να προφυλαχτούμε από τις «επικίνδυνες» μνήμες μας, από τους στόχους και τις αξίες ζωής που Εκείνος εμπνέει και που θα μπορούσαν να μας κάνουν συμμετοχούς στο χρυσό φως που τον περιβάλλει.

Βάσω Γώγου, θεολόγος, φιλόλογος εκπαιδευτικός

1. Αποφασιστική θέληση

«Εξέτασε τις θεραπείες που πρέπει να χρησιμοποιήσεις γι' αυτές τις κακές σου έξεις και συνήθειες. Από τις θεραπείες αυτές η πρώτη είναι το να θέλεις να διορθωθείς όχι αμφιβάλλοντας, αλλά αποφασιστικά. Διότι οι σωματικές ασθένειες μπορούν να θεραπευθούν και χωρίς την θέλησή μας, οι ασθένειες όμως της ψυχής χωρίς να το θέλουμε, δεν είναι δυνατό να θεραπευθούν. Διότι και γι' αυτές χρειάζεται μία αποφασιστική θέληση του ασθενή, για να ιατρευθεί και να χρησιμοποιήσει τα μέσα και τα όργανα εκείνα, τα οποία είναι κατάλληλα για τη θεραπεία».

Νικοδήμου Αγιορείτου (2008). *Πνευματικά Γυμνάσματα*. Νέα Σκήτη (Άγιον Όρος): Συνοδία Σπυρίδωνος Ιερομονάχου, σ. 433.

2. Πάθη: κακό ή καλό;

«...Λέγοντας πάθη εννοούμε οποιαδήποτε άλογη επιθυμία που κατακτά βίαια την ψυχή· τον θυμό, τη ζήλεια, τη λαιμαργία, την επιθυμία για δύναμη, την υπερηφάνεια και τα υπόλοιπα. Πολλοί από τους Πατέρες θεωρούν τα πάθη σαν κάτι βασικά κακό, δηλαδή σαν εσωτερικές αρρώστιες, ξένες προς την αληθινή φύση του ανθρώπου. Μερικοί απ' αυτούς όμως υιοθετούν μια πιο θετική άποψη, θεωρώντας τα πάθη δυναμικές ωθήσεις, βαλμένες μέσα στον άνθρωπο από το Θεό, και επομένως καλές στο βάθος τους, αν και προς το παρόν έχουν διαστραφεί από την αμαρτία. Πάνω σ' αυτήν την πιο λεπτή άποψη, σκοπός μας δεν είναι να εξαλείψουμε τα πάθη, αλλά να αλλάξουμε κατεύθυνση στις ενέργειές τους. Η ανεξέλεγκτη οργή μπορεί να μετατραπεί σε δίκαιη αγανάκτηση, η γεμάτη κακεντρέχεια ζήλεια σε ζήλο για την αλήθεια, η σεξουαλική επιθυμία σε έρωτα αγνό μέσα στη ζέση του. Τα πάθη επομένως πρέπει να εξαγνισθούν κι όχι να σκοτωθούν· να παιδαγωγηθούν· κι όχι να ξεριζωθούν· να χρησιμοποιηθούν θετικά κι όχι αρνητικά. Στους εαυτούς μας και στους άλλους λέμε: όχι “καταπίεση” αλλά “μεταμόρφωση”.

Ware, Κάλλιστος, επίσκοπος Διοκλείας (?1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 133-134.

1. Από την Παλαιά Διαθήκη

Λευιτ 25, 8-55: Ιωβηλαίο έτος (άφεσης) (αποσπάσματα)

[...] Έπειτα θα μετρήσετε εφτά εβδομάδες ετών, δηλαδή συνολικά σαράντα εννιά χρόνια. Και τη δέκατη μέρα του έβδομου μήνα του πεντηκοστού έτους, θα ηχήσετε δυνατά τις σάλπιγγες σ' όλη τη χώρα και θα το ανακηρύξετε άγιο· είναι το ιωβηλαίο έτος. Την ίδια εκείνη ημέρα του Εξιλασμού, θα κηρύξετε απελευθέρωση για όλους τους κατοίκους της χώρας. Κάθε ιδιοκτησία που έχει πουληθεί, θα επιστραφεί στον αρχικό ιδιοκτήτη της και καθένας που έχει πουληθεί ως δούλος, θα γυρίσει στην οικογένειά του. Αυτό το πεντηκοστό έτος θα είναι για σας έτος ιωβηλαίο. Δεν θα σπέρνετε ούτε θα θερίζετε αυτό που βλασταίνει από μόνο του, ούτε θα τρυγάτε τα αμπέλια που θα έχουν μείνει ακλάδευτα. [...] Θα τρώτε μόνον ό,τι θα βλασταίνει από μόνο του στα χωράφια. »Κατά το ιωβηλαίο έτος, καθένας θα μπορεί να αποκτήσει πάλι την κυριότητα της ιδιοκτησίας του αν αυτή είχε πουληθεί. Έτσι, όταν πουλάτε ή αγοράζετε, μην ξεγελάτε ο ένας τον άλλο. [...] Κανείς σας να μην εκμεταλλεύεται το διπλανό του, αλλά να σέβεστε το Θεό σας· εγώ, ο Κύριος, είμαι ο Θεός σας.

»Να εκτελείτε τους νόμους μου, να τηρείτε τις εντολές μου στην πράξη, ώστε να κατοικήσετε ασφαλείς στη χώρα. Η χώρα θα δίνει τον καρπό της και θα έχετε να τρώτε και να χορταίνετε· και θα ζείτε ασφαλείς. [...]

Η γη ως ιδιοκτησία του Θεού και ο άνθρωπος

«Η γη δεν πρέπει να πωλείται οριστικά, γιατί ανήκει σ' εμένα κι εσείς είστε σαν ξένοι που τους δόθηκε η άδεια να την κατοικούν. Γι' αυτό, σ' όλη εκείνη τη χώρα, που θα την έχετε ιδιοκτησία σας, πρέπει να αναγνωρίζετε το δικαίωμα εξαγοράς της γης: Αν ένας Ισραηλίτης φτωχύνει κι αναγκαστεί να πουλήσει ένα μέρος από την ιδιοκτησία του, τότε ο πλησιέστερος συγγενής του έχει το δικαίωμα εξαγοράς· πρέπει να έρθει και να πάρει πίσω με εξαγορά αυτό που πούλησε ο συγγενής του. Είναι δυνατόν κάποιος που δεν έχει κανένα συγγενή με δικαίωμα εξαγοράς, να ευπορήσει αργότερα και να μπορεί να προσφέρει ο ίδιος το τίμημα για την εξαγορά. Τότε πρέπει να αφαιρέσει τα χρόνια που πέρασαν από την ημέρα που έγινε η πώληση, και να πληρώσει στον δανειστή του τα υπόλοιπα χρόνια μέχρι το επόμενο ιωβηλαίο· έτσι θα ξαναποκτήσει την ιδιοκτησία του. Αν όμως δεν μπορεί να πληρώσει το τίμημα για να εξαγοράσει το κτήμα του, αυτό θα παραμείνει στα χέρια του δανειστή του ως το επόμενο ιωβηλαίο. Το χρόνο εκείνο το κτήμα θ' αποδεσμευτεί και θα γυρίσει στον αρχικό ιδιοκτήτη του. [...]

Οι Ισραηλίτες και η δουλεία

«Αν ένας συμπατριώτης σου, που ζει κοντά σου, φτωχύνει και δυστυχήσει, εσύ πρέπει να τον ενισχύσεις, όπως θα έκανες αν ήταν ξένος ή πάροικος, ώστε να μπορέσει να ζήσει κι αυτός μαζί σου. Δεν επιτρέπεται να του πάρεις τόκο ή κάποιο πρόσθετο ποσό από τα χρήματα που θα του δανείσεις, ούτε θα βγάλεις κανένα κέρδος από την τροφή που θα του πουλήσεις. Να υπολογίζεις το Θεό σου, ώστε να επιβιώσει κι ο συμπατριώτης σου μαζί σου. Εγώ είμαι ο Κύριος, ο Θεός σας, που σας έβγαλα από την Αίγυπτο, για να σας δώσω τη χώρα της Χαναάν και να είμαι Θεός σας.

»Αν ο συμπατριώτης σου, που ζει κοντά σου, φτωχύνει και πουληθεί σ' εσένα, δεν πρέπει να τον μεταχειρίζεσαι σαν δούλο. Ας μείνει στο σπίτι σου σαν μισθωτός εργάτης και να σε υπηρετεί ως το επόμενο ιωβηλαίο έτος. Τότε θα φύγει από το σπίτι σου μαζί με τα παιδιά του και θα γυρίσει στους συγγενείς του και στην ιδιοκτησία των προγόνων του. Οι Ισραηλίτες είναι δούλοι μου, που τους έβγαλα από την Αίγυπτο· δεν πρέπει να πουλιούνται ως δούλοι. Δεν πρέπει να τους συμπεριφέρεσαι με σκληρότητα, αλλά να υπολογίζεις το Θεό σου. Ο δούλος και η δούλη σου, όσους έχεις, θα πρέπει να προέρχονται από τα γύρω σας έθνη· από 'κει θα αγοράζεις δούλους. Επίσης θ' αγοράζεις από τα παιδιά των πάροικων που ζουν ανάμεσά σας και γεννήθηκαν στη χώρα σας, κι απ' τις οικογένειές τους. Αυτοί μπορούν να αποτελούν ιδιοκτησία σας. Μπορείτε να τους μεταβιβάζετε κληρονομικά στους γιους σας, που μετά από σας θα τους έχουν ιδιοκτησία τους. Μπορείτε να τους έχετε δούλους σας για πάντα· αλλά ανάμεσα στους συμπατριώτες σας τους Ισραηλίτες κανένας ας μην καταδυναστεύει τον άλλον με σκληρότητα.

»Αν ένας ξένος ή πάροικος που μένει στον τόπο σου πλουτίσει, ενώ κάποιος Ισραηλίτης, που συ-

ναλλάσσεται μαζί του, φτωχύνει και πουληθεί στον ξένο ή στον πάροικο ή σε κάποιο μέλος της οικογένειάς τους, διατηρεί και μετά την πώλησή του το δικαίωμα να εξαγοραστεί. Μπορεί να τον εξαγοράσει ένας από τ' αδέρφια του, ο θείος του ή ο ξάδερφός του, κάποιος από τους πλησιέστερους συγγενείς του. Επίσης, αν αυτός ο ίδιος έχει στο μεταξύ κερδίσει αρκετά χρήματα, μπορεί να εξαγοράσει τον εαυτό του. [...] Αν ο Ισραηλίτης δούλος δεν εξαγοραστεί με έναν απ' αυτούς τους τρόπους, θα απελευθερωθεί στο ιωβηλαίο έτος μαζί με τα παιδιά του. Όλοι οι Ισραηλίτες είναι δικοί μου δούλοι· εγώ τους έβγαλα από την Αίγυπτο. Εγώ, ο Κύριος, είμαι ο Θεός σας».

2. Ισλάμ: ελευθερία και υποταγή

Η έντονη αίσθηση ότι ο Θεός είναι ο απόλυτος Δεσπότης του σύμπαντος και της ανθρώπινης ζωής και ο τονισμός του χρέους της πλήρους υπακοής σ' Αυτόν στρέφουν την προσοχή του μουσουλμάνου περισσότερο προς την τήρηση των εντολών του Θεού παρά στην ενασχόληση με το μυστήριο του προσώπου Του· ο πυρήνας της θρησκείας είναι θεϊκές εντολές και υποταγή (islam).

Η μουσουλμανική ευσέβεια είναι πολύ ρεαλιστική και πρακτική. Κατά βάση συνίσταται στη συμμόρφωση της καθημερινής ζωής προς ένα θεόδοτο, μέσω του Προφήτη, πρότυπο. Ο προσανατολισμός αυτός δίνει ιδιαίτερη σπουδαιότητα στον «νόμο», ο οποίος καθορίζει την εν γένει συμπεριφορά του ανθρώπου στην προσωπική και την κοινωνική του ζωή.

Ο θεσμός της δουλείας

Το καθεστώς της δουλείας αναγνωρίζεται απερίφραστα στο Κοράνιο και συνδέεται με τον «ιερό πόλεμο». Κατά την επίσημη ισλαμική νομοθεσία, δούλος είναι ο αιχμάλωτος πολέμου, ο «άπιστος», ο συλληφθείς σε επιδρομή εναντίον εχθρικής χώρας, τα παιδιά μιας δούλης [...]. Οι δούλοι, όπως και οι άλλες μορφές ιδιοκτησίας, είναι κατά την κλασική ισλαμική νομοθεσία μεταβιβάσιμοι [...]

Στην τάξη των δούλων παραμένουν μόνο οι μη μουσουλμάνοι· ο ομόπιστος είναι αδελφός[...].

Ο Μωάμεθ φρόντισε να μειώσει την απάνθρωπη σκληρότητα στη μεταχείριση των δούλων και να δώσει στον θεσμό ηπιότητα. Επίσης παρακίνησε τους μουσουλμάνους να απελευθερώνουν τους δούλους τους, εφόσον αυτοί δείξουν την πρέπουσα συμπεριφορά. [...] Υπό την πίεση των διεθνών διακηρύξεων περί ελευθερίας του ατόμου, οι νομικοί κώδικες πολλών ισλαμικών κρατών παραθεωρούν τις περί δουλείας κορανικές διατάξεις και παραδόσεις. Μόλις το 1962 η πλέον παραδοσιακή μερίδα του Ισλάμ στη Σαουδική Αραβία κατάργησε τη δουλεία, καθ' υπέρβαση του γράμματος του ισλαμικού κανονικού δικαίου.

[...] Στο Κοράνιο πάντως, ο τόσο προσβλητικός για την αξία του ανθρώπου θεσμός περιβάλλεται με το κύρος του «Λόγου του Αλλάχ», δηλαδή αναγνωρίζεται ως τμήμα του θεόσδοτου νόμου. [...]

Οι πνευματικές ζυμώσεις, οι οποίες επιταχύνονται στην εποχή μας σε παγκόσμια κλίμακα, οι περί ισότητας των ανθρώπων και σεβασμού της προσωπικής ελευθερίας αρχές του διεθνούς δικαίου, το οποίο διαπνέεται σαφώς από χριστιανικά ιδεώδη, συμβάλλουν σε μια νέα θεώρηση των κλασικών αυτών μουσουλμανικών θέσεων και, στην πράξη τουλάχιστον, σε αναμόρφωσή τους.

Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας (2016). *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση*. Αθήνα: Το Βήμα, σ. 275, 296-298.

1.1. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

1. Προσευχή, <http://ctboom.com/how-millennial-parents-are-different-from-your-parents/>
2. Προσευχή στο Ισλάμ, <http://www.islamic-literatures.com/raising-children-according-quran-sunnah-islam/>
3. Προσευχή στον Ιουδαϊσμό, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/19/IDF_soldier_put_on_tefillin.jpg/399pxIDF_soldier_put_on_tefillin.jpghttps://commons.wikimedia.org/wiki/File:IDF_soldier_put_on_tefillin.jpg
4. Ποδοσφαιριστής Mesut Özil, <https://gr.pinterest.com/pin/571323902699858679/>
5. Justin Bieber, <https://www.youtube.com/watch?v=NNHbrnF8aGA>
6. Το πλήρωμα του Apollo 1, <http://www.history.com/news/remembering-the-apollo-1-tragedy>
7. Η Κενυάτισσα αθλήτρια Priscah Jeptoo, <http://blogs.voanews.com/sonny/page/12/>
8. Τελετή στον ποταμό Γάγγη, <http://blogs.ft.com/photo-diary/tag/hindu/page/3/>

1.2. ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ

1. Caravaggio, *Η μεταστροφή του Αγίου Παύλου* (π. 1600-1601), S. Maria del Popolo, Ρώμη.

1.3. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. El Greco (1590), *Η αγωνία στον Κήπο* (της Γεθσημανή), Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο.
2. Cosimo Rosselli (1482), *Η επί του Όρους ομιλία*, νωπογραφία, Cappella Sixtina (Βατικανό).

1.4. ΗΘΟΣ

1. Θεοφάνης ο Έλληνας (1405). *Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*. Καθεδρικός Ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, Κρεμλίνο, <http://days.pravoslavie.ru/Images/ii978&3634.htm>
2. Pawel Kuczynski, *Ladder*, http://4.bp.blogspot.com/-J6eDUcmWI9o/UnlPryO_Frl/AAAAAAAAAFdl/mOc10up5jyg/s1600/szatirikus-kepek-9.jpg

1.5. ΑΓΙΟΤΗΤΑ

1. Άγιος Διονύσιος, <http://naosagiasbarbaras.gr/17-%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%BD%CE%AE%CE%BC%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4/>
2. Οσία Σοφία της Κλεισούρας, <http://timiosprodromoskiveri.blogspot.gr/>
3. Lavoie, Lewis, *Adam. One Blood, Many Nations*, (mural mosaic), <http://www.muralmosaic.com/adam.html>
4. Άγιοι Πάντες, <http://www.holyresurrectionparish.org/component/acymailing/listid-1/mailid-586-d-ttutor-sfintilor-si-vizita-sf-icoane-a-maicii-domnului-izvoratoare-de-mir-din-hawaii-bp->
5. Παρεκκλήσιο του Αγίου Νεκταρίου. Αγιογράφηση π. Σταμάτη Σκλήρη, http://stamatis-skliris.gr/_wg/wp-content/uploads/2012/06/a8039-x900.jpg

2.1. ΠΙΣΤΗ

1. Lluís Borrassà, *Saint Pierre marchant sur les eaux* (Ο Άγιος Πέτρος περπατά πάνω στο νερό) (1411-1413).

2.2. ΛΑΤΡΕΙΑ

1. Οπαδοί ποδοσφαιρικής ομάδας, http://www.huffingtonpost.co.uk/2014/06/23/world-cup-2014-us-football-fans-maybe-the-most-fanatical-yet_n_5520940.html
2. Επίδειξη μόδας, <http://www.winnipegfreepress.com/multimedia/fp-slideshow/Winnipeg-Jets-hit-the-runway-for-charity-361161561.html>
3. Συναυλία, <http://hdimagelib.com/concert+fans?image=329552288>
4. Ζευγάρι, <http://www.wallpaperhd.pk/happy-relationship-of-love-couple-4k-wallpaper/>
5. Θεοφάνια, <http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/389302/theofaneia-ithi-kai-ethima-olis-tis-elladas>
6. Πιστοί ανατολικής θρησκείας, <http://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/805627/oipoluplithesteres-thriskeies-tou-kosmou>
7. Αφρικανικά θρησκευάματα, <http://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/805627/oipoluplithesteres-thriskeies-tou-kosmou>
8. Μουσουλμάνοι πιστοί, <http://curbanums.weebly.com/islam-grapes.html>
9. Βουδιστές μοναχοί, <http://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/805627/oi-poluplithesteres-thriskeies-tou-kosmou>
10. Ιουδαϊσμός, <http://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/805627/oi-poluplithesteres-thriskeies-tou-kosmou>

2.3. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

1. Κομποσχοίνι, http://iera-moni-timiou-prodromou-nikisianis.blogspot.gr/2014/12/blogpost_21.html

2.4. ΓΙΟΡΤΗ

1. Εκκλησία, http://asma-asmaton.blogspot.gr/2011_08_01_archive.html
2. Λιτανεία της εικόνας της Παναγίας στην Τήνο, <https://christianvivliografia.wordpress.com/tag/%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CF%8C%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B7-%CF%84%E1%BF%86%CF%82-%CF%84%CE%AE%CE%BD%CE%BF%CF%85/>
3. Το πανηγύρι του Αγίου Χαραλάμπους στα Σφακιά, <https://simadiatouaigaiou.wordpress.com/2011/02/11/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B7%CE%B3%CF%8D%CF%81%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1/>
4. Δημοτικοί χοροί, <http://www.news.gr/ellada/koinonia/article-wide/216276/pasha-2015-anastash-se-nekrotafia-alogodromies-k.html>
5. Πανηγύρι σε νησί, <https://simadiatouaigaiou.wordpress.com/2011/06/10/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B7%CE%B3%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CE%B9%CE%B3%CE%B1%CE%AF%CE%BF/>
6. Πανηγύρι στην Κέρκυρα, <http://www.planetnews.gr/wp-content/uploads/2015/08/19.jpg?x20989>

2.5. ΣΩΤΗΡΙΑ

1. Ευγένιος Ντελακρουά (1830), *Η Ελευθερία οδηγεί το Λαό*.
2. Έντβαρτ Μουνκ (1893), *Η κραυγή*.
3. Διασώστης, <https://www.linkedin.com/pulse/post-election-dopamine-rewards-anger-altruism-dc-mcguire-mcguire>
4. Ομάδα διάσωσης, <http://www.i-eidisi.com/2015/11/08/ftina-tin-glitose-o-30chronos-pou-kataplakothike-apo-beton-tichi-antistirixis-sti-lemeso/>
5. Viktor Vasnetsov (1904). *Ημέρα της Κρίσεως*, Ρωσία.
6. Viktor Vasnetsov, *Αγαλλιάσθε δίκαιοι, έν Κυρίω* (Ψαλμ. 32).
7. Γεώργιος Κλόντζας (τέλη 16ου αι.), *Η Δευτέρα Παρουσία* (λεπτομέρεια).
8. Michelangelo (16ος αι.), *Il giudizio universale* (Η Τελική Κρίση), Cappella Sistina, Vaticano

Θ.Ε. 3 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

3.1. ΕΚΚΛΗΣΙΑ

1. *Η εκκλησία ως «ναυς»*, σχέδιο Ράλλη Κοψίδη (1957).
2. *Άμπελος*, ψηφιδωτό (λεπτομέρεια) από τη Βασιλική του Αγ. Βιταλίου, Ραβέννα, (6ος αι.).
3. Η Άμπελος, <http://www.agiazoni.gr/article.php?id=98323054916653317025>
4. Το Άλφα και το Ωμέγα, Κατακόμβη της Δομιτίλλας, Ρώμη, 5ος αι., <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>
5. Χριστόγραμμα, Πάρκο κατακομβών της Δομιτίλλας, Ρώμη, (αντίγραφο), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>
6. Ο καλός ποιμένας, ψηφιδωτό (Μαυσωλείο της Γάλλας Πλακιδίας), Ραβέννα, 5ου αι.
7. Αναπαράσταση αμπέλου, ψηφιδωτό δάπεδο. Πάφος, Ναός Χρυσοπολίτισσας, (Φωτογραφικό Αρχείο ΕΚΒΜΜ), http://byzantinhautokratoria.blogspot.gr/2014/02/blog-post_476.html
8. Ιχθύς, http://www.developinglivingstones.com/img/fish_symbol_2.jpg
9. Πρωτοχριστιανικά σύμβολα: Περιστέρι, ψυχή που προσεύχεται, Χριστόγραμμα, Εθνικό Ρωμαϊκό Μουσείο, Θέρμες Διοκλητιανού, Ρώμη, <http://www.flickrriver.com/photos/mharrsch/3711200710/>
10. Η άγκυρα, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>
11. Εκκλησία της Δούρας- Ευρωπού, 3ος αι. μ.Χ., https://en.wikipedia.org/wiki/Dura_Europos_church
12. *Η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος*, Μεγίστη Λαύρα, Άγιο Όρος, <http://www.saint.gr/1737/saint.aspx>
13. *Πεντηκοστή*, ψηφιδωτό από το Καθολικό της Ι. Μ. Οσίου Λουκά Βοιωτίας (11ος αι.)
14. *Πεντηκοστή*, εικόνα, Μονή Σταυρονικήτα, Άγιο Όρος, 16ος αι.

3.2. ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

1. Η Μετάληψη των Αποστόλων, Μονή Στουπένιτσα (Σερβία), 13ος αι.
2. Γραφιστικό έργο της μοναχής Corita Kent (1918-1986), *God's not dead, he's bread*, <https://venitism.wordpress.com/2015/10/28/corita-kent/>
3. Η Θεία Μετάληψη, http://theomitoros.blogspot.gr/2013_11_01_archive.html

3.3 ΕΝΟΤΗΤΑ

1. Συναυλία στην Ινδία, <http://baysidejournal.com/wp/11-types-of-people-at-music-shows-in-india/>
2. Η νίκη της Εθνικής Ελλάδος στο Euro, 2004, <http://www.sport24.gr/Files/o-thriamvos-ths-elladas-sto-euro-2004-mesa-apo-24-1-fwtografies.2316398.html>

3. Οικογενειακό τραπέζι, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4b/Family_eating_at_a_table_%282%29.jpg
4. Νεανική παρέα, http://hyser.com.ua/life_style/v-chem-polza-i-vred-selfi-13964
5. Vincent van Gogh (1890), *Old Man In Sorrow (On The Threshold Of Eternity)*, Kröller-Müller Museum, Otterlo, Netherlands.
6. Édouard Manet (1877), *The Plum*, National Gallery of Art, Washington.
7. Ηλικιωμένη γυναίκα, <http://www.prweb.com/releases/2016/02/prweb13199150.htm>
8. Άστεγος, http://i1.aftocdn.gr/mediafiles/2016/05/astegos_aftodioikisi.jpg
9. Νέοι στην παραλία, <http://www.johnlair.com/sitemap.xml>
10. Έργο Θεόφιλου, <http://www.athenssection-cid.gr/THEOFILOS.php>
11. Pawel Kuczynski, http://curiositedequalite.blogspot.gr/2014_11_01_archive.html
12. Pawel Kuczynski, <http://isabelgines.com/el-arte-de-pawel-kuczynski>
13. Pawel Kuczynski, *PawelKuczynski42*, <http://www.viralfast.com/862/drawing-make-question-everything-wrong-with-world.html>
14. Pawel Kuczynski, *Fire*, <http://www.laparola.com.br/a-critica-social-sarcastica-de-pawel-kuczynski>
15. Γελοιογραφία, <https://sedebloguerlecitron.blogspot.gr/2016/05/sine-fin-de-la-bobine.html>
16. Γελοιογραφία, <http://metromalayalamonline.com/article.php?id=sanghparivar-attack-776>

3.4. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1. <https://steemit.com/life/@hanamana/who-am-i-good-question-you-tell-me-introducing-myself-page-2>
2. René Magritte, *Surreal, or real?*, incautareaeuluipierdut.blogspot.com
3. Γελοιογραφία, <https://www.emaze.com/@AFWFQIQL/Huck-FinnVocabulary-10>

3.5. ΟΡΙΑ

1. Rembrandt van Rijn (1659), *Ο Μωυσής σπάει τις πλάκες με τις δέκα εντολές*.

Θ.Ε. 4. ΑΞΙΕΣ

4.1. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

1. Θ. Βρυζάκης, *Η έξοδος του Μεσολογγίου*, 1853. Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα.
2. Φοιτητές προβάλλουν το αίτημα της πολιτικής ελευθερίας <https://imetdionysos.wordpress.com/2013/11/17/14-17-nov-1973-lutte-contre-la-dictature/>
3. Δεσμά, http://www.ethnos.gr/koinonia/arthro/pinelies_psyxis_piso_apo_ta_kagkela_tis_fylakis-64398060/
4. Ζωγραφιά μαθητών του Γυμνασίου-Λυκείου του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνια, <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=137470>

4.2. ΑΓΑΠΗ

1. Γ. Ιακωβίδης, *Μητρική στοργή*, 1889. Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα.
2. Φ. Κόντογλου, *Γέννηση του Χριστού*. Τοιχογραφία στο παρεκκλήσι οικίας Πεσματζόγλου, Κηφισιά.
3. Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, *Η Σταύρωση*, 17^{ος} αι.,. Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα.

4. Ορθόδοξη ιεραποστολή στην Τανζανία, http://ierapostoles.gr/wpcontent/uploads/2015/05/IMG_0179-768x576.jpg
5. Οι γιαγιάδες της Λέσβου (φωτο: Λευτέρης Παρτσάλης), <http://www.protothema.gr/greece/article/519566/tou-tragoudousame-gia-na-iremisei-oi-giagiades-pou-frodisan-to-prosfugopoulo-sti-lesvo/>
6. Κοινωνικό παντοπωλείο Λήμνου, <http://www.limnosfm100.gr/limnos/item/24415-efxaristies-apo-to-koinoniko-pantopoleio-limnou-gia-tin-prosfora-agapis.html>
7. «Κιβωτός του Κόσμου», π. Αντώνιος Παπανικολάου, <http://www.kivotostoukosmou.org/el/dimosievματα/tipos/item/463-6-4-2015-grekamag-o-pateras-antonios-exei-sosei-tin-agapi-se-mia-kivoto>

4.3. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1. Γυναίκες στο Αφγανιστάν, <http://www.giornalettismo.com/wp-content/uploads/2013/05/donne-afghanistan-2.jpg>
2. Εργασία στα χρυσωρυχεία της Γκάνα, <http://www.zougla.gr/kosmos/article/sok-i-sigxroni-sklavi-tis-gis>
3. Δικαίωμα (στη ζωή), http://griela Zacharoula.blogspot.gr/p/blog-page_14.html
4. Δικαίωμα [στην εκπαίδευση (Ινδία, Το σχολείο της γέφυρας)], <http://www.diakonima.gr/2012/12/19/%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%AF%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF-%CF%83%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%BA%CE%AC%CF%84%CF%89-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7-%CE%B3%CE%AD%CF%86%CF%85/>
5. Δικαίωμα (στη θρησκεία), <http://www.kathimerini.gr/763465/article/epikairothta/kosmos/ypo-diwgmo-oi-xristiano-i-sth-mesh-anatolh>
6. Δικαίωμα (στην ισότητα), <http://antikleidi.com/wp-content/uploads/2013/02/BALANCE2012BrainSneezing.1st.BobisaTODOROVIC.Serbia.jpg>
7. Δικαίωμα (στην έκφραση), <http://parallaximag.gr/thessaloniki/eleftheria-tis-ekfrasis-mia-lepti-kokkini-grammi>
8. Δικαίωμα (στην αξιοπρέπεια;), <http://www.athina984.gr/2016/06/09/paratinete-i-apergia-ton-odokathariston-sto-parisi/>

4.4. ΙΣΟΤΗΤΑ

1. Παιδάκι, <http://www.news.gr/kosmos/evroph/article-wide/166757/100-hronia-apo-ton-megalo-polemo-se-ena-kosmo-gema.html>
2. Φαβέλες στο Ρίο ντε Τζανέιρο, <https://gr.pinterest.com/pin/837880705643474752/>
3. Γυναίκα στο Αφγανιστάν, <http://www.filosofiki.eu/viewtopic.php?f=5&t=8617>
4. Άστεγος, http://www.huffingtonpost.co.uk/2013/09/11/austerity-measures-oxfam-report-poverty_n_3907662.html
5. Έργο της Χριστίνας Δουληγέρη, από το βιβλίο *Είπεν Κύριος*, εκδ. Ακρίτας – Παιδικά.
6. Χριστός και παιδιά, <https://hamomilaki.files.wordpress.com/2007/04/jesusandchildren.jpg>
7. Γυναίκες, <https://www.pemptousia.gr/2016/02/ekklisiastikes-protovoulies-gia-tin-exalipsiton-anisotiton-filou/>
8. Ένδεια, <http://www.efsyn.gr/arthro/i-anisotita-vathainei-tis-koinonikes-pliges>
9. Όλοι διαφορετικοί όλοι ίσοι, http://www.flowmagazine.gr/article/view/diaforetikotita_zontas_se_mia_poluxromi_koinonia/category/personal_development

4.5. ΕΥΘΥΝΗ

1. Νικολάι Αλεξάντροβιτς Μπερντιάεφ, <http://www.rusliberal.ru/berdyaev.php>
2. Αγία Μαρία Σκόμπσοβα, <http://www.saint.gr/4381/saint.aspx>
3. Raul Follereau, <http://www.liguedefensejuive.com/proces-intente-par-la-fondation-raoul-follereau-le-prevenu-relaxe-2015-04-04.html>
4. Μάρτιν Νίμελερ, <http://www.quotationof.com/martin-niemoller.html>

Θ.Ε. 5 ΚΑΚΟ

5.1. ΑΜΑΡΤΙΑ

1. *Η Πτώση και η έξωση από τον Παράδεισο*, μωσαϊκό 12^{ου} αι., Capella Palatina, Παλέρμο.
2. William Blake, *God judging Adam*, 1795.
3. Κ. Κονταρίνης (αρχές 18ου αι., Επτάνησα). *Σκηνές από τη Γένεση* (λεπτομέρεια), Αθήνα: Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.
4. Ατμοσφαιρική ρύπανση, http://www.newsonly.gr/kosmos/arthro/to_92_tou_pagkosmiou_plithysmou_anarnee_i_molysmeno_aera_3_ekata_thanatoi_etisios-130502860/
5. π. Σταμάτης Σκλήρης, *Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής και ο Χριστός κατάδικος*.
6. Σκίτσο του παπά-Στρατή, <http://www.ert.gr/sigkinitiko-skitso-o-mikros-ailan-stin-agkalia-tou-papa-strati/>
7. Κακοποιημένη γυναίκα, <https://themominmemd.com/2014/10/15/8-things-every-abused-woman-wishes-her-friends-knew/>
8. Pawel Kuczynski, <http://sanalmuze.aydindoganvakfi.org.tr/karikaturistler/pawel-kuczynski-5837>

5.2. ΘΑΝΑΤΟΣ

1. Gustav Klimt (1910-1915), *Death and Life*, Leopold Museum.
2. *Επιτάφιος θρήνος* (12^{ος} αι.), Nerezi (Σερβία).
3. Van Gogh (1889), *Pietà* (ελαιογραφία βασισμένη σε λιθογραφία του Eugène Delacroix), Van Gogh Museum, Amsterdam.
4. Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (1586-1588), *Η ταφή του κόμη Οργκάθ*, Άγιος Θωμάς, Τολέδο.
5. Van Gogh, V. (1890), *Saint-Rémy-Road with Cypress and Star*, Kröller-Müller Museum.
6. Μποκόρος, Χρ. (2011). *Κυπαρίσσι-δέντρο μνήμης*, ζωγραφισμένο με χρώματα λαδιού σε χρυσωμένο ξύλο, http://www.bokoros.gr/index.php?t=recent_work_detail&id=23
7. Τα κόλλυβα της Παναγίας, (Άγιον Όρος), <http://www.dogma.gr/diafora/ti-einai-psychosavvato/21906/>
8. Θεοφάνης ο Κρης (1546), *Κοίμηση της Θεοτόκου*, Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.
9. Μάρκος Μπαθάς, *Η Εις Άδου Κάθοδος*

5.3. ΑΔΙΚΙΑ

1. Θεοφάνης ο Κρης (1546), *Η Σταύρωση*, Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.
2. *Η Προδοσία*, λεπτομέρεια τοιχογραφίας του εξωνάρθηκα, (1312), Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.

5.4. ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ

1. Ζαμπίκος, Μ. (2010), *Θρησκευτικός φανατισμός*, <https://kafeneiogr.wordpress.com/tag/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CF%83/page/3/>

2. Η βάπτιση του Παύλου από τον Ανανία, μωσαϊκό 12^{ου} αι., Capella Palatina, Παλέρμο, Σικελία.

5.5. ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΗ/ΕΞΑΡΤΗΣΗ

1. Σχέδιο, <https://gwrtc103projects.wordpress.com/category/uncategorized/page/21/>
2. Αλκοόλ, <http://www.fitlista.com/9-indicators-spot-alcoholic/>
3. Trafficking, <https://www.factretriever.com/human-trafficking-facts>
4. Άγ. Ονήσιμος, St. Petka Chapel, Βελιγράδι, <http://kb.osu.edu/dspace/handle/1811/39610>
5. Robert Lentz. *Ο Χριστός στο περιθώριο* (Christ in the margins), <https://stavrodromi.com/2012/06/17/%CE%BF-%CF%87%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B8%CF%8E%CF%81%CE%B9%CE%BF/>

Πηγές κειμένων στο διαδίκτυο

- σελ. 42 1. Ντίνος Θεοδότου. Διάσταση λόγων και έργων. Ηλεκτρονική εφημερίδα *Παράθυρο*, 02.02.2015 (Κύπρος), <http://www.parathyro.com/?p=33914>
- σελ. 43 1. Ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας ΤΟ ΒΗΜΑ (7.11.2016), <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=842593>
2. ΕΡΤ (27.1.2017) (Πηγή: Reuters, ΑΠΕ-ΜΠΕ) <http://www.ert.gr/trab-pros-republikanous-teliosan-ta-logia-choris-praxis-na-paragoume-ergo/>
3. Ηλεκτρονική εφημερίδα sports-fm.gr (8.2.2017), <http://www.sport-fm.gr/article/3331097>
- σελ. 103 1. «CONFESSOR GO», <http://imerazante.gr/2016/12/08/136866>
2. «ΑΕΛ – Βέροια», <http://www.matrix24.gr/2017/01/vima-sotirias-i-gennea-ael/#sthash.2zBS3zjE.dpuf>
- σελ. 104 1. «Γερμανός δημοσιογράφος: Μαύρη στιγμή για την Ευρώπη η «σωτηρία» της Ελλάδας», <http://www.cnn.gr/money/story/43365/mayri-stigmi-gia-tin-eyropi-i-sotiriatis-elladas-grafei-gnostos-germanos-dimosiografos>
2. «Σωτηρία των τραπεζών και όχι των Ελλήνων, λέει αυστριακός πρώην υπ. Οικονομικών», <http://www.amna.gr/articlep/13980>
- σελ. 131 The Beatles, Eleanor Rigby (1966), <http://www.metrolyrics.com/eleanor-rigby-lyrics-beatles.html>
- σελ. 218 1. «Κοινωνία χτισμένη στην αδικία», Εφημ. Η Καθημερινή (21.3.2014), <http://www.kathimerini.gr/759140/opinion/epikairothta/politikh/koinwnia-xtismenh-sthn-adikia>
2. «Ραγίζει η καρδιά από την αδικία στην εργασία μας», Εφημ. Η Καθημερινή (3.11.2005), <http://www.kathimerini.gr/232649/article/epikairothta/kosmos/ragizei-h-kardia-apo-thn-adikia-sthn-ergasia-mas>
3. «Μεγάλη ομάδα, μεγάλη αδικία», Ηλ/νική εφημερίδα «Sport24» (27.6.2014), <http://www.sport24.gr/Columns/longform/megalh-omada-megalh-adikia.2865794.html>
- σελ. 238 Μαρτυρίες πρώην εξαρτημένων ανθρώπων, Όασις, αστική μη κερδοσκοπική εταιρία (Θεσσαλονίκη), <http://vkosmidis.wixsite.com/oasis/prosopikes-istories>

Έργα της **Αθηνάς Βουζαξάκη** κοσμούν τις σελίδες: 31, 33, 67, 82, 96, 166, 174, 181, 184, 195
Έργα της **Δέσποινας Χανόγλου** κοσμούν τις σελίδες: 17, 25, 49, 75, 88, 142, 148, 234

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0245
ISBN 978-960-06-5490-5

ITYE

"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 22 0245 7